AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 9 • ARALIK '98 • 500.000 TL. (KDV DAHİL)

İNSANCIL

ISSN 1300-4158

Bilinç ve Yabancılaşma

Müzik Kavramlarına Giriş

Türkçe'de Dil Karmaşasının Nedenleri

Şiirimizde İnsan Ögesi

İkinci Yeni Masalı

Kadim İki Dost: Duygu Rantiyeciliği ve Romantik Arabesk

Ragıp Duran İle Söyleşi

SAYI 98

İÇİNDEKİLER

Afşar TİMUÇİN	BİLİNÇ ve YABANCILAŞMA	1
Şota NİŞNİANİDZE	MUCİZE / ŞİİR	10
Ted HUGHES		11
Zühtü BAYAR	İKİNCİ YENİ MASALI	12
Sennur SEZER	ŞİİRİMİZDE İNSAN ÖGESİ	15
Tevfik TAŞ	KADİM İKİ DOST	16
Berrin TAŞ	İNSANİLEŞME SÜRECİNDE KADIN-ERKEK SORUNU XI	19
Varcan BARIŞ	ŞİİR	24
Ömer Naci SOYKAN	SESİN RENGİ-GÖRÜNTÜNÜN TINISI	25.
Server ACİM	MÜZİK KAVRAMLARINA GİRİŞ	27
Aslı KAYHAN	ORTAÇAĞ MÜZİĞİNİNTOPLUMSAL TEMELLERİ	28
Hüseyin ALEMDAR	REGUİEM	29
Mehmet ESATOĞLU	MİKROFON'UN ARDINDAKİ OYUN	30
Halidun ŞEN	TÜRKÇE'DE DİL KARMAŞASININ NEDENLERİ	32
Müştak ERENUS	GÖKTE YILDIZ SAYILMAZ / ŞİİR	35
Temel DEMİRER	TÜRKİYE'DE FUTBOL II	36
Sedat YILMAZ	ACIKLI BİR SAVAŞ GÜZELLEMESİ	41
Muhammed GÜZEL	MERHABA DOSTLAR	44
Mustafa GÖKSOY	ŞİİR	45
Ruşen HAKKI	GÜNLER/KİTAPLAR/DERGİLER	46
Behzat AY	GAZİ PAŞA'YA SUİKAST	48
Süen ÇANKAYA	BİRLİKTE UYUNACAK BİR KIŞ UYKUSU / ŞİİR	49
Y.Mahmut D.GÖSTEREN	EN ÇOK ŞOK BELGE	50
Ali BALKIZ	İMREN PASTANESİ / ÖYKÜ	51
Hüseyin TOPÇUGİL	TEZENE / ŞİİR	53
Bülent TOPBAŞ	Ragıp DURAN İLE SÖYLEŞİ	54
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	59

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi
BERRİN TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Yazı İşleri Sorumlusu
YILMAZ ELMAS

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Ofset Hazırlık
ADIM GRAFİK

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN

Kapak Resmi
AYFER GÜLEÇ ATAER

Baskı
ILICAK MATBAASI

Adres Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu / İSTANBUL Tel. (0212) 513 93 99 Fax: (0212) 511 79 94
İlan Koşulları: Arka Kapak (Renkli) 150 milyon TL. Arka Kapak (iç) 140 milyon TL.
iç sayfalar 130 milyon TL. Kutu ilan (5cm x5cm.) 20 milyon TL

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi yıllık abone bedeli 5.000.000. TL
Yurtiçi ödemeler için
Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul Hesap No. 148 6002323-6
T.İş Bankası Cağaloğlu- İstanbul Hesap No. 1095 437905
Posta Çeki 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli 150 DM. ya da 84 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy- İstanbul 11 37 30100 317 9305 (Mark Hesabı)
Yaşarbank Bayrampaşa - İstanbul 6101756/6 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

BİLİNÇ VE YABANCILAŞMA

Afşar TİMUÇİN

İnsanlar kendilerinde birbirine düşman gibi duran iki ayrı ben gezdirirler. İğreti ya da takma görünümü taşıyan *toplumsal ben,* asıl ya da gerçek ben görünümünde olan *bireysel ben*'in ya da *özel ben*'in karşıtı ya da hatta can düşmanı gibidir. Oysa bu iki şey bize iki ayrı gerçekliği değil, bir gerçekliğin iki ayrı yüzünü, iki ayrı görünümünü gösterir, birbirini tümleyen iki dünyayı sunar. Biçimci ve kuralcı özyapısıyla öne çıkan toplumsal ben, her zaman indirgenemez özelliklerin kaynağı olan özel ben'i gölgelemeye, ezmeye, koşullamaya, hatta yapabilse gidermeye eğilimlidir. Toplumun bireyi biçimlemesi bireyin toplumu koşullamasından çok daha kolaydır. Özel ben çok yerde toplumsal benin baskıları altında sıkıntıya düşer. Toplumsal ben *başkalarına göre ben*'dir. Özel ben'in ya da bireysel ben'in etkinlikleri her zaman toplumsal ben'in çitlerine takılır, engellerine çarpar. Toplumsal ben ya da genel ben *ortaklaşma* beni değil, bir tür *sürü* benidir. Genel ben özel beni her zaman dikenli tellerle çevrelemeye bakacaktır. Özel ben biraz başına buyruk bendir, *başkaldıran ben*'dir. Toplumsal ben özellikle kuralcıdır. Öznel bilinç kendinde bulduğu yabancılıklar dışında, kendince yaşadığı olumlu ya da olumsuz yabancılıklar dışında tüm yabancılık duygusunu toplumsal ben'den alır. Genel ben özel bene sürekli yüklenir, ona yabancılıklar aşılar, hatta onu aşağılıkduygularına iter. Öznel bilinç toplumsal bilincin dayattığı zorunluluklarla sarılmıştır ya da kuşatılmıştır, onlara açıkça karşı koyduğu ölçüde, onlara karşı koyma koşullarını kendinde yarattığı ölçüde kendini özgür duyacaktır. Biri maskeli, öbürü çıplak olan bu iki ben'in ikisi de özgün ben olarak davransalar da toplumsal ben özgünde bile genelgeçer olanı etkin kılmaya çalışan, yani hiçbir zaman gerçek anlamda özgün ve özgür olamayacak olan bendir. Toplumsal ben topluma göredir, onun isteklerine, öngörülerine, doğru yanlış değerlerine göredir. Bu yüzden toplumsal ben *hiçbir zaman tam anlamında kendi olamayan* bendir. Ona *hiçbir koşulda özgün olma şansı bulunmayan ben* diyebiliriz. Özgünün alanında kaba toplumsallık yoktur, düşünülmüş toplumsallık vardır. Gerçek toplumsallığı gerçekleştiren toplumsal bilinç değil, bireysel bilinçtir. O kendinde gerçek toplumsallığı gerçekleştirirken, toplumsalı koşullamaya, özgün ve renkli kılmaya çalışır. Toplumsal bilinç her zaman toplumsallığın gereklerini yerine getirme konusunda özen gösterecektir.

Zoon politikon bilinci öznellik bilincini ya da eşsiz ben olma bilincini kalın bir kılıfa yerleştirerek ya da kalın bir sis tabakasıyla örterek düşünselliği ve duygusallığı birbiçim bir yapıya indirgemek ister. Bu bir tür kurtuluştur ya da kendini bırakmadır. Ortaçağ'ın serf'i en yüksek düzeyde ve en kaba biçimde toplumsallaşmış insan örneğidir, onun için serf bireysel bilinç koşullarından son derece yoksun kalmıştır. Onun şiiri yoktur, heyecanları kısıtlıdır, inancı büyük ölçüde dışsaldır, yani yapaydır. Kiliseye, senyöre, kırala bağımlıdır o. Toplumsal ben her zaman kendine sunulanı uygulamaya yatkındır, enine boyuna tartışmadığı kurallara göre topluma uymaya, hatta genel bir eğilim çerçevesinde siyasal bir tutum alarak toplumu yeniden düzenlemeye eğilimlidir. Bu yüzden kendini arayışlardan çok alışkılarda ve göreneklerde bulur. Toplumsal ben üst bir aşamada *siyasal ben*'e dönüşür ya da daha doğrusu siyasal ben'e açılır. Toplumsal ben siyasal bende somutlaşmaya ya da etkin olmaya çalışır. Siyaset alanı tüm yapay güçlülüklerin alanıdır, kolay yüceliklerin alanıdır. Gerçekte onun en büyük eğilimi genelgeçere uyma eğilimidir. Onun için en önemli kavram *polis* yani site ya da *polites* yani yurttaştır. Toplumsal bilinç özgüne katlanamayan, özellikliyi kavrayamayan edilgin bilinç olarak da belirir Aynı düzende, aynı yasalar altında yaşamak gereği aşırı biçimlerinde birbiçim insan olmak zorunluluğunu duyuracaktır. En azından şuna inanılmıştır: toplumsal bilincin gösterdiği yollardan gidenler hiç yanılmazlar, batağa saplanmazlar, oysa salt öznel bilinçle toplumsala yönelmek, sonu iyiden iyiye belirsiz bir serüvene atılmaktır. Bu çerçevede toplumsal bilinç toplumcu bilinç kavramına ters düşer. Çünkü gerçek anlamda toplumcu kişilik ancak ve ancak bireyselliğin verimli çeşitliliği üzerine kurulabilir. Toplumcunun bilinci düşünülmüş bilinç olmakla özgün bilinç'in ya da özgün ben'in konusudur. Bu yüzden böylesi bir bilinç aykırıdır, ancak aykırı olmakla uyumsuz değildir. Çünkü amaç terslik etmek değil, özgünü geçerli kılmaktır. Toplumsal bilinç çeşitliliklerden tedirgindir. Özgün bilinç toplumsal bilinçte yabancısını bulur. Özgün bilinç toplumsal bilincin sunduğu kalıplarda bunalır ve aşırı durumlarda giderek hastalanır. Toplumsal bilinç düşünmekten çok benimseyen bilinçtir, benimseyen ve benimseten bilinçtir. Bu yüzden özgün bilince sürekli yabancılık duygusu aşılar.

Toplumsal bilinç kendisine karşı ağırlık koyacak biçimde özgün bilinç oluşturmakta eksik kalmış bireyleri katı bağlarla toplumsallığa bağlar, mahalleye, bölgeye, ülkeye, dayıya, enişteye, uydurma öğretilere ve en kaba ölçülerde insanlığa bağlar. Buna göre *her zaman öngörülerden yoksun* olduğu düşünülen toplumun görülerine ters düşmek ayıp ve çirkindir. İnsan sıkı sıkıya topluma bağlanmalıdır. Ancak buradaki bağlanma gerçek insan değerleri açısından bağlanma değildir, kalıp değerler açısından ya da çok zaman değer olmayan değerler açısından bağlanmadır. Başını belaya sokmak istemeyen kişi her koşulda toplumsal değerlere sıkı sıkı tutunmalıdır Bugün dünyanın her yerinde geçerli olan otomobil tutkusu, futbol tutkusu, adam öldürme tutkusu, yalan yanlış tarikatlar biçiminde bir toplulukta erime tutkusu, markalı giyim tutkusu, aralıksız televizyon izleme tutkusu evrensel boş bilincin çeşitli yansılarını ortaya koyar. Toplumsal bilinç gerçekte boş bilinçtir, çünkü bir şeyi hiç tartışmadan kalıp olarak benimsemeye eğilimlidir. Öte yandan toplumsal bilinç, evrensel düzeyde yasal sayılan bilinçtir· hiçbir şey istemeyen, hiçbir şey önermeyen, zaman zaman bazı siyasal kalıplarla konuşan ancak o kalıpların duygusal ve düşünsel içeriklerini bilmeyen, tarihsel açılımını önemsemeyen bir bilinç kurulu düzenler adına ülküsel yani eşi bulunmaz bir bilinçtir. Gündelik yaşamda bu bilinç za-

man zaman sarsılır gibi olur, örneğin "Aman bıktım bu şeyden" diye kravatı söküp attığımızda sarsılır gibi olur, ancak çok geçmeden eski konumunu alır. Başkanıyla telefonda görüşürken donla ve atletle hazırola durmuş bir siyaset adamının yalnız görünümü değil bilinçsel konumu da gülünçtür.

Toplumsal ben, tartışılmadan benimsenmiş fikirlerle, göreneksel yaşam formülleriyle, çeşitli siyaset yazarlarının öngörüleriyle, babadan kalma görüşlerle, televizyon sunucularının esprileriyle dolu olan ya da oluşmuş olan ben'dir. Bir yerden olur olmaz bir düşünce kopar, o düşünce gelir kendine toplumsal bilinçlerde bir yer açar, böylece yaşamı koşullar. İnsan yaşamda doğrulanmamış formüllere dayanarak eylemler gerçekleştirir, cinayet işler, sevgilisinden ayrılır, yaşama çeşitli engeller çıkarır ve dünyanın dönüşümünü kendi ölçülerinde güçleştirir. Toplum korkunç bir akvaryumdur, orada yaşama aykırı binbir öge bir bütün oluşturur. Orada her şey insanın üstüne gelir, onu aşağılar. *"Bir insan olmak kendini aşağı duymaktır"* der Adler. Aşağılıkduygusunun kaynağı toplumsal bilincin ta kendisidir ya da daha doğrusu toplumsal bilinci oluşturan ortamın ta kendisidir. Toplumsal bilinçle, yani takma bilinçle devlet yönetenler bile vardır. Bunlar toplumsal bilincin ilginç formüllerini kullanarak insanları, elbette kendilerine benzeyen insanları yönlendirmeye, onları toplum yaşamında etkin kılmaya çalışırlar. Tarihin eğri büğrü akışı onların başarısıdır. Bu yüzden toplumsal bilinç tam anlamında tehlikeli bilinçtir, aşırı biçimlerde tam anlamında kötülüklere, özellikle cinayetlere açık bir sürü bilincidir. Böylesi bir bilinç örneğin televizyonda pembe dizi izlemek konusundaki ustalığını bir zavallının kötü yazgısını paylaşmakta gösteremeyecektir. Tabanında ya da temelinde özgün bilincin araştırıcı, doğrulayıcı, dirençli etkinliğini taşımayan bir toplumsal yönelim başlıbaşına bir tehlike oluşturur. Böyle bir etkinlik için en uygun ortam gündelik siyasetin karmaşık ve çalkantılı ortamıdır ya da yetkin bilinçten çok, kaba sezgilere göre gelişen her türlü ortamdır. Bu gibi ortamlarda kaba toplumsal bilinç gerçek yuvasını bulur.

Özgün ben her şeyden önce kendi özel özelliklerini en geniş çerçevede evrensel düşüncenin özellikleriyle bütünleştiren ben'dir, bu yüzden ona *evrensel ben* adını verebiliriz. Özgün ben evrensel bilincin özgün bir açınımı olarak görünür, bu çerçevede büyük ölçüde tarihsele kavuşur. Her gerçek ben *tarihsel ben*'dir, ondan baktığınız zaman bütün bir insanlığın varolma serüveni görünür. O bir *monad* gibi bütün bir insanlığı kendi koşulları çerçevesinde açıklar. Ancak *monad*'dan ayrı olarak onun sayısız penceresi vardır. Çünkü o *öncesel olarak kurulmuş* değildir, kendini aralıksız kurmakta olandır. Bu evrensel ben ayrıntılarında değil ama özünde insanlığın canlı bir çekirdeği gibidir. Onda insanlığın özgün bir kavramını bulabiliriz, insanlığın özel kavrayışına ulaşabiliriz. Özgün ben özgürlüğüne her şeyden önce gerçekliğe uygun olan ve öyle olmakla gerçekliği yetkin bir biçimde açıklayan yapısında kavuşur. Gerçekliğin özgün görünümleri ve özgün anlamları onda ilkörnekler olarak, karmaşıklar olarak, anılar olarak, kavramlar olarak, fikirler olarak yapısallaşmış bir dizge oluşturur. Özgün bilinç ya da yetkin bilinç dizgeseldir ve gerçekliğin koşullarına göre dizgeseldir. Gerçekliğin düzeni sağlıklı bir bilincin dizgesel yapısını belirler. Bilincin *a priori* diye nitelendirebileceğimiz temel doğruları tümüyle deneyden gelmedir, *a posteriori* kaynaklıdır. Bilinçte gerçek anlamda *a priori* olan yalnızca bilincin temelindeki fizyolojik koşullardır, örneğin insan türünün algılama biçimidir. Onun baştan sona *kendine göre* belli bir düzende olması ya da *gerçekliğin koşulları dışında* dizgesel olması hiçbir şey olması anlamına gelecektir. Gerçekliğin koşulları dışında oluşmuş her bilinç yabancılaşmış bilinçtir, bozulmuş bilinçtir, kendi içinde ne kadar tutarlı görünse de. Yabancılaşmış bilincin temel özelliği gerçekliğe göre oluşmuş olmamaktır.

Özgün ben bu özgünlüğüne ve dolayısıyla özgürlüğüne her şeyden önce çocukluğunun ilkörneklerinde kavuşur. Çocukluk deneyleri özel bilincin gelişiminde ve özellikle bilincin yaratıcı etkinliğinde çok önemli bir katkı sağlar. Yaratıcı ya da sezgisel düşünce açısından son derece verimli bir kaynak oluşturan ilkörnekler kaynağı yeni dönüşümlerle canlanarak özgün bilince yaratıcılığın temel koşullarını verir. Özgün ben öte yandan nesnel çerçevede gerçekliğin yansılarını oluşturan kavramlarla donanmış ve hatta donamakta olmakla büyük bir kavrayıcı ve dönüştürücü güç ortaya koyar. Bu çerçevede özgün ben yalnızca sanatın değil, aynı zamanda bilimin ve felsefenin de asıl kaynağıdır. Özgün ben sürekli kendi içine ve kendi dışına yönelerek kendisi için gelişme olanakları oluşturur, bunu yaparken tam anlamında araştırıcı, ayrıştırıcı ve eleştiricidir. Her yeni yöneliminde kendini geçici yabancılıklara atar, ancak kendinde iyileşmez yabancılıkların oluşmaması için büyük bir çaba gösterir. Özgün bilinç kendini kandırmayan bilinçtir, kendini özenle her türlü yalandan, özellikle de toplumsal yalanlardan koruyan bilinçtir. Kalıp düşüncenin, göreneksel yapıların, katı ahlak kurallarının düşmanıdır o. Özgün bilinç buğulu, büyülü, sisli ilkörnekler dünyasından başlayarak bilimlerin en kesin formüllerine kadar uzanan bir genişlikte kendine bütün dünyayı gözlemleyebileceği gibi bir ekran yaratır. Bu geniş ekranda en geniş zamansallıkta ve en geniş uzamsallıkta insan dünyası bir bütün olarak görünür. Özgün bilinç bu görünümler arasından kendisini ve bizi geleceğe açacak olasılıkları görmeye çalışır: Özgün bilinç geleceğe açık kurucu bilinçtir. Onun geçmişle ilgisi merakla ilgili olduğu kadar yarını düzenlemekle ilgilidir. Toplumsal bilinç yarını boş tasarımlarla düzenlemeye çalışırken, özgün bilinç yarını yetkiyle oluşturmaya yönelir.

Özgün ben gerçek yabancılığını toplumsal ben karşısında yaşarken, kendini ondan korumaya çalışır, her şeyden önce kendine kendi içinde ya da kendi içtenliğinde sığınaklar arar. Toplumsal ben kalınlaştıkça öznel beni sarmaya, örtmeye, gidermeye, boğmaya yönelir, öznel ben o durumda gücünü yitirmeye doğru gider. O durumda kişi en üst etkinliklerinde bile toplumun basit bir kuklası durumuna düşer. Her toplumsal onun için zorunlu ve çekici, her özel onun için gereksiz ya da itici olur. Toplumsal ben sıradüzenli bir yayılmada kendi yerini bulmaya bakarken sürekli yükselmek ister, kendisi için yüksek basamaklarda ulaşılası yerler öngörür. Her zaman varılası bir yerler vardır, bunların önemi her zaman "bir üst"ü çekici kılmakla belirgindir. Toplumsal ben aşağıdan yukarıya doğru atılımını yaparken her zaman en başta çok çekici bir formülü, "kutsal görev" formülünü öne sürer. "Kutsal görev" her türlü özeli ya da özneli anlamsız kılabilecek sözde en yüce değerdir. Toplumsal ben sağlıklı bir görev bilinci oluşturmaz. O, bütün değerleri önceler, öbür değerler varolacaklarsa onun belirleyiciliğinde, onun koruyuculuğu altında varolacaklardır. Bu çerçevede kurallar her şey demektir, bu çerçevede insan olmak kurallara uymak anlamına gelir. Toplumun görüleri her şeyden önce belirleyici olur, öyle ki bu görüler en küçük bir gerekçeye dayanmadıklarında bile geçerlidirler. Toplumsal bilinç çok zaman gerekçe aramayan ya da yapay gerekçelerle, hatta düzmece gerekçelerle iş gören bilinçtir. Gerçekte toplumsal bilinç köklü çözümler öngörmez, genellikle kolay ve kısa erimli çözümler getirir. Bu yüzden yaşam toplumsal öngörülerle değil, özel bilinçlerin belirleyiciliğinde kendi yordamıyla ilerler. Elbette toplumsal bilincin yaşamın akışına katkısı olmadığı anlamına gelmez bu. Toplumsal bilinç yaşamın akışına katılır ve tarih-

sel gidişi sık sık kötü yollara sokar. Tarih her zaman ussallığın güvenli yolunu izlemez. Tersine, toplumsal bilinç özgün bilincin karşısavı olarak iş görür. Gerçek anlamda toplumsal öngörüleri ancak özel bilinç ortaya koyabilir, onun ortaya koyduğu öngörüler de toplumsal olarak kolayca benimsenebilir cinsten değildir. Toplumsal bilinç açısından genel yaşam düzeninde her kişi toplumsal konumuyla önemlidir, kişilikler tümüyle konu dışıdır.

Bu toplumsallıkta "mutluluk" temel ölçüt olarak konulur, hatta başlıca amaç olarak konulur. Mutlu olmak istiyorsan toplumsal benini geliştirecek ve bunu yaparken elbette kuralların dışına çıkmayacaksın. Özel ben aykırı ben'dir, aralıksız arayan ben'dir, oysa toplumsal ben uyarlı ben'dir. Tam bu noktada ahlakın ahlaksızlığıyla yüzyüze geliriz. Birilerini perde aralığından ya da kapı deliğinden gözlemeye eğilimli bir ahlak hemen her yerde insanın gözünü korkutmaya çalışır. İnsan bu ahlaka toplumsal bilinçle başeğerken, kendi alçaklığının koşullarını temellendirmiş olur Toplumsal ben ahlakın güvencesi olarak görünür, oysa özel ben yeni ahlak önerileriyle genel ahlakı tehlikeye düşürür. Her zaman kişiye şu doğruyu esinlemeye çalışırlar: mutlu olmak istiyorsan toplumsal ben'ini geliştirecek, toplumun gözden çıkarılamaz bir üyesi olduğunu göstereceksin, bunu yaparken de doğal olarak kuralların dışına çıkmamaya bakacaksın. Toplumsallık ancak ve ancak kurallarla olasıdır. Yazık ki bu kurallar mutluluğu bol bol sözverseler de mutluluğa ulaştırmakta eksik kalırlar. Kişi uyanık bir bilinçle baktığında "mutluluk" kavramının ne ölçüde kaygan, ne ölçüde belirsiz bir kavram olduğunu görecektir. Ancak çok zaman mutluluk adına istenilen şey yalnızca ve yalnızca inişi çıkışı hiç olmayan düz bir yaşamdır. Anababasının öngörüsü dışında evlilik yapan kız çocuğunun hiçbir zaman mutlu olamayacağı konusundaki kesin görüş, hiçbir zaman doğrulanamayacak olan şu kurala dayanır: her gerçek eylem ancak yetkin toplumsal öngörülerin ışığında gerçekleştirilirse mutluluk getirir. Bireyselliği silen ve toplumsallığı insan olmanın tek güvencesi olarak belirleyen görüş, bilinci genelgeçerde dondururken onu gerçek yükümlülüklerinin dışına çıkarır.

Toplumsal bilinç yüksek biçimlerinde tehlikeli olur, özellikle toplumsal açıdan yıkıcı özellikler ortaya koyabilir. Toplumsal bilinç, gene de kendi koşulları içinde azçok iyi düzenlenmişse, tam tamına yetkin bilinç olarak kendini benimsetmeye çalışır, daha çok göreneklerde anlatımını bulur ve yetkin bir kişiliğin yansıtıcısı gibidir. Öznel açıdan içi boş bir bilinç toplumsal ve hatta bireysel açıdan bize eksiksiz bir bilinç gibi görünebilir. Her bilinç toplumsallık çerçevesinde bir tür oyunculuğa eğilimlidir, hatta kendini eşsiz göstermenin yollarını bulabilir. Toplumsal bilinç her koşulda oyununu iyi oynayan bilinçtir, bir tür oyuncu bilinçtir. Jung bu konuda bize iyi bir örnek verir. Der ki: *"Birinde, her bakımdan saygıdeğer bir kişiyle tanıştım. Onun bir aziz olduğu bile söylenilebilirdi. Onunla üç gün dolaştım, en küçük bir yanlışını bulamadım. Gerçekten aşağılıkduygusuna kapılmak üzereydim ki, birden bu azizin eşi bana hasta olarak başvurdu. O zamandan beri azizlik gösterilerine pabuç bırakmıyorum."* Gerçekte toplumun nasıl bir görünüm, nasıl bir biçim istediğini çok iyi bilerek ona göre kendilerini düzenlemiş kişiler vardır Onların varlığında toplumsal bilinç tam anlamında belli tiplerden birinin altına girebilecek biçimde oluşturulur. Bu biçimler ya da tipler toplumda daha çok mesleklere göre ortaya çıkmış tiplerdir. Gerçekte genelgeçer bir tip elbette sözkonusudur, ancak bu tip her zaman bir takım alttiplere bölünecektir. Buna göre her kişi kendine uygun tipi gerçekleştirmeye bakacaktır. Bu tipi gerçekleştirdiği yerde özel bilincinin ya da öznel bilincinin evrensele kavuşup kavuşmaması gibi bir sorun kalmayacaktır. Gene Jung bu konuda bize şunları söyler: *"Toplum her kişiden kendisine verdiği rolü en iyi biçimde oynamasını ister. (..) Her kişi kendi toprağında bulunmalıdır, falanca kişi kunduracıdır, falanca kişi şairdir. (..) İki mesleği birlikte yürüten insan, öbürleri gibi değildir, ona hiçbir biçimde güvenilmez. Akademisyenler onu 'hevesli' diye adlandırırlar, siyaset adamları onu 'ölçüsüz' insan sayarlar. İnançlıların gözünde tek sözcükle özgür bir kafadır o, her zaman kuşku uyandıran kişidir, çünkü toplum ancak şiir yazmayan bir ayakkabıcının iyi ayakkabılar yapabileceğine inanır. Dış yaşamın birliği uygulama açısından çok önemlidir, çünkü ortalama insan yani toplumun onayladığı tek insan tipi başarılı olmak istiyorsa, kendini tek bir işe vermelidir, iki iş ona çok gelecektir."*

Gerçekte, başta da belirttiğimiz gibi, toplumsal ben ve öznel ben ayrımı bir soyutlamadır: bir yanda kendini özenle, içtenlikle, tam bir arayış içinde kuran *ortak bilinç* ve *ayrı bilinç* ögelerinin tümünü düşündürür, öte yanda kendini korumak adına maskeli bir görünüm alan ve böylece kendini dış dünyaya uyarlamaya çalışan bilinçsel tutumu düşündürür. Her bilinç az buçuk toplumsaldır, çünkü ne yapıp yapıp kendini başkalarına karşı korumak zorundadır. Bilinç kendini varetme çabası içinde tüm yetkinliğine içtenlikli içsel etkinliğinde kavuşur. Özgürlüğünü de tam bir içsellikte yaşar. Bilinç her şeyden önce bir içselleşmedir, bir içselleşmenin ürünüdür ya da sonucudur. Yetkin bilinç toplumsal yanını zayıflatır, onu tümüyle gereksiz kılmasa bile geriye iter. Daha uygun bir deyişle, bilinç yetkinleştikçe toplumsal takıntılarını azaltır, yabancılıklarını yumuşatır ve özellikle kendi olarak yönelgenliğini düzenlemeye özen gösterir. O koşullarda özgür birey tüm aykırı açılımlarıyla kendini gerçek toplumsal etkinlikte gerçek toplumsal varlık olarak ortaya koyacaktır. Bu özgürlüğün temelinde de Adler'in yanyana getirdiği üç kavram, *"yüreklilik, bağımsızlık ve etkinlik"* olacaktır. Bilincin öznel yanı özgürlüğün kaynağını oluşturur. Toplumsallıkta kendini kısıtlayan hatta baskı altına alan bilinç öznellikte kendi cumhuriyetini kurar. Toplumsal bilinçte duyuları yabancılık öznel bilinçte bulunmaz, öznel bilinçte yabancılık ancak bir hastalık belirtisidir, gerçeklikle uyuşamamanın belirtisidir, kötü oluşmuşluğun belirtisidir. En tehlikeli yabancılık duygusu gerçekliğe ulaşamamış olma koşulundan beslenmiş olan bozuk bilincin kendi kendisi karşısındaki yabancılık duygusudur. Özgür kişi köklü yabancılıkları olmayan kişidir. O olsa olsa kabasaba yabancılıkları olan bir dünyaya, kendini yabancı duymayacak kadar yabancılaşmış bir ortama yabancı olabilir. Gerçekliğe yabancı olmayan şey özgür bilinç için yabancılık konusu olamaz. Yabancılaşmış bilinç kendi eksikliğini tam bir kargaşa içinde alttan alta sezer. Yabancılığın en ileri ya da aşırı hastalıklı biçimleri yabancılık duygusunun aşılmasıyla belirgindir. O zaman bilinç gerçeklikle yani kendisiyle bağlarını büyük ölçüde koparmış demektir. Sağlıklı bilinç, çok yetkin olmasa da, kendini gerçekliğin içinde duyacaktır, gerçekliğin bir parçası, hatta zorunlu bir ögesi olarak algılayacaktır. Gene Leibniz'ci bir dille söylersek, kendini çok aydınlık olmayan bir *monad* gibi duyacaktır. Gerçek anlamda bilinçli olmak gerçeklikte olmaktır, gerçekliğin ortasında bulunmaktır. Sağlıklı bilinç her zaman gerçekliğin bilinci olduğu duygusunu tartışılmaz bir doğru olarak yaşar.

Yabancılaşma konusunu temelden kavrayabilmek için bilinç dediğimiz etkinliğin ne olup ne olmadığını derinlemesine olmasa da ele almak gerekecek. En genel tanımında bilinç ben olma duygusunun doğrudan doğruya bilgisidir. Her bilinç bir ben'in ben olma bilinci olarak bir merkez oluşturur ya da varlık'ın ortasına yerleşir. Her bilinç kendine özdeştir yani kendini kendi olarak sezer. O kendine tam bir dolaysız-

lıkta görünür. İnsan için ya da ben için hiçbir şey bilinç kadar dolaysız değildir. O, dünyayı bende açık eden ve beni dünyada var kılan bir etkinlik olarak ya da bir başka deyişle dünyayı kendinde içselleştiren bir etkinlik olarak öznelliğin nesnelliğe ve nesnelliğin öznelliğe kavuştuğu yerdir. Henri Delacroix'nın deyişiyle bilinç *"ilk gerçekliktir, ilk olgudur."* O her şeyi sarar, her şeyin koşulu olur. Bizim için varolan her şey ondan ötürü vardır. Bu çerçevede o hem bir çıkıştır hem bir varıştır, hem bir başlangıçtır, hem bir sonuçtur. Dünyanın içselleştiği bu özel dünya dışa kapalı bir dünya olduğu kadar bazı yönleriyle kendine de kapalıdır. Gene de bilinç her yönüyle dünyadadır ve dünyayladır, böyle olmakla bizi bütün bir insanlığa kavuşturur, zamanda ve uzamda tüm insana kavuşturur. *Bilinçliyim öyleyse varım* ilkesi insan olmanın temel ilkesidir. Her bilinç bir başka bilinç için sayısız sorun yaratır. Bir insanın dünyasına ardına kadar açık bir kapıdan girer gibi giremeyiz. Bunu düşünce tarihinde ilk gören Leibniz oldu, bize üstalgılara karşıt olarak *küçük algılar*'dan sözetti, bilinçdışını böylece zayıf ruh durumlarının bütünü olarak belirledi. Bir başkasının dünyası bizim için apaçık bir alan oluşturmaz, ancak kendi dünyamız da önümüzde serili bir açık alan oluşturmaz. Hele onun derinleri bize her zaman çok büyük sorunlar çıkaracak kadar karanlıktır. Baudelaire insanı denize benzetirken haklıdır. *İnsan ve deniz* şiirinde şöyle der: *"Her ikiniz de karanlık ve suskunsunuz:/ Ey insan, uçurumlarının dibini kimse bulamadı,/ Ey deniz, iç zenginliklerini kimseler tanımıyor,/ İkiniz de gizlerinizi saklamakta ne kadar ustasınız!"* Evet, iç dünyamızın balta girmemiş kesimleri vardır. Bilinçdışı sorunu bilincin temel sorunu olarak kendini gösterdi. Freud şöyle der: *"Ruhsal yaşamı iyi anlayabilmek için bilince daha az önem vermek kaçınılmaz oluyor. Bilinçdışında tüm ruhsal yaşamın temelini bulabiliriz. Bilinçdışı daha küçük bir daire olan bilinci içeren büyük bir dairedir diyebiliriz. (..) Bilinçdışı ruhsalın kendisidir, onun temel gerçeğidir."* Önemli olan bilinç sorununu bilinçdışı sorunundan koparmadan ele almaktır. Bilincin birinci özelliği kargaşıklığı değil ama karmaşıklığıdır. Bilinç derinlerine doğru daha da karmaşıklaşır. Bilincin karmaşıklığı gerçekliğin çokyönlü yapısından, bilincin kargaşıklığı bir hastalıklı düzenlenişten gelir. Bilincimiz yalnızca bilinebilir ögelerden örülmüş olsaydı, ben'imiz kendini Descartes'çı bir apaçıklık içinde ortaya koyabilseydi bilincin sorunları çetrefil sorunlar olmayacaktı. Bilinç kendinde bir giz özelliği taşıyorsa, bu onun son derece karmaşık yapılı oluşuyla ilgilidir, bilinirlikler yanında bilinmezliklerle örülmüş olmasıyla ilgilidir. Ben kendine yöneldiğinde kendini tam bir bütünsellikte görebilseydi belki de kendini bir uçurumun kıyısında duyacaktı ya da doğrudan doğruya bir uçurum gibi algılayacaktı. Bilinç her durumda kaygandır ve onun kaygan yapısı öznelliğin tam tamına kesinliksiz oluşundan gelir. Bilinç kocaman bir yapıdır, başdöndürücü bir derinlikte ve genişlikte kendini ortaya koyar. Gene de kendini en doğru sezen bilinç yetkin bilinçtir. Bu yetkin bilinç kendini kendi nesnelliğinde bir öznellik olarak sezer. M. Merleau-Ponty şöyle der: *"Herhangi bir şeyle ilgili tüm düşünce aynı zamanda kendinin bilincidir, o onsuz herhangi bir şeye sahip olamayacaktı. Tüm deneylerimizin ve düşüncelerimizin kökeninde kendini doğrudan doğruya tanıyan bir varlık buluruz, çünkü o kendinin ve her şeyin bilgisidir, kendi varoluşunu bir belirlemeyle ve belli bir olguyla ya da kendindeki bir fikirden giderek çıkarsama yoluyla değil, kendi kendiyle dolaysız dokunuşmasında tanır."*

Bilinç bir kavramlar ortamıdır, ama onda kavramlardan öte çok şey vardır: duyu izlenimleri, imgeler, fikirler, karmaşıklar, ilkörnekler, önyargılar, saplantılar, inanç ögeleri... Buna göre her bilinç kendi içinde azçok tutarlı bir dünya oluşturan apayrı bir yapıdır. Onun kendi içinde tutarlılığı o gerçeklikle tamuyar olduğu zaman bir anlam kazanır. Gerçeklikle bağları kopuk ya da zayıf bir bilinç kendi içinde tutarlı olduğu zaman geniş çerçeveli bir yabancılaşma sözkonusu olacaktır. Gerçeklikten büyük ölçüde kopmuş olan bir bilinç kendi içinde ne ölçüde tutarlı görünürse görünsün, sakattır ya da hastalıklıdır. Her bilinç gerçekliğe uyarlılığı ölçüsünde, gerçekliği sardığı ve gerçeklikle sarıldığı ölçüde bilinçtir. Bir başka deyişle, bilinç gerçekliğin bilincidir. Bilinç özgün özelliklerini de bu gerçekliğe uyarlılığı çerçevesinde kazanır. Gerçeklikten uzaklaştığı ölçüde özgünleşen ve yetkinleşen bir bilinç düşünebilmek için çılgın olmak gerekir. Her bilinç gerçeklikte anlatımını bulur, her bilinçte gerçeklik özgün özellikler çerçevesinde yansır ya da özgün özellikleriyle yansır. Bilinç sözkonusu olduğu zaman her özgün ancak ve ancak gerçekliğin özel bir görünümünde bir anlam kazanır. Zaten en genel çerçevede bilinç, ne ölçüde genele bağlanıyor olursa olsun, genel koşulları içinde özgün bir yapı gösterir, değişik özgün özellikler gösterir. Bilinç özgünlüğünün özelliklerini de elbet gerçekliğin koşullarından getirmektedir.

En geniş anlamında bilinç tüm ruhsal olguların gerçekleştiği alandır. Bilinçte dünya ben'e ve ben dünyaya kavuşur: ben kendini ve dünyayı bilinçte bulur, birbirinden ayrılmaz ve bölünemez bir bütünün iki ayrı yüzü olarak bulur. Böylece bilinç dünyanın merkezine yerleşmiş olur, evrenin içinde, evrenin özgün bir parçası olarak kendini kurar. O, olanın bir sonucu olduğu gibi olasının da kaynağıdır. Buna göre hem bir sonuç hem bir başlangıçtır: geçmişe göre sonuç, geleceğe göre başlangıçtır. Olasının kaynağı ya da başlıca koşulu olmakla bir seçme gücüdür, seçerek kendini kurar, sayısız olasılık arasından bir *olan* kurabilmek için çırpınır; her şeyden önce bir seçici ve bir kurucudur. Buna göre o her koşulda benimseyen değil benimsediği ölçüde dışlayandır da. Benimsediği ve dışladığı ölçüde ilgisiz kalmayı da bilir. Ancak her şeyden önce yönelgenliktir. İlgisizlik onun temel bir özelliği değil bir yönelim biçimidir, bir seçme koşuludur. Yalnız benimseyerek ya da yadsıyarak değil, ilgisiz kalarak da seçmeler yapabiliriz. Evet, o sonsuz bir yönelgenliktir: bilinç dediğimiz zaman bitmez bir etkinlik ya da etkililik anlaşılır. Uyuduğumuzda bile uyumayan şeydir bilinç. Bu yönelgen etkinliği içinde atılgan olduğu kadar da sakınıktır: girişen de odur, kaçınan da odur. Her yetkin bilinç sakınıklığıyla belirgindir. Bu yüzden onun etkinliği içten dışa gelişen tek yönlü bir etkinlik değildir: o her adımda dışla olduğu kadar kendiyle hesaplaşır. Bilinç için olumlama kadar olumsuzlama, saptama kadar dışlama önemlidir.

Bilinç bir yeni koşullara uyma gücüdür, hatta yeni koşullar oluşturma gücüdür. Olabiliri öngörür, olması gerekeni arar. Bu yüzden ikide bir olumsalın sınırlarından girer. Olumsallık bilincin temel koşuludur. Burada usumuza doğruca Leibniz'in *yeter neden ilkesi* gelecektir. Bilinç özgürlüğüne bu olumsallıkla kavuşur, bulucu ya da yaratıcı gücünü bu çerçevede kazanır. Gerçek bilincin ya da yetkin bilincin önü her zaman açıktır, o kendi önünü kapatmayı hiçbir zaman düşünmez, önü kapatılmak istendiğinde karşı koyar. Özgürlük bilinci her şeyden önce bir karşı koyma bilincidir. Yetkin bilinç kurallar koymakla birlikte, kendini kurallara boğmamış bilinçtir. Bu olumsallık çerçevesinde anlık, bilincin en yetkili yargı organı olarak olasılıkları belirler ve onlardan giderek değişik seçmeler yapar. Olasılıkları belirlemek tümüyle bir görme gücü oluşturabilmiş olmakla ilişkilidir. Yetkin bilinç kendi eğilimlerine göre özellikle belli bir alanda bir görme gücü kazanmıştır. Güçlü bir görü'ye ulaşmamış olan bir bilinç kendiyle sorunlu bilinçtir, özellikle kendi geleceğiyle sorunlu bilinçtir, ileri biçimlerinde yarını olmayan bilinçtir. Dünyaya ve

kendine uyumu sağlayan da yeni koşullar oluşturabilen de işte bu seçebilme yatkınlığıdır ya da düpedüz seçme gücüdür. Her zaman bir şeylere eğilimli olan bilinç aralıksız etkinlik durumundadır: yönelgenliğiyle hiç durmadan bir şeylerin peşine düşer. Bilinç yönelgendir, buna göre insan denilen varlık amaçlı bir varlıktır. Amaçlarımızın önemini bize Adler gösterdi ve insanı amaçları olan varlık olarak tanımladı: *"İnsan ruhunun yaşamı bir amaçla belirlenmiştir. Hiçbir insan önündeki bir amaçla belirlenmedikçe, koşullanmadıkça, sınırlanmadıkça, yönlendirilmedikçe düşünemez, sezemez, isteyemez, hatta düşleyemez."*

Bilinç gelişimini bu yönelgenlikle sağlar. Bilinci etkin kılan yönelgenlik onu sürekli olarak kendini aşmaya, kendi dışına çıkmaya zorlar. Bir başka deyişle, yönelgen bilinç her zaman kendini aşmaya, kendi dışına çıkmaya eğilimlidir. Her yeni yönelim bir özümseme denemesidir, bir özdeşleşme atılımıdır, dünyaya biraz daha kavuşma girişimidir. Aşmanın temel anlamı budur, aşmak dediğimiz şey olağanüstü bir etkinlik değildir, bir şeyleri kendinin kılarak daha üst bir düzeye geçmekten ya da bilinçli bir varlık olma niteliğini iyiye doğru dönüştürmekten başka bir şey değildir. Bilinç kendi dışındaki bir şeyi değil yalnızca kendini aşar. Her aşma eyleminde o kendini bir kere dağıtır ve yeniden kurar İnsan bir amaca yönelerek aşağıdan yukarıya doğru bir atılım yapar ve Adler'in deyişiyle *"alt düzeydeki bir durumdan üst düzeydeki bir duruma geçer"* Böylece bilinç yaşamsal etkinliğin temel anlamını oluşturur, yaşamın insani yüzünü kurar, insana insan olma, daha da insan olma koşulunu sağlar. O yaşamı bütünleştirir, gerçekçi bir çerçevede umutlu kılar, hatta ona mutluluklar sözverir, dünyayı ortak bir anlama kavuşturur, hem bireysel düzeyde hem toplumsal düzeyde düzenleyici ve yaratıcı etkinlikleri gerçekleştirir. Bu geliştirmede o kendi tarihi boyunca oluşturduğu ve insanlığın ortak tarihinden edindiği kültür ögelerini ya da çok genel bir deyişle bilgileri kullanır. Bilincin gücü, önünde sonunda bir birikimin gücüdür. Her yetkin bilinç bu anlamda yeninin kaynağıdır.

Her bilinç yerde ve zamanda evrenle sarılır, buna göre tarihsele katılır, tarihle bütünleşir, tarihte anlatımını bulur. Evren insan için tarihseldir, çünkü her şeyden önce evrendeki insan tarihseldir. Ben kendini zamansallık olarak algıladığı gibi daha geniş çerçeveli bir bakış içinde bir tarih olarak da görür. Buna göre bilinç insanlığın ortak tarihinde temel anlatımını bulur ya da kendi yerini kazanır. Her yetkin bilinç kendini tarihin bir parçası olarak duyar. Bu duygu ona bir tutsaklığı değil, tam tamına özgürlüğü sezdiren bir duygudur. Çünkü bilinç yaratıcı etkinliğine tarihte kavuşur. Her yetkin bilinç insanlığın ortak tarihine sağlıklı biçimde yerleşmiş bilinçtir. Derme çatma bilinçler bile tarihsellik duygusunu zamansallıktan giderek bir gerçeklik olarak yaşarlar, onlar bile kişisel tarihlerinin evrensel tarihe kavuştuğunu duyarlar. Bilinç dediğimiz bu evrensel düzenek etkin ya da yönelgen özellikleriyle olduğu kadar koruyucu ya da saklayıcı özellikleriyle belirgindir. Etkinliği koruyuculuğunun, koruyuculuğu etkinliğinin zorunlu bir yüzünü oluşturur. Onun etkinliği yargılama gücünde, korumacılığı kendinde tutma gücünde belirir. Bu çerçevede anlık ve bellek bilincin temel yetileri ya da işlevleri olurlar. Böylece bilinç tam anlamında zamana yerleşir, öyle ki ben kendini zamansallık olarak algılar, öncesellikle bir akış içinde bulur. Bilinç kendine her dönüşünde ilkin bu akışı sezer. M. Merleau-Ponty'nin deyişiyle, *"tüm deneylerimiz bizim deneylerimiz olarak önce'ye ve sonra'ya göre düzenlenirler"* Claudel'in belirttiği gibi, zaman yaşamın anlamıdır.

Anlıkla bellek karşılıklı konumlarında bir özne-nesne ilişkisi ortaya koyar gibidirler. Bellek taşıyıcı, anlık görücüdür. Bellek içerik, anlık biçimdir. Anlık kendinde herhangi bir şeyi taşımayan bir etkinliktir, salt etkinliktir. Bellek dolgun ve düzgün oluşuyla, anlık keskinliğiyle belirgin olmak gerekir. Bilincin tarihselliği belleğin yapısında gerçekleşir. Bir başka deyişle bellek tarihselliğin ortamıdır. Oysa anlık tüm tarihsel koşullanmanın üstünde durur. Biz tarihi onda değil ama onunla kavrarız. Keskin bir anlık yetkin bir belleğin, yetkin bir bellek keskin bir anlığın varlığına tanıklık eder. Belleğin tüm ögeleri birbirine bağlıdır ya da bağımlıdır, onlar hep birlikte bir doku oluştururlar. Anlık kendi olarak, kendinde bir yönelgenlik olarak vardır. Bu işlevleri birbirinden kopuk işlevler olarak düşünemeyiz. Bedenin işlevleri gibi ruhun işlevleri de birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Bedende bir işlevin şurada bitip öbür işlevin şurada başladığını söyleyebilir miyiz? Organlarımızın işlevlerine uzamsal çerçevede bir sınır koyabilir miyiz? İyi bir bellek keskin bir anlığın oluşmasını sağlayacak, keskin bir anlık iyi bir belleğin oluşmasında etkili olacaktır. Anlık yetkinse bellek de güçlüdür, bellek güçlüyse anlık da yetkindir. Anlığın keskinliği ya da yetkin görme gücü belleğin yetkinliğinden geliyor olsa da anlık üst düzeyde özerk bir yapı ortaya koyar. Belleksiz bilinç boş bilinçtir, boş bilinç de olası olmayan şeydir, özüne aykırı bir gerçekliktir.

Husserl, pek haklı olarak *"Bilinç herhangi bir şeyin bilincidir"* diyordu. Bu belirleme gerçekte tam tamına *boş bilinç yoktur* ya da *nesnesiz bilinç yoktur* demeye gelir. Varolan bir şeyin bilincinde olabiliriz, olmayan bir şeyin bilinci sözkonusu olamaz. Buna göre içeriksiz düşünce olamayacağı gibi, belleksiz bilinç de yoktur. Bilinç denildiğinde anlık adlı görme gücünün dışında ilk düşündüğümüz şey bellek olacaktır Öte yandan bilinç dolgun bir nesnelliği ve dolgun bir öznelliği düşündürür. Bellek bilincin dolgun içeriğidir, ancak onun karşıladığı gerçeklik yalnızca dünyayla ilgili değildir, aynı zamanda ben'le ilgilidir. Dünyayla ben'in uyumu yetkın bilinçte en üst düzeyde gerçekleşir. Bilinç anlığın ve öbür yetilerinin dışında, görünür ve görünmez bütün yüzleriyle tümüyle bellektir. Bellek anlığın etkin gücüyle kendini düşünen yetidir. O bir birikimdir, bir depo olmaktan çok bir kazanımdır; en genel nesnelden en özel öznele kadar korunması gerekeni korur ve dönüştürür. İyi bir bellek korumak durumunda olduğu şeyi iyi koruyan bellektir. Bu koruma basit bir saklama değildir, her nesneyi tüm canlılığı içinde tutabilme gücüdür. Bilinç her an etkindir, buna göre bellek de her zaman canlı olmak gerekir. Çünkü bilincin ögeleri hiçbir zaman uyumazlar, onlar yok gibi göründükleri zamanlarda bile alttan alta etkindirler. Üstelik onlardan hangisinin hangi ölçülerde ve hangi koşullarda etkin olduğunu da bilemeyiz. Bildiğimiz, bilincin aralıksız etkin oluşudur.

Bellek özel olarak kavramların yuvasıdır. Ancak onda anılar da başka ögeler de vardır. Kavramlar anlam birimleri olarak bellekte yerlerini alırlar. Bu yer gelişigüzel bir yer değildir, gerçekliğin koşullarına göre belirlenmiştir. Kavramlar birbirlerine göre yer tutarlar, aralarında içlem ve kaplam ilişkisi vardır. Kavramlar yoğun içerikli anlam birimleriyken anılar daha çok biçimsel ya da imgesel özellikler gösterirler. Kavramlar arasında gördüğümüz sıradüzeni anılar arasında yoktur: öncelikli anı diye bir şey yoktur, anılar zaman zaman parıldar, zaman zaman sönükleşirler. Yaşam ya da bilinç koşullarına göre bir gün önce çıkan bir anı gene aynı koşullara göre bir başka gün derine iniverir. Elbette kavramların nesnel içerikleri anıların nesnel içeriklerinden çok zengindir. Kavramlar kadar hatta kavramlardan çok anılar duygusal içerikleriyle ya da duygu yükleriyle belirgindirler. Onlar genel yapılarıyla kavramlardan çok ilkörnekleri andırırlar. Kaba bir deyişle, kavram derinlikli anı yüzeyseldir. Kavram bizi evren-

sele bağlarken anı özelde bırakır. Kavram tarihseldir, bu yüzden onun altında tarih yoktur, buna karşılık anı tarihsel olmaktan çok tarihte olandır, her anının altına azçok bulanık bir biçimde de olsa tarih atılmıştır. Kavramın altında tarih değil tarihler olabilir. Kavramın her nesneninki gibi azçok serüven dolu bir tarihi vardır. Anı en genel biçiminde bir defada oluştuğundan çok zaman ona tek bir tarih yetecektir. Yaşamımızın ya da bilincimizin en canlı görünen ögeleri olan anılar tarihsel oluşta ikinci planda bulunsalar da, bize tarihselliği, en azından zamansallığı belirgin bir biçimde duyururlar. Biz zamansallığı bir kavramdan çok, bir anıda yaşarız ya da algılarız. Özünde tarihsel olan kavramlar tarihdışı yani değişmez ögeler gibi dururlar. Kavramlar tutarlı bir dizge oluştururlar, öyle ki monadlar gibi onlarr da uyumlu bir bütünsellik ortaya koyarlar: bir kavramdan baktığınız zaman bütün öbür kavramları görürsünüz.

Kavramların tarihselliğine bir bilinç araştırmasında ya da onlarla ilgili genel bir sezişte ulaşırız. Oysa anının belli bir oluşum zamanı vardır. Anıların alanına girdiğimiz zaman, zamanın hızlı akışını trajik bir duygusallıkta sezeriz. Bu yüzden anının bize duyuracağı ilk duygu, zamanın hızlı geçişi ve ona bağlı olarak ölüm duygusudur. Anılar bize yaşamın sürekli dönüştüğünü ya da daha doğrusu onun Herakleitos'çu anlamda bir ırmaktan başka bir şey olmadığını öğretmek ister gibidirler. Böylece varoluşun tanığı olan anı yokluğun imi gibi iş görür. Anılarda yaşamın kayışını buluruz, akıp gidenin kökel anlamıyla yüzyüze geliriz. Oysa kavramlar bize uzaktan uzağa bireysel düzeyde olmasa da bir kalıcının, kalıcı bir şeylerin varlığını duyurur. Akıp gidenin en genel sezgisi en silik anıda bile yoğun biçimde belirleyici olur. Hatta silikleşen anılar zamanın akışına öncelikle tanıklık ederler. Bu yüzden anılar bizi sonrada ya da en azından şimdide yaşatırlar. Zaten onlar başlangıçtaki yapılarını ya da içeriklerini büyük ölçüde elden kaçırmışlardır, sonradan yeni biçimlere girmişler, yeni anlamlara bürünmüşlerdir. Geçmişi belirlerken şimdide olmak anıların indirgenemez özelliğidir. Öte yandan anılar şimdide etkin olmaktan uzaklaşmaksızın bizi durmadan geriye çekerler. Onlarla biz çocukluğumuza doğru çekildiğimizi duyarız. Ayrıca anılar zamansallıkta belirleme noktalarını oluştururlar: bilinç kendi anılarında her zaman kendi tarihselliğinin aşamalarını bulur. Bilinç her değişiminde anılarını da dönüştürür.

Her bilinç kendi anılarına alışmıştır, bununla birlikte onları durmadan yeni biçimlere sokar, onların duygusal ve düşünsel içeriklerini aralıksız değiştirir. Bilincin her değişiminde bilinç ögelerinin tümü değişiklik geçirirler. Bilincin dönüşümü ya da gelişimi bir parçalılıkta olmaz. Bilincin değişimi her şeyden önce belleğin değişimidir. Belleğin ögeleri bilince alışkanlıklar olarak yerleşmiştir. Belleğin soyut verileri olan kavramlar ve fikirler de belleğin somut verileri olan anılar da bilinçte alışkanlık koşullarında vardırlar. Bilinç kendi kendine alışıktır, bu yüzden kendinde her zaman bir yeniyi kurmak ister. Bilinç yeni ögelerine de hızla alışır ve hızla kendini dönüştürmeye doğru gider. Bilinç her yeniye bir yabancılıkta yönelir, onu elde ettiği ya da daha doğrusu onunla hesaplaştığı anda yabancılık biter. Her bilinç kendini yabancılıklar arasından, kendisine yabancı şeyler içinden derlemiştir. Bugün onun olan şeyler onun dünkü yabancılarıdırlar. Gene de bilinç bir alışkanlık ortamıdır, bu alışkanlık duygusundan ötürü o tüm değişkenliğine karşın kendini kendi evinde ya da yuvasında duyar. Her değişiklikte kendinden çıkan bilinç gelir yeni biçimiyle kendi yerine yerleşir. Ne olursa olsun, bilinç tüm değişimleri içinde kendini dağılmaktan korur, kendini tehlikeye atmadan dönüşür. Çünkü o her zaman ve her durumda kendine tam olarak egemendir. Değişim alışkanlığın aşıldığı noktada kendini duyurur. Bilinç alışkanlıklardan alışkanlıklara geçerek, bir başka deyişle kendi alışkanlıklarıyla durmadan yıkışarak kendini kurar. Gerçekte etkin bir bilinç kendi alışkanlıklarıyla sürekli çekişen, durmadan kendiyle hesaplaşan bir tutumu sürdürür. Yetkin bilinç kendine düşman gibidir: kendini olandan olması gerekene doğru aşırmaya çalışır. Çünkü her bilinç alışkanlığın koruyuculuğunda varolurken alışkanlığın katı sürerliğinde kendini yitireceğini, kendinden çıkacağını, özünü elden kaçıracağını bilir.

Geçmişi sürekli dönüşen koşullarda şimdide vareden bellek bir sürerliğin olduğu kadar bir değişkenliğin ortamıdır. Bellek tüm bilincin geçmişle ilgili şemasını varlığında barındırırken bilginin dönüşen koşullarını ya da dönüşüm koşullarını kendinde taşır. Onda şimdi geçmişin bir sonucu olarak vardır. Değişkenliğin yasaları anılar sözkonusu olduğunda iyiden iyiye kayganlaşır. Anıların gerçekliği neredeyse kuşkugötürür bir gerçeklik gibidir. Her yetkin bilinç barındırdığı anılar toplamının somut bir gerçekliğe tam olarak uyduğu konusunda kuşkuludur. Anıların somut gerçekliği bilincin etkin gerçekliği karşısında iyiden iyiye dönüşmüştür ve her adımda biraz daha dönüşmektedir. Bilincin soyut verileri bilincin somut verilerinden her zaman daha direngendir. Somutun silinip gittiği yerde soyut etkin egemenliğini sürdürür. Anılar bulanırken kavramlar incelirler. Bu yüzden her bilinç nesnel ögelerinden çok öznel ögeleriyle sorunludur. Henri Delacroix şöyle der: *"Anı çok zaman geçmişin sanrısıdır. Yoğun biçimde yaşanmış her anı şimdiyi ortadan kaldırır ve bizi tepeden tırnağa geçmişe dalmaya yöneltir: o zaman kendimizi duygularımızla başbaşa buluruz."* Anı bize çelişkili bir duygusallığı açınlar ya da çelişkili bir duygu örgüsünde açılır; o bitmiş bir şeyin, olmuş bitmiş bir şeyin varlığı ya da sürerliğidir ki var olarak duyulduğu yerde kendini olumsuzlar ve var olan bir yok ya da yok olan bir var bulanıklığı gösterir. Anı beni kendine çekerken ben anıyı kendime benzer kılarım. Bu yüzden bilincin en az güvenilir ögesi diyebiliriz ona. Adler şöyle der: *"Anılarımız bize kendilerini benimsetmezler, onları biz seçeriz."* Adler'e göre anıları belirleyen bizim yaşam biçimimizdir, her kişi kendisi için önemli olanı anımsar.

Bilinç baştan sona zamansallıkken onun temelini oluşturan bellek de zamandadır. Her ben kendini yoğun zamansallık olarak algılar ya da dolgun içerikli zamansallık olarak algılar. Salt zamansallık izlenimi yoktur. Her an, duygusal-düşünsel içeriğiyle an'dır. Bilincin kendinden aldığı ilk izlenim yoğun bir akış izlenimidir. Belleğin yalın algısı yoğun bir akışı değil de ya da canlı ve etkin zamansallığı değil de, bir zaman düzeninde oluşmuş ayrı ayrı ögelerin, ayrı ayrı olmakla bir bütün oluşturan ögelerin azçok dural bir tabloda bir araya gelişini duyurur. Ancak bu şema ya da dural tablo zamana göre oluşmuş bir gerçekliğin tablosu da olsa bir soyutlamadır ve böyle olduğunu ilk bakışta gösterir. Bu tablo şunu söyletir bize: bellek zamanda ve zamana göre oluşmuştur, bununla birlikte o Bergson'cu bir kayganlıkta belirlenemeyecek kadar belirgindir. Belleğin soyut-nesnel içeriği tarihselin canlı bir içsellik olarak gerçekleştiği ortamdır. Etkin ya da canlı zaman algısı yalnızca şimdi'de kendimize belli bir dikkatin dışında yöneldiğimiz zaman gerçekleşir. Dikkat yöneldiği her ögeyi tutar, dondurur, azçok çerçeveler. Soyut-nesnel bir öge dikkatli bir bakışın ya da özel olarak nesnesine düzenlenmiş bir anlığın karşısında sürerliğiyle belirgindir. Oysa bir anıya yönelen bir dikkat onu paranteze almaya kalktığı zaman öbür anıları ondan kolay kolay koparamaz ve onda karmaşık bir duygular demetiyle yüzyüze gelir, onu avucunda tutamaz. Böylece bir anı kavranılması oldukça güç bir yapı ortaya koyar. Çağrışımın yasaları anılar düzeyinde oldukça dağınık ya da karmaşıktır, ras-

lantı gibi görünen ilişkilerle doludur. Bir başka deyişle anılarla ilgili çağrışımın mantığı kolay kolay kavranılamaz. Anı bir yaşantıdır, varoluş nedeni kalmamış bir yaşam parçasıdır, geçmişin bir sarı yaprağıdır, gene de ben'in özgün bir ögesidir, özellikle taşıdığı duygu zenginliğinden ötürü ondan bütün öbür yaşanmışlara çıkılabilir. Anı temeli duygu çağrışımları için son derece kaygandır. Bu çerçevede hiçbir anı yalıtık bir bütün oluşturmaz, gene de her anı özgün bir imge görünümü ortaya koyar.

Anılar karşısında temel duygumuz yabancılaşma duygusudur. Bir yandan yaşam hızla değişir, bir yandan anılar bizde dönüşür ve biz anıların içtenliğinden kuşkulanır duruma düşeriz. Onların hepsi bir düş müydü yoksa onları bir bir yaşadık mı? Her şey öylesine uzaktır ki. Biçimler bozulmuş, çizgiler silinmiş, renkler bulanmıştır. Resimler bile anıları özgün biçimleriyle canlandırmaya yetmez. Anılar kazanılmış, saklanmış, zaman zaman anımsanmış ve ikide bir değişikliğe uğratılmıştır. Onların bir bölümü hep değişe değişe varlığını sürdürecek, bir bölümü de unutulup gidecektir. Yaşadığımız bir şey için yıllar sonra *anımsamıyorum* deyişimizde şaşılası bir şey yoktur. Her anıda yoğun bir duygu temeli üstünde dünyayla ilgili bir görünüm ortaya konur: bu bir yaşantıdır. Anılar bir algılamayla oluşurlar, bu algılamada bizim için önemli ya da en azından geçerli ögeler yer alır. İzleyicinin ruhsallığı sanat yapıtı karşısında nasıl belirleyiciyse, anılar karşısında ya da anı olacak yaşam parçaları karşısında bizim ruhsallığımız öyle belirleyicidir. Bir dünya görünümünün bizde bir imge uyandırması da diyebiliriz buna. Ancak o dünya görünümünün bizimle özel olarak ilgili olması ya da bizi özel olarak ilgilendirmiş olması önemlidir. Anı çok zaman bir olaydır, çok zaman içlerinde birilerinin bulunduğu içtenlikli bir resim çizer. Anılarda zamansallık zorunlu olarak uzamsallığa bağlanır: bir zamanda ve bir yerde bir şeyler ya da birileri sözkonusudur. Her anı bellekte kendine sağlam bir temel arar ve bulur, ayrıca duygusal-düşünsel gerekçeler de oluşturur. Anının oluşturduğu duygusallık özellikle bilinç koşullarıyla ilgilidir. Her bilinç kendi özelliklerine göre anıları duygularla bezer. Böylece anılar zaman çizgisi boyunca yan yana yer alırlar, ancak çizgi üstündeki yerlerini de iyi koruyamazlar. Buna göre her anı bize acımasızca geçen zamanı anımsatır. Anı üzerine fikir yürütülebilir ama anı kendinde soyut ya da kavramsal bir öge değil duygusal-biçimsel bir ögedir. Anı en kaba biçimde bir olay kalıntısıdır. Bir olaydan bize kalan özgün bir imgedir.

Her yaşam deneyi bizde alttan alta bir iz bıraksa da zorunlu olarak bir anı oluşturmaz. Pekçok şeyi daha algı düzeyinde dışlarız. Karşıma çıkan karga yeni bir şey değildir benim için, bu yüzden onu görmem bile. Bir anının oluşması bilincin özel bir seçimiyle olur, bilinç bir yaşantıyı kendinde belli bir yere yerleştirir. Anı oluşturmak bir şeyin altını çizmektir, bir şeyi paranteze almaktır, bu şey genellikle bir olaydır. Bilinç dönüştükçe anılar da dönüşür, anıyı oluşturan imge ana şemasını bozmadan, bazen de bozarak alabilidiğine değişikliğe uğrar. Anılar belleğimizin usta yalancılarıdırlar. Çok zaman olmamışı olmuş gibi gösterirler. Bilincimizin dönüşümüne göre değişikliğe uğramaları onları bizim için tehlikeli kılar. Tehlikelidirler, çünkü biz geçmişimizi yargılamakta onlardan bir şeyler bekleriz. Onlar bizi bize yabancı düşürürler. Evet bazen ana şemanın bile değiştiği olur. Çünkü dönüşen bilinç bir anıyı ya değiştirecek ya da dışlayacak yani unutacaktır. Her bilinç hem kendindeki bir şeyleri değiştirerek hem kendindeki bir şeyleri dışlayarak gelişir. Bilinç dün kendine ters düşmeyip bugün ters düşeni bozar, çarpıtır, dışlar. Olumlu duygularla yüklü anılar bizim değişen değerler dizgemize göre zamanla olumsuz duygular yüklenebilirler. Bu yüzden kişilik araştırmasında anılar büyük önem taşırlar. Önemli olan yaşadığımız değil yaşadığımız şey karşısındaki tutumumuzdur, şimdiki düşüncelerimiz ve duygularımızdır. Bellek kendisi için önem taşımayan ya da bir başka deyişle kendi bütünlüğüne katkısı bulunmayan bir anıyı uzun süre tutmaz ya da sonuna kadar korumaz, onu kendisinin bile sezmediği, bazen de sezdiği, en azından sezer gibi olduğu koşullarda dışlar. Unutma hiçbir zaman tam bir bilinçlilikte gerçekleşmez. *"Unutmak elde edilmiş olanı saklamamak demektir"* der Munn. Unutma edimi daha çok bilinçaltında gerçekleşir. Munn'ın pek güzel belirttiği gibi unutuş, *"öğrenme sürecinin zorunlu bir yüzüdür, çünkü biz uyarlı süreçleri elde ettikçe, uyarsız süreçleri dışlamak zorunda kalırız"*

Belleğin oluşumu gibi unutuş da zamanda gerçekleşir ve insan unutuş vaktini şöyle böyle uzaktan da olsa kestirir. Bellek için herhangi bir oluşum yoktur ki zamanda gerçekleşmesin. Bellek zamanın hem ürünüdür hem de yuvasıdır. Bellek her zaman zamanı zamanda yaşar. Bilinç bütün yönleriyle tarihselliğini oluştururken kendini gerçekliğin çok özel bir şeması olarak kurmaya yönelir. Unutma bu şemanın sağlıklı oluşumu için bilincin kendi içinde giriştiği bir budama eylemidir. Buna göre her unutmada bir unutma eğilimi etkeni bulmak yanlış olmaz. Bununla birlikte unutuşun tümüyle istemdışı olarak gerçekleştiği olur: insan hiç unutmak istemediği bir şeyi unutuverir. Diyelim ki öğrenci Yüz Yıl Savaşları'nın tarihini unutuverir. İlgilendiğimiz insanın telefonunu hiç unutmadığımıza göre Yüz Yıl Savaşları'nın tarihini unutuşumuzda gene de belleğimiz için olumsuz bir şeyler var demektir. Unutulanlar unutanlara bu yüzden gücenirler, demek ki sende benim yerim yok demek isterler. Doğrudur. Gene de unutuşun koşulları pek açık değildir. Unutuş birçok koşulda sinsice olur, bir bilinç nesnesi yavaş yavaş buğulanmaya başlar, renklerini ve kokularını azar azar yitirir ve bilinç ufkunun gerilerine bir hayalet gibi çekilir. Artık onun için yapılacak bir şey yoktur, onu yeniden varetmek için bilincin özel bir çabası gerekecektir. Kişi başlangıçta onu yeniden bilince getirmek için uğraşır durur, ancak bilinç onu silmiştir, ondan kalan bazı izleri anımsasa da onu tümüyle anımsayamaz ve silip parlatamaz. O nesneden kalan kırıntıların eskiye dönüşü tam olarak gerçekleştirmek konusunda anlığa yardımcı olması pek olası değildir. O zaman bilinç kendi oluşturduğu bu unutuşu benimsemek durumunda kalır. Bilinç çok zaman kendi unutuşlarına başeğecektir.

Unutma olgusu karşısında bilinç tam anlamında bir yabancılaşmayı yaşar. Ancak, ne gariptir ki, yabancılık duyduğu şey önünde, elinin altında, karşısında değildir. Ancak dün kendisinin olan şeye bugün iyiden iyiye yabancı düştüğünü görür. Unutmada yabancılaşma bir sonuç olduğu kadar bir öncesel olgudur. Yavaş yavaş yabancılaşmaya başladığımız şey unutulmaya aday olur. Unutma kesin bir arınmadır, bilincin özel olarak kendini korumasıdır. Çocuk babasından yediği dayağı unutarak onurunu korur. Kumar borcu olan kişi boğuntudan kurtulmak için borcunu unutur. Bilinç bu arada şu ya da bu koşulda kendine aldığı ama önemli görmediği şeyleri de unutuşa bırakır. Öyle yapmasa bir çöplük ortamı olup kalacaktır, bir doldurma bilinç özelliği gösterecektir. İyi bir bilinç hiçbir zaman doldurma bilinç özelliği göstermez. Kolay kolay unutamayan bilinç tehlikelerle sarılmıştır. Her bilinç dünyayla ve kendisiyle ilişkisinden giderek pekçok gereksiz öge elde etmiş olabilir. Onları uygun bir zamanda, uygun koşullarda atmak gerekir. Bazı bilinçler, özellikle geriye dönüş eğilimleri taşıyan bilinçler bu edintilerini önemliymiş gibi saklarlar, onları şu ya da bu koşulda yitirmemeye bakarlar. Özellikle kötü eğitimin sonucu olan bu

yığmacılık bilinci sakatlayıcı ya da kendine yabancılaştırıcı kötü koşullar yaratacaktır.

Unutmamaya çalışırken zamana karşı koymakta olduğunu görür insan. Unutmanın temel koşulları zamanın geçişindedir. İnsandan sonra belleği en güçlü hayvan faredir, bir anıyı ancak bir ay saklayabilir. Tazelenmemiş anılar, bu arada yeniden gözden geçirilmemiş bilgiler zamanın sularında batmaya doğru giderler. Çok özel anılarımız vardır, onların bizden kayıp gittiğini görürüz. Unutuşun trajedisini o çok ünlü *Hiroshima mon amour* adlı yapıtında Marguerite Duras pek güzel anlatır. *"Bir gün hiç anımsayamayacağım, hiç ama hiç."* İnsanın kendinde en değerli bildiği bir şeye yabancılaşmasıdır bu. Bir gün, ölmüş bir güne ağlamaktan başka bir şey gelmeyecek elimizden. Bir gün sen de bir şarkı olacaksın. Böyle düşünür kadın. Gene de korunması gerekeni korumanın koşullarını oluşturmak gerekir. Bu çerçevede bir bilinç eğitiminden sözetmek hiç de yanlış olmayacaktır. Eğitimin temel konularından biri de bilinç eğitimi olmak gerekir; bilinci temiz tutmak ve gereksiz ögelerle doldurmamak. İyi bir bilinç kötü içerik biriktirmeyen bilinçtir. İyi bir bilinç unutma düzeneklerini sürekli çalıştırır, özellikle bir önceki deneyden arta kalan gereksiz ögeyi hemen kendi sınırları dışına çıkarıverir. Elbette burada en çok belirleyici olan kişilik özelliğidir. Bu özelliğin oluşumu da elbette her şeyden önce eğitimle ilgilidir. Koruyucu bir bilinç, daha doğrusu edindiğini hiçbir biçimde elden kaçırmamaya eğilimli bir bilinç hiçbir zaman yaratıcı olma koşullarını kendinde oluşturamayacaktır. Kendi kendisini sıkıştıra sıkıştıra doldurmuş bir bilinç bozuk bilinçtir, özgür olamayan bilinçtir, nice yabancıyı, nice yabancılığı, kullanmadığı ve kullanmayacağı nice ögeyi kendinde barındıran bilinçtir. Sağlıklı bir bilinçte, iyi düzenlenmiş bir bilinçte, bir özgür bilinçte unutma düzenekleri düzgün bir biçimde çalışırlar. Yetkin bilinçlerde unutma düzeneği gerçek bir düzenleyici olarak çalışır. Unutma bilinç için gerçek bir koruyucu etkinliktir. Her sağlıklı bilinç kendisi için yüzde yüz gerekli olmayanı ne yapıp yapıp kendi dışına atacaktır. Zaten yetkin bilinçler kendilerine alırken sıkı sıkıya seçim yapan bilinçlerdir, onlar herhangi bir şeyi ilginç diye kendilerine alıp uzun süre saklamayı, dörde katlayıp bir yere yerleştirmeyi düşünmezler. Bu çerçevede iyi bir bilincin tam anlamında kendi adına yararcı olması gerektiğini söyleyebiliriz. Belki çok zaman bize uzak gelebilecek olan yararcılık eğilimi bilinç için sözkonusu olduğunda mutlu bir eğilimdir. İyi bir bilinç, yetkin bir bilinç hangi bilginin kendisinde, hangi bilginin kitapta ya da not defterinde ya da telefon defterinde kalması gerektiğini iyi bilen bilinçtir.

İnsan dünyanın tek yabancı varlığıdır ya da daha doğrusu yabancılık çeken tek varlığıdır. Oysa dünya herkesten çok onundur, herkesten çok o dünyayı kendine benzetmiştir. İnsan dünyayı kendine benzetirken dünyadan azçok uzaklaşmıştır, kendine dünyanın yanında ya da üstünde özel ve özellikli bir dünya kurmuştur. Bilinçlendikçe yabancılığı tanımıştır. Bu arada aşırı toplumsallaşma nedeniyle yalnızlığını ve yabancılığını geliştirmiştir. Bilincin her bireyde özelleşmesi yabancılığı kolaylaştırmıştır. Bilincin bütün bir dünyayı kapsayacak genişlikte olamaması yabancılığı kökel kılmış ve kolaylaştırmıştır. İnsan olmak yabancı olmaktır, yabancılığı göze almış olmaktır, hatta bazen yabancılıkların da bir tadı olduğunu biliyor olmaktır. İnsan dünyada olmakla hiçbir zaman gerçek anlamda kendi evinde değildir. Oysa bilinçsiz varlıklar her zaman kendi evlerindedirler. Onlar ummazlar, bunalmazlar, istemezler, kırılmazlar, öfkelenmezler yani duymazlar ve düşünmezler. İnsanın tüm duygusallığının ve düşünselliğinin temelinde istemli bir varlık olmanın atılganlığı yatar. Bilincin yönelgenliği istemliliğin temel koşulunu oluşturur. İnsan isteyen varlıktır, buna göre yoksun kalabilen varlıktır, her uzandığını elde edemeyen varlıktır, bu yüzden yabancılıklar çeker. Ne kadar iyi tanısa da, tanımadığı bir dünyada yaşar o. Yabancılık kökel bir uyuşmazlık durumudur insan için. Böyle olmakla yabancılık insana yabancı bir durum değildir, insan olmanın bir koşuludur, insanı dünyaya uyarlı kılar. Varoluşçular insanın seçmeden benimsemek durumunda kaldığı bir dünyada yaşadığını, işte bu bırakılmışlık içinde mutsuz olduğunu düşündüler. Oysa insan bu dünyayı seçseydi de mutsuz olacaktı: her bilinçli varlık için mutsuzluk bir kaçınılmazlıktır. Mutsuzluk doğrudan doğruya yabancılık duygusundan beslenir. Mutsuzum çünkü yabancıyım: mutlular yabancılık duyamayacak kadar düzayak kimselerdir. İnsan bir ortama doğar, o ortama alıştıkça yabancılaşır. Yabancılığını aşmak isterken de her girişiminde yeni yabancılıklara düşer. En yetkin bilinç en çok yabancılık duyan bilinçtir, çünkü en yetkin bilinç en çok isteyen bilinçtir. Gene de yetkin bir bilincin yabancılığı uyarlı bir yabancılıktır, o her durumda dünyaya kök salmış olmanın erincini yaşar, her yeni karşısında heyecana kapılır. Yabancılığını sezemeyecek kadar iğreti bir bilincin her an kendini kendi evinde duyması bir aldanma olgusundan başka bir şey değildir.

En yetkin bilinç sözü hiçbir zaman insani düzeyin dışında düşünülmemelidir. En yetkin bilinç her şeyden önce bir tasarımdır, belki de bir düştür. Gerçekte en yetkin bilinç tanrısallığın bilinci olabilirdi, böylesi bilinç bütün duyguları duysa bile yabancılık duygusu duymayacaktı. "En yetkin" fikri "yabancılık" kavramına ters düşer. O zaman ona zaten tamyetkin adını vermek gerekirdi. Her şeyi bilenin, her yerde olanın, tam güçlü olanın herhangi bir yabancılık duyması olanaksızdır. İnsan bilinci eksikliliğiyle ve buna bağlı olarak istemliliğiyle belirgindir ve istemliliğiyle o kökel yabancılığa zorunludur. Yabancılığın temelinde eksiklik duygusu vardır, eksik kalmışlık tedirginliği, buradan giderek güven yoksunluğu vardır. İnsan her zaman sonsuza doğru bir şeyler elde etmeye çalışacaktır. İnsanın istemi sonsuz da olsa gücü her zaman sonlu olacaktır. İnsan dünyası doyurulmuş isteklerden yeni isteklere doğru yönelir. İnsan için iyileşmez bir doymazlık sözkonusudur. Bu doymazlık bilinç koşullarına göre basite ve bayağıya da yönelebilir, insanın yetkin geleceğine de yönelebilir. Taş, taş olarak kalmaktan başka bir şey istemeyecektir. Belki de en mutlu taş yerinden oynatılmamış taştır. Otla su arasında kalıp hangisine önce gitsem diye diye ölen "Buridan'ın eşeği" bile yabancılığı düşündürmez. Onun durumunda seçme etkinliği değil, tam anlamında seçememe tutsaklığı sözkonusudur. Buridan'ın eşeği seçim yapabilen bir varlık olsaydı ottan ya da sudan birini seçecekti. İşte o noktada onun yabancılığı başlayacaktı. İnsan tüm seçme güçlükleri içinde bile seçmek durumunda olan bir varlıktır, öyle ki o tümünü yiyeceği kirazları bile çok zaman seçe seçe yer.

İnsanla dünya arasında tam bir uyuşma olsaydı, eksiksiz bir çakışma olsaydı yabancılık sözkonusu olmayacaktı. Nitekim gündelik yaşamın dar çemberlerine takılmış yaşayanlar yabancılık duygusunu enaz duyanlardır. Onlar her zaman olanla yetinmeyi, yeni bir şey istememeyi yaşam kuralı edinmişlerdir, yeni bir şey ister görünürken de içtenlikli değildirler. İşinden evine ve evinden işine bir yaşam sürdüren kişi, çok bir şey istememeye alışmış bir kişi olarak yabancılık duygularından oldukça uzaktır. Aynı kahveye ya da aynı meyhaneye gitmek, her akşam aynı arkadaşlarla kağıt oynamak, yeniliği gerektiren herhangi bir durumla yüzyüze gelmemeye bakmak, köklü çözümleri aşkın güce bırakmak yabancılı-

ğı alabildiğine azaltır. Görenekler ve doğaüstü inanç ögeleri, gelişmemiş bir bilinç için payandalar sağlarlar. Bilinç kendini yabancılıklardan alışkanlıklarla korur. Alışkanlıklar genellikle bilincin afyonu olarak iş görürler ve istekleri gemleyerek yabancılık duygularını azaltırlar. Ancak o durumda gerçeklikten uzaklaşacak ya da gerçeklikten kopacak olan bilinç kendiyle sorunlu ya da kendi içinde yabancı duruma düşecektir. Dünyadan çok bir şey beklememekle övünen, bu yüzden son derece mutlu olduğunu söyleyen insanlarla sık sık karşılaşabilirsiniz. Bilinç her zaman kendisi için enazla yetinme koşulları çerçevesi çizebilir. O durumda elbette onun yönelgenliği iyiden iyiye azalır. O durumda kişi amaçlarını ortadan kaldırmasa da onları sınırlandırmış olur. Enazla yetinmek isteyen bilinç kendi dışına çıkmak istemeyen bilinçtir. Bir tür korkak ya da tembel bilinçtir o, katlanan bilinçtir ya da daha doğrusu güdülen bilinçtir. Ona onursuz bilinç de diyebilirsiniz. Onursuzluğu elbette yetersizliğinden gelir. Böylesi bir bilinç ahlaklı olmaktan çok ahlakçı olacaktır. O kendiyle iyi kötü yaşar gider, kendinden hoşnuttur. Kendi dışına çıkmaya zorlandığı zaman tedirgin olur. O yapay bir gerçekliğin derme çatma bilincidir, gerçeklikle ilgili köklü bir sorun karşısında son derece yabancı duyacaktır kendini.

Atılgan bilinç mutsuz bilinçtir. Bilincin tek amacı mutluluk değildir ama. Mutluluk ne olduğu bilinmeyen garip bir şeydir, belki de bulunduğu durumdan çokça hoşnut olma duygusudur ve başka da bir anlamı yoktur. Yetkin bir bilinç mutluluktan çok daha başka şeyleri öngörür, onun için mutluluktan daha değerli şeyler vardır, zaten mutluluk kendi başına bir değer oluşturmaz. Mutluluğun temelinde hiçbir değişikliğe uğramadan varlığını sürdürme alışkanlığı yatar. Alışmış bilinçlerin alışmamış bilinçlerden ayrılığı her şeyden önce birincilerin dinginliğinde, ikincilerin dinmezliğinde anlatımını bulur. En uygun biyolojik yaşam koşullarını en uygun insani yaşam koşulları yerine alan alışmış bilinç için her yenilik bir bozgunculuğun anlatımıdır. Sıradan bilinçler alışmış bilinçler olarak kendilerini kendileriyle korurken ya da bir edilginlikte korurken varlıklarını bir inanç kabuğu içinde güvenceye almışlardır. Kapılarını ve pencerelerini sıkı sıkıya örtmüş bilinçler hiçbir şey almak ve hiçbir şey vermek istememenin dinginliği içindedirler, ne var ki bu dinginlikte öldürücü bir yan da yok değildir. Mutluluk tehlikelidir, insanı bunalıma götürebilir. "Aynı olan", bilinç için her zaman tehlike oluşturur. Elbette mutlak olarak edilgin kalabilen bilinç yoktur, en alışmış bilinç bile belli bir gelişim olanağını ya da eğilimini kendinde taşır. Kendine alışmış bilinç, "aynı olan"la tedirginliğe düşmeyen bilinç bir nedenle kendini inceden inceye gözlemleyebilse kendi durumundan boğuntuya düşecektir.

Alışmış bilinç yeni bir durum karşısında paniğe kapılır ve çoğunluğun tepkilerini öykünme durumuna geçer. Toplumsal histerinin kökeninde de bu bilinç yetersizliği yatmaktadır. Böylesi bir bilincin özgün bir tutum ortaya koyması olanaksızdır. Bilinçli ya da bilinçsiz kitlesel tepkilerin oluşmasında, birlikten güç doğar ilkesi kadar ne yapacağını bilememe çaresizliği geçerlidir. Alışmış bilinç gerçekte çaresiz bilinçtir, en olağan koşullara göre davranabilen, onun dışında davranış üretemeyen bilinçtir. Alışmış bilinç yetinen bilinçtir, hiçbir şey almadan ve hiçbir şey vermeden varlığını sürdürmek isteyen bilinçtir. Bununla birlikte en alışmış bir bilinç bile gücül olarak kendinde bir başkaldırı eğilimi taşır. Alışmış bilinç için tek istenmeyen şey yeni bir durumla karşı karşıya kalmaktır. Olağan durumlarda yetkin insan davranışları ortaya koyabilen bir kişinin olağanüstü bir durumda bir paniği yaşadığı çok görülür. Alışılmış bilinç için yeni olanın ilk niteliği gereksizliktir. Olağan durumlarda yabancılık çekmeyen alışmış bilinç olağanüstü durumlarda tam bir yabancıdır. Yetkin bilinç her zaman kökel bir yabancılık duygusunu yaşasa da olağanüstü durumlara daha kolay uyarlanır. Çünkü onun işi olanla olduğu kadar olasıyladır. Olağanüstü olan, olasının derinlerinden sıyrılıp gelir. Yetkin bir bilinç için yenilik aynı zamanda bir heyecan kaynağıdır, yeninin olmadığı yerde o yeniyi bulup çıkarmaya, ortaya koymaya eğilimlidir. Gerçekte bilinmezin verdiği heyecan en büyük heyecandır. Bilinç kendi serüvenlerini hep olasının içinde arar bulur.

Yabancı her zaman yolcudur, yolcu da her zaman yabancıdır. Yetkin bilince ulaşmış kişi *kendimi yabancı duyuyorum öyleyse varım* diyecektir. Yabancılık deneyi başlıca yaşam deneyidir. Yabancılıkta insan yabancılığını aşmaya girişir. İnsan düşündüğü, düşünmeye başlağı noktada bir bilinç ufkuyla sarıldığını yani bir yabancı olduğunu duyar. Yabancılık düşünmenin zorunlu koşuludur: bilmeye kalktığım bir şey karşısında iken yabancılıktan başka ne duyabilirim! Çözemediğim bir geometri sorununun karşısında bir yabancıdan başka ne olabilirim! Bilincin gelişimi işte bu istenmilik içinde gerçekleşir. Kafa ve yürek bir yaşam boyunca bir yabancılıktan bir başka yabancılığa geçer. Her bilinç kendi yetkinliğinin etkin nedenini kendinde taşır. Bilinç dıştan oluşturulamaz: her bilinç kendi kendinin kurucusudur. Her bilinç ortak bilinç içinde kendini özellikli kılarak ayrı bilinç koşullarını oluşturur. O kendini apayrılıklarıyla olduğu kadar ortaklıklarıyla sezer, apayrılıklarıyla özgüne ulaşacağını, apayrılıklarıyla yeniyi kurabileceğini bilir. Bilir ki bir evrensel ortaklığa ulaşmış olmasaydı kendinde özeli oluşturamayacaktı. Ortak bilinç içinde insan kendini bütün bir insanlıkla sarılmış, bütün bir insanlıkla bütünleşmiş duysa da yabancılık duygularından kurtulamayacaktır: o arayıcılığı içinde ya da kendi serüvenleri içinde yapayalnızdır. Hiçbir bilinç öbürüne denk düşmez: her bilinç, büyük bir insani ortaklıkta bir yalnızlığı yaşar.

Demek ki her bilinç dıştan bir yabancılık çemberiyle sarılmıştır. Önemli olan o iç yabancılığa düşmemektir, bilinç için en korkunç şey kendi kendiyle yabancı olmaktır. Kendi kendiyle yabancı olmak ya da kendi kendinin yabancısı olmak gerçekte dünyaya ya da dünyayla yabancı olmaktır. Gerçekliğe uymayan, gerçekliğe etkin bir biçimde katılmayan, gerçekliğin basit ya da hatta hastalıklı kopyaları olan bilinçler yabancılığı tam tamına derinlerinde duyarlar. Yanlış anlaşılmasın, dünyada iki tür insan vardır, biri bilinçliler öbürü bilinçsizler demek istemiyoruz. Tersine bize göre dünyada bilinç koşulları çerçevesinde çeşit çeşit insan vardır. Bu insanlar bilinçleriyle gerçekliğe ne ölçüde yakınsalar o ölçüde kendilerini dingin duyacaklardır. Onların yabancılığı dışa ya da kendilerine ya da daha genel olarak nesneye her yönelişlerinde yeni bir şeyle karşılaşmış olma duygusunun verdiği geçici yabancılıktır. Çocuk uçağın penceresinden aşağılara baktığında şaşırtıcı renklerle, biçimlerle karşılaşır, birden ürperir, annesinin elini tutar: eşsiz bir heyecandır bu, en azından insana bir taş olmadığını, bir tahta da olmadığını duyurur. İnsanın tehlikelerle oynamayı sevmesi de bu yüzdendir. İnsanoğlu bilincini saran biliç ufkunu ya da yabancılık çemberini genişletmek için, bu çerçevede daha geniş bir özgürlüğe ulaşmak için sürekli çaba gösterir. Sağlıklı yabancılık geçici yabancılıktır, sağlıklı bilinç bir yabancılıktan bir yabancılığa geçerek kendini geliştirir. Yalnızca bir dış nesneyi tanımak değil, kendi içinde bir kavramlar demetini kullanarak bir fikre yükselmek ya da fikirler demetini kullanarak yeni fikirlere ulaşmak da onu heyecana götürecektir. İnsan için en köklü heyecan yeninin verdiği heyecandır.

Buna karşılık iyi kurulmamış ya da sağlıksız bilinç kendi

kendinin tutsağıdır. Gerçekliğin yetkin bilgisine ulaşmış olmadığı için dışa ya da kendine her yönelişinde hiçbir geçerliliği olmayan bir takım garip şeyler derleyecektir. Onun serüveni acı bir serüvendir. İnsanın dünyadaki durumu kesin bir sonluluğa mahkum olmakla trajik bir durumdur zaten, ancak yetersiz bilincin serüveni kendi kendinin boşluğunda sallanıp duruyor olmakla daha da acıdır. Bu yüzden insanın kendi kendisiyle ve dünyayla savaşımının özünü bilinç etkinliği oluşturur. Yetersiz bilinçler hemen bütün bir dünyayı dönüştürebileceklerini sanırlar ve yoğun bilgi kargaşıklığı içinde kendilerine göre olmadık tutumlar alırlar. Dünyayı değiştirmek adına her girişimleri gülünç ya da çocukçadır, ayrıca son derece sakat ve ileri ölçülerde tehlikelidir. Bu yüzden bizi ilgilendiren insan bilgili insan değil bilinçli insandır, ne yaptığını bilen insandır, ne yapması gerektiğini sağlıklı bilinç koşullarından çıkaran insandır. Bilgili insan para biriktirir gibi bilgi biriktirmiş insandır, bilgi çokluğu hiçbir zaman bilinç yetkinliğine tanıklık etmez. Kimileri belleklerini çöp kutusu gibi kullanırlar, ona gerekli gereksiz her şeyi koyarlar. Önemli olan gerçek bilinçli insanı kendimizde oluşturabilmektir, başkalarında da onun oluşmasına katkıda bulunmaktır. Bu yolda en önemli sonuç da elbette iyi bir bellek eğitimiyle sağlanacaktır. Descartes kaygılarında haklıydı: ya bana verdikleri bilgiler yanlışsa? Bugüne kadar her önüme gelen bilgilendirdi beni: babam, annem, öğretmenlerim, gazeteler.. En kötüsü, bilincine bir yanlışı doğru diye almış olmaktır. Yanlış bilgiden çok yanlış bilinçten korkmak gerekir. Sağlıklı bilinç yanlış bilgiyi bir irdelemede söküp atar. Yanlış oluşmuş bilinç kendini onarmakta zorlanacaktır, her şeyden önce bir bilinç olmakla kendini onarmayı düşünmeyecektir. Ayrıca düzeltmeye kalktığında neresini düzeltsin? Her bilinç için en tehlikeli olan kendine olan aşırı güvendir. Ancak sağlıklı bilinçler bu güvenin dışına çıkabilirler. İnsan olarak temel çabamız kendimiz ve başkaları için sağlıklı bilinç oluşturmanın koşullarını geçerli kılmaya çalışmaktır. Ne var ki sağlıksız bilinçlerden sağlıklı bilinç etkinlikleri beklemek bir bilinç sağlıksızlığına tanıklık eder. Evet, bir kısır döngü vardır, sağlıksızdan sağlıksızı üreten koşullar çok yerde egemendir. Yaşamda eksik insan koşullarını geçerli kılan bilinçler şu ya da bu biçimde kendi kendinin tutsağı olan bilinçlerdir. *Ben her şeyin tutsağıyım çünkü kendi kendimin tutsağıyım* doğru'su bize *cogito* deneyinden daha apacık görünüyor.

Yabancılaşma edimleriyle kendini kuran bilinç, gerçekliğin toprağından ayrılmadığı sürece özgünü yakalıyor ve bu arada evrenselin bilgisine doğru açılıyor. Benimsemelerle kendini kuran bilinç gerçekliğin toprağından kopmuş olmakla bilgi diye kendinde yanılsamaları biriktiriyor. Tıpkı kuşkuda olduğu gibi: kuşkudan yola çıkarsak ancak doğru bilgiye varabiliriz, doğruları tartışmadan bilgiye yöneldiğimizde kuşkulu sonuçlara varırız. Her zaman kendi evindeymiş gibi bir şaşkınlıkla davranan bilinç kendinde yabancılıklar biriktirmeye mahkumdur. Bilincin sağlıklı edimi her yabancıyı uğraşa didine bizim kılmak olacaktır. Dün bana yabancı olan bir konu bugün bana yabancı olmayabilir. Ancak insan bilinci sınırlı olduğundan onun için her zaman bir yabancılık ufku sözkonusu olacaktır: bilmediğim ne çok şey, girmediğim, giremediğim, incelemek için vakit ve güç bulamadığım ne çok alan vardır. Sağlıklı bilinç oluşturma konusunda özenli olmak bir eğitimsel alışkanlığı, bir bilgiye yönelme tutarlılığını gerektirir. Bu yüzden gerçek eğitimciler kişilere bilgi vermekten çok onlara bilgi alma yatkınlığını kazandırmaya çalışırlar. Her zaman bir şeylerin yabancısı olan kişi hiçbir zaman dünyanın iyileşmez yabancısı olmayacaktır. Gerçek yabancılar bırakıldıkları dünyada kendilerini yabancı duymayacak kadar rahat olanlardır.

Şota Nişnianidze

Mucize

Dün penceremin önünden bir kız geçti,
Parlak şeftali dalı saplandı sanki yüreğime,
Ona benziyordu, tümüyle ona... (Tanrım, nasıl sevindim!)
Çocukluğumda çılgınca sevdiğime.
Yüreğim, niçin utanıyorsun, aptal, sefil yüreğim,
Sevinmiyor musun bu koru koruduğuna?
Mezarımdan mı doğruldum
Sabaha mı çıktım yoksa?
Kayıp cennetim
Geri döndü sandım.
Gökyüzü,ne yaptın bana böyle
Senin şarkılarını söyleyen dostuna,
Yaşlı başımı
Delikanlı sandım.

Ah, o göksel mucizeyi
Yarın, öbür gün ya da gelecek yıl,
Yineleyemezsen eğer, -düşlememi sağla
hiç değilse...

Gürcüceden çeviren:
Fahrettin ÇİLOĞLU

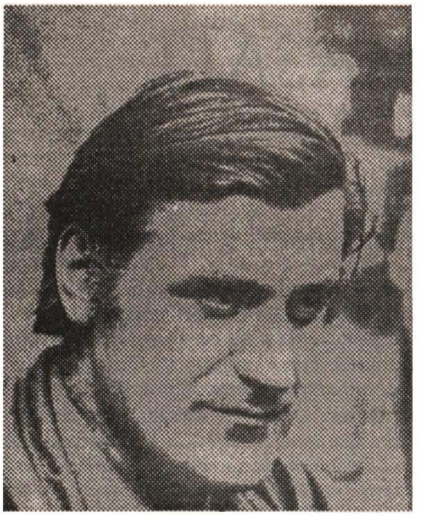

TED HUGHES

16 Ağustos 1930 tarihinde Yorkshire'da, Mytholmroyd'da doğdu. Çağdaş İngiliz şairleri arasında önemli bir yeri olan Ted Hughes, 1956'da Amerikalı şair Sylvia Plath ile evlendi. İlk şiir kitabı **The Hawk in the Rain** (Yağmur Altındaki Şahin) 1957'de, ikinci kitabı **Lupercal** 1960'da yayınlandı. 1965'ten sonra Londra'da çıkan **Modern Poetry in Translation** adlı derginin yayın yönetmenleri arasında yer aldı. Thom Gunn ile birlikte yayınladığı seçme şiirler kitabından sonra, kendi şiirlerini **Selected Poems 1957-1967** (Seçme Şiirler 1957-1967) adlı yapıtta topladı.

Dylan Thomas'dan sonraki İngiliz şiirinde ölçülü, ağırbaşlı, ince alaycılığa önem veren genel eğilime karşı, Ted Hughes'un şiiri doğal ve sağlıklı bir tepki olarak değerlendirildi. 1984 yılında **"Poet Laurette"** seçilerek İngiltere'nin en büyük edebiyat ödülünü kazanan ve İngiltere'de saray şairliğine seçilen Hughes, eşi Sylvia Plath'ın ve sevgilisi Asia Wevill'in intihar etmelerinden sorumlu tutulmuştu. Bu nedenle Hughes hem sevilen, ödüllendirilen, hem de kınanan bir şairdi.

Ted Hughes'un yayımcısı Faber & Faber yetkilileri 28 Ekim 1998 de yaptıkları bir açıklamada, Hughes'un gizlediği kanser hastalığıyla 18 ay boyunca savaştığı ve çarşamba akşamı Devonshire'daki evinde öldüğünü belirttiler. Ayrıca **Kraliçe Elizabeth**'in de ünlü şairin ölümünden duyduğu üzüntü dile getirilerek, Kraliçe'nin şairin ailesine destek olacağı bildirildi.

Şiirleri Türkçe'ye Şavkar Altınel ve Roni Margulies tarafından çevrildi.

Tanrıbilim

Şeytan baştan çıkarmadı Havva'yı
Elmaya uzanmak için. Hayır.
Bütün bunlar sadece
Olayların çarpıtılmasıdır.

Âdem elmayı yedi.
Âdem'i yedi Havva.
Havva'yı şeytan.
İşte sana karanlık barsak.

Şeytan uyuyor bu arada,
Yemeği Cennet'ten dışarı-
Gülümsüyor duymak için
Tanrı'nın yakınışını.

Yağmur Yorulmaz

Mezar taşlarının kara kasabası
Bir beyinsizin kafatası,
Düşleri doğduğu yerde ölen.

Bir koyunun kafatası,
Etleri çürüyüp giden
Göğüs kafesinde.
Bir tek sineklerce terkedilen.

Bir kuşun kafatası,
Büyük coğrafyalar işte
Boşaltır sularını
Pencerelerin çatlak denizliğine.

Yaşam çalışır.

Ölüm çalışır.

Çalışır taş.

Bir tek yağmur yorulmaz.

Türkçesi:
Anıl MERİÇELLİ / Ahmet NECDET

İKİNCİ YENİ MASALI

Zühtü BAYAR

Kazı

Tarihe bakıldıkta kimi düşünürlerin kitapsız bırakıldığını görürüz. Bundan ötürü, o düşünürün düşüncelerini kitaplarından değil, o düşünürü eleştiren başka düşünürlerin kitaplarından öğreniriz. Böyle kitapsız düşünürlere birçok örnek verilebilir. Sözü uzatmamak için Ravendi'yi anımsatıyoruz. Raavendi İslam dünyasında yaşayan materyalist bir düşünür. Yaşadığı belli. Eserlerinin adları belli. Ama bir tek eseri yok ortada. Onu suçlayanlardan anlıyoruz ne düşündüğünü.

Bu, günümüzde de geçerli. Kimileri kitapsız bırakılmış. Kitapsız bırakıldığı için "bilinmiyor". Öbürü... kitaplaşan, o alanın "tek hakimi" olarak gösteriliyor. "Tek hakim" tarihle istediği gibi oynuyor. Bu oynamalar için İbni Haldun şöyle der, "Abartılmış söylentilerden yaldızlılan aldılar, öteklere karıştırıp sürdüler piyasaya. Ve uydurdukça uydurdular. Daha sonra gelenlerin çoklan da bunlara uydular haber toplamada. Öncekilerden nasıl işitip aldılarsa öyle ilettiler bizlere. Uydurma haberciliğin sapık yollarını bırakmadılar. Uydurmacılığa karşı koyalım demediler. (...) Bununla birlikte gerçeğin gücüne karşı konulamaz. Yanlışın şeytanı, tutarlı görüşün silahıyla vurulup yok edilebilir."

İnsancıl **bir kez daha tarihi derinlemesine kazıyor. Yanlışın şeytanını, tutarlı görüşün silahıyla vuruyor.**

Bu bölümde ilkin Zühtü BAYAR'ın Giriş yazısı ile Hasan Hüseyin'in mektuplarından kimi bölümleri, bir de Zühtü BAYAR'la yapılmış söyleyişi yayınlıyoruz.

İnsancıl

Giriş

*Adına 'zaman' dediğimiz tanrı **Janus** suratlı muğlak kavram, öyle bir çözümleyici, öyle bir eleştirmen ve öyle bir yargıçtır ki; onun amansız hükümlerinden, gökyüzünden indiğine ve kutsal olduğuna inanılan dinler bile kurtulamamıştır. Bir yüzü subjektiv ve psikolojik, öbürü yüzü ise objektiv ve fizik olan bu iki başlı sonsuzluk, tek gerçek bilim gibi görünen biricik oğlu tarihle birlikte evrene ve insanoğluna hükmeder. Doğa yasalarıyla oynar, sosyal yasaları sarakaya alır ve ahlâk yasalarına da güler geçer. Dün doğruladığını, bugün yalanlar. Bu gün gerçek dediğinin ise yarın ne olacağı, ancak ve belki fütüroloji denen bilimin yardımıyla, karanlıklar ortasında elyordamıyla seçilebilir. **Diyalektik materyalist** felsefeyi kökten destekleyen '**zaman**' yani '**tarih**'; aynı zamanda kendi varlığı ve işlerliğinin de şaşmaz ve kesin yanıtıdır. Zamanın sonsuz akışı içinde '**şeyler-nesneler**' yokolmazlar. Sadece kılık değiştirerek ya toprağa ya da zamanın koynuna gömülürler. **Tyrannassourus Rex**'in azı dişinden bütün bir iskeletini yaratıp, mide suyu analiz raporunu hazırlayabilmemiz; **Rosetta** taşından hareketle **Mısır hiyerogliflerini** ve **Koptçayı** çözebilmemiz bundandır. Ama bu işlemlerin yapılabilmesi için; üretim araçları ve üretim tarzından **önce** bir şeye gereksinmemiz vardır. Üzerinde işlem yapılacak nesnenin kendisine; yani hammaddeye!*

Tam otuz yıl önce yapılmış bu polemiklerin yayınlanmasına rıza gösterişimin birtek nedeni var: O da bir bilim olarak doğruluğuna, geçerliğine ve tanıklığına iman ettiğim tarihe olan saygım. Düşünce tarihinin sonsuz labirentlerinde dolaşmayı seven biri olan benden de sadece bu beklenebilirdi zaten.

*Önemli olan; zamanında büyük gürültüler koparmış ama şimdi sararmış dergi sayfaları arasında mahzûn duran bu **hammadde**'yi; bu **efameratik** nesneyi günümüz okuruna ve araştırmacısına aktarabilmektir. Yoksa asla artık bugün için çağı gereği anlamından kaymış; (bir bakıma anlamını yitirmiş) bir polemiği zamanında tartıştığım saygıdeğer yazarla tekrar başlatmak için değil... Ama bu **efameratik** yığınlardan hareketle kendi aralarında tartışmak isteyen yeni kuşak yazarları çıkarsa, onların çalışmalarını saygıyla karşılayıp, ilgiyle izleyeceğim âşikârdır.*

*'**İnsancıl**' okurundan beklentim; bu polemik dizisinde ileri sürülen görüşler ve kullanılan sosyal, siyasal ve estetik tanım ve kriterlerin, **1968 yılı yazı** içinde düşünülüp, kullanıldığı gerçeğini gözardı etmemesidir. Çünkü bu tartışma, **68 kuşağı sanatçı kanadının**; faşistlere, feodallere ve onların yardakçıları Türk sosyal demokratlarına ve de Türk şiir sanatının yüzkarası **İkinci Yeni**'ye karşı bir ihtilal hareketinden başka birşey değildir. Bu harekette beni lâf-ı güzâf ile değil, heyecan dolu yazılarıyla destekleyen ve bazıları artık aramızda bulunmayan: **Hasan Hüseyin Korkmazgil, Bedrettin Cömert, Asım Bezirci, Atilla İlhan, Dr. Ayhan Can** ve **Aydın Hatipoğlu**'nın adlarını saygıyla anıyorum.*

Bu tartışma dizisiyle tarih beni haklı çıkarmıyor; tam tersi, ben tarihi doğruluyor ve alkışlıyorum!

Hasan Hüseyin'den Zühtü Bayar'a

30 Ağustos 1968

...**Mehmet Doğan**'ın **Papirüs**'teki yazısını, sonra yine okumak kaydiyle, bir kere okumuştum o zaman. Senin cevap pek sert. Hiç dokunmadan koyuyorum bu sayıya. Çoktan beri özlemini çektiğimiz, olumlu bir polemik başlayacak demektir. (...) Senin yazının hayli gürültü koparacağını sanıyorum. Merakla izlenecek bir polemik olacak.

Ankara, 12 Eylül 1968

(.....)

Mehmet Doğan'dan şu günlerde bir mektup bekliyorum. Belki bir yazı da gelebilir. Bana dehşetli bozulduğunu düşünüyorum da; birarada olamamamıza üzülüyorum. Çünkü herşey mektupla anlatılmıyor. İki yazıyı da, seninkini ve **Doğan**'ınkini uygun bir günümde yeniden karşılaştırmalı olarak okuyacağım. O zaman sana, hem, yazıların konusundaki nâçizâne görüşümü de yazarım. Şu sırada hiçbir şey sorma benden!

19 Eylül 1968

Evet; dediklerin oldu. **Mehmet Doğan** öfkesini boşaltı üzerime.

(.....)

Oturdum, bir güzel, bir tatlı mektup yazdım kendisine. **Paplrüs**'te sen o yazıyı yayınlatırken, sana cevap verileceğini elbetteki biliyordum. Bu cevabın bu ya da şu dergide çıkması önemli değil. (.....) Tartışın siz, beni dirseklemeyin, gibisinden laflar ettim. Aslında çok iyi bir arkadaştır **Mehmet Doğan**. Ve **Bogdanof**'luğu, **Minski**'liği kabul edecek bir kimse de değil. En çok da ona bozulmuş zaten. (.....) **Mehmet Doğan**, dergilerinde yazdığı kişileri savunur durumda savunuyor **İkinci Yenlyl**. Bilse ki daha başkaları var bu dırıltının içinde ve bunlar -suyunun suyunun suyu kabilinden- silinip gitmişlerdir bugün, herhalde tartışma başka yönde gelişirdi. 960'tan sonra bana gelip; 'biz bilememişiz ağbi, yanlış gitmişiz, anlamamışız,' diyen **İkinci Yenicller** vardı, nerdeler şimdi bilmiyorum. Onları bulsak, onların yaptıklarını koysak ortaya, **Mehmet Doğan** böylesine alınganlık göstermez, böyle bir savunma tarzı takınmazdı. Sonra canım, gerçekten de, kendisini ne diye **İkinci Yenicl** geçinenlerin savunucusu durumunda görür ki? Yok mu bir **İkinci Yenicl**, çıksın, savunsun kendini? O şiirleri yazan herif, herhalde birşeyler bildiğini sanarak düşmüştür o yola; insan yaptığını savunmaz mı? **Mehmet Doğan**'a ne yani?

Bu gün anlattılar, **Ahmet Oktay** da yazı hazırlıyormuş, o konuyu sürdürmek için; **Forum**'a verecekmiş. Bakalım ne yazacak? Incık-mıncık-cıncık demeden koysun meseleyi ortaya, gerisi kolay. Bıktım, şu mızmız anlatımdan!

Ankara, 8 Ekim 1968

Mehmet Doğan'dan cevap gelmedi o mektubuma. Anlaşılıyor ki, iyice küstü bana. Fakat anlamadığım birşey var; niçin özel mektuplara dökülür bu gibi konular? Niçin kişisel sorunlarmış gibi ele alınır böylesi konular? Diyelim ki yazıların üslubu değişir, şöyle veya böyle; peki ama neyi değiştirir bu? Edilecek söz varsa işi bir üslup sorunu yapıp, burukluğa kapılmanın, küsmenin, öfkelenmenin hiç de anlamı yok. **Mehmet Doğan**'dan beklediğim; senin o yazına şu ya da bu dergide cevap vermesiydi. Fikir mi yanlış, kendisi yanlış mı değerlendirmiş, suçlama mı var, her neyse, açık-seçik koymalıydı ortaya. Bana küsmesi bir yana, bir de sana mektup yazması var ki, doğrusu çok garibime gitti. Oysa ben, kendisine gereken şeyi yazmıştım; en doğru yolu göstermiştim. **Doğan**'ın yapacağı en doğru iş; oturup güzel güzel cevap vermekti senin yazıya. Konu seviyesinde tutulmuş bir yazıysa, ben de rahatlıkla yayınlardım dergide. Yapmadı bunu, senin canını sıkacak neler yazdı kimbilir?

Neyse... Demek ki oluyor böyle şeyler.

Ankara, 31.10.1968

Paplrüs'ü okudum. **Asım Bezlrcl**, iler tutar yanını bırakmamış bizim **Doğan**'ın. Benim **Forum**'da senin yazı ile **Mehmet Doğan**'ın yazısına yaptığımı, **Cemal** de (Süreya) **Mehmet Doğan** ile **Asım Bezlrcl**'nin yazılarına yapmış, ardarda koymuş. **Doğan** artık iyice küs benimle, mektup filan yollamıyor. Yanlış bir adım insanı nerelere götürüyor, değil mi? Cevap verecek misin o yazısına? Neden o ucuzluğa düşer, anlamıyorum!? Yazısının bazı yerleri hiç de hoşuma gitmedi. Ben **İlhami Soysal**'a cevap verdim ama tatlı tatlı değil mi? Saygıda kusur etmedik yani. Ama **Soysal**, 'cevap vermeyeceğim, fakat caddede karşılaşırsak kavga edeceğim' diyormuş. Yani bizim işimiz de zabıtalık.

11.12.1968

(.....)

15 Kasım sayısında, **Asım Bezlrcl**'nin yazısının bir köşesine bir duyuru koymuştum, belki görmüşsündür. Fakat senden yazı gelince, bu sayıya küçük bir özür koyarak durumu kurtarmak istedim. '**Bay Bogdanof**'u, ikiye böldüm, baş kısmını-yeterince- 1 Aralık sayısına yerleştirdim. Kalanı da şu an önümde, 15 Aralık sayısına vereceğim. Bizim **Doğan** iyiden küplere biner!

Bu gece **Murat Belge**'ye verdiğin cevabı okudum. Geçen sayı **ANT**'ta onunkini okumuş, bakalım **Bayar** ne diyecek demiştim. İyi oldu, doyurucu bir cevaptı o. Ne demek isterler bunlar, be yahu? Edilecek lafları var idiyse ne durmuşlar bugüne kadar?

Mehmet Doğan hikâyesine gelince... **Mehmet Doğan** bana yazı filan yollamadı ve ben de kendisine 'yazını Papirüs'te yayınlat' demedim. Yalnız bildiğin gibi, minicik bir yazısı vardı ki yazı olmaktan, cevap olmaktan uzaktı. **Forum**'un tutumu bakımından, bu tip yazıları yayınlamanın hiçbir yarar sağlamayacağını, istiyorsa, derli toplu, akıllı uslu karşılık vermesini bildirdim kendisine, hepsi bu. Ne **Paplrüs**'te yayınlatmasını söyledim, ne de sanki bir yazıymış gibi yolladığı, 'bu yazını forum'da yayımlayamam' dedim. Yok böyle birşey. Nitekim kendisi de **Paplrüs**'te, bana yolladığı küçük notu değil, (ben ona not diyorum) başka bir yazısını yayınlattı. **Cemal** mi söylüyor. **Mehmet Doğan**'ın yazısını **Forum**'da yayınlamadığımı? Ne garip!

* *

"Nâzım Hikmet Üzerine" Dolayısıyla Bir Konuşma

Zühtü BAYAR :

"Nâzımın Şiiri" Önce İkinci Yeni'ye bir tokat attı

Soru- Neden başka bir ozan değil de Nâzım Hikmet'in yapıtları üzerine bir 'diyalektik dünya görüşü" araştırmasına giriştiniz?

Cevap- Araştırmanın konusu **"Nâzım hikmet'in şiirlerinde dünyagörüşü olarak diyalektik materyalizm"**di. Yeryüzünde hiçbir ozan, diyalektik materyalizmi bir dünyagörüşü çerçevesinde kıvrak ve dinamik bir sanat gerçekliği ile yumuşatarak şiirlerinde yansıtamamıştır. Bunu yeryüzünde şiir alanında ilk kez başarıyla kıvırmak onuru Nâzım Hikmet'e nasip olmuştur. Örneğin **"İnsan Manzaralar"**ında ekonomi-politik'ten romantizmin eleştirisine, filozofiden toplum-bilime, dünyayı ve hayatı sanat aracılığı ile kavramaktan onu yine sanat eylemi ile **değiştirmeğe** değin bir yığın çözümlemeler, işlemeler, **"tez"**ler ve **değinmeler** yer alır. Bilerek **değinmeler** dedim. Ama yapıtın içinde bunlar birbirinden ayrılamaz örgensel parçacıklar durumundadır ve sözünü ettiğim dünyagörüşü temeli üzerinde yükselirler. Yapıttan sökülüp, atılamazlar. Onun için **"manzaralar"** parça parça okununca başka nitelikler, bütünsel olarak okununca daha başka nitelikler gösterir. Yukarda saydığım öğelerin tümü de bir dizge (sistem) içinde eriyerek, bir dünyagorüşünü yansıtmak için dengeli ve tutarlı bir sanat bileşimine girmiştir. Öyle bir bileşim ki, bir uçtan bakıldığında da ulusaldan uluslararasını imleyen bir sanattır onunkisi... Şiirdir demiyorum. Çünkü kitabımda da belirtiğim gibi, ozanın diğer sanat dallarındaki ürünlerinde de görülür bu özellik. Giderek, çeşitli yazılarını, fıkralarını da katacağım buna.

Soru- Kitabınızda **"Nâzım Hikmet üzerine çalışmalarım sürüyor. Sanırım bunu önümüzdeki yıl içinde bir başka kitap izleyecek. Bu çalışmamla ben, edebiyatımızda inceleme-eleştirisi alanında ufak bir denemeye giriştim. Bazı kimselere edibayat dışı gibi gelen çalışmalarım, aslında edebiyat eleştirisi alanında yeni bir anlayışın, yeni bir tutumun başlangı-**

cıdır." diyorsunuz. Nedir bu edebiyat eleştirisi alanında yapmak istediğiniz yenilik, açıklar mısınız?

Cevap- Çalışayım... Bütün yenilik dünyagörüşüme ve politik görüşüme dayanan yöntemimde. Bu yöntem hayatı, dünyayı ve sanatı pratik insan faaliyetinin doğurduğu temelden bir kavrayışa sürüklüyor araştırıcıyı. Benim buna ufak tefek katkılarda bulunmam, ulusal ve yöresel öğeler ekleyerek yorumlarda bulunmam çoğu kez yanlış anlaşılıyor. Hele Türk toplumunun şu anda içinde yaşadığı tarihsel dilimin koşullarını da düşünerek çalışmam, işleri büsbütün karıştırıyor sanırım. Örneğin **Yeni Gerçek**'teki bir yazımda, " şimdilik, geçici bir zaman için, düşündürmeyen, salt **duygulandıran** sanat yapıtlarına karşı olacağım izninizle." sözüm, progresist sanat çevrelerinde bile şaşırtıcı bir etki yaptı.

Yine yöntemim, bilimler arası ilişkileri; sanatlar arası ilişkileri önplâna aldıktan başka; bilim-sanat ilişkilerine de şimdiye değin yapılmamış ölçüde yaklaşmamı gerektiriyor. İster bilimsel faaliyet olsun, ister bilim-dışı (estetik-filozofi vs.) faaliyet alanları olsun genellikle çıkış noktam **praxis**'tir. **Praxis**'in üretim alanı da dahil olmak üzere bütün pratik insan faaliyetini kapsadığını anımsayalım burada. Marxist dünyagörüşüne göre **şeyler** yüzeyden görülmese de birbiriyle sıkı ilişkiler ve karşılıklı etkilenmeler içindedir. Diyalektiği içeren bir yöntemle sanat yapıtlarına eğilmek, basit bir **bütünselciliğe** düşmeden onları bütün boyutları ile kavramamıza yarar. Başka bir deyimle de, bu sanat yapıtının tarihsel ve bilimsel değerlendirilmesinden başka bir şey değildir. İncelememde bu yüzden çekirdek fiziğinden, spiritüalizme değin uzanan ve çok geniş bir açıklama alanını kapsayan dipnotları dizisi yer alıyor. Ama diyalektiği kavrayamamış bazı aklıevvel eleştirmenler bu notları gereksiz görebilir. Nitekim Varlık 1968 Yıllığı'nda Doğan Hızlan imzasını taşıyan ve yöntemimi anlayamadığından küçümseyen bir yazı, bu konudaki kısır görüşünü koydu ortaya. **Eleştirmenlerin de bizzat kendileri eleştirmeğe ve eğitime muhtaç.** Bu da ayrı bir bahis...

Soru- Nâzım Hikmet üzerine çalışmalarınızın sürdüğünü, bu yıl bir kitap daha yayımlayacağınızı açıklamışsınız kitabınızda. Bu konuda da bilgi verir misiniz?

Cevap- **"Nâzım Hikmet Üzerine"**, Nâzım Hikmet'in sanatını incelemeye yönelen ilk kitap edebiyatımızda... Onunla ilgili anılar, küçük ve yetersiz inceleme yazıları yığınla yayınlandı. (Selâhattin Hilâv'ın yarım kalan çalışmasını anmıyorum burada) Bilindiği gibi, benim edibiyat eleştirisine gelişim, tiyatro, oyun eleştirisinden oldu. Şu sıralarda **"Nâzım Hikmet'in Oyun Yazarlığı"** adını taşıyan büyük boyutlu bir inceleme hazırlıyorum. Bu incelememin bazı parçaları dergilerde yayımlanıyor. Bu çalışmamla ozanın **oyun yazarı olarak** Türk edebiyatında tuttuğu yeri, getirdiği yenilikleri saptamağa çalışacağım. Tiyatroyla uğraşan bazı kimselerin sandığı gibi, **"o kadar da önemli olmayan"** bir yer tutmaz Nâzım Hikmet tiyatromuzda. Tam tersi, son derece önemli bir yer tutar. Bunu çalışmalarım ilerledikçe daha iyi anlıyorum. Faruk Nafiz, Vedat Nedim, Hüseyin Rahmi gibi yüzeysel yazarların kuru hâmasi edebiyatla uğraştıkları bir çağda, tiyatrosunu diyalektik bir temele ve sınıf zıtlıkları üzerine oturtmuş bir oyun yazarıdır o... Bir Nâzım Hikmet yorumcusu olarak bu sorunların çözümünün zamana bırakılmasına gönlüm razı olmuyor. Nâzım Hikmet bir edebiyat adamı olarak ülkemizde yeteri kadar ihmal edilmiştir. Oyun yazarlarımızın, tiyatro adamlarımızın bu kısır dönemde Nâzım Hikmet'ten öğrenecekleri pek çok şey vardır. Ben Nâzım Hikmet'i dev aynasında göstermiyorum. İnceleme yöntemim kanıtları ve belgeleri adamakıllı gerektiriyor. Kanıtlara, belgelere ve çözümlemelere dayanarak onun tiyatrodaki **edebi kimliğini** ortaya koymaya çalışıyorum.

Soru- Nâzım Hikmet şiirinin Türkiye'ye dönüşü, bugünkü Türk şiir sanatı süreci üzerinde ne gibi bir değişiklik yaptı, ya da yapacaktır sizce?

Cevap- Aslında Nâzım Hikmet ilk yayımlanmaya başladığı zaman, (1964'te yeniden) Türk şiiri bir sıçrama yapmak üzereydi. Nâzım Hikmet şiiri bu sıçramayı kolaylaştırdı ve şiirimiz bugün çok umutlu bir döneme girdi. Nâzım Hikmet şiiri önce İkinci-Yeni adı altında toplanan **sapkın mezhepliler**'e bir tokat attı. Böylece **millî demokratik burjuva** şairlerinden küçük de olsa bir bölümü, bu tokadın etkisi ile büyük bir afyon uykusundan uyandılar. Bunalımcılar, anlamsızcılar, formalistler, (**bunların tümü de İkinci-yeni adı** altında toplanabilir) ve onların **mukallitleri** gençler ise Nâzım'ın şiirinin rüzgârı ile darmadağın oldular. Şimdi korkudan ve sıkıntıdan seslerini çıkaramadan dergi köşelerinde sürünüyorlar. Ya da iki kadeh patlatınca devrimci gençlere efelik taslıyorlar. Nâzım'ın şiiri bir balta gibi yeniden girmiştir Türk şiirine. Sadece yanlışa ve eğriye karşı keskin bir baltadır bu. Yürürlükte olan pısırık şiir anlayışını kökünden sarsmış, **şiirin sefalet**'ini sona erdirmiştir.

Burada paradoksal görünüşlü bir iki düşüncemi de belirtmeden geçmeyeceğim. Günümüz şiirinin, ustalıkları, incelikleri ve buluşları ile Nâzım Hikmet şiirini aştığı söylenebilir. Doğal ve tarihsel gelişime uygun bir sonuçtur bu. **Baba Şair**'in de bir şiirinde açıkladığı gibi, çocuk babasını aşmıştır. Ne var ki Nâzım Hikmet'in şiirde kendine özgü getirdiği bir yön vardır ki, bu aşılamaz. **"Nâzım Hikmet duyarlığı"** diye yaklaşık olarak adlandırabileceğimiz bu olgu, taklid edilebilir, yenilenebilir, fakat aşılamaz. **Devrimci Romantizm** içinde de kendine özgü bir yer tutar bu duyarlık. Şiirindeki filozofinin yeniliğine ve derinliğine ise hem yukarıdaki cevabımda, hem de kitabımda değindim. İkinci açıklamam bu soruya verdiğim yanıtın başında kullandığım **sapkın mezhepliler** sözü üzerine; **İkinci-Yeni** çoğu temsilcilerinin açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, ozanların bilincinin ve iradelerinin dışında gelişti. Vaktiyle İkinci-Yeni'nin kuramsal sözcülüğünü yapanlar bile bugün bu itirafın ezici buhranı içindedirler. Eskiden İkinci-Yeni kampında görünen bazı şairler de bugün sanat görüşlerinde bazı sıçramalar yapmışlardır. Giderek şimdi günahları ve sevapları ile karanlık bir iktidarın parlak günlerinde kalmış olan ikinci-yeni şiir anlayışını bile eleştirmeğe yönelmişlerdir. Bir zamanlar anlamsız her dizenin üstünü çizen İlhan Berk de anlamın ve anlatımın en gerekli olduğu öyküsel şiir türünü seçmiştir. Bu bakımdan benim sapkın mezhepliler sözüm İkinci-Yeni bağnazları ile onların mukallitleri için geçerli olmaktadır daha çok. Sosyal demokrat ozanlar alınmasınlar...

Yelken, Mart 1968, s.132

Özgür Üniversite Formu

ORTADOĞU
Cilt: 1 Sayı 4

ŞİİRİMİZDE İNSAN ÖGESİ

Sennur SEZER

Şiiri, belki de edebiyattan ayrı bağımsız bir dal olarak irdelemek gerekir. Özellikle Türkçe'de. Edebiyatın öteki dallarına benzetmelerle yüklenen hiçbir olumsuz nitelik şiir için akla gelmez. Günlük konuşmalarda gerçek dışı anlatımlar, abartmalar, yalanlar "edebiyat yapmak", "hikâye anlatmak" diye nitelenirken, şiir seçkinliğin, güzelliğin sıfatı olarak görünür. Ve Türkiyeliler, hangi seçkin mevkiye gelirlerse gelsinler, eğer bir dönem şiirle ilgileri olduysa, şair olarak anılmaktan caymayı düşünmezler. Şiir, dilimizin ve insanımızın onurudur.

Şiirin ve şairin dokunulmazlığı vardır bir bakıma. Neden peki? Belki resmi bir öğretimi olmadığından. Belki de kendi içinde en önemli atılım, değişim ve gelişimi başaran tek sanat dalı oluşundan. Şiir tarihimiz birbirine zıt dünya görüşlerinin, birbiriyle uyuşamayacak ifade biçimlerinin temsilcilerinin ustalarını aynı çağ içinde saptar. Belki bu çeşitliliktir, şiiri Türkçe'de hep taze ve canlı kılan. Süt liman bir ortamdan söz etmiyorum elbette. Şiirin neliği, biçimi, dili sürekli tartışılır. Eleştiriler kimi zaman tasfiye hareketlerine kadar uzanır. Dışardan bakan biri için, bunca çaba bir başka sorun için, (örneğin demokrasi, eşitlik ya da kadın hakları...) harcansa o sorun çoktan çözülürdü, sonucuna varmak işten bile değildir. Gerçekte, şiir tartışmaları şiirin özel sorunları yanında ülkenin genel sorunlarını da kapsamı içinde tutar. Bu yüzden de, şiirle ilgili tartışmalar hiçbir zaman şiirin iç meselesi olarak algılanmaz, okurlarca.

Okur, şiirin, şair kadar önemli taraflarından biri. Bugün dünyanın birçok yerinde şiir marjinal bir sanat dalı olarak görülüyorsa, bunda okurunu yitirmesinin büyük payı var. Ülkemizdeyse, şiir okuru şiirle ilgili her hareketin en önemli ögesi. Bunu şiir okurunun gizli ya da potansiyel şair oluşuyla açıklamak olası, ama yetersiz.

Eğer bir ülkede bir günlük gazetenin haftalık köşe yazarı, yazılarını şiirin iç meselelerine ayırıyor ve okunuyorsa; televizyon kanallarında tematik şiir programları yanında şiir standupları yapılıyorsa, üstelik şiir yayınına para ayıran yayıncıların azaldığı dönemde, daha büyük bir yatırım gerektiren şiir kasetleri, DC'leri, görüntülü şiir filmcikleri, yani moda deyimle klipler ortaya çıkıyorsa, şiir bir tüketim ögesi, bir meta olarak yeni bir kimlik kazanmakta demek.

Bu yeni malzeme, şiirin görsel medyada yer alışı, yayın yaşamını etkilemiyor. Televizyon programı yapan, DC yayınlayan şairlerin kimilerinin kitabı yok. Şimdilik bir iki örneği bulunan bu görsel medya şairleri şiirimiz üstüne yeniden düşünmenin zamanı geldiğinin belirtisi bence. Şiirin şairle okur arasındaki ikili ilişkisi, yayını gerekli kılan özellik aşınmış durumda. Saz şairlerinin, aşık kahvelerinin çağdaş bir biçimde dirilişini mi yaşıyoruz. Bu durum, insanımızın okuma tembelliğine mi bağlanmalı... Böyle bir yanıt, kolaycılığıyla ve şiirin iç sorunlarını gözden kaçırışıyla yanlış'olur. Şiir dinleyicisinin yoğunluğu, dinlenilen, görüntü eşliğinde izlenilen şiirlerin niteliği irdelenerek yorumlanmalı.

Öykü ya da anlatım yanı ağır basan, yaşamın tanıdık ve insani yanlarının altını çizen, alaysılığını da koruyan bir şiir bu. İnsanımızın kendini özdeşleştirmekten hoşlanacağı bir sıradanlığı koruyor. Tanrısallıktan, bilgelikten, söz ustalığından çok günlük yaşama yaslanıyor. Bu tür şiiri üretenlerin, gösterilerini kendi şiirleriyle sınırlandırmayıp, kendi çizgilerini güçlendirecek örnek ustalar seçişi de olayın bir başka artısı.

Şiirin bir görsel ve işitsel medya ögesi oluşu, şiirde kendini ifade edilmiş görmeyi isteyen bir kitlenin kanıtı bence.

Biçim, imge, dil sorunları şiirin iç ve teknik sorunları. Bunları tartışan kitaplı ve resmi şairler şiirimizde insan ögesini de tartışıyor elbet. Ama medya ögesi olan ve arabeskleşmeye yatkın bu şiir eğilimini de gözden kaçırmamak zorunda.

Bu sözlerimin "okurun istediği ve beğendiği doğrudur" biçiminde algılanmamasını dilerim. Derdim, bir dönem sinemamızı zedeleyen "halk böyle istiyor" popülizmini diriltmek değil. Yazılı şiiri, söylenen-sözlü şiirin egemenliğine düşmekten korumak. İçe kapanışı yavaşlatmak. Türkiyeli gençliğin, edebiyata en uzak kanadı bile, görsel medyanın şiir okuyucu şairlerini tanıyor. Onların "anlamsızlaşan dünya düzenine karşı insan kalbi ve cesaretini anımsatmak istiyoruz" sözlerini olumluyor. Şiirin şairin işi olduğunu, okuru umursamadığını savunan şiir anlayışına kimsenin bir diyeceği olamaz. Şiir, her rengi, her anlayışı barındıracak kadar geniş ve hoşgörülü. Ancak, şiir-insan ilişkisinin şiire yeni ufuklar açacağına inananlar, başlarını dergi ve kitaplardan kaldırıp, televizyonlara bir gözatmalı, plakçı dükkanlarına da. Sözden yazıya geçmek bir uygarlık aşamasıdır. Yazıdan söze dönmek ise gerilemek. Böyle bir gerileyişte şairlerin payı, kabahati olmamalı günümüzde. Ne dersiniz?

Sennur SEZER

ŞİİR GÜNDEMİ
Ederi 500.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

KADİM İKİ DOST : DUYGU RANTİYECİLİĞİ VE ROMANTİK ARABESK

Tevfik TAŞ

1. bap

Herkes, ne kadar imgesi varsa toplasın gelsin. İmgeden bu kadar çok söz edildiği, içimizin dışımızın "imgeye" kestiği bir dönemde, kaç şair kendi alınteriyle kazandığı, hududunu ve hukukunu bildiği; göğsünü gere gere söyleyebileceği kaç imge getirir?

Sahi kim kazanır.

"Bunlar imgeye düşman" diye diye çamur atılan, sonra yarattığı imgeler araklanan; yarattığı imgeler araklanarak canına okunan sosyalistler mi; imge dostu, hatta imgenin yaratıcısı diye ezberlenen idealistler mi; onların bilmem kaçıncı dereceden şahirleri mi?(*) Bilmeliyiz, elde kaç şiir var; imgenin, o gerçekten olağanüstü serüveni içinde kendine yer açmış... Bunu bilmeli herkes.

Herkes bildiği çiçek adlarıyla değil belki, ama verdiği çiçek adlarıyla; bildiği silahın vuruş mesafesi ve karakteriyle; bildiği dağ, akarsu ve tapınak, göl, ağaç ve taş soyu; ritim ve ses türleriyle.

Bize söylemli imgeler; hangi tür duygu gerçekte nerde satılır; bir markaya tapan, başka hangi tür ezilmeyi kabul eder; onu güçlendirir? Kimin ekmeği hangi elden; kimin suyu kimin gölünden? Bu denizin tuzu nerden?

Bilmeliyiz. Bilmeli herkes...

İşçiler, terini hangi türkülerle siler ve bugün ne ile silmez; hangi naz nerde büyük; hangi şiir nasıl çıkar iki yumruk arasında, hangi acıya karşı; gerçeği, güzeli, iyiyi kim hangi ahlakın sevgisi ve seviyesinde söyler; hangi yol hangi kesimin yolsuzluğudur? Şarkılarla yasaların kavgasında, şöyle "eli belinde" hayatı seven bir şiir işçisinin elinden çıkmış; güvenli, bayrak açmış filinta kaç dize dolaşır hayatın gerçeğinde; arasak nerde buluruz?

Bilinmesini istiyoruz, müsveddeler, nasıl örtüyor gerçeğin üstünü ve daha ne kadar ömrü var?

1/a.

Herkes hüzününü toplasın gelsin.

Hüzün ki rantiyenin kaymaklı köşesinde oturuyor.

Alla'sen, sözleşsek; "yalana ve sahteliğe batmamış, küflenip çürümemiş; hakikatle bakışacak denli olsun korkmayan hüzün" desek; kim bulur? Kim bulur sevincin içinde duran, kökü halkın koynunda olan; cıva misali, çöktüğü yerde iz eden o hüzünleri?

Nerdeler?

Madem, "hüzün ki en çok yakışandır bize" diyor gericiliğin bayrağının altında "imge" dalgalandıran zat. O halde ölçelim; hangi hüzün kime yakışırmış. Hangi "hüzün" hangi piyasanın yalakası olmaktan muzdarip; hangi hüzün, hangi holding kapısında kuyruk sallamaktan bitap düştü; hangi zaman?

Başını demokrasi kumuna sokmakla ünlenmiş idealistlere ve gericilere gıpta etmekten hayatı kayanlar söyleyemezler belki; ama birileri söylemeli bize, kıytırık rantiyecilikle, gerçek sanat kavgası arasındaki fark nedir; nedir üstü örtülmek istenen; nerdeyiz?

1/b.

Herkes acısını toplasın gelsin!...

Acının bütün yollarımızı tıkadığı şu uğultularla yüklü rüsva zamanda, hangi tür acılar cesaretle açıklanabilir, hakkı verilerek, yüzümüzü kara çıkartmadan...

Kim kaybeder, ama kim?

Mayınlı sözler dolanıyor piyasada.

Oyuncak değilse eğer bunlar; naylon kızlar ve oğlanlar gibi değilse, çıksın "aşk" denilenin de "intihar" denilenin de aslı astarı ortaya. Dediğinin yüzde biri kadar sevecek, dediğinin zerresi kadar ölümü anlayacak, ölümle yaşamı arasındaki bağı söyleyebilecek olanları anlamak için, ötekileri tanımak daha bir elzem oldu.

Erkek ya da kadın kerhanesine gidemeyenlerin, barlarda dolandırdıkları imge tahvillerine gerçek değerini verseler, başka nasıl bir açlık türü cereyan eder? Bütün bu gerçek duyguları, rantiyeden küçük, kıytırık paylar koparmak için söylememiş olanlar alsınlar hak ettikleri yeri ve sevinci.

Bu ve yaşamsal başka sorulara, şöyle işin künhüne vuran bir yanıtı olmayanlar nasıl gösterecek birbirlerine, hayatın kapattığı defteri?

1/c.

Herkes güvendiği imgeye binipte gelsin. Herkes güvendiği dağlarla.

"Istırabım sende mutlaka al da gel.
Yandım. Yandıkça külüme vardım.
Külüme sarın da gel.
Yandım. Koynumda ölü vücudumla
Ruhumda uykuya daldım.
Acılar!...
Nasıl tanınabilir yüzüm seninle
Fiilim kemiriyor beni
Siyah bir acıda.

Erguvan hüznü damlamış sesime.
Doğmadı ay
Karanlık ve hastayım
Bütün akışlarımı kestim.
Akışlarıma bin de gel.
Acılar!..
Aşk bekletir ölümün solan yanaklarında
Çocukluğunu cebine koy ve hemen aç
zira sahip olduğun tek şey odur.
Dilimdeki pasın nöbetindeyim
Sevgilim, bana bir ölüm tarif et
Kestim bileklerimi, senin telörgülü sevdanın önünde
Bileklerimi al da gel.
Kanamalı bir dilin içinde sessizliğe tutsak
ve alacakaranlık her kelime
Ve artık acılara yazılıdır sevdam
Acı çekmek ruhun fiyakasıdır
Ve mutlaka adresi uçurumdur."

Bu söz mezbahası daha çok et ve kan kaldırır.

"Herkes Gelsin Adını Yazdırsın. Ağlanacaktır" mevsi-

minde kim kendi dizesini, bir başkasından ayırt edecek?

Sol ile sağı birbirinden ayıracak yaşayış tarzının şiirine ne oldu?

Biz geçerken değindik.

Buna karşın, bu "dize"ler, tek tek masum sayılıp, hoşgörülebilir. Ancak, asıl önemli olan bu tarzın düşüncesi, toplamının yaslandığı felsefe, bütün bu acı yayıcılığının hizmet ettiği politika. Çünkü insanların, alım gücüne, beğenisine, estetik dünyasına sunulduktan sonra bir laf, sahibinin karnında dururken tuttuğu değerden fazlasını anlatır. Anlatmalı.

Bütün bu çaba, bize ne yaptıklarının görülmesi içindir.

"Zira ki ziyan ortada bilmem ne kazandık?" sorusunu yanıtlamanın zamanını daha çok geçirmemek içindir.

Biz geçerken değindik, siz getirin üstünü.

1/d. (Nanik Yapalım)

Fakat neden bazı kitapları "zihinle" değil de "kalple okumak zorunlu" oluyor? Zihinsiz bir kalpten ne "Murat" ediliyor? Neden Othello'nun beşinci sınıf kopyası bunca adam ve kadın birbirinin "kalbini" yazıyor da, aynı "kalbi" okuyacak kadar olsun işe yaramıyor?

Neden bu berbat iş hep bize kalıyor?

Ağaçlara yaslanıp "hüzünlü duruşlarıyla" fotoğraf çektirip hayranlarına dağıtan, acı makinası adamlar ve kadınar ve öteki cinsel tercihlere yaslananlar daha uygun yollar bulamazlar mı?

Edebiyat dünyasıyla, Sakatatçı dünyasını birbirinden ayıran o büyük zenginliği bu kadar ucuza kapattıklarına nasıl inanabiliyorlar; bu işin bu kadar kolay olmadığını öğrenmeleri için ne yapılmalı?

(Bu arada bu yazıyla uğraşırken bir haber aldık. Konuyla ilgili olduğu için söylemeden geçmek olmaz:

Parasıyla acı satın alacaklar için yeni Plaza'lar kuruluyor. İsteyen oraya başvuruyor ve satın almak istediği acının türünü söyleyip, kasadan fişini aldıktan sonra, el değmeden hazırlanmış ve ambalajlanmış acısına sahip oluyor.

Üstelik, "Yapma Uçuculuklar ve Hüzünler Kredi Bankası" işi öylesine ileri götürüyor ki, Plaza'sını, Menkul Kıymetler Borsası'nın yanına taşıyor.

Bu durumu değerlendiren, acı ve uçuculuk danışmanı Densiz Guatur, basına ve aracılığıyla kamuoyuna şunları söylemiştir:

-"Bu karar gayet yerindedir. Zira yatırımın iyisi kötüsü olmaz. Acenta acılara ve uçuk fikirlere sahip olanlar, tahvil piyasasında çok kazanç sağlayabilir. Üstelik, kullanılmış, az kullanılmış gibi acı ve hayal kağıtlarının piyasaya girmesiyle, piyasa giderek canlanacaktır. Ayrıca ileride kurulacak "Kiralık Hüzünlerevi" içinde büyük şanslar doğacaktır. Kısaca piyasadaki durgunluğun hakkında gelecek önlemler alınmalıdır. Karar yerindedir."

Buna karşılık Şu Metin İçengiz, yaptığı açıklamada; "Bizim için önemli olan Kendi Kendini Tatmin" demiştir.)

Bu satırların yazarı ne kadar kalpsiz, ne denli duygusuz değil mi? Hiç ama hiç acıdan anlamıyor.

Haklısınız.

Ama bir şey var: Eğer yukarıdaki şu lakırdıları "dize" diye yazıp piyasaya süren yüz kişiden biri, bir acıyı olsun gerçekten anlayıp tanısaydı, geriye kalanına katlanmak belki mümkün olurdu. Ama yapaylık, insan acısını sünepeleştirenler bulanık sesler gibi. Bu sürtük acı piyasasında hiç olmazsa biraz renk olsaydı; bütün "acılar" bu kadar çok birbirine benzemeseydi; böyle al birini vur öbürüne "imgeler" pazarı bu kadar doldurmasaydı, sabır belki biraz daha dayanırdı.

1/e. (Rantiyecilik İçin Sonsöz Yerine.)

Biliyorum bu kadar laftan da kimse üstüne alınmayacak. Biz ne yaparsak yapalım; terbiyeli, insanlığımızı bozmadan ne kadar sorarsak soralım, gericiliğin badanacılığına soyunmuş olanlar, burjuvazinin nimetlerine biat etmiş olanlar için bir şey olmayacak. Ama zaten bu satırların yazarının derdi de, onlardan herhangi birini, herhangi bir şeye ikna etmek değil.

Bizim isteğimiz, kendisine atılan kazığın süslerini sıyırıp, kazığı sahibine iade edecek kadar kendini meşru gören insanlarla ortak aklın ürünlerini yaratmak. Yapmaya çalıştığımız; kendi işimizden ve eylemimizden daha büyük bir güvencemizin olmadığının altını bir kez daha çizmek.

Bu satırların yazarının, götünü vurdumduymazlığın postuna yapıştırmış yeteneksizliklere yapabileceği hiçbir şey yok. Yeteneksizliğe ve bitmişliğe hiçbir şey yapılamaz çünkü.

İyilik bile...

Bir tek sözümüz var:

Yazık!

Biliyoruz, bugünün serkeş memurları, yarınbiz itibara veya iktidara geçtimiğizde yine bize geleceklerdir. Zira geçmişte, toplumsal muhalefette devrimci dünyanın gücü yerindeyken o en kütü işleriylle bize gelip gittiklerini ne onlar unuttu, ne de biz. Rantiye zihniyeti budur. Hani kuyruk misali. Ve zaten bizim değildir.

Romantik Arabesk

"Söyle nedir kanayan,
Sen gözleri karanrlıkta da gören?"
John Berger

1.

Peki ama devrimin stratejisinde; devrimin büyümesinde; devrimin gerçekten insanlığın olmasında bütün bu hesapların bir yeri var desek, düşünür mü, çok konuşup, bir şey demeyenler de?

Çünkü hayat devam ediyor.

Kaç sapan var elimizde; kaç gerçek kalem; o kötürüm kurguların ambalaj servisinden paçayı kurtarmış hakiki duygular nasıl büyütülür; nasıl çoğaltılır... Nasıl?

Çünkü; üstüne alınmalı herkes.

Ne yapmadım; neyi eksik bıraktım da bütün bunlarla karşı karşıya kaldık, diye sormalı herkes; her gün, günün her anı...

Çünkü; bakır rengi göğün altında, köpüren bir efkarın elebaşları gibi, bakışıp duruyor kimi yüzler. Ağlayan yumrukların sıkılmış hali. Hırçın ve bir o kadar şaşkın.

Bir yangının kopyası. Değdikçe kendi kalbini yakan. "Kanayan" ve "kanayan." Çünkü; gülün ahı ile hançerin sapındaki o müthiş giz aralandıkça ağrılar; aralandıkça ağıtlar görünüyor. O duygular, o sözler ki, kendi kavlince müteasip her yüreğe beng-ü bade oluyor. O büyük, o ağır, o kahreden duygular, aynı battal edayla söylendiğinde, "dünya kurtuluş ordusu"nun tarihsel bir ayaklanma gerçekleştireceği sanılıyor. Gelgelelim, bir acılı kandırmaca, dönüp dönüp kendine kapanıyor.

Çünkü; gerçek hayat akıp gider.

Güzel söyler Atilla İlhan:

"O sözler ki, bir tabanca gibi kalbimizin üstünde taşırız
O sözler ki, bir kere çıkmıştır ağzımızdan uğrunda asılırız"

Ama her söz yerli yersiz kullandıkça, bir hastalığın paslanmış künyesine dönüyor. Çünkü; fabrikasyon bir talih gibi bütün bunlar.

Al-satçı bir piyasadan beklenebilecek bütün pislikler, bir duygu mütahitliği ve emlakçılığı eliyle bizim dünyamıza bulaştırılmaktadır.

Hayatı kapsayan politika yoktur.

Çünkü; külden sözcüklerle bağrışılan her yerde ölülük vardır.

Halsizlik sızmıştır bir çatlaktan.

Orada kitipyoz bürokratlar ve ordusuz generallerden gelen emirler büyük ve yandaşlarıyla öpüşür.

İşsizlik bir tıkırtıdır pasaklı masalarda; eylemsizlik yayan şaşkın parmaklar bezgince gezinir. Uyduruk kostümler içinde çınlayan sesler emeğe yabancı şarkılar söyler. Çünkü; külden sözcüklerle bağrışılan her yerde, hoyrat ve acımasız görünür sözler; yerden yere vurulur arkadaşlıklar.

Bir mısra, bir naz, bir eksik "ilkelerin ihlali" suçuna bedel.

Ve orada üstü açık ölür güzel zamanlar.

Çünkü; bizimle yürümemiş, gülmemiş, yenilmemiş, bizimle sevinmemiş olanlar, bizim için "Yenilgiler Tarihi" yazar ve derler ki;

gene yenildik muhip! onlar sevindi
saltanatlı aşklar şakırdar yerkürenin kulağında

Spartaküs değil. İşte gene Sparta kazandı
biz, büyüyen kiplerin tanrıları
've cümle yitikler, mağluplar ve mahzunlar'
bir meyhaneyi bile haneye çeviremeyiz artık"

Çünkü; hastalıktır... Sızar, içimizde dolanır. Sızar, işlerimize bulaşır. Öyle bir frengi ki, sevişmenin tadını kaçırdığı halde, ağızdan ağıza bulanır.

Sonra gazetelerde "zafer" denilenle, ölüler aynı yerde durur. "Zafer" denilen, ölülerin gölgesinde büzülür.

Yaşayan yanımız o kesif acı içinde silinir.

Çünkü; bakmalıyız kaba edebiyata; zulmün gölgesinde sürünenlere; bütün bu politikanın tıkandığı noktadan başka neyi gösterir? Söylemesi üzücü, ama, bütün bu görüntü, yoğun, insafsız bir karamsarlığın, değiştirici politikayla yer değiştirdiğini bağırır.

Çünkü; büyük çalkantıların ve mücadelelerin ülkesi; insanca sevme, anlama ve karşılaşma geleneğine sahip ve emeğin yeni kazanımlarına en çok olanak tanıyan ülke, "ölüler evinde anılar"ın yurdu gibi.

Kalıplaşmış ve müşterisi belli acıları yeniden üreten bağırtıların yaşamımızda tuttuğu yeri, bir başkası, daha farklı sözler, imgeler ve simgelerle söyleyebilir. Ama bu duyguların rantiyesini yiyenler anlaşılmadıkça, elimizde solan ve bizden uzaklaşan işlere bakakalmak, içimizi dağlayan mahzunluğumuz olur.

Çünkü, bir insanı bir başka insana, insanları yaşama yaklaştıran, onu kendi ereğine göre değiştirmeye yönelten etkinliklere, rantiyeciliğin zihniyetiyle beslenen romantik arabesk hükmettikçe bozulur ve giderek iflah olmaz bir biçimde yalama olur.

Bilmem kaç yerinden kırılmış bir barış çubuğuna yaslanıp kalakalmışların; işini sevmeden yapanların; zamanın ihtiyaçlarını kendi özel, grupçu ihtiyaçlarının arkasına itenlerin, el harçlığına benzeyen paylarla yaşadıkları her ortam, olsa olsa, arabesk romantizmin, materyalist diyalektiğe, onunla ışıldayan sanata ve yaşama sevincine suikast teşebbüsünde bulunduğu yerler olur.

1/a. (Romantik Arabeskin Sağ Kolu Bencillik...)

Rantiyeciler, yerli yersiz "ben",.diye yazar. Benim acım dünyanın en büyük acısıdır; başka acı yok!.. Devrimcileşememiş romantikler, kaşla göz arasında bunu devralıp "ben" diye başlarlar.

Devrimci edebiyatta, birey, bireysel dünya sonsuzca önemlidir. Bencillikle ayırt edici özelliği ise, kısaca insanın dünyayla anlamı ilişkisi, dünyanın akışını kendine yedirebilme; kendini dünyanın merkezine yerleştirmeme. Bencillik kabadır. Ve belli ki, ötekı bütün dertler gibi bu dert de yeni değildir. Kaç yerde tekrarladım bilmiyorum. Ama, Egito Gonçalves'in yıllar önce söylediği şu sözler, zanki bir zihniyet oluşuncaya kadar tekrarlanmalı. Şunları söylüyor üstad:

"Ortalıkta dolaşıp sözleri yuvarlıyoruz,
Sabah akşam üzünç verici kahvelerde
Daha da epey dolanabiliriz
özel küçük fırtınalar kopartarak
tırnağımızın gözükmesi pahasına şiir yazabiliriz
sırtımızda buzdan bir hançer,
bildik bileli hep aynıyız yakıcı asitler misali
bağırıyoruz soluğumuz tıkanana dek
bir yandan kumla dolarken yüreklerimiz
ağır
ağır
ağır."

"Ben" ve "benim acım", "benim yaptıklarım ve söylediklerim" diye başlayan satırlar, kendi dünyasına güvenmeyenlerin korkusunu her defasında bir kez daha büyütür. Gelişmemiş ve kaypak denecek denli kötü bir "ben" vardır bu "benden içre."

Çünkü; gocunmuş, körelmiş bir keser, "kendime yontayım" derken yonttuğunu öldürür. Çünkü; Egito Gonçalves'in tarif ettiği insanlar veya insancıklar, hakkını veremedikleri işlerden çekilecek kadar cesaret gösterebilirlerse eğer, kavga edecek olanların üstünden bir sis katmanı kalkmış olur.

Bencillik keser yolları küçük hesapların sisiyle. Bencillik, kıymet bilmemenin bir yaşam tarzı olduğu yerlerde daha da büyür; kendi semerini kemire kemire yürür. Ne yürüyüşü yürüyüş, ne duruşu duruştur...

Ne güzel ama, ne güzel söyler Enver Gökçe;

"Biz olmasak gökyüzü, bir olmasak üzüm.
Biz olmasak üzüm göz, kömür göz, ela göz,
Biz olmasak göz ile kaş, öpücük, nariçi dudak;
Biz olmasak ray, dönen tekerlek, yıkanan buğday;
Ayın onbeşi
Biz olmasak Taşova'nın tününü, Kütahya'nın çinisi,
Yani bizsiz ana dizi, kardeş dizi yar dizi
gülez değildir."

Gerçekten sosyalist her zihinde güzellik, sosyal üretime, kollektife, bizlik kavramına bağlanır.

Egoizmin; bencil küçük hesapların; o kalpazan biricikliğin ve agrasifliğin üstüne "bizi" yürütecek; bizi üstün kılacak emek katmanları çok basit, sıradan yerlerde, mütevazi, engince çalışır durur. Oralardan ufacık rantiye kaparamak için, acıya ve kasvete "sanat" diye sarılanlar, yükseleceğim derken kendine bile yabancı bir cenderede öğüre öğüre ezilir.

Üzüntü ve onun rantiyesinden kurtulmanın ilmi, kuşkusuz başka türlü de yazılır. Ama dizelerin durgun sular gibi çürüdüğü bir dünyada, sağlam eylemlerle dokunulan duygular devrimcileşir. Geriye kalan hiçtir-hiçliktir. Ve şunları söylemesek, sanki bir yanı eksik kalır:

Güzel işler, güzel duygularla yapılır.

Güzel duygular, işler devrimcileşip ışıldadıkça yayılır.

(*) Jacques Vache, Fransız dilinde bir sözcüğü bozarak "pohete" kelimesini uydurmuştur. Amacı şudur: Şair sanat alanı içindedir ve bize insan olmanın nihai zorluklarını işaret eder. Şahir ise hurafe alanı içindedir ve itildiği yerde sayıklayan, kakıldığı zaman sızlanan özelliğiyle edebiyat dünyasında yer tutar.

İNSANİLEŞME SÜRECİNDE KADIN-ERKEK SORUNU XI

Berrin TAŞ

Neval El Saddavi... Şeriat

Onunla ilgili gazetedeki yazıyı okuduğumda adı bende çağrışım uyandırdı. Ben bu yazarı bir yerlerden tanıyordum. Birdenbire anımsadım. Neval El Saddavi Türkçe'ye de çevrilen bir röportajın yazarı. "Sıfır Noktasındaki Kadın" (Yayınevini anımsamıyorum... Kitap kütüphanemden kayboldu.)

Neval El Saddavi, bir adam öldürmüş... mahkemede kendini savunmak için konuşmayı reddeden Firdevsle görüşmek üzere hapishaneye gidiyor. Merak ediyor... onu tanımak istiyor. Firdevs onunla görüşmek istemiyor başlangıçta. Neval El Saddavi yaşamının başkalarınca bilinmesinin önemli olduğunu... başkalarına yararlı olabileceğini söyleyince tavrı değişiyor.. Saddavi'ye yaşamını anlatıyor idama gitmeden önce.

En yakınındaki akrabalarının tecavüzüne uğrayan... güvendiği erkeklerin başka erkeklere sattığı... sonunda kendine eziyet eden bir erkeği öldürmek zorunda kalan Firdevs'in yaşamı korkunç bir yalnızlığın... insansızlığın dışavurulmuş görüntüsü sanki. Mahkemede konuşmaması bir protesto. Belki de böylesine acımasız davranabilen yaratıkların soluk aldığı toplumlarda yaşamak durumunda kalan bizlere yöneltilmiş bir suçlama. Evet bu bir suçlama. Ben ölüyorum işte... sizi pisliklerinizle başbaşa bırakıyorum diyor. Kime elini uzattıysa horlanmış... güvendikleri her zaman ona ihanet etmişler. Yaşamının onca aşağılayıcılığına karşın Saddavi'yle konuşurken onurlu... kararlı. Pisliklere nokta koymakta... artık pisliklerin ortasında yaşamayı reddetmekte kararlı bir davranış sergiliyor.

Neval El Saddavi'nin kitabını okuduğumda hissettiğim tiksintiyle karışık bir ürpermeydi. Herhangi bir kitapta okuduğumuz yaşamöyküsü bizi etkileyebilir ancak böylesine katı gerçeklikle yüzyüze gelmenin katlanılabilir bir yanı yok. Yine de toplumdaki çürümenin kadınla ilgili bölümünden özellikle söz etmek durumundayım. Mısır'da yaşamış bir kadının yaşamöyküsü bugün Türkiye'deki yaşamöykülerinden pek farklı değil. Daha geçen hafta gencecik bir anaokulu öğretmeni Serpil ve annesi evlerine dönerlerken yol ortasında kaçırıldılar. Annesi hastanede... Serpil tecavüz edilerek öldürülmüş. Serpil'le annesini kaçıranların en büyüğü on dört yaşında. Bu çocuklara kızmak ya da acımak değil, onları bu duruma getiren koşulları sorgulamak gerekir. Öyleyken bir bakan.. Ayseli Göksoy onları linç etmek gerekir diyebiliyor. Bir bakan nasıl sorumsuzca linç etmekten sözedebilir. Demokrasi kültüründen yoksun bir toplum oluşumuzun belirgin dışavurumu bu. Bu çocukların gerçeği Türkiye'nin gerçeğinden bağımsız değil. Türkiye'nin gerçeği ne... işsizlik, yoksulluk... sokaklarda yatıp kalkan çocuklar ve insanımıza pompalanan şeriat aşısı.

Neval El Saddavi'nin Türkiye'ye geliş nedeni Cumhuriyet'in 75. yıldönümü nedeniyle düzenlenen "Batı ve İrtica" konulu uluslararası konferansa katılmak. Bu konferansta Saddavi şeriatla mücadelede en önemli sorunun batı devletlerin şeriatçılarla yaptığı işbirliği olduğunu söylüyor. Çalışmalarının amacının şeriatla emperyalizm arasındaki ilişkiyi vurgulamak olduğunu belirtiyor. Kendisi ülkesinden altı yıl ayrı kalmış, Memuriyetten uzaklaştırılmış. Kitapları sansürlendiği için onları Beyrut'ta yayınlatabilmiş. 1982'de irticaya karşı Arap Kadın Dayanışma Grubu'nu kurmuşlar. 80'li yıllarda defalarca tehdit edilmiş. 1992'de ülkesini terketmek zorunda kalmış.

Saddavi Mısır'daki şeriat tehdidinin Türkiye için de geçerli olduğunu söylüyor. Mısır'da şeriata karşı polisiye tedbirler alınmasına ve kararlı bir tutum izlenmesine karşın hükümet şeriatçı düşüncenin önünü açmış. Neval El Saddavi Türkiye'de ordu ve hükümetin şeriatçılara karşı ciddi bir işbirliği yapmaları gerektiğini söylüyor.

Peki Türkiye'de şeriatın kıskacındaki kadınlar ne yapıyorlar? Onlar henüz başlarına neler geleceğinden habersizler. Geçtiğimiz günlerde hemen hemen bütün gazetelerde aynı fotoğraf. Çarşaflı kadınlar elele vermişler... Avrasya maratonunu mitinge çevirmişler. Düşünsenize sokağa çıkmaları bile kocalarının... babalarının iznine bağlı bu kadınlar boğaz köprüsünde eylem yapıyorlar. Erkeklerle elele tutuşabilmek için de türbanlarını... başörtülerini aracı yapmışlar. Tuhafınıza gitmesin canım kadın eli tutmak abdest bozuyor ya el tutmak yerine türbanın ucundan tutmak iletişim kurmanın bir yolu olsa gerek. Anlamlı bir ironi bu. Aklını kadının saçının teline takmış bu erkekler için türban kadınla iletişim kurmanın tek yolu. Kadına başını örttürmeyi başardıklarında egemenlik güdüleri tatmın olacak. O zaman şöyle bir soru sorulabilir. Peki kadınlar kendi bedenlerini... saçlarını başlarını... gülüşlerini bir günah gibi taşımalarını isteyen bu erkeklere karşı neden kendilerini koruyamıyorlar. Neden kanıyorlar. Erkeklerin saçlarıyla başlarıyla uğraşmalarını nasıl olağan karşılayabiliyorlar. Bu sorunun yanıtı pek kolay olmasa gerek. Yine de benim verebileceğim yanıt bu kadınların durumuna pek uyuyor. Türbanlı kadınlar yaşamlarında ilk kez sokakta başları dik dolaşıyorlar. Kendilerince de olsa başkaldırmanın... direnmenin güzelliğini yaşıyorlar. Binlerce yıl evlere kapatıldılar... sokaktan uzak yaşadılar. Şimdi amaç ne olursa olsun bir şeylere tepki göstermenin... protesto edebilmenin... kendilerini bir şey sanmanın keyfini çıkarmak istiyorlar. İslam'ı siyasetin nesnesi durumuna indirgeyerek kimlik ediniyorlar. Eylemlerinin bir gün onları yeniden eve kapatmak

amacına hizmet ettiğini bilmiyorlar. Öylesine yabancılaşmışlar ki kendilerine karşı... varlıklarını olumsuzlayan bir hareketin içinde sevinçle yer alabiliyorlar. Bilmiyorlar ki şeriatçılar hedeflerine bir adım daha yaklaştıklarında silahlar kendilerine dönecek. Bu acı deneyi yaşamak mı gerekiyor ders alabilmek için. Belli ki Cezayir... Afganistan örneğinden habersizler. Faciayı hissedebilmek için burnumuzun dibinde birilerinin katledilmesi gerekmiyor. Şu anki koşullar içersinde kadınların gücüne gereksinme duyuyor şeriatçılar. Bu gereksinme biterse bir gün sokağa bile çıkamazsınız... bunu unutmayın.

Toplumumuz başkasının varlığına kâtlanamayan insanlar topluluğu. En belirgin özelliği kendine benzemeyenleri yoketmek için duyulan amansız istek. Erkekler şu an türbanı aracı kılarak kadınların varlığına katlanıyorlar. Mücadelelerinde yol alabilmek için kadının oluşturacağı çoğunluğa gereksinim duyuyorlar. Sanmayın ki sizi birer insan... birer kişilik olarak benimsiyorlar. Sürü kültüründen kurtulamamış bir toplumda kişilikli bireyler ayıklanması gereken dikenli otlar gibi görünürler. Siz kadınlar şeriatçı grupların içinde sayısal bir toplam oluşturuyorsunuz. Kişilikli insanlar tekdüzelikteki uyumu bozarlar. Tek boyutta ve durağan yaşamanın güvenliğini sarsar varlıkları. Girdikleri her alanda rahatsızlık yaratırlar. Kişilikli insanları yönetmek zordur. Ayrışmış bir bütünlükleri vardır. Neyi sevdiklerini, neyi sevmediklerini bilirler. Kişilik çarşıda satılmaz. Bana şurdan yarım kilo çok pişmiş kişilik ver diyemezsiniz. Kişilik bireyin yaşama ve topluma verdiği yanıttır. Yanıtlamak istemeyenler yok sayılırlar. Sonra da bu yokluğun acısını yanıtlayanlardan çıkarırlar. Yeniden kadınlara dönersem... kadınlar şimdilik evden sokağa çıkmanın... başkaldırmanın sevincini yaşıyorlar. Güçlerini kalabalıkta birarada eylem yapmanın getirdiği heyecandan alıyorlar. Türban diye diye sokaklara dökülüyorlar. Şimdi türban diye sokaklara dökülenler arasından elbet birgün aklını kullanmayı öğrenenler de çıkacak. Eziyetle çıkacak... dini farklı yorumlayarak çıkacak. Sonuçta kadınlar kafese kapatılmak istendiklerini anlayacak. Mısır'da Neval El Saddavi'nin, Cezayir'de Halide Mesudi'nin yaşadıklarıyla yüzleşmedi Türkiye'deki kadınlar. Dini başkalarından farklı yorumlayan Konca Kuriş örneği bir başlangıç. Konca Kuriş'ten hâlâ ses yok. Boğaz Köprüsünde gövde gösterisi yapanlar Konca Kuriş'i merak etmeliler. Bugün türbanları... çarşaflarıyla boğaz köprüsünde yürüyebiliyorlarsa Mustafa Kemal'in kadınlara açtığı yolun gölgesinden yararlandıkları içindir. Bilim... sanat... felsefe alanında kadınlar varlıklarını duyurabiliyorsa bugün M.Kemal'in ektiklerinin henüz yokedilememesindendir. Kadınlar tarihinizi öğrenmenin zamanı gelmedi mi?

Cezayir'de Halide Mesudi'nin yaşamından sözetmek Türkiye'deki kadınlara belki başlarına neler gelebileceğini anımsatır.

Halide Mesudi... Cezayir

Halide Mesudi Cezayirli... Berberi... Müslüman. Arapça, Fransızca, Berberice biliyor. Matematik öğretmeni. Müslümanlığı aklını kullanmasına engel değil. 1993 Mart'ına değin öğretmenliği... çalışmayı keyifle sürdürüyor. İmamlar cami hoparlöründen ona lanetler yağdırıyor.

"Yoldan çıkmış bir kadın"

"Ahlak ve kadınlar için tehlikeli biri" olarak tanıtılıp kadınlar onu örnek almamaları için uyarılıyorlar. Bir gün bir kız öğrencisi arıyor Halide Mesudi'yi. Dehşet içinde telefona sarılmış... evinden imamın söylediklerini duymuş. İmam şunları söylüyormuş;

"Şeytanın dinden dönmüş kızkardeşi ölmeli!

Halide imana dön!"

Hedef seçilen ilk entellektüeller 1993 Mart'ında evlerinin önünde öldürülene dek fetvaları ciddiye almıyor. İlk cinayetler işlenirken Halide Mesudi sağlık sorunları nedeniyle Paris'te olduğu için rastlantıyla ölümden kurtuluyor. Yine de Cezayir'de yaşamaktan vazgeçmiyor. Cezayir'e dönüyor... çalışmayı bırakıyor ve saklanmaya başlıyor. Bağlı olduğu siyasetin merkezine gidiyor ve siyaset yapmayı sürdürüyor. Bir süre sonra posta kutusuna idama mahkum olduğunu bildiren bir zarf bırakılıyor.

FIS'ın (İslami Selamet Cephesi) Nisan sayısı bültenini okuyunca 22 Mart akşamı öldürülmüş olması gerektiğini öğreniyor. Silahlı bir grup El-Biar'da o geceyi evinde geçireceği kadın arkadaşının evinin önünde onu beklemiş. Halide Mesudi işlerini bitiremediği için o akşamki programını son anda değiştirmek zorunda kalmış ve yine rastlantıyla ölümden kurtulmuş.

1994 Haziran'ında büyük bir gösteri düzenliyorlar. Hareketin başını Said Sadi ve Halide Mesudi çekiyorlar. Gösteri bombalı bir suikast nedeniyle yarım kalıyor. İki kişi ölüyor.. yetmiş yaralı. Suikast girişimini bacağından hafif yaralanarak anlatıyor.

Çocuğu yok. Saklanırken çocuklarım bir dakika sonra hayatta olacaklar mı ya da okula gidiyorlar mı, doğru dürüst besleniyorlar mı gibi insanı çılgına çeviren bir endişesi yok. Bu da saklanarak yaşarken işini bir parça kolaylaştırıyor.

Aile klanın yoksa ya da bir partinin korumasından yoksunsan Cezayir'de hayatta kalmak olanaksız. Cezayir'i terkedenleri anlıyor. Sürgüne gitmek zorunda olanlar her iki korunmadan da yararlanamayanlar. Kaçak yaşamaya başladığından beri yedi erkek kardeşi ve bir kız kardeşi her ay ona öğretmen maaşına denk düşen hatta onu aşan bir miktar parayı aralarında toplayarak veriyorlar. Kendini şanslı buluyor. Aile ve militan dayanışması olmasaydı çoktan ölmüş olurdum diyor. Kimi arkadaşları ailelerince reddedilmiş, kimilerini kocaları boşamış ama yine de direniyorlar.

Halide Mesudi Kabiliyeli. Kabiliye'de klan üyelerinden birine zarar verildi mi çok tehlikeli olabilir. Erkek kardeşleri başta olmak üzere bütün köy ayaklanabilirmiş. Belki de bu nedenle akrabalarına zarar vermediklerini söylüyor.

Çok korkak olduğunu söylüyor. Ölmekten korkuyor. Kendi kendine bu korkuya egemen olmanın bir yolunu bulmalısın demiş. Kaçınılması gereken iki tuzak var diyor. Utanç tuzağı... nefret tuzağı.

Siyasi güçlerin hepsince düşman görülüyor. Çünkü FIS'e de FLN'ye de (Ulusal Kurtuluş Cephesi) karşı. Yani İslamcılar'a da... Askerlere de karşı. Ülkesi için cumhuriyetçi demokrasiyi savunuyor. Bu nedenle onunla ilgili dedikoduların ve ona nefret kusan gazete yazılarının sayısı artmış. Kimileri polis olduğunu söylüyor... kimileri iktidarın ajanı olduğunu. Başkanı olduğu feminist derneğin paralarını alıp Kanada'ya kaçtığını söylüyorlar. Kendini alçalmış ve çaresiz hissetmiş. Utanç duymuş. Sonra bu tür saldırılar karşısında soğukkanlılığını korumayı öğrenmiş. Uykusuz geçen bir geceden sonra

kendisine hakaret edilen bir yazıya yanıt vermeme kararı aldığında bu sorunu çözdüğünü anlamış. Kendisi de sözlerle işlenen böyle bir cinayeti işlememeye karar veriyor.

Delirmekten korkuyor. Gizlilik... yalnızlık zor. İşini yapamamak onu üzüyor. Daha önceki yaşam sürecinde her şey eğitim çevresinde kurulmuş. Çalışmayı haz alınan bir eyleme dönüştürmüş. Şimdi çalışamayınca kendini eksik hissediyor. Düzenli yaşamı olmaması... arkadaşlarını eve çağıramamak onu üzüyor. Telefonun adresin belli değil... sabit bir noktan bulunmayacak. Alışkanlıkların olmayacak. Bu düzensizlik rahatsız ediyor. Geceleri geç saatlere kadar uyuyamıyor. Şiddet düşleri görüyor. O zamanlar delirmekten korkuyor. Eline bir kitap alıyor. Sızana dek okuyor.

Yurtdışına çıkarken kendi pasaportuyla çıkıyor. Kendi ülkelerine kaçak girip çıkmak istemiyorlar. Arkadaşlarıyla ortak karar veriyorlar. Uçakta kesinlikle yer ayırtmıyorlar. Havaalanında çok kısa bir süre kalıyor. Havaalanına her zaman değişik arabalarla gidiyor. Barikatlarda tanınmamak için arabada giysi değiştiriyor.

En çok kendine ait bir şeylerin kalmamasından yakınıyor. Annesini ya da sevdiği birini görmek istemesinin tartışma konusu olmasından acı duyuyor. Annesini görünce göğsüne yaslanıp ağlıyor. İyice ağladıktan sonra şarkı söylemeye, çığlıklar atmaya, dansetmeye başlıyor.

Eskiden makyaj yapmazmış ama yobazlar kadınlara dudaklarını gözlerini boyamayı yasak ettiğinden beri dudaklarını boyuyor. Eve kapalı kalsa bile temiz pak olmayı, iyi giyinmeyi... başkalarının gözüne hoş görünmeyi onur sorunu yapmış. Dimdik ayakta kalmak için kendisiyle de savaşıyor.

Ellerinde bıçakları ve baltalarıyla bir gün FIS'ın işkencecilerini karşısında bulabileceğini biliyor. Bu nedenle üzerinde daima bir el bombası bulunmasını istemiş, ancak hareketin öteki sorumluları böyle bir önlemin sözünü bile duymak istemiyorlar.

Yaşamını kurtuluş savaşı sonrası Cezayir'ine bağlamış ilk kuşağın... kurtuluş kahramanlarının doğrudan mirasçıları, yeniden kazanılan özgürlüğün oğulları ve kızlarıyız diyor. Genellikle her biri Fransa'ya kendi tarzında direnmiş anne ve babalarına hayranlık duyuyorlar.

Kendini Cezayir'i otuzbeşyıldır denetim altına almış FLN'nin eskileriyle... okuma yazması bile olmayan, işsiz evsiz, barksız ve yobazlığın cazibesine kapılmış gençler arasında sıkışıp kalmış hissediyor. Ne birincilerin ne de ötekilerin düşlerindeki toplumu istemiyor. 1979'dan beri onlarınkinden farklı bir model için kavga veriyor. Bu model siyasi direnişe kitlesel biçimde girmiş bir model değil. Bu model ülkede yaşamın sürdürülmesini sağlayan sivil toplumun büyük bölümünü oluşturan kendi kuşağınca da benimsenmiş. Aralarından peşpeşe öldürülenler oluyor. Cezayir'de laik bir demokrasi kurma projesine saygı görmeyi haketmeyen bir projeymiş gibi davranılıyor.

Halide Mesudi 1958 doğumlu. Sömürgeciliğin ürünü bir köyde.. Ayn-Bessem'de doğmuş. Aslen bir Kabiliye köyünden... Sidi Ali-Musa'dan geliyor. Sidi Ali-Musa küçük bir zaviyesi bulunan bir murabıt köyü. Ailesi köyün sayılan murabıt ailelerinden biri. VIII. yüzyılda Müslümanlar Berberileri İslamlaştırmak üzere Kabiliye yöresine giriyorlar. Mücahitlerden biri Sidi Ahmet Bin Yusuf onun köyüne yerleşerek Allah'ın ve Peygamberi Muhammed'in sözünü yaymak için bir zaviye kurmuş. Çocuğu olmamış ama müritleri varmış. Sidi Ali-Musa'yı evlat edinmiş. Halide Mesudi onun soyundan geliyor. Sidi Ahmed bin Yusuf ölünce ona bir türbe yapmışlar. Zaviyeyi büyütmüşler ve Mağrip'in her yanından Müslümanların gelip eğitim gördüğü bir tekke'ye dönüştürmüşler. Öğrencileri yatılı okuyorlar ve diploma alıyorlar. Sidi Ali-Musa ölünce ona da bir türbe yapmışlar. O günden beri bu iki bilgenin mezarları Müslümanlar için ziyaret yeri olmuş. Bir felaketle karşılaştıklarında ya da bir dileklerinin kabul edilmesi için türbelere geliyorlar. Bilgelerin Allah nezdinde onlara elçilik yapmalarını istiyorlar. Türbelere para... mücevher.. koyun armağan ediyorlar. Bu arada tüm yaşamlarını kapalı kapılar ardında yaşayan kadınlar bu eğlenceli törenlerle içlerini boşaltıyorlar. Sabahlara kadar dans ediyorlar. Bütün gece davul çalıyor. Dini kimliklerini tarikatlar oluşturuyor. Köktendinciler tarikatlara savaş açmışlar. FLN'de savaşı sürdürmüş. Bugün de tarikatlardan nefret ediyorlar.

Zaviye yalnız Kuran'ın ve hadislerin öğretildiği bir dini eğitim yeri değil. Zaviye'de Coğrafya, Edebiyat ve Arapça da öğretiliyor. Murabıt Magrip'e özgü toplumsal örgütlenme biçiminin belirlediği yerel kurumların şefi olarak merkezi iktidardan bağımsız örf hukukunu yorumluyor... buna dayalı içtihat oluşturuyor, nikah kıyıyor, mülk devriyle ilgili anlaşmazlıkları çözüyor. Bu uygulama Ortadoğu topraklarındakiyle benzeşmiyor.

Bumedyen'e dek yerel örflere uyum gösterecek korunan bağımsız karar alma mekanizması yüzyıllarca bozulmadan işlevini sürdürüyor. Bumedyen zaviyeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanarak bu yerel iktidara son vermek istemiş. Gerekçesi zaviyelerin pek çoğunun Fransız sömürgeciliğiyle işbirliği yapması, ama bu Halide Mesudi'nin köyü için geçerli değil. Onun zaviyesi 1 Kasım ayaklanmasının hazırlıkları sırasında direnişçiler için bir sığınak olmuş.

İslam'ı anlamak ve yorumlamakta babasının ve babaannesinin bakış açıları etkili olmuş. Babası "İslam'a inanan birinin bunu alnına yazıp dünyaya ilan etmeye ihtiyacı yoktur. Bunu yapanlardan kuşku duymalıdır. Mutlaka bir sorunları vardır" diyor. Babaannesi hiç okula gitmemiş ama oruç tutmak isteyen torununa "eğer okuyorsan Allah'ın nezdinde okumak oruç tutmaktır" diyor. Böylelikle torununun suçluluk duymasına engel oluyor.

FIS'ın İslam'a bakışını küçültüçü buluyor. Dini kurallara uyulmasıyla ilgili olarak ellerine sınırsız bir denetleme gücü geçirmişler. Onların İslam'ında ne şarkı var, ne mum yakma ne de Huriler.

FIS militanları, 1991 seçimlerinden önce eğlenceyi yasaklamışlar ve kahveleri basıp domino oynayan müşterileri sokağa atmışlar. Cezayirliler artık Ramazan'da başkalarının görebileceği şekilde yemek yemeye cesaret edemiyorlar. Bayramlar da cezaya dönüşmüş. Hatta kimi İslamcılar Peygamberin doğum gününü kutlama töreni Mevlid'i bile yasaklamışlar. Peygamber doğduğunda Müslüman değildi, doğum gününü kutlamak yersizdir diyorlar.

Silahlı İslami Topluluk (GIA) direktiflerine uymak istemeyen... örtünmeyi reddeden onyedi yaşındaki liseli genç kız Katya Bengana öldürülmüş. Güzel Sanatlar Okulu müdürü Ahmed Asselah ve oğlu Rabah okulun içinde öldürülmüş.

Din ve imanı lisede sorgulamaya başlıyor. Tanrı'nın varlığıyla ilgili kendi kendine herkesin sorabileceği soruları sormaya başlamış. Sorularını mantığa dayalı bir yolla kanıtla-

maya çalıştığı her defasında başarısız olmuş. Tanrı'ya entellektüel düşünce yoluyla ulaşmayı başaramadım diyor.

Müslüman geleneklerin somut sonuçları konusunda da soruları var. Kurban Bayramı için kesilen koyunların Cezayir'in hayvan varlığı içerisinde nasıl bir kayba yol açtığını bilmek istiyor. Ya da Cezayirli hacıların her yıl oraya gitmek için toplam ne kadar harcadıklarını bilmek istiyor. Hac için harcanan paralarla kaç belediye kitaplığı kurulabileceğini ya da kaç sinema açılabileceğini hesaplıyor. Sonuçları matematik öğretmenine açıyor. Kafası karışıyor. Büyükannesinin ölümünü ailesi ondan saklıyor. Büyükannesinin ölümüyle ilk bunalımını yaşıyor. Kendi kendine şöyle söylemiş, "Onu benden alan ama bu acıya katlanmamı sağlayan bilmediğim ve açıklayamadığım bu güç Allah olmalı." O günden sonra Tanrı'yla ilgili tanımını değiştirmemiş. Benim inandığım Tanrı'nın FIS katillerinin ve tecavüzcülerinin Tanrısıyla uzaktan yakından bir ilgisi yok diyor.

Lisedeyken namazlarını sabah ve akşam kimseye göstermeden kılarmış. Elisabeth Schemla'nın neden günde beş vakit namaz kılmıyordun sorusuna şu karşılığı veriyor, "Kim diyor öyle olması gerektiğini! Kuran'da günde kaç kez ve ne zaman namaz kılınması gerektiğini söyleyen tek bir sure bulunduğunu ileri süren her kim olursa karşı çıkarım. Deli saçması!"

Öğrencilerinin de dersin ortasında namaz kılacağı gerekçesiyle sınıftan çıkmasına izin vermemiş. Öğrencilerinin namaz kılma isteklerine saygı göstermiş ancak namaz kılmanın dersi aksatmasına taviz vermemiş.

Müslüman'ın namaz kılarkenki duruşu onu rahatsız etmiş. Namaz sırasında başını yere koyarak eğilmek aşağılayıcı görünmüş. Kuran'ı iyi biliyor. Kuran'ı karıştırarak bunun neden böyle olması gerektiğini açıklayan bir sure arıyor... bulamıyor. Kendi kendine şunları söylemiş, "Benim Allah hakkında yüce ve güzel bir düşüncem var. Öyleyse neden Suudi Arabistan'ın köleci Bedevilerince icat edilmiş bu tarzı benimseyip onun değerini düşüreyim. Bizde Allah başka bir şeydir demiş" ve o günden sonra namazını müslümanlardan farklı bir biçimde kılmaya başlamış. Namaz kılma şekli yogaya benziyormuş ve o tarihten sonra hep öyle namaz kılmış. Babası onu böyle namaz kılarken görmüş. Niye öyle yaptığını anlatmış. Babası kulağını bükmüş ve geleneğe saygı göstermediği hatta dışına çıktığı için başının derde gireceğini söylemiş. Senin sorguladığın namaz biçmi dünyanın her yanındaki müslümanlarca kabul edilmiş, onların gözünde sen namaz kılmıyorsun demiş. Peki Allah'ın gözünde demiş Halide, Allah'ın gözünde evet ama başın derde girecek diyor babası. Bakalorya sınavlarına iki ay kalana dek kendi doğru bulduğu biçimde namazını kılıyor. Sınav yaklaşırken hiç bir imanı olmayan kızların sınavda başarılı olmak için namaz kılmaları ona Tanrı'nın gözünü boyama çabası olarak görünmüş. 1977'de iman ve dinle ilgili o zamana dek uyduğu her şeye bir nokta koymuş. Seccadesini sandığa kaldırmış ve din adına yapılan tüm ikiyüzlülüklere ve yapmacıklıklara son vermeye ve Allah hakkındaki kişisel inancına bağlı kalmaya karar vermiş. Artık laik bir Müslüman.

Kabiliye örf hukukunun Kuran'dan daha geçici olduğunu söylüyor. Öyle ki kadınların Kabiliye örf hukukunda miras üzerinde hiç hakları yok. Bunun tek farklı durumu, ölen adamın yalnız kızlarının olduğu durum. Bu kural FLN parlamentosunca onaylanan Aile Yasası'nın (1984) kabul edilmesiyle değişmiş. Yeni Aile Yasası ülkenin bütününde uygulandığı için verasetin kadınlar yararına birazcık düzelmesini sağlamış. Halide Mesudi Aile Yasasına karşı çıkmış.

Kabiliye'de bir dulun ailesince korunmaya devam etmesi için ya ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi ya da çocuklarını babalarının klanına vermesi gerekir. Kendi geçimlerini sağlamak için eğitimleri olmadığından dul kadınlar çoğunlukla bu yasaya uymak zorunda. Anneannesi de otuz yaşında yedi çocukla dul kalmış. Kadınlar için öngörülen yerleşik kurallara uymak istemediği için yedi çocuğuyla Cezayir'de Kaşba'da yaşamını sürdürmüş. Daha önce hiç çalışmamış. Fransızların evinde hizmetçilik yapmak zorunda kalmış.

Annesini görece daha şanslı buluyor. Hiç değilse ilkokul üçe kadar okuyabilmiş. Okuma yazmasını saymasını, dikiş dikmeyi ve ütü yapmayı öğrenmiş. Buluğa erdiğinde -on yaşlarındayken- annesiyle babası onu okuldan almışlar ve mükemmel bir eş olmak üzere yetiştirmişler. Annesi evlendirildiğinde onbeş yaşındaymış. Oysa anneannesi dokuz yaşında evlendirilmiş. Klan bozulmasın diye evlenmeler kuzenler arasında yapılıyor. Mutlu bir rastlantı eseri sonradan doğmazsa bu tür evliliklerde aşkın yeri yok.

Ayn-Bessem'deyken annesi evden hiç çıkmazmış. Otuz yıl sokağı görmeden yaşamış. Gökyüzünün yalnızca evin açıldığı iç avlunun üstündeki dört köşe bölümünü biliyormuş. Evden ilk Halide Mesudi evlendikten sonra onu hamama gitmeye zorladığında çıkmış. Annesi hamama ancak gün battıktan sonra tanıdık iki ailenin kadınlarıyla birlikte gidermiş. Üç ailenin reisi erkek hamamı geceliğine kiralarlarmış. Kadınlarını gün ışığında birilerinin görebileceği fikri anlayabilecekleri bir durum değilmiş.

Mürabıt aileler de kadınlara acımasız davranıyorlar. Kadınların yemek yapma dışındaki ev işleriyle uğraşmalarına izin verilmiyor. Yemek dışındaki bütün işleri onlar için murabıt olmayan kadınlar yapıyor. Dışarıyla her türlü ilişki ayrıcalıklarından ötürü onlara yasaklanıyor. Murabıt olmayan Kabiliyeli kadınlar köyde geleneksel kıyafetleriyle, başlarında eşarp, önlerinde önlükle yüzleri açık dolaşabiliyorlar. Annesi özgürlüğünü kızlarını ve oğullarını klanın önüne geçirerek kullanmış. Çocuklarına gereksiz yere karışmak isteyen ailenin öbür üyelerine karşı etkin bir paratoner işlevi görmüş. Kadınların ya sustukları ya da yalnızca erkeklerin isteklerini aktarmak için konuştukları bir toplumda annesi çocukları ve kendisi için konuşurmuş.

Murabıt olmayan kadınlar da özgür değiller. Dağ köylerinde yaşayanlar zor şartlarda çalışıyorlar. Ayak bileklerindeki takılar güzelleşmek için değil, bedenlerinin çıplak bölümlerini erkek bakışlarından korumak için takılıyor. Örtünmemelerinin nedeni Cezayir'de dışardanlık kavramının olmayışıyla açıklıyor. Köyde biz bizeyizdir, içerdeyizdir. İçerisi de kendi içinde ikiye ayrılıyor. Bazı yollar kadınlara ayrılmış ve kadınlar ordan geçerken hiç bir erkeğin orda bulunma hakkı yoktur. Böylece dışardan ilk bakış öteki cinsin bakışı önleniyor. Cami kadınlara yasak, çünkü cami dışarda yer alıyor. Dışardan bir yabancı geldiğinde onunla erkekler ilgileniyorlar. O zaman niye örtünsünler ki. Ailesindeki kadınları "içerinin de içerisindeki kadınlar" olarak tanımlıyor.

Evlenmeden önce bekaretin korunması çok önemli. Büyükanneler ve anneler bekareti koruma konusunda çocuklarını uyarıyorlar. Düğünün ertesi günü bakire

olmadıkları için erkeğin ailesince geri gönderilen kadınlar görmüş. Saçları kazınır ve bindirildikleri kağnı arabasıyla köyün içinde dolaştırılırlarmış. Büyükannesi yapılanları onaylamazmış. Ailenin yaşlı kadınları el altında horoz ya da tavuk bulundururlar ve eğer gelin bakire çıkmazsa hayvanı öldürüp kanını çarşaflara bular, ertesi günde bütün köye gösterirlermiş. Böylelikle görüntüyü kurtarıyorlar. Klanı ve akitleri korumuş oluyorlar.

Murabıt aileleri kabahatli kadınları yarı yolda bırakmıyorlar. Klanın parçalanmasının istemiyorlar çünkü. Genç kızlar hamamda oturacakları yeri temizlemeleri konusunda uyarılıyorlar. Oraya daha önce bir erkek oturduysa hamile kalabilirsiniz deniyor. Eğer erkek kuzen varsa nefes yoluyla hamile kalabilirsiniz diye uyarılıyorlar. Yasakların listesi yapılıyor. Aklını nefes yoluyla nasıl hamile kalınacağına takıyor. Okulda farelerde üremenin nasıl olduğunu öğrenmiş, bunun insanlarda neden farklı olması gerektiğine aklı yatmamış. Yaşça kendinden büyük kuzeniyle bir gün nefes deneyi yaparlarken teyzesi odaya girmiş. Bu büyük bir kavgaya dönüşmüş.

Kuzenler aile içinde birbirlerini görebiliyorlar ancak bu içeriye özgü bir durum. Dışarda böyle bir durum söz konusu değil. Cezayirli kadınlar sokaklardan hızla geçerler. Gezinip sokağın keyfini çıkaramazlar.

FIS'ın kız ve erkek öğrencilerin karma olmayan okullarda okuması isteğine karşı çıkıyor, çünkü bu kadınları toplum hayatından dışlamanın illk aşamasıdır.

Genç kızlığında yaralayıcı diye nitelediği deneyimler yaşıyor. Kuzenleriyle sokağa çıktıklarında erkekler rahat vermiyorlar. Otobüste orana burana dokunuyorlar. Kendini savunduğu, sesini yükselttiği zamanlar kes sesini, iyi aile kızı bu saatte sokakta dolaşmaz, senin gibi sürtmez diyorlarmış. Bir başka gün adamın biri vurmaya kalkışmış. Otobüsten inip bir polis memuruna şikayet etmiş. Polis de çek git iyi aile kızı bu saatte evinde olur diye azarlamış. O zaman devletin istediği gibi yaşama hakkını savunmadığını görmüş. Başvuracak bir kurum olmadığını anlamış. Bir başka gün yürürlerken önlerini kesip göğüslerine bakıp utanılacak sözler söylemişler. Memelerine küfürler savurup, evde oturup çocuk emzir demişler. Bu olaylara sonra çok ağlamış. Çünkü aile içinde eşit koşullarda büyütülmüş.

Cezayir'de örtünen genç kızlar sokaklarda rahatsız edilmemek için örtünmeyi savunabiliyorlar. Halide Mesudi bu isteğe katılmıyor. Rahat etmek için erkeklerin isteğini kabullenmek onların bize bakış açılarını onaylamak anlamına gelir diyor. Nasıl ki bekaret konusunda erkeklerle aynı davranan kadınlar varsa, burda da aynı durum ortaya çıkar. Hiç örtünmeyi düşünmemiş. Cezayir'in kurtuluş ve bağımsızlık döneminin kadınlarıyız biz. Bu da okumak, bir meslek sahibi edinmek, serbestçe evlenmek ve boşanmak anlamına geliyor. Annesi kızlarının kendisiyle aynı kaderi paylaşmasını istemezmiş. Başını örtmesini istemiyor. Kendisi için içselleştirdiklerini kızının reddedecek durumda olması onun kaderden aldığı öç. Annesi ve babası Cezayir toplumunun değiştiğini seziyorlar ve kızlarının yeni şekillenen tabloda yerlerini almalarını istiyorlar.

Kendini hiçbir zaman evli bir kadın olarak düşünmemiş. Kitaplarla dolu bir ev ve elinden kitap düşmeyen bir adam düşlemiş ama bu adam kesinlikle kocası değil.

Çevresinde farklı kadın modelleri de görmüş. Teyzesi güzel, kültürlü, parlak bir kadınmış. Matematik hocası da modern, kendini dışardaki topluma uydurmuş bir keşişmiş. Bir de hayallerini süsleyen efsanevi kadınlar var. Kabiliye'de türbesi olan Lalla Yamina evlenmeyi reddetmiş, bu nedenle ailesine karşı çıkmış. Ondan hep hayranlıkla sözedilirmiş. Bir bilgeymiş. Tüfeği varmış ve erkeklerin düzeltmekten kaçındıkları bir haksızlık durumunda silahını kullanmaktan çekinmezmiş. Bir başkası Lalla Fatma N'Sumer. 1850 1855'de Büyük Kabiliye'de Fransız sömürgeciliğine karşı silahlı direnişi örgütlemiş. Mücadelesini camiden hareketle on yıl sürdürmüş. Yerleşik ilişkileri sarsmış. Bir Fransız general onu yakalamış ve hayatının son günlerini hapishanede geçirmiş. Bir de beyaz tenli kızıl saçlı Yahudi-Berberi Kraliçesi Kahine'den sözediyor. O hepsinin hafızasında yaşayan bir mitos. Ona taparak büyümüş. Cesur bir kıza "sen bir Kahine"sin diyorlar. O, VIII. yüzyılda ordusunun başına geçip Arap işgalcilerine karşı yıllarca direnmiş. Sonunda da düşmanın eline düşmemek için intihar ediyor.

Benim kadını boyun eğmeye zorlayan kaynaklara dönmemi istiyorlar. Oysa ben ancak onurun kaynaklarına dönmeyi kabul edebilirim diyor.

Bağımsızlığın ilanından sonra devlet herkese parasız eğitim sağlama kararı alıyor. FLN'yi eleştirmesine karşı okuyabilmesininbu karara bağlı olduğunu biliyor. Aksi halde belediyede memur babası sekiz çocuğundan ancak ikisini okutabilirmiş. Kabiliye Bölgesi çok yoksul bu nedenle de çocuklarına okuldan başka verebilecekleri hiçbir şeyleri yok.

Eğitim parasız ama zorunlu değilmiş. Bir genç kız evlendirileceği zaman okuldan alınırsa devlet buna izin veriyor ve kızların eğitim hakkı garanti altına alınmış değil. İktidar ataerkilliğin hatta şeriat yasalarının öbür yasaların üstünde olmasını kabul etmiş.

Babası daha ilkokula başlamadan Fransızca alfabeyi ve kerrat cetvelini ezberlemelerini istemiş. Babasına göre matematik kültürün en üst noktası. Anne ve babası Kabiliye dilinde konuşuyorlar ama gerektiğinde Cezayir lehçesi ve Fransızca'yı da kullanabiliyorlar. Çocuklarının öncelikle dışarıya ayak uydurabilecek dili konuşmalarını istiyorlar. Okulda Klasik Arapça ve Fransızca öğrenmiş. Kendini Fransızca'da Klasik Arapça'dan daha rahat ifade edebiliyormuş. Çünkü diyor, kimse benimle Klasik Arapça konuşmadı. Klasik Arapça'yı kendi dili, Cezayirlilerin dili ya da ulusal tarihinin dillerinden biri gibi yaşaması olanaksızmış.

Elisabeth Schemla'nın sorusunu şöyle yanıtlıyor, "Cezayir kimliğini Arap-İslamcılığıyla tanımlama ve Klasik Arapçayı Cezayirlilerin tek ulusal dili kabul ettirme kararı, bağımsızlık öncesinde, ulusal hareket zamanında benimsendi." 1949'da Cezayir Halk Partisi- Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi içinde patlak veren kriz Arap İslamcılığı yanlılarınca otoriter bir biçimde çözülüyor. FLN iktidarı da bu durumu kurumsallaştırıyor. Ortaokulların Arapça eğitime geçme denemesi 1968'de başlamış. FLN birdenbire bazı derslerin tümüyle Klasik Arapça okunmasını kararlaştırmış. Lisede Tarih ve Coğrafya son sınıfta da Felsefe... Arapça okutulması kararlaştırılmış. Bu sınıflar bir süre sonra sosyal bölünmeyi yansıtır olmuşlar. Bölünmeyi anlatabilmek için kendi okulundan örnek veriyor. Eğitim düzeyi yüksek olduğu için rejimin başındakiler çocuklarını onun okuluna gönderirlermiş. Onların çocukları Fransızca okumuş. Arapça sınıfı taşradan gelenler içinmiş. Bu ayrıcalık daha sonra Halide Mesudi'nin burs-

lu öğrencilere ek ders vermesine neden oluyor. Ayrıcalıklı durumdakilerden öç almak için öteki gruptakileri çalıştırıyor.

Bumedyen iktidara geldiğinde Temel Kuran Eğitim Enstitüleri açıyor -İmam Hatip Okulları'nın karşılığı sayılabilir- Her ücra bölgede okul kurulamayacağı ama halkı okutmak gerektiği düşüncesinden hareketle ülkenin her yanını bu kurumlarla dolduruyor. Bumedyen gençlerin bu kurumlara girmesini kolaylaştırıyor... başarıya göre değil de Kuran öğrenme isteğine bakarak burslar sağlıyor. Bu enstitülerin işlevi geleceğin üniversitelerini köktendinciliğe hazırlamak. Normal liselerde de İslami ilimler diplomasına götüren İslami İlimler bölümleri oluşturulmuş. Halide Mesudi hocalık yaptığı okullarda bu bölümlerin açılışını görmüş. Okulda başlangıçta Yurttaşlık bilgisi dersleri verilirken bir süre sonra bunlar yurttaşlık ve din derslerine çevriliyor. Şimdiyse İslamiyet eğitim dersleri olmuş. Yavaş yavaş yürürlüğe konan bir programın görünür kılınması açısından önemli bu.

Türkiye'deki kadının durumu Cezayir'deki kadının durumuyla kimi benzerlikler taşısa da, temelde ayrıldığı noktalar var. Türkiye'deki kadın özgürlük... bağımsızlık mücadelesi için bedeller ödemedi henüz. Cezayir'deki kadın bedel ödüyor. Yaşamıyla ödüyor... saklanarak ödüyor. El Mücahit Gazetesi Yazı İşleri Müdür Mulud Ben Muhammed Cezayir'de kadınların irticaya karşı etkin rol üstlendiğini söylüyor. Halide Mesudi'nin yaşamı da özgürlüğün bedellerinin ne kadar ağır olduğunu gösteriyor.

Küçük yaştaki evlilikler... aile içi evlenmeler, kadınların okumasının gereksiz görülmesi Cezayir'de de yaşanan kültürel bir gerçeklik.

Cezayirli kadın sokakta ya da evinde topluca katlediliyor. Bedensel ve kültürel varlığı tehdit altında. Örtünme baskısının... yasakların altında yatan düşünce kadını emir kulu düzeyinde tutma isteğiyle anlam kazanıyor.

Türkiye'deki kadın şeriatın değirmenine su taşıyor. Türkiye'deki kadının da sorunları var elbette. Yine de Türkiyeli kadın Cumhuriyet Türkiyesinde yaşamanın getirdiği kimi ayrıcalıkları sanırım iyi kullanamıyor. Bilmiyor şeriatın başına ne çoraplar öreceğini. Cezayirle karşılaştırırsak, Türkiyeli kadının durumunun görece daha iyi olduğu söylenebilir. Yapılması gereken özgürlükler ve haklar konusunda bedeller ödenerek kazanılan bilinçli mücadeledir. Kadına kendi emeğiyle kazanmadığı hiçbir haktan yarar gelmez. Bedelini ödemediği hakları koruyabilmesi olanaksızdır. Avuçlarının arasından süzülerek kayar gider bedava sunulmuş haklar. Yaşamın temel gerçeğidir bu. Türban diye ayağa kalkan kadınlar bu zahmetsiz avuçlarına konmuş hakların değerini koruyamıyorlar. Yitirdiklerinde anlayacaklar ancak. Geç olmadan uyanmaya çağırıyorum onları. Cezayir'i unutmayın, Afganistan'ı, Mısır'ı... Pakistan'ı unutmayın. Oralarda uzaklarda bir yerlerde başka kadınların yaşamını söndüren değerler sistemi sizin için de farklı işlemeyecek. Sizleri de bir değerler sisteminin içine zorla oturtmaya çalışacaklar. Bu değerler sisteminde siz özne değilsiniz kesinlikle... bir araçsınız. Oysa insan araç değildir. En yüce amaçtır. Kalıba sokulamaz.

Soyunuyor sözler
Sıfırına bakışların
Ah mavi gözler
Yaşlı sözler

Konuşuyor su
Çağıldayan bir kayaydım ben
Bulutun sesini duyan

Bulutta altın suydum
Büyüdü ırmak tenime
Bakır gök yürek tıpırtısı
Gökgürültüsüyle

Konuşurken
Buharlaşan bulut
Göklerde su
Konuşur mu ölümü

Varcan BARIŞ

Suyla Yanan Yaşlı Sözler adlı dosyasından

SESİN RENGİ, GÖRÜNTÜNÜN TINISI...

Ömer Naci SOYKAN

Kulakla gör, gözle işit! Çok mu ters bir şey söyledim? -Bekledim, **gör**-eceksiniz!

Munch'un *Çığlık*'ına baktığımda kulaklarım zonkluyor. Neden *Requiem* dinlediğimde, gözlerimin önünden cenaze alayları geçiyor da *Pastoral Senfoni*'de kendimi kırlarda sıçrayarak, dans ederek buluyorum?

Göz, kulak karışıyor birbirine. Nasıl karışmasın! Gören, işiten, anlayan, ruh-bilinç değil midir? Bedenin göz, kulak gibi ayrı ayrı organları var, ama ruhun yok. O tek parça!

Mach, gözlerin ruhun pencereleri olduklarını söylemişti (Popular-wissenschaftliche Vorlesungen, s.94, 1896). Doğrudur! Ama buna kulakları ve diğer algılama organlarını da eklemeli. Ruhun pencereleri ister gözler, ister kulaklar olsun, pencereden içeri girenler bir ve aynı yere gelirler. Sanatları görsel-işitsel diye ayırmamız beden içindir, ruh için değil. Sanatların bir türünden söz ettiğimizde, öteki türe özgü bir nitelemeyi dile getirmemiz, örneğin resimdeki çizgilerin ritminden, tonlardaki chroma (renk)dan söz edişimiz, bedenin algılama organları bakımından ayırdığımız şeyin ruh için bir olduğunu gösterir.

Anlama, kuşkusuz, öncelikle zihinsel bir edimdir. Ama anlama nesnesi şiir olduğunda, görsellik ve işitsellik de işin içine karışır. Şiirden görsel tatlar alınır, şiirsel güzellikler ressamın desen çıkarmasına, renklendirmesine benzetilir. Şiirin müziği, ritmi işitsel olarak algılanır. Bir okuma metni için yan anlamalar diyeceğimiz görselliğin ve işitselliğin bu tarzları, şiiri bütün olarak anlamada zihinsel anlamayla birlikte etkiler. Şiiri anlayan da resmi ve müziği algılayan aynı ruhtur. Ruh, başka alanlarda bağımsız olarak kullandığı, işitme ve görme gibi iki algılama tarzını burada zihinsel ediminde işin içine katmıştır.

Demek ki beden için sanatlar, ruh için sanat vardır! Bundandır, sanatın bir dalında beğenisi olanın öbür dallar karşısında duyarsız kalamayacağı; eğer o, ruh ve kişilik parçalanmasına uğramamışsa ya da ruh ve kişiliğini besleyen damarların bazıları tıkanmamışsa.

Beden çoklukta birliktir, ruh bir olandır.

Ruh, beden bütünlüğünün bir olarak görülmesiyle aldığı addır; çokluğun birlik olduğu yerde birliğin, bütünlüğün bir olmasıdır. Parçaların birliği beden için söz konusudur. Bedenin, onun organları demek olan parçaların birliği olmasına karşın, ruhun birlik değil de bölünmez, tek bir şey olmasından ötürü, bedenden ayrı bir kavram olarak ruh-bilinç'ten söz ediyoruz. Aradaki ayrım bilgikuramsaldır, varlıksal (ontik) değil.

Burada ruha tözsel bir varlık vererek Platoncu olmaktansa nominalist olmayı kabul ediyorum. Benim nominalizmim, ruhun varlıksal olmadığı, bir ad olduğu kabulünden ileri geliyor ise de bu adlandırmanın, klasik nominalistlerin tersine, bilgikuramsal bir gereklilik olduğunu da benimsiyorum. Başka yerlerde de söylediğim gibi bilgikuramı ile varlıkbilim arasında daima kapanmaz bir aralık vardır. Bu ikisi ilkesel olarak hiçbir zaman tamı tamına örtüşmezler. Aksi olsaydı yanılma olasılığı ve bir nesne hakkındaki bilginin gelişmesi olanağı ortadan kalkardı. Anlaşıldığı gibi bu durum, aynı zamanda bilginin ilerlemesinin, genişlemesinin olanağını da ortaya koyuyor.

Kendisi bir olan ruhun beden birliğine dayanması, çokluğun bedende uyumla birleşmesinden ötürü olanaklıdır. Birlikli bütün olarak bedenden ayrı bir kavram diye ruh'tan söz etmemizin nedeni, kısalık amacıyla yaptığımız bir ekonomiden başkacası şudur: Birlikli bütün olarak bedeni oluşturan parçalardan bazen biri, hatta birkaçı yitirildiğinde beden, özürlü olarak da olsa bütünlüğünü korur, yaşamını sürdürür. Fakat ruh, ancak tek parça olarak kalmalıdır. Onun parçalanmasıyla ortaya çıkan hastalık durumunda insanın yaşamını sürdürmesi, beden özürlü birinin durumundan çok farklıdır. Öyle biri sürekli tedaviye, tıpsal yardıma muhtaçtır. Bu tedavinin amacının onun parçalanmış beninin, ruhunun bütünleştirilmesine (birleştirilmesine) yönelik olması, bizim savımızı doğrular.

Türkçesine "ruh" dediğimiz şeyin Yunancası olan "psyhke", "nefes" (soluk) demektir. Ruhun soluk olduğunu Türkçe de benimsemiştir, örneğin "Son nefesini verdi." deyiminde görüldüğü gibi. Ruh, beden bütünlüğüne dayanıyor ise, bu çokluğu (bedeni) bir arada tutan şeyin kendisinin çokluğu taçlandıran olarak bir olması usa uygun gelir. Ama bu bir olana hava=soluk gibi maddesel-varlıksal bir karşılık vermek, bu düşünceye birebir denk düşmez. Çünkü hava yalın değil, bileşiktir. Soluğu ruh için yalnızca bir eğritileme olarak kullanabiliriz. Soluk almakta olan birinin canlı kalmayı sürdürmesi, onu ruh için iyi bir eğretileme yapar. Soluk yerine başka maddesel-varlıksal bir şey önermek de aynı sonuca varır. Soluk alan organ olan akciğerler yanında yürek ve beyin de aynı yaşamsal önemdedir. Bundan dolayı, ölümün diğer iki belirtisi kalbin durması ve beynin işlevini yitirmesidir. Duygu ve düşünme yoğunluğu durumlarından birincisinde kalp atışının hızlanması, ikincisinde beyni saran kafatasının, alnın ısınması, bu iki edim için bu iki organın en çok iş gördüğünün varsayılması, günümüz biliminin ilerlemiş araştırmalarından önce de görgül olarak biliniyordu. Ama kuşkusuz akciğerlerin, beynin ve yüreğin işlevlerinden, yani bedenin bu üç temel işlevinden her biri, ancak bütün olarak bedenin diri kalması ile yerine gelir. Bu nedenle ruh, bu üç dirimsel edimin birlikteliğinin bir ve ortak adı olarak kullanılır.

Müzelerde, galerilerde resimlere dokunmamızı yasaklarlar. Anne de çocuğunun kimi nesneleri ellemesini. Bu yasak, büyük küçük insanın çevresindeki nesneleri görmekle yetinmeyip, onlara dokunma isteğinin ne denli ilksel ve sürekli olduğunun da bir kanıtıdır. Gerçi görme, duyularımız içinde en çok yüceltilmiş olanıdır. Daha Aristoteles bile bunu ayrımlamıştı (Metafizik, 980a). Ama görmede görenle görülen

arasındaki kapanmaz aralık, dokunma duygumuzu kışkırtır. Kim ne derse desin, çevremizdeki nesnelerle bütünleşmenin en tatmin edici yoludur dokunma. Görmede daha çok tanıma, bilme isteği, dokunmada sahip olma, tatmin olma arzusu yatar. Müziğin ruhumuzu en çok etkileyen sanat olduğu sözü doğrudur. Bunun nedeni onun bedene doğrudan dokunmasıdır. *Ses bize dokunur*. Belki de bundandır, Schelling'in müziği en real (gerçek) sanat sayması. (Bu konuda Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat, 1995, adlı kitabımıza bakılabilir.) Görmede de görüntü, gözün ağ tabakasına dek gelmiştir; yani o da bedene girmiştir. Ama biz bunu hissetmeyiz. Fakat ses, doğrudan doğruya hissedilen şeydir.

Bir görüntüyü, onun karşısında olmayan birine anlatabiliriz. O bunu anlar. Burada anlama indirgemedir. Görsel olan bir şey, dille zihinsel bir yapıya dönüştürülür. Anlayan onu zihninde canlandırır. Tüm sözler değil ama resmi çizilebilir sözleri anlama, onları zihinde, göz önünde canlandırma, resmetmedir. Fakat aynı şeyi, bir nesnenin, bir olayın doğrudan doğruya taklidi olmayan ses için yapamayız. Taklit seslerinde bunun yapılabilmesinin nedeni, ya bu seslerin, ait olduğu olayın kendisini zaten doğrudan doğruya vermesi ya da bu konuda genel bir uzlaşımın olmasıdır. Ters yönden bakıldığında, yani horlama, çınlama gibi ses taklitleri yapılmaksızın yalnızca bu sözlerin söylenmesiyle o seslerin kastedildiğinin anlaşılması da aynı nedenledir.

Ses daima karşısında olunmayı gerektirir. O, başka bir şeye dönüştürülemez. O, yalnızca kendisi olarak anlaşılabilir. Müziği anlamak, onu dinlemek, ondan tad almaktan başka bir şey demek değildir. Horlama ya da bir gök gürültüsü efekti gibi sesler, gerçi gözümüzün önüne bu olayların resmini getirirler. Ama tek başına bu tür taklit sesleri hiçbir zaman bir müzik olarak nitelenemez. Doğadaki sesleri ya da bir teneke gürültüsünü kayıt etmekle müzik yaptığını savlayan nonenstrumental müzik, bunu yapmaya çalışmış ise de o, yalnızca bir kayıt olarak kalmışsa ve kayd edilenler belli bir düzen, uyum içinde bir araya getirilmemişse, yapılan şey, yalnızca bir fantazi olmaktan öteye gitmez. Vaktiyle *Dada* da benzeri bir şeyi renk lekeleriyle yapmıştı. Ama tuvale tabanca ile sıkılan bu renkler daha sonra fırça ile rötüşlenmeseydi, aynı fantazi orada da söz konusu olurdu.

Bir müzik parçasının bizde uyandırdığı duygu nedir? Neden bu durumlarda çoğu zaman "duyduklarımı tam olarak anlatamıyorum" deriz? Onlar "tam olarak" anlatılabilir mi? Dahası duygu, genellikle anlatılabilir bir şey midir? Eğer burada "anlatma", birinin kendi duygusunu başka birine nakletmesi olarak anlaşılırsa, hiçbir duygu anlatılamaz. Kendileriyle duygularımı dile getirdiğim sözleri başkasının anlaması, onun bu sözlerin kullanımını biliyor olmasındandır. "Sözün anlamı, onun kullanımıdır" diyen Wittgenstein'ı anımsamalı. (Bunun için Felsefe ve Dil. Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma, 1995, adlı kitabımıza bakılabilir.) Aynı şekilde müziğin sesleri de hiçbir duygu nakletmezler. Duygu, onların bizde uyandırdığı etkidir. Bu etki her bir dinleyenin yalnızca kendisinin sahip olduğu bir şeydir. Aynı müzik karşısında benzer etkiler aldığımızı söyleyebiliriz. Ama ne kadar benzer? Bunu ölçmekten yoksunuz. Bu sırada vücutlarımıza elektrotlar bağlansa, onlardaki değişimler belki saptanabilir. Ama bu değişimlerin müziğin etkisi olduğunu söylersek, aynı etkiyi, aldığımız kimsayal bir madde ile sağladığımızda, o zaman bu maddenin müziğin yerini aldığını söylememiz gerekirdi. *Ay ışığı* sonatını dinlemek istediğimde, bunun yerine belli bir tablet alabilirdim. O halde müzik, yaptığı etki, uyandırdığı duygu ile eşleştirilemeyeceği gibi, müzik yapmak, duygu aktarmak demek değildir. Duyguları anlatmak, onları başkalarına nakletmek olarak anlaşıldığında, bu ne sözle ne de müzikle gerçekleşebilir. Ses ya da söz, içinde duygu taşıyan bir kapsül değildir ki, kapsülü alan duyguyu da almış olsun. Ne tonlar ne de sözler içlerinde duygu, düşünce, anlatım vb. olan torbalar ya da zarflar değildir.

Bir romanı okumak ilkin onun içine girmekle olur. Gerçi biz onun suç ortağı oluruz; ama bu, bizim etken olarak gerçekleştirdiğimiz bir şeydir ve daha sonra kendimizi geri çeker, ortaklığı kolayca bozabiliriz. Oysa müzikte durum tersinedir: O, bizim içimize girer, cezbeye bile tutulabiliriz. Kendimizi ondan kurtarmamız hiç de kolay değildir. Müziğin, genellikle söylendikte, sesin insanı güdücü yönü buradan ileri gelir. Okunan metinle ilişkimizde biz özgür ve etkiniz. Onu anlama, onun içine girme çabasını göstermemiz gerekir. Müzik karşısında böyle bir seçeneğimiz yok. Müzik, bir yandan okuma benzeri bir çaba gerektirmeksizin işimizi kolaylaştırırken, öte yandan -tam da bu nedenle- bizi sürükler. Okumada etkin olan ruhun zihinsel edimine karşın, dinlemede ruh bütün olarak etkilenendir. Metinler anlama yetimize seslenir, ama müzik ruhumuzu, tüm benliğimizi ele geçirir, dolayısıyla bedenimizi de. (Savaşlarda, özellikle hücum sırasında müziğin rolü burada anımsanmalı.)

Almanlar, müziğin ve komutanın sesi karşısında, en azından öteki Batılılara oranla çok daha fazla etki altında kalırlar. Bestecilerin büyük çoğunluğunun Alman, geri kalanların büyük bir bölümünün de İtalyan olması boşuna değildir. Operanın birinci dilinin İtalyanca, ikincisinin Almanca olması da öyle. Müzikteki Alman-İtalyan egemenliğinin politikadaki olumsuz karşılığı, Hitler-Mussolini ortaklığıdır. Bereket Akdeniz'in yumuşaklığı ve kıvraklığı, berikilerin bu ortaklığı sürdürmesine engel olur. Baudelaire'in Wagner'e yazdığı bir mektuptaki şu sözler, bu açıdan bir kez daha okunmalıdır. "Bir Fransızın, yani kolay cezbeye gelemeyen, müzikten çok, şiir, resim sanatıyla bağdaşan bir ülkenin insanından..." (Ch. Baudelaire'in Mektupları, s. 123, çev. B. Kösemihal, 1983.) Fransızların ünlü ussalcılığı, onları cezbeye tutulmaktan korur; müziğe ya da genellikle söylendikte sese teslim olmaktan da. Bir insanın usuna seslenerek onu boyunduruk altına alamazsınız, ama bunu ruhuna seslenerek yapabilirsiniz. Ya da Goethe'nin sözleriyle şöyle diyelim: "Eğilimler insanları birleştirir, fikirler ise ayırır. İlki, bizi içinde toplayan bir Tekil, ikincisi ise içinde ayrılıp dağıldığımız Çoğul." (Goethe'nin Seçilmiş Mektupları, s.200, çev. M. Toğar, 1983) Paris'de yarım yamalak bir Fransızca ve el kol hareketleriyle derdinizi anlatabilirsiniz. Aynı şeyi Mühin'te yapmak bir yana, doğru vurgulamadığınız bir "Hochdeutsch"la bile sizi anlamazlar. (Hoş, o zaman bu, "Hochdeutsch" olmaz ya...) Alman yalnızca kulağıyla dinler, Fransız gözü ve kulağıyla. Alman'ın kulağına, anadili vurgularıyla kodlanarak konulmuştur. Bu kalıplara girmeyen sesler hiçbir anlam taşımazlar; tıpkı Kant'ın "salt formlar"ıyla olduğu gibi: Dış dünyadan gelen duyu verileri, usumuzda bulunan bu belli sayıdaki formlara, kalıplara göre biçim alarak bilgi haline gelirler; yoksa onlar "kavramsız", çerçevesiz "algılar" olarak "körlür"ler.

Ruhun müziği özgürce dinlemesi için ses tınıları renklendirilmeli, dahası onlardan biçimler yapmalı, biçimleri hareketlendirmeli; yalnız kulakla değil gözle de müzik dinlenmeli. Bu renk ve biçim verme, ruh ile müzik arasında durur; bir tampon bölge oluşturur. Ama aynı aralığa, kabak çekirdeği çıtırtıları, çatal bıçak sesleri konulursa, ortada ne müzik ne de ruh kalır.

MÜZİK KAVRAMLARINA GİRİŞ -3-

Server ACİM

Melodi'nin kulağımızdaki egemenliğinin ne kadar vazgeçilmez bir olgu olduğunu belirterek bitirmiştik geçen yazımızı. Müziği oluşturan temel unsurları bir kez daha hatırlarsak, bunların; ses, ritm ve gürlük olduğunu söylemeliyiz. Gürlük terimi ile sesin kuvvetini anlamak gerekir. Sesin çıkış gücüdür bu. Müzik setimizde bir volume düğmesi vardır. Bu düğme ile sesi açarız veya kısarız. Müziği dinleyiş gücünü kulağımızla ayarlar ve bu düğme ile müziği hangi volumde dinleyeceğimizi tespit ederiz. Eğer bir ebeveyn isek, kızımız veya oğlumuz odasındaki müzik setinin sesini kendi ölçütlerimize göre çok açmış ise, kendisine sesine kadar çok açtığını söyleriz. O da bize kızarak sesi kısar. Onun müzik dinleme ölçütü bize göre daha yüksektir. Gençler, müziği yüksek volumle dinlemeyi severler. Kendilerine göre müziği yüksek volumle dinlerler ise, daha iyi algılayacaklardır. Bizler de belki bir baba veya anne olarak o aşamalardan geçmişizdir veya bizim gençlik dönemimizde müzik setimiz olmadığı için müzik dinlemeye konserlere gitmişizdir. Eski kuşak ile yeni kuşak arasındaki volum farkı, tarz farkı, beğeni farkı büyüktür. Gençlerin dinledikleri müzikler bizlere çok gürültülü gelebilir.

Her çalgının farklı bir ses rengine (tınıya) sahip olmakla birlikte, her çalgının farklı ses gücü vardır. Kemandan çıkan sesin doğal gücü ile, piyanodan çıkan sesin doğal gücü farklı olmakla birlikte, bir çalgıdan çıkan ses farklı ses gücüne sahip olabilir. Piyano çalan kişi piyanonun tuşuna farkıl güçlerde basabilir. Örneğin DO tuşuna hafif bastığında DO sesi hafif, aynı tuşa orta kuvvette bastığında aynı ses orta kuvvette, aynı tuşa kuvvetli bastığında aynı ses kuvvetli çıkabilir. İşte sesin gürlüğü'nden anlatmak istediğimiz, sesin hangi kuvvet oranında çıkarıldığıdır. Müziğin alfabesi diye andlandırabileceğimiz, besteci ile çalgıcı arasındaki iletişimi sağlayan beş yatay çizgi (dizek) üzerine yazılan, MÜZİK NOTA'sında çıkarılacak sesin altına, o sesin hangi kuvvetle çıkarılacağını belirten bazı işaretler yerleştirilmiştir. Bu işaretlere gürlük işaretleri denir. Çalgıcı bu işareti gördüğü zaman işaretin yerleştirildiği sesi bu işaret ile belirtilen gürlükte çalar.

Müzik tarihinde müzik ile ilgili terimler İtalyanca kökenlidir. Bu yüzden gürlük ile ilgili terimler de İtalyancadır. Sesin kuvvetli çıkarılması gerektiğini belirten işaretler ve bunların karşılıkları aşağıdaki gibidir:

f-forte= kuvvetli
ff-fortissimo= daha kuvvetli
fff-fortefortissimo= çok daha kuvvetli
mf-mezzoforte= orta kuvvette
p-piano= hafif
mp-mezzopiano= orta hafiflikte
pp-pianossimo= daha hafif
ppp-pianopianossimo= çok daha hafif

Piyano olarak adlandırılan çalgının tam adı pianoforte'dir.Barok çağda bu gürlük işaretleri kullanılmadığı için ve o çağdaki geçerli tuşlu çalgı klavsen idi ve piyano'dan söz edilmezdi. Barok dönemin sonu ile Klasik Dönemin başlangıcı arasında icad edilmiş bir çalgı olan Piyano, sesi hafif ve kuvvetli çıkaran bir çalgı olma özelliği taşıdığı için Pianoforte olarak adlandırılmış idi. Bugün bu çalgının sonundaki forte atılmış, kısaca piyano adını almıştır.

Sesin gürlüğünün farklı yüksekliklerde kullanımı, müziksel ifade unsurlarının en önemli öğelerinden biridir. Dinleyici üzerinde şaşırtıcı etkiler oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Beethoven, müzik tarihinde gürlük unsurunu yapıtlarında ağırlıklı biçimde kullanan en önemli bestecilerden biri olarak yerini almıştır. Beethoven'in eserlerini dikkatle dinlerseniz (özellikle senfonilerini) bu unsuru ne kadar yetkin bir biçimde kullandığını farkedebilirsiniz. Örneğin, Beethoven'in müziğinde yumuşak ve piano bir üslup içinde giden bir atmosferde, aniden forte gürlüğünün duyulmasıyla dinleyici bir anda yerinden sıçrayabilir. Beethoven'in yapıtları içinden 3.Senfonisi'ni bu konuya iyi bir örnek oluşturması bakımından dinleyici ve okuyuculara tavsiye edebilirim.

Gürlük teriminin nüans olarak da kullanıldığını belirtmek gerekir. Nüans kelimesi daha bilinen, müzik dışında da kullanılan bir terimdir. Anlam bakımından bir takım incelikleri karşılar. Bazı tartışmalarda nüans farklılıklarından bahsedildiğini hatırlayınız. Bu ifade, görüşler arasındaki ince ayrıntı farklılıklarını belirtir. Kişilerin bir olaya, bir görüşe bakışlarındaki düşünce ve ele alış farklılıkları bir anlamda nüans farklılıklarıdır.

Müzikte nüans ise, sesin gürlüğünü karşılamasının ötesinde, her çalgıcı/yorumcunun notada yazılı nüans işaretlerini aslını değiştirmeden, icrada küçük farklılıklar ile ele alışıdır bir anlamda. Örnek vermek gerekirse, Mozart'ın bir eserinde notada yazılı olan forte gürlüğü ile, Beethoven'in eserinde yer alan forte gürlüğü bestecilerin müziklerindeki estetik farklarından dolayı değişik icra edilir. Beethoven'in forteleri biraz daha yüklü, Mozart'ın forteleri daha temkinli bir fortedir. Çünkü Beethoven'in müziği daha hırçın, Mozart'ın müziği daha zarifdir. Bu yüzden besteciler arasındaki üslup farklılıklarından dolayı gürlük işaretleri farklı yorumlanır. Her yorumcunun ki bu yorumcu piyanist veya orkestra şefi olabilir, Beethoven'in bir sonatını veya senfonisini farklı yorumlaması olarak söylenen detayın içinde hem gürlük işaretleri, hem de farklı tempolar yer almaktadır.

Tempo kavramını da gelecek yazımıza bırakıyoruz.

ORTAÇAĞ MÜZİĞİNİN TOPLUMSAL TEMELLERİ -II-

Aslı KAYHAN

I.II. Toplumsal Yaşam ve Müzik

Bir önceki konuda sanatın toplumsal yaşamla olan zorunlu bağını ve bu bağın temelini oluşturan ana etkenleri ayrıntılı olarak incelemiştik. Müziğin insan yaşamıyla iç içe oluşu en eski toplumlardan beri çok açık olarak görülebilir bir özelliktir. İnsan sesinin, insan kulağının geliştirilmesi yolunda yapılan çalışmalar müziğin sanat olarak gelişmeye başlamasının ilk adımlarıdır diyebiliriz. Doğal olarak bu yönelişin müziği geliştiren tek öge olduğu söylenemez. Ama müziğin insani yönünün anlamını, vurgulamaları ve tonlamaları olmayan bir konuşmayı tasarladığımızda da bulabiliriz. Konuşmada temel anlam sözcük dizilerinde apaçık bir biçimde kendini ortaya koysa da, bu anlam daha çok konuşmacının tonlamalarında, vurgulamalarında, kullandığı ritmik ögelerde ve özetle duygusal yaşamın getirdiği değişik söyleyişlerde belirir.

Bu, müziğin bir sanat alanı olarak özgünlüğe sahip olmadığı anlamına gelmez. Müzik yaşamın doğal yapısında varolmasının yanısıra, gerçek bir sanat olarak işlenmeye başlamasıyla bu anlamını kazanmıştır. Çünkü yapılan ilk müzik çalışmalarından itibaren müzikle bir bilim ve sanat dalı olarak ilgilenmeye başlayanlar, müziğin bu özel durumunu ortaya çıkarmışlardır. Ama müzik en başlardan beri insanın coşkularını ifade ettiği bir etkinlik olmuştur. Coşku insan yaşamında kurulan her ilişki ve etkinlikte ortaya çıkar; daha doğrusu bu ilişki ve etkinlikler coşkuyu içerir. Bu coşkular hareketi ve gelişmeyi sağlar. Müziğin özüne sinmiş olan coşku da insani eylemlere ve yaşamın her alanında varolan hareketliliklere eşlik eder. Bir anlamda coşkuların, insanlığın yaşamında yeralan her olgunun ve etkinliğin önemli bir rol oynadığının kanıtı olduğunu da söyleyebiliriz. Müzik de bu coşkuların bir dışavurumu olarak, insanın bir anlatım dilidir. Aynı zamanda verdiği hazdan dolayı da bir sanat olma özelliğini taşır. Bu haz, en yüksek düzeyde estetik nesne olan sanat yapıtının sağladığı hazdır, öğrenmenin hazzıdır; duyum, duygu, düşünce süreçlerinde gerçekleşen estetik hazdır. Bu bilinç, insanda yaşamsal güçlerinin artmasını ve gelişme duygusunu yaratır. Müziğin bu bilinci oluşturma yönündeki anlamını kavrayabilirsek, insana en yakın olan müziği yaratabiliriz. Gerçekte bu konu tüm sanat için geçerlidir. Müziğin buradaki ayrımı daha önce de belirttiğimiz gibi, insan doğasının özelliklerinde yatıyor olmasıdır.

Uygarlık tarihinin her sürecinde insanın en ilkel biçimiyle de olsa müziği yaşamında yarattığını gözlemlemek mümkündür. Tarihin başlarındaki ilk insanların yaptıkları aletler arasından birçok sayıda çalgı aletinin bulunması, buna en güzel örnektir. İlk insan, bulduğu her uygun gereci ses çıkaran bir alet haline getirmiştir. Bu çalgıların ortak özelliği ritm aletleri olmasıdır. Müzik ilk insan için ritmdi. Ezgiyi algılama düzeyinde düşünsellİği yakalayamamış olması yine de onu müzikten uzak kılmamıştır. Aslında bu durum yaşamın ritmi olarak tanımlayabileceğimiz bir olgu için de önemli bir bulgudur. Çünkü tarihin daha sonraki dönemlerinde de insanlar meslek şarkıları adını verdiğimiz şarkılarında yaptıkları işin ritmine uygun söz ve hareketlerle müziği yaşamlarına sokmuşlardır. Daha sonra da göreceğimiz gibi bu şarkılar da, zanaatkârların birlikte çalışmada uyumu yakalamak ve daha seri hareket edebilmenin yanı sıra, yaptıkları işi keyifli kılmak amacıyla yaratılmışlardır; balıkçı şarkıları, marangoz şarkıları gibi.

Yine tarihsel süreçte Eski Yunan'da da müzik ve şarkı insan yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Müzik İnsan eğitiminin önemli bir parçası olmuştur. Entellektüel bir insan yetiştirme yolunda, müziğin özellikle ruhu sağlıklı kılma ve insanı kötü duygularından arındırma açısından önemi büyük olmuştur. Öyle ki, müziğin makamları, kullanılan çalgılar ve doğal olarak sözler bu düşünce göz önüne alınarak titizlikle seçilmiştir. Hatta Aristoteles "Poetika" adlı eserinde müzik yapıtındaki ses, yani ezginin sözlerden çok daha etkili bir mesaj olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle verilen müzik eğitiminde melodik yapının özellikleri oluşturulmak istenen insan tipine göre belirlenmiştir. Genelde şarkı formu halkın eğlenmesi için uygun görülürken, daha yoğun ve karmaşık yapılı müzikler okullarda seçkin insan yetiştirmede kullanılmıştır. "Ozan Mousaios, 'Şarkı söylemek, insanın en büyük sevincidir' diyor. Bundan ötürü, insanların kendilerini mutlu hissetmelerine yaradığı için, eğlentilerde ve vakit geçirmek amacıyla düzenlenen toplantılarda şarkı söylenmesi pek uygun olmaktadır"(6). Bu gelenek de yüzyıllar boyunca özellikle dini müziğin ve saray okullarında işlenen müziğin temeli olmuştur. Aristoteles müziğin yaşamın gerçeğiyle olan bağını şöyle açıklar: "Ritm ve melodilerde gerçeğe -öfke ve yumuşaklığın, ayrıca cesaret ve ılımlılığın ve bunların karşıtlarının, giderek bütün ahlak niteliklerinin gerçekliklerine- yakın bir benzerlik vardır; dinlenilen müziğin bizde sahiden duygusal bir değişiklik yaratması, bunun bir belirtisidir. Gerçeğe benzeyen şeylerde haz (ya da acı) duyma alışkanlığı olmak, gerçek karşısında da aynı yatkınlığı olmaya çok yakındır" (7).

Müziğin tarihi her zaman insanların özgürleşme ve gelişimlerinin tarihiyle eş gitmemiştir. Müzik tarihi bazen de biçimciliğin egemen olduğu, insanın dünyayı tanıma ve bilgisine varma coşkusunun mahkum edildiği koyu gelenekçiliğin tarihi olmuştur. Müziği, daha doğrusu müzik yapıtlarını anlamak için yaratıldığı dönemi tanımak gerekir. İnsanların nasıl yaşadığı, toplumsal yapının nasıl olduğu, hangi üretim biçiminin egemen olduğu, insan ve doğaya ilişkin görüşlerin neler olduğunu bilmek gerekir. Çünkü salt müzik tekniklerinin ve formlarının işlendiği müzik tarihi aslında müziği varolan anlamından soyutlar, içini boşaltmış olur. Müziği anlamak için yeniden onu oluşturan yaşam bağlarına dönmek gerekir.

Müziği, tarihsel sürecinde toplumsal yapının içinde incelemek onun kalıcı değerini yadsımak ya da sanatsal özelliğinin değerini düşürmek anlamına gelmez. Zaten kalıcı müzik yapıtları, insan yaşamını en gerçekçi olarak anlatan, yaşamla bağları en yoğun olarak kurulmuş olanlarıdır. Bu nedenledir ki müzik yapıtları kültürel yapıyı karşılamakta yetersiz kalarak, yeni gelişimlere ve anlatım tekniklerine ihtiyaç duyar. Tarihin belli dönemlerinde müziksel yapının biçim ve teknik sorunlarının ön plana çıkması da bunun bir göstergesidir.

Müziğin toplumları etkileme düzeyinin farkına varan bazı krallar ve yöneticiler de bunu kendi amaçları yararına kullanmışlardır. Daha sonra ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Karl I'in *gregorius şarkı*'larını desteklemesi ve resmi din müziği haline getirmesi gibi. Buna karşılık halkın resmi din anlayışına ve varolan yönetim ve üretim sistemine olan tepkileri karşılığını halk ozanlarının yarattığı şarkılarda (troubadur, trouvere sanatı gibi) bulmuştur. Bu ve buna benzer örnekleri müziğin toplumsal tarihini inceleyerek çoğaltmak mümkündür.

İşte buradan yola çıkarak müzik tarihini bu bakış açısıyla inceleme gereği duyduk. Salt müziğin izlediği gelişim değil, toplumsal insanın duygularıyla bütünleşen müziğin tarihini incelemenin bize gerçek olanı vereceği düşüncesindeyiz. "Müzik tarihi, herşeyden önce, beşeri imgelerin ses halinde gelişmesinin tarihi olduğu gibi insan sesine, insan parmaklarına ve çalgılara ilişkin teknik ve becerilerin gelişmesinin de tarihidir"(8). Bu tanımlamada da olduğu gibi müziğin tarihi insan imgeleminin sese dönüşmesinin tarihidir. Toplumsallığıyla varolan insan, imgelemini de duygu ve sezgilerini de bu toplumsallığıyla belirler, insanın da bu toplumsallıkla belirlenmesi gibi.

Ancak, günümüze kadar yapılan gerek sanat tarihi, gerekse uygarlık tarihi çalışmalarının genelinde müziğe gereken önem verilmemiştir. İnsanlığın tarihi için yapılan çalışmalarda hakettiği yeri alamayan müzik, ancak toplumsal tarihin bütünlüğüne önem veren birkaç müzik tarihçisinin çalışmalarında bu bakış açısını kazanmıştır. "A. Jeanroy gibi yaşamını lirik şiirin incelenmesine adamış veya Karl Joung gibi litürjik drama adamış büyük bilginler, asla bu sanatların varlık nedeni olan müzikten sözetmemişlerdir. 'Bibliotheque de synthese historique'in, insanlığın gelişimine ithaf edilen 'synthese historique' koleksiyonunda entellektüel yaşamın din, hukuk, felsefe, edebiyat, politika, ekonomi, bilim, plastik sanatlar gibi değişik görünümlerine yer verilirken, müziğe yer verilmemiştir. Günümüzde buna karşı kesin bir tepki oluşmaktadır ve bilginler artık bunların bir bütünün ayrılmaz parçaları olduğunu, bu unsurlardan birini yok saymanın mümkün olmadığını anlamaya başladılar"(9).

Bu çalışmamızda da müziğin toplumsal tarihle olan bağını tarihin bir dilimi içinde yani Ortaçağ (XI-XV) dediğimiz süreç boyunca incelemeye çalışacağız. Bu dönem siyasal yaşamın hareketliliğine karşın, üstyapısının yani kültürel alanının durağanlığıyla belirgindir. Ancak kendinden sonraki insanlığın büyük adımı olan Rönesans'a da bu dönemle hazırlanıldığını unutmamak gerekir. Bu nedenle, bu dönemin gerek sanat ve felsefe yaşamında gerekse toplumsal yapılarında çok farklı renkliliklerini yakalamak mümkün olmaktadır. Müziği insanın duygularını ve imgelemini dışa vurduğu en belirgin sanat olarak tanımladığımızda, bu dönemi de bu imgelem gücünün sınırlarının zorlandığı ve gelişmeye açıldığı dönem olarak görebiliriz. Her ne koşulda olursa olsun, insan kendini önce topluma daha sonra evrensele açarken sanatı en büyük gücü olarak görmüş ve kullanmıştır. Müzik de bu sanat alanları içerisinde insan doğasıyla bütünleşen yönüyle önemli bir yeralmaktadır. Bu çalışmada da müziği tarihsel ve toplumsal yapı içinde belirlediğimiz bu yönüyle incelemeye çalışacağız. Yani müziği toplumsal tarihiyle birlikte görmeye çalışacağız.

(6). Aristoteles, *Politika*, Çev. M. Tuncay, Remzi Kitapevi, İstanbul 1990

(7). Aynı eser

(8). Finkelstein, Sidney, Müzik Neyi Anlatır, Çev. M.H. Spadar, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986

(9). Chailley, Jacques, *Historie Musicale du Meyen Age Quadige* / Puf, Paris 1984

Not: Geçen sayıdaki yazının (5) nolu dipnotunun doğrusu şöyle olacaktır: Gombrich, E.H. *Sanatın Öyküsü*, Çev. B. Cömert, Remzi Kitapevi, İstanbul 1992

Requiem

Yaklaşıyorum giderek hüznün renkleriyle varacağım yere! Üstümde epeydir sepya bir şiir ağrısı var, sepya bir ürperme. Durduk yerde gençliğimin özetini çıkarıyorum kendime. Klaket tutuyorum ömrüme eski serap sesimle. Uzun bir aşk ertesi oluyorum sonra akşamsı, kırık dökük bir cumartesi sinema önlerinde. Bir yangın daha yanmaksa aşk, yanarım diyorum kendi kendime. Ancak her yer öyle kalabalık ki, kimseler duyamıyor beni. İç kanama sesiyle öleceğim anlaşılan! Kirlisarı konuşacak adımı Türk şiiri! Mağdur ve mağlûp hikâyeler konacak infilâk efektiyle parantezime. Bu yüzdendir ki çoktandır yüzümde bir mahcup ayna. Karşılığı olmayan sessiz konuşmalarımız oluyor hayatla ve aynamla aynı anda. Çift kâğıda sarılı hayati sözler ki, daima aramızda!

Yaklaşıyorum giderek süzgün kan ağrısıyla kütür kütür varacağım o yere. Sorma, bu bir aşkın kendini öldüğüdür! Ve kuşkum ve korkum ve aynam! Birileri yanaşsın hayatımın boşluklarına. Sözgelimi bir japon gülü tutsun elimi. Ya da şiir dudaklı dudu bir sevgili kalbimi. Görüyorsunuz ya, tutan da yok kaldıran da ince yerlerimi. Güz yaprağı gibi güm güm bir daha öldüm kendimi. Yara sayacağım artık bu işaretleri. Ya da küçük küçük ölüm sessizlikleri, durgun ve sarı. Âh, kırdım kuşkumu! Ortasından kestim işte korkumu, kararttım aynamı. Hayat, hiç de iyi gitmedik senle

Hem hayat hem ayna nasıl olur da iç içe durur yüzümde durup durup saati sormanın artık yok anlamı // perde!

Jiletimi sustum! Hiç farkım yok ölmekten!

Hüseyin ALEMDAR

MİKROFONUN ARDINDAKI OYUN

Mehmet ESATOĞLU

İstanbul'un ahşap evlerle kaplı olduğu günler. Laleli'de bir apartmanın beşinci katında gözlerim hep o radyonun üzerinde. Evin içinde mırıl mırıl bir ses var radyodan yansıyan. Evin içinde hiç susmayan bir ses radyo. Sesin yükseldiği belli saatler de var. İçinde müzik ve küçük oyunların yeraldığı reklam programları, haberler, radyo tiyatrosu ya da o günlerin önde gelen sanatçılarının müzik programlarının yayına girdiği anlar. Benim favori programım ise çocuk saati. Pazar sabahları yayına giren içinde oyun, müzik, çocuk dünyasına ilişkin haberler, bilmeceler olan dopdolu bir program.

Ne gariptir ki programın "Türk çocukları" diye başlayan şoven marşı ya da kemalist propaganda içerikli kimi bölümleri benim ve mahallede arkadaşlarımın içinde milliyetçi duygular yerine, yurt sevgisi duygusunu uyandırıyor. 10 yaşındayken ilkokulda Amerikan süt tozlarını içmememizi öğütleyen Türkçe öğretmenimizi belki de bu yüzden büyük bir heyecanla destekliyoruz.

4 yaşından itibaren heyecanla dinlediğim ve radyonun içinde bir adam olduğuna inandığım günlerden çok geçmeden, 6 yaşında çocuk saati programının çağrısına uyarak koroya katılmak üzere yollara düştüm. Evimiz Laleli'de radyoevi ise hiç bilmediğim bir semt olan Harbiye'deydi. Korkunç sesler çıkaran bir Skoda otobüste kimi günler üç adet beş kuruşu biraraya getirerek, kimi günler de biletçi amcadan gizlenerek gittim geldim Laleli ve Harbiye arasında.

Bugün servisle okula gidip gelen ve servisi kaçırdığı sabah yolda kalakalan yeni kuşağı şaşkınlıkla izliyorum.

Harbiye'de radyoevinde küf kokulu stüdyolarda geçti çocukluğumun birkaç yılı. Koroda şarkılar söyledim. Hatta solist oldum. Oyunlarda roller aldım.

60'lı yılların başında yaşadığım bu serüvenden 35 yıl sonra1995 yılında, 92.3'ten yayın yapan Yaşam Radyo'nun kayıt stüdyosunda yanımda yirmi yılı aşkın birlikte tiyatro yaptığım arkadaşlarım vardı. O coşkuyla geçip mikrofonun karşısına haykırdık:

"Radyo tiyatrosu başlıyoooorrr!"

Onca yıl birlikte sahnede kolkola oynadığım arkadaşlarımla mikrofonun da arkasında yanyanaydık. Buraya gelişimiz bir rastlantı değildi. Daha fazla izleyiciyle buluşma hedefimizin bir parçasıydı. İzleyiciyle buluşmamızın önündeki engeller vardı.

Ülkemizde muhalif, devrimci sanatçılar ürünlerini daha geniş yığınlara götürmeye çalışırken önemli engellemelerle karşılaşıyorlar. Öncelikle ülkede iktidarı ellerinde bulunduranlar geniş yığınları kültürel sanatsal her etkinlikten uzak tutmak için özellikle son on yıldır sistemli bir politika izliyorlar.

Muhalif, devrimci ya da ruhunu satmamış sıradan sanatçının önüne en başta ekonomik engelleri dikiyorlar.

Edebiyatçıysa, bir dergi çıkarıyorsa kağıdından matbaasına, tiyatrocuysa aykırı oyunlar üretmek istiyorsa sahnesinden dekoruna, kostümüne, ressamsa piyasaya çalışmıyorsa boyasından tuvaline atölye giderlerine, müzisyense albüm endüstrisinin ya da barların emrinde değilse enstrümanından prova alanına dek engellerle karşı karşıya. Dün de varolan bu engeller bugün daha değişik boyutlarla karşılarına dikiliyor.

Cumhuriyet tarihi boyunca devletin kültür sanata yaklaşımı tek bir çizgi üzerinde belirginleşti; ya sanatçıyı resmi çatının altına çekip yaptıklarının ve yapacaklarının içeriğini boşalttı ya da hasım belleyip yoketmeye çalıştı. 75. yılda bu serüvende bir değişiklik yok. Belki tek fark sanatı devletin yanısıra kendi alanına da çekmeye çalışan sermaye çatısının iyice genişlemiş olması. Sermaye çatısının genişlemesine ve sponsorluk yapmasına artık çok az sayıda insan karşı çıkıyor. Yayın organlarında, söyleşilerinde hatta içten içe buna methiyeler düzenler var muhalif geçinenler de dahil olmak üzere...

İşte çevremiz böylesine kuşatılmışken bizde sahnenin yanısıra evinde ekrandan, medyanın diğer kanallarından gelen kirliliğe sırtını çevirmiş insanlarımıza ses vermek üzere başladık mikrofonun da arkasında oynamaya.

Mikrofonun ardında oynamaya başlarken çevremizde genelde duyduğumuz ilk tepkiler "Radyo tiyatrosu mu yapıyorsunuz ne güzel. Neydi o eski radyo tiyatroları ah!" biçimindeydi. Bizse mikrofonun ardına farklı bir amaçla gelmiştik. Çünkü dinleyiciye "anlatmak" diye bir derdimiz vardı.

Geçmişte gittiğimz yolda karşımıza onları sömüren ve ezenler ve onun kolluk kuvvetleri çıkıyordu. Ancak bugün durum daha farklı ve karmaşık. Yeni dünya düzeni politikanın yanısıra kültürel alanda da başlattığı yoğun saldırıyla sanatsal alanı belli bir noktaya sıkıştırmayı hedefliyor. Muhalif, devrimci yapıtların sızamayacağı alanlar oluşturuyorlar. Geniş kitlelerin kültürel sanatsal gereksinimini buralardan sağlamasını planlıyorlar.

Son 20 yıldır sanatın bağımsız üretileceği alanlar planlı olarak birer ikişer yokedilmeye başlandı.

Tiyatro salonlarından, resim galerilerine dek birçok alan holdinglerin eline geçti. Holdingler dergiler, kitaplar yayınlamaya başladılar. Yapılan ucube gökdelenlerin bir bölümü sanata ayrıldı. Kimileri sanata ayrılan yerler çoğalıyor diye seviniyor, aslında alan ve içerik olarak bir daralma yaşanıyor.

Holdinglerin sporsorluğunda sanat festivalleri düzenleniyor. Bu organisazyonların dışında düzenlenen her toplu etkinlik, devletin kolluk kuvvetlerince açıkça engelleniyor.

Kimi aklı başında bilinen aydınları satın alarak bu etkinliklerin başına getiriyor ve süreçte onlar da kraldan fazla kralcı bir politikayla ortalığı "dümdüz" ediyorlar.

Bu işler tezgahlanırken ortalıkta öylesine açık bir çifte standart kol geziyor ki, bağımsız bir kuruluş tarafından düzenlenen bir kitap fuarına ya da kültürel şenliğe yasak konulmasına karşın aynı türde bir etkinliği düzenleyen holdinge kapılar ardına dek açılıyor.

Örneğin beş yıl önce Gülhane parkında en yoz kültürün örnekleri sergilenip, kafayı uyuşturucuya takmış lümpen bir gençlik kitlesi oluşturmak üzere programlar İstanbul Belediyesi tarafından kültür işlerine Hilmi Yavuz gibi bir aydının baktığı dönemde organize edilirken, az ötede Ankara Birlik Tiyatrosu'nun düzenlediği Eminönü Belediyesi'nin desteklediği eski Sultanahmet Cezaevi avlusundaki şenlik, açılışını Kültür Bakanı yapmasına karşın yasadışı kabul edilerek basılıyor ve ABT'den Gül Göker ve Grup Kızılırmak'tan İlkay Akkaya başta olmak üzere, bir dolu insan gözaltına alınıyordu.

90'lara doğru "nerede kalmıştık" kabilinden 12 Eylül rehavetini üzerinden atıp hareketlenen muhalif örgütlenmelerin durumu ise, trajedinin bir başka yanını oluşturuyor.

60 sonlarında harekete geçen muhalif örgütlenmelerin kültür sanat alanına yaklaşımları "o da gerekir" biçimindeydi. İşin önderliğine soyunanlar bu alana ilişkin belli bir bilgilenme ve düşünce üretme işine girişip politikalar oluşturmak yerine ya genel bilgilenmelerden yola çıkarak, ya da marksist önderlerin bu alandaki geçmişte söylediklerini yineleyerek işi geçiştirdiler. Dönemden etkilenerek muhalif ürünlerle yanlarına gelen aydınlarla çok sıcak olmasa da ilişkiler geliştirdiler. Sıkıştıkları anlarda da onlardan yardım istediler. Ancak bu alanda kalıcı politikalar ve kurumlar yaratmak işine de girişmediler. Özellikle 12 Mart sonrası aydın ve sanatçıların yoğun bir biçimde sisteme muhalefet edenlerin yanında yer almalarına karşın böyle bir çabanın içinde olmadılar, uyarılara rağmen olmak da istemediler, çok geçmeden de 12 Eylül geldi.

Uzun süren bir sessizlik döneminin ardından 90'a doğru başlayan süreçte önceleri başka rüzgârlar esiyordu. 12 Eylül'de yaşanan ağır yenilgi ve dünyada estirilen "sosyalizm öldü" rüzgârları altında kendini eskisi gibi hissedemeyen muhalif hareketlerin yöneticileri kültür sanat gibi konular başta olmak üzere birçok şeye eskisinden farklı bir tutumla yaklaşır görünmeye çalıştılar.

Yazılanlara, söylenenlere göre artık eskiden olduğu gibi soyut bir işçi-emekçi edebiyatı yapmak yerine doğrudan onlara yönelen politikalar üretecekler, ilkel serüvenci çıkışlar yerine akılcı politikalar ışığında atılımlar yapacaklar, geniş yığınlar nezdinde eski güveni yeniden sağlayacak önerilerle onlara gidecekler (miş) gibi bir izlenim yarattılar. Oysaki onları hep aynı tıkanıklığa sürükleyen küçük burjuva dar kafalılığını aşmış değildiler. Bu nedenle 12 Eylül öncesi döneme ilişkin can alıcı noktaya değen eleştirilerden özellikle kaçınan bir özeleştiri ile işe başladılar. Hatta kimileri "genel olarak herşey doğruydu ancak pratikte bazı hatalar vardı" gibi geçiştirmelerle işe giriştiler.

90'ların ortalarında işler iflas etmeye başladı. Eski anlayışla kurulan örgütlenmelerde işler yürümüyordu. Çünkü ortada ağır sorunlar vardı. 1989 Kasım'ında Berlin Duvarı'nın çöküşüyle başlayan, ardında lafta da olsa dünyada sosyalizm adına tek bir yapı bırakmayan sürece ciddi açıklamalar getirmek zorundaydılar. Ülkede gelişen yeni durumları, kokuşmuş, çürümüş de olsa yeni ödemeler ve öldürmelerle ayakta durmaya çalışan sistemin son durumunu inceleyerek, ona karşı yeni mücadele biçimleri geliştirmek durumundaydılar. Her şeyden öteye düşünce alanında yeni bir aydınlanmayı başlatmakla yükümlüydüler. Ancak eski tas eski hamam yapılanmalarla bu yüklerin altında ezildiler. Varettileri ama içini dolduramadıkları kurumları kısa sürede tık nefes oldu. İçinde bulundukları politik-estetik belirsizlikler onları belli bir çemberin içine hapsetti.

Şimdi bu sıkışmışlıktan kurtulmak için popüler olanın kuyruğuna yapışmayı planlıyorlar. Yılmaz Güney'i anma akşamında Mahzun Kırmızıgül'ü sahneye çıkarıyorlar. Güney'in ömrünü harcadığı ilkeleri bir çırpıdaayaklar altına alıyorlar. Öbür yanda ufukta Levent Kırca duruyor. Ne güzel RTÜK'e kafa da tutuyor. Hani İbrahim Tatlıses de bir aralar barıştan sözetmişti, o da fena sayılmaz. Açıkçası halkımızın deyişiyle binmişler alamete gidiyorlar kıyamete.

Yazar, düşünür Afşar Timuçin bu durumun kültür sanat alanına yansımasını şöyle ifade ediyor;

"... gerçek anlamda dünya bilgisinden uzak yaşamakla gerçek aydın kimliği taşımayan ve ancak yarı-aydın diye belirlenebilecek olan okumuşların bazıları şair niteliği taşımamakla birlikte, sözleri alt alta sıralayarak ve söz oyunları yaparak kendilerine göre şiir gibi bir şeyler yazmaya giriştiler, girişiyorlar. Bunlar dünya şiirinin dönüşümlerini bilmedikleri gibi, kendi şiir geleneklerinden de iyiden iyiye kopmuş durumdalar. İyi şiir yazmak için yoğun bir çabaları olmadığı belli, bazıları da şiirlerinin altına yer tarih ve saat yazıyor. Siyasal açıdan haklı ve mağdur görünmenin duygusallığından yararlanmaya çalışıyorlar ve yararlanıyorlar. Bir siyasal görüşü olmakla kendilerinde şiir yazma hakkını bulurken, yandaşlarının bilgisizliğine ve zevksizliğine güveniyorlar. Bunların çoğu Baudelaire'i okumamış, Beethoven'i dinlememiş, Bruegel'in adını duymamış Leibniz'i bir kuş çeşidi sayan kimselerdir. Ayrıca ilerici görünümlerinin ötesinde bunlar toplumsal oluşumlar karşısında iyiden iyiye edilginleşmiş durumdadırlar." *(Evrensel Kültür Ekim '98, Sayı:82)*

Mikrofonun ardında uzun yıllarını sanata vermiş oyuncular olarak duruyoruz. Varolan bütün olumsuzluğa başkaldırarak, inatlaşarak başlıyoruz. Neymiş yeni dünya düzeninin dayattığı ve bizim ülkede de sağdan sola her yanı saran. Bilgisizlik. O halde bu program bilgiler sunmalı dinleyicisine. Diğeri neymiş? İnsanlık kültürünü hiçe saymak onu belli bir sığlığa hapsetmek. Biz de daldırıyoruz elimizi milyon yıllık insanlık hazinelerinin içine. Hem oynuyoruz, hem anlatıyoruz. Yok sayılan kültür sanat emekçilerini davet ediyoruz mikrofonumuzun ardına. Anlatın, yeni dünya düzeninin sağırlaştırdığı kulaklara belki iyi gelir diyoruz. Anlatın diyoruz, anımsatın onlara çünkü kültürel birikiminden koparılmış, arabeskle afyonlaşmış bir kafayla emekçiler eşit ve özgür bir dünya yaratamaz. Kendilerini ve dünyayı kurtaracak örgütlenmelerde buluşamazlar diyoruz ve üfürüyoruz mikrofonun ardından emekçilerin üstlerine yağan sistemin külünü pasını. Nefesimiz ne kadarına yeterse.

Mikrofonun ardına sığamıyor, üniversite anfilerine koşuyoruz. Nehirler gibi akıp gelen yeni kuşakla yürek yüreğe söyleşiler yapıyoruz. Sendika bürolarında yeni dünya düzeni rüzgârıyla uykulu bir havanın etraflarını sardığı işçi önderleriyle konuşuyoruz. Varoşlarda pijama, terlik televizyon üçgenine sıkıştırılmaya çalışılan emekçi yaşamlarına müdahale etmeye çalışıyoruz. Onlarla birlikte oyunlar üretiyoruz.

Kolay değil işimiz. Büyük ahkamlar kesip, esip savurtanlarla yolda karşılaşıyoruz. Alnımızdaki tere bakıp soruyorlar. Ne oluyor? Neler yapıyorsunuz? Bir çırpıda anlatıyoruz yaptıklarımızı. Dinlemekten yoruluyorlar. Sonra heyecanla yağdırıyoruz sorularımızı; radyoda şunu yaptık dinledin mi? İnsancıl'da Afşar hocanın falanca yazısını okudun mu? Evrensel Kültür'de Çubukçu bu ayki yazısında diyor ki.. Sennur Sezer Bekir Yıldız'la ilgili şöyle bir değerlendirme yapıyor... Sunay Akın radyoda şöyle haykırdı, Akgün Akova son şiirinde demiş ki, Tiyatro Boğaziçi "Tiyatro Yeniden" oyununda şunları sergiliyor... Serdar Akar ve Kudret Sabancı çok ilginç bir film çekmişler.. Bülent Ortaçgil "Light" albümünde herşeye "normal" diye yaklaşanlarla alay ediyor, Cihat Aral son resim sergisinde bize bir kez daha diyor ki... Biliyor musun ressam Avni Memedoğlu'nu yitirdik...

Bir an önce kaçıp uzaklaşmak istiyor ama yapamıyor ve daha da boğulurcasına bakıyor.. bakıyor.. ve yanıtı patlatıveriyor, "Vallaha hiç vakit olmadı görmedim... duymadım... bilmiyorum..."

Mikrofonun ardına sıralanıyoruz. Stüdyo çok dar. Karşımızda sesleri dalan efektleri veren 4 saat oturduğu yerden kalkamayan çocuğun gözleri çok parlak. Biz oynadıkça o da kaptırıyor kendini. Adı Kenan Başaran. Birileri kıstırılmak istendiğimiz yeri gösteriyor bazen bize. Hafifçe göz kırpıyor "ne diye uğraşıyorsunuz" gibilerinden. Bizde ona eşit ve özgür bir dünya nabzının atışını kimi zaman stüdyodaki çocuğun gözlerinde, kimi zaman tezgahının üzerine koyduğu radyosunun umuda ve özgürlüğe ayarlamış tekstil işçinin kafasını sallayışında, üniversitede, lisede, birlikte tiyatro çalışırken dinleyen öğrencinin yukarı dikilmiş kaşlarında, akşam işten yorgun argın provaya koşan işçi kızın telaşında duyduğumuzu söylüyor, ardından da patlatıyoruz.

"Radyo tiyatrosu başlıııyoooooooorrrrr!" Her gün yeniden yaşamın her alanında başlıyooooor.

TÜRKÇE'DE DİL KARMAŞASININ NEDENLERİ

Halidun ŞEN

Türkçe'nin içinde bulunduğu karmaşanın bir-çok nedeni var. Türk dilleri 1300 yıl boyunca 13 abece kullanmışlardır. Türk topluluklarının oldukça geniş bir alana yayıldığını, göçer topluluklar olduğunu, aynı zamanda da ele geçirdiği topraklardaki kültürleri kabul ettiğini biliyoruz.

Anadolu'da yerleşmiş Türkler'den Karaman-oğulları Anadolu'da konuşulan Türkçe'yi resmî dil ilan etmesine karşın, daha sonra Anadolu Türkçe'si olan dillerle(1) uzaktan, yakından ilgisi olmayan, yapay bir dil(2) olan Osmanlıca'nın baskısı altında yüz-yıllar boyu yaşam savaşı vermiştir sözlü bir dil "langue parlée" olarak. Bu uğraşın en yaman erleri halk ozanları ve Anadolu insanı olmuştur. Ancak şu da unutulmamalıdır: Osmanlıca, İmparatorluğun resmî diliydi ve tüm belgeler, divan edebiyatı bu dille yazılmıştı, bu dilin yapay bir dil oluşu önemini yadsımamız anlamına gelmez. Osmanlıca'yı bilen, tanıyan elemanların çoğaltılması, İmparatorluk döneminin her köşesine girmemizi dolayısıyla o dönemi tüm çıplaklığıyla tanımamızı sağlar.

Fransızca, İngilizce gibi diller aynı yüz-yıllar içinde yazılı dil "langue écrite" olarak gelişti, dildeki hâkim özelikler "traits dominants" çoğalmaya, çekinik özellikler "traits recessifs" azalmaya başladı, bu diller doyasıya kullanılarak yaşadı ve zamanla yıprandı (İngilizce'nin ya da Fransızca'nın dil-bilgisindeki düzensizlikler bu yıpranmanın sonucudur). Aynı yüzyıllarda Türkçe, Osmanlıca'nın üstüne attığı küller altında nefes almaya çalıştı ve sanki yazıya geçmemiş sözlü bir dil "langua à tradition orale" gibi yaşamını sürdürdü.

Türkçe'nin gerçek anlamıyla yazılı dile geçişi Cumhuriyetle başlar. Türkçe tam anlamıyla, yaşamaya, yazılı dil olarak kendisine uygun bir abeceyle kullanılmaya ve de yıpranmaya Cumhuriyet Türkiye'sinde başlamıştır, yani daha çok ama çok yeni.

Türkçe'nin ses-bilgisel "phonétique" yapısı ve ses-bilimsel "phonologique" sistemi Latin abecesine çok daha uygundur Arap abecesine göre. Unutmamak gerekir ki Arap abecesi ünsüz-sesler "son consonantique" yazı sınıfına aitken, Türkçe sözcük köklerinin "base radicale" çekirdeğini (temel elamanını) ünlü-sesler "son vocalique" oluşturur. Türk dili ile Arap abecesi arasındaki karşıtlık "opposition" (uyumsuzluk da denir buna) çok güçlü ve de çok açıktır.

Türkçe'nin yazıya bu kadar geç dökülmesi, Türkçe'nin yıpranmasını engellemiş, böylelikle yıpranmış dillerin tam tersine Türkçe'nin dil-bilgisi düzenli kalmış, biçim-bilimsel "morphologique" açıdan da saydamlığını yitirmemiştir. Türkçe'de düz yazı 100-120 yıllık geçmişe sahiptir düşüncesi, Osmanlıca'yı Türkçe kabul etmek anlamına gelir. Dil-yetisi-bilimleri açısından Osmanlıca için Türkçe denilemez, o ayrı bir dildir, sözcükleriyle (fiiller dışında), biçim-bilisel, tüm cebilimsel "syntaxique", ses-bilgisel yapısıyla, ses-bilimsel sistemiyle.

Anadolu Türkleri için Osmanlıca İmparatorluğunun resmî dilidir, merkezî iktidar dilidir, Türkçe'nin dışında yabancı bir dildir ve Anadolu Türkleri Türkçe konuşmuştur yüz-yıllar boyu, Osmanlıca değil. Kısacası Türkçe, dil-yetisi-bilimlerine göre Osmanlıca'nın devamı olamaz, çünkü Türkçe bitişimli bir dildir "langue agglutinante", Osmanlıca ise semitik (arapça) ve bükünsel "flexionnel" dillerden Hint-avrupa dillerinin bir bölümü Hint-iran dillerine ait Farsça'dan oluşmuştur, salt fiiller Türkçe kalmıştır. Bitişimli bir dil olan Türkçe'yle taban tabana zıt semitik ve bükünsel dillerden oluşan Osmanlıca vardır ortada. Bu konuya duygusal ya da ideolojik bakımdan yaklaşmayıp bilimsel verilerin ışığında yaklaşırsak, Türkçe'nin Osmanlıca'nın bir uzantısı olmadığını görürüz. Türkiye'de Türkçe düz yazı yukardaki nedenlerden dolayı tam anlamıyla Cumhuriyetle başladı denile-bilir.

Türkçe'deki dil karmaşasını yukarda yazılanlara bağlayabiliriz. 1945'lerden bu yana Türkçe'ye takılmak istenen ve de/ya da takılan çelmelere rağmen, kısa geçmişini göz önüne alırsak yazı dili için, Türkçe gelişmekte olan bir yazı dilidir, ama bu-gün gelinmiş olan yer kesinlikle yeterli değildir diye-biliriz.

Türkçe'de karmaşa, ayrıca dil bilincinin gelişmemesine de bağlana-bilir. Günümüz Türkçe'sinde Osmanlıca'dan gelen bazı Arapça ve Farsça kökenli sözcükler kullanılmaktadır, ancak bazıları bu sözcüklerin geldikleri dillerdeki gibi yazılıp, okunmasını önermektedir. Aktarma öğe dediğimiz "les (mots) emprunts" dilde kullanılan yabancı kökenli sözcüklerin bir kısmı Türkçeleşmiş "naturalisation totale" (örneğin: Yunanca'daki ßutsi "küçük fıçı" sözcüğü Türkçe'de fıçı olmuştur), bir kısmı Türkçeleşmemiştir (örneğin: Arapça'daki kitâb sözcüğü Türkçe'de kitap olmuş) ses-bilgisel "phonétique", ses-bilimsel "phonologique" ve biçim-ses-bilimsel "morphophonologique" düzeylerde. Türkçeleşmemiş aktarma öğeler dilde kullanılmaz denemez, şu koşulla ki: O sözcükler dil tarafından benimsenmiş olsunlar, bu yeterlidir. Ancak unutulmaması gereken bir nokta da dillerin kendi özelliklerini yitirtmeyecek bir oranda aktarma öğe kullanmaları o diller için zararlı değil, yararlı olur. Bu belli orandaki aktarma öğeler dili besler.

Aktarma öğeler incelendiğinde görülür ki Türkçe'nin ses-bilgisel özelleklerinin (100'e yakındır sayıları) Türkçeleşmemiş sözcükler üstündeki bölümsel etkisi yadsınamaz boyutlara ulaşmıştır. Örneğin: Arapça kökenli sözcükler hiç-bir şekilde Arapça'da yazıldığı ve gerçekleştirildiği "réalisation" (söylendiği) gibi Türkçe'de yazılıp gerçekleştirilemez. Bu konuda mürekkep tüketmek akıntıya karşı kürek çekmektir dil-yetisi-bilimleri açısından. Niye mi? 12 Eylül öncesi ve sonrası T.D.K. Türkçe sözlükler "meşk", "leylâk", "iktisat", "iktidar" vb. Arapça kökenli sözcüklerin "**k**" ünsüz-sesinin kalın okunduğunu yazar. Türkçe'nin ses-bilgisel özelliklerinden bi-

ri olan ünlü-ses ünsüz-ses uyumuna "synharmonie" göre aynı seslemde bulunma koşuluyla ince ünlü-sesler (e, i, ö, ü ve Türkçe'de hâlâ kullanılan yabancı kökenli ince a) kendisinden önce ya da sonra gelen **"k", "g", "ğ"** (bu ses İstanbul Ağzının konuşma dilinde sözcük sonunda yitme eğilimindedir, ayrıca iki ince ünlü-ses arasında **"y"** ünsüz-sesine dönüşme eğilimi de vardır) ve **"l"** ünsüz-seslerini inceltir. Ya da yine aynı seslemde olma koşuluyla kalın ünlü-sesler (a, ı, o, u), **"k", "g", "ğ"** ve **"l"** ünsüz-seslerinden önce ya da sonra gelirse, bu ünsüz-sesler kalın gerçekleşir (söylenir, okunur). Bu sesçil "phonétique" olay nedeniyle "iktisat", "iktidar", "meşk", "leylâk" gibi sözcüklerde **"k"** ince gerçekleştirilir (okunur). Okurlara bir deneme yapmalarını öneriyorum: İktisat, iktidar, meşk, leylâk vb. sözcüklerdeki **"k"** ünsüz-sesini kalın gerçekleştirmeye (okumaya) çalışsınlar, ne kadar zorlandıklarını göreceklerdir. Türkçe'nin ses-bilgisel özelliklerine ters düşen sesçil olayları devamlı bir biçimde gerçekleştiremeyiz, ses organlarımız bu aykırı sesleri sürekli çıkarma çabalarımızdan dolayı yorulur. Bu konuyu Varlık, Eylül 1991, sayı 1008, sayfa 46-48 ve Varlık, Ekim 1991, sayfa 55-57 "ünlü-ses ünsüz-ses uyumu 'synharmonie' ve bilimsel olgunluk" (1) ve (2) yazılarımda işlediğim için uzatmıyorum burada.

Konuşma dilinde, Türkçe'nin sesçil özelliklerinden biri olan, aktarma öğelerdeki uzun ünlü-seslerin kısalması olayına tanıklık ediyoruz içinde yaşadığımız dönemde. Türkçe'nin bu güçlü özelliğinden haberi olmayanlar, İstanbul Ağzında, aktarma öğelerdeki uzun gerçekleştirilen ünlü-sesler kısaltılıyor, dil yanlış kullanılıyor, dili bozuyorlar diye ayağa kalkıyorlar. Aslına bakarsanız Türkçe kendisine ait özellikleri ortaya döküyor (Anadolu'dan İstanbul'a olan göçlerin büyük etkisi var bu değişimde), Osmanlıca'nın tesiri altında kalmış son kale İstanbul Ağzı, Türkçe'nin sesçil özellikleri karşısında değişiyor, istesekte, istemesekte bu böyle.

Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizceden Türkçe'ye giren sözcüklerin aslına uygun kullanılmasını istemek boş bir çabadır. Dil-yetisi-bilimlerine göre bir dilden başka bir dile giden aktarma öğeler, gittiği dilin özellikleri tarafından aslından uzaklaştırılır, bu uzaklaşma, o sözcüğün yazılışı yönünden ola-bilir, kendisine yüklenen yeni anlamlar yönünden ola-bilir, gerçekleştirilişi (söylenmesi, okunması) yönünden ola-bilir vb. Dilin özelliklerine bağlı olarak oluşan bu değişimlere, ne kadar uğraşırsanız uğraşın zincir vuramazsınız. Bir örnek, "şok olmak"mı denir, yoksa aslına uygun diye savunulan "şoke olmak" mı? Şoke sözcüğü. Fransızca'daki "choquer" fiilinin eylemlik (mastar) durumunun Türkçe yazılış ve gerçekleşişidir ya da bazılarına göre çekim halindeki durumudur "je suis choqué(e)". Ancak bu sözcük ünlüses uyumuna uymadığından dil tarafından "şoke"nin "e" sesi düşürülmüştür, Türkçe'nin tek seslemli köklere "base radicale" sahip bir dil oluşu "şoke" sözcüğünün "şok" sözcüğüne dönüşmesine yardımcı olduğu gibi, Türkçe kendi biçimbilimsel yapısına uyan bu sözcükten iki fiili bile türetmiştir "şoklamak" (bu tavukları -40 derecede şokladık), "şoklanmak" (sebzeler -30 derecede şoklanmıştır), "şoklama", "şoklanma", "şoklu durumda" olma gibi öğelerde türetilmişdir dil tarafından, bu sözcükler daha çok dondurulmuş gıda sanayinde (ya da katı kuralcılara göre "sanayiinde") kullanılmaktadır.

Bir başka örnek, Türkçe'de, Fransızca kökenli virtüoz "virtuose" sözcüğünün virtüöz ya da virtiöz olarak konuşma dilinde gerçekleştirilmesi sonucu yazı diline aynı biçimde yansımasıdır. Eğer Fransızca konuşurken "virtüoz" dışında başka bir biçim gerçekleştirirsek hata olarak kabul edilir, ancak bu sözcük Türkçe'de "virtüöz" ya da "virtiöz" biçiminde gerçekleştirildiğinde, yazıldığında hatalıdır demek Türkçe'nin ses-bilgisel özelliklerinden, ses-bilimsel sisteminden haberdar olmamak demektir? Niyemi? "Virtüöz" biçimindeki gerçekleşişte devreye giren Türkçe'nin ilerleyici derinlik ünlü-ses uyumudur "1' harmonie vocalique progressive de profondeur", yani sözcüğün aslındaki "o" sesi Türkçe'de sözü edilmiş olan uyum nedeniyle "ö" sesine dönüşür, bu ses Türkçe sözçüklerde birinci seslem dışındaki seslemlerde görülmez. İkinci etap olarak "virtüöz" gerçekleşişindeki "ü" sesi, ilerleyici genişlik (dudaksıl) ünlü-ses uyumu nedeniyle "1'harmonie vocalique progressive de largeur" "i" sesine dönüşür, böylelikle "virtüöz" gerçekleşişi "virtiöz"e dönüşür. Beyler hata bunun neresinde? Türkçe konuşurken Türkçe'nin özelliklerinin aktarma öğeler üstündeki tesiri, Türkçeleştirme yoluna sokuşu o aktarma öğeleri, hata olarak kabul etseniz de, etmeseniz de, dil kendi özelliklerini ilk fırsatta uygular, bu özelliklere karşı çıkmak, akmakta olan bir suyun içinden geçtiği kayaları oymasına, biçim değiştirmesine karşı koymaya çalışmak gibidir.

Vurgu konusunda da, dillerdeki kaynağına dönme "retour à la source" eğiliminden habersiz olanlar, Türkçe'de son sesleme düşmesi gereken vurgunun "accent d'énergie" son seslemden bir öncekine kayması (örneğin Bulgaristan sözcüğündeki vurgunun "is" seslemi üstüne düşmesi gibi) ya da iki seslemli sözcüklerde vurgunun ikinci (son) seslem yerine birinci sesleme düşmesi/düşürülmesi karşısında ayağa kalkıyorlar. Ortak Türkçe'de "turc commun" vurgu birinci seslemdeydi, bu-günkü Türkçe'de birinci seslemde vurgu vardır, ancak bu vurgu çok hafiflemiştir ve güçlü olan vurgu son sesleme kaymıştır, ama dildeki kaynağına dönme eğilimi nedeniyle, dilde günün özellikleri dışında bir özellikle karşılaştığımız zaman, o konuda bağırıp, çağırmadan önce bu konunun uzmanlarına danışılması bence en doğru davranış biçimi olacaktır.

Türkçe'nin dil zaptiyelerine değil, dil-bilimsel anlamda dil gözlemcilerine ihtiyacı var. Bu gözlemciler uzun süre dilde oluşan değişimleri izler, gözlemler (sesçil değişimler, yeni anlamlar yüklenen sözcükler vb.) ve sonuçta yine uzun süre bu değişimler bir sepette tutulur ve özellikle de yeni öğretim yılı başında piyasaya çıkan o dilin sözcüklerinde, yaygınlaştığı, dil tarafından tutulduğu gözlemlenen değişimler yerini alır (Larousse, Robert gibi Fransızca'nın büyük sözlüklerinde bu yöntemi gözlemlemekteyiz). Fransa'da dil zaptiyeliğini tutucu bir kurum olan Fransız Akademisi yapar, o kadar ki bu son zamanlarda dilin de benimsemiş olduğu "Madame la Ministre" denilmesi bayan bir bakana Akademilileri ayağa kaldırmış, dil-bilimcilerle karşı karşıya getirmişti, Akademililer "Madame le Ministre" denmesini savunurken Türkiye'de tutucu çevrelerde duymağa alıştığımız "dil bozuluyor" feryatlarıyla ayağa kalkmışlardı. Tutucu çevrelerde duymağa alışık olduğumuz bir-çok slogan vardır, konusuna göre, "dil bozuluyor",, "ahlak bozuluyor", "dini bozuyorlar ya da din elden gidiyor" vb. türünde karşı çıkmalar tüm değişimlerin değişmez yazgısı olmuştur Türkiye'de.

İstanbul Ağzı "parler d'Istanbul", Türkçe'nin ses-bilgisel özelliklerine karşı en fazla ayrıksı örneği olan ağızlardan biridir Bu ayrıksı durumları Türkçe kökenli sözcüklerde iki biçimde oluşturur İstanbul Ağzı: Birincisi *okşamalı biçim* dediğimiz "hypocoristique", "ana" sözcüğünün "anne", "kar-

daş" sözcüğünün "kardeş" olmasıdır. İkincisiyle *yapmacık biçim* "affectation langagière" dediğimiz ayrıcalık kazanmak üzere benimsenen bir biçimdir ki Türkçe sözcükleri Farsça'ymışçasına gerçekleştirir, "alma" sözcüğünün "elma", "ala" sözcüğünün "elâ", "alav" sözcüğünün "alev" olması gibi, yani kalın ünlü-seslerden, kabalıktır düşüncesiyle kurtulma çabası burada öne çıkmaktadır. Istanbul Ağzının Türkçe'nin sesçil özelliklerine göre yapmacıklı, yapay ya da Türkçeleşmemiş aktarma öğelerdeki uzun ünlü-sesleri yitiriliyor dil tarafından diye kıyametleri koparmanın bir anlamı yoktur. Ancak Istanbul Ağzının Türkiye Türkçe'sinin ölçün-dili "langue standard" olduğunu kimse yadsıyamaz.

Ölçün-dil nedir? Burada salt tanımını verecek olduğum ölçün-dil konusu, başlı başına ayrı bir yazı konusudur, bu nedenden dolayı ölçün-dil konusunu işlemeyi başka bir yazıya bırakıyorum: Ölçün-dil, başlangıçta yöresel bir ağzın (parler) tamamen diğer yöresel ağızlara hakimiyetiyken, zamanla diğer yöresel ağızların etkisiyle yansızlaşmış (neutralisée, neutralisation) bu yöresel ağzın, diğer yöresel ağızlara (o yöresel ağızları konuşanlar tarafından da) o ülkede iletişim kurulması amacıyla ortak araç ve etkinlik olarak tercihi ya da ülke koşullarına bağlı olarak uyulması zorunluluğunun kabul edildiği, dilde baskınlık oluşturan gerçekleşişlere, bütünlüklere, biçimlere, kuruluşlara, ilişkilere, anlam ve kavramlara, göstergelere, dilin mantığına vb. tamamen açık kalarak yansızlaşmış olan, kendi yöresel özelliklerinin de bir bölümünü bu yansızlaşma süreci içinde yitirmiş, söz konusu ülke çapında her yönüyle (yazılı, sözlü) genel ve yaygın kullanımı olan bir dildir. Türkçe'nin ölçün-dili olarak Istanbul Ağzındaki değişimler, tanımda sözü edilen *yansızlaşmanın* tanıklarıdır.

Günümüz dil-yetisi-bilimlerine göre dilleri gelişim-dönüşüm süreçleri yönünden ele aldığımızda görürüz ki diller dil-bilgisi kurallarına değil, dil-bilgisi kuralları dillere bağlıdır, eğer diller dil-bilgisi kurallarına bağlı olsaydı dilde dolaşım (3) oluşmazdı, sonucunda dil soluk alamazdı, kısacası canlı kalmazdı. Dillerdeki özelliklerin ortaya çıkarılarak betimlenmesi sonucunda dil-bilgisi kuralı denilen asla değişmezlik taşımayan kurallar oluşur, oluşturulur. Dil değiştikçe bu kurallar da değişir. Dil yaşar, yaşayan her canlı gibi değişir, ayrıca yer-yüzünde değişmeyen tek şey değişmektir. **"Gelişim:** Her dil sürekli bir değişim içindedir, her dilin bir tarihi vardır. İç tarih dilin gelişim-dönüşüm esnasında yapısında oluşan değişmeleri inceler. (....). Dış tarih ise dil-bilimsel gelişim-dönüşümün, oluştuğu koşulları belirler (bak. DEĞİŞİM." (4).

Dilde değişim, sözü edilen dilin sözlü dilinde "langue parlée" başlar ve zamanla yazı dilini "langue écrite" etkiler. Örneğin: Türkçe'de (sözlü dilde) seslem (bazı koşullara bağlı olarak) ve sözcük sonundaki **"r"** ünsüz-sesinin yitmesi yazı diline de yansımıştır; "bir" sözcüğü "bi" biçiminde de yazılmaktadır Can YÜCEL'de Aziz NESİN'de vd. de olduğu gibi. Ya da **"h"** ünsüz-sesinin sözlü dilde yitmesi sonucu yazılı dilde "hastahane", hastane, "pastahane" pastane vb. olmuştur. Tüm bu değişimler de zamanında eleştirildi dil berbat ediliyor diye. Dilde ekonomi ses yitmelerinin nedenidir dersek hiçte yanlış olmadığını görürüz bu tanının. Ancak dillerdeki ekonomi, **dillerin kendi sesçil özellikleri içinde gerçekleşirken**, unutulmaması gereken genel özelliklerden biri, genelde (ayrıksı örnekler hariç) ses-bilgisel açıdan zayıf diye tanımlanan seslerin yitirilmesidir. Tüm bunlar hata olarak kabul edilemez gerçekleridir dillerin. Örneğin Fransızca'nın şart kipi, şimdiki zamanı birinci tekil şahsının son sesi, açık "e"dir, ama bu-gün bu ses kapalı "e" dediğimiz ünlü-sese dönüşerek sözlü dilde, gelecek zamanın birinci tekil şahsının son ünlü-sesi olan kapalı "e" ile karıştırıla-bilmektedir, bu durumda anlam karmaşası ortaya çıkmaktadır Bu karmaşayı konuşan kişiler "ama şart kipi" gibi sözlerle engelleme yoluna gitmek zorunda kalmaktadırlar. Sonuçta Fransızca bu bağlamda salt bir ses yitirmemiş aynı zamanda bir ses-birim "phonéme" yitirmiştir ve Fransız dilinin dil zaptiyesi Fransız Akademisi aciz kalmıştır bu durum karşısında, görüldüğü gibi dilin kendi özellikleri ve de ihtiyaçları sonucunda oluşan değişimlerine hiç kimse karşı koyamaz... Bu durumun tam tersi Türkçe'de olmuştur: Istanbul Ağzı Anadolu Türkçe'sindeki "el" (yabancı anlamına gelen) sözcüğündeki kapalı "e"yi, açık "e"ye dönüştürerek bir sesi ve de bir sesbirimi yok etmiştir, bunun nedeniyse Istanbul Ağzında salt açık "e" oluşudur, kapalı "e" yoktur.

Dil, salt felsefenin alanı değildir artık bu-gün. Bilimlerin doğmasına neden olan felsefe, dil-yetisi-bilimleri öncesinde, betik-bilim (filoloji) ile dili konu edinen tek alandı. Ancak Saussure'den bu yana dil-yetisi-bilimleri dili, dilleri, her yönüyle bilimsel olarak inceleyen tek bilim dalı olmuştur. Türkiye'deki dil karmaşası, bu bilim dalının Türkiye'de fakülte ya da yüksek-okullara sahip olamayışından da kaynaklanmaktadır. Türkiye'de, dil-bilim haritalarından oluşan bir dil-bilim atlası bile yoktur. Bu durumda dilde karmaşa nasıl önlene-bilir?

Yazım biçimim Türkçe'deki ses-bilimsel ya da biçim-ses-bilimsel bütünlüklerin gereğidir. Türkiye'de gözlemlediğim kadarıyla bu bütünlükler tanınmıyor bile. Türkçe sözlüklerde sesçil çevri-yazı "transcription phonétique" yok, sözlükler sağır ve dilsiz, sözlükler ses bandından yoksun.Türkçe'nin100'e yakın sesçil özellikleri, ses-bilimsel bütünlükleri dikkate alınarak yazım kılavuzu hazırlanmazsa dilde karmaşa nasıl önlenir? Bir yazar, yazım kılavuzlarındaki karmaşa nedeniyle soruyor, aktarma öğe olan "blok" sözcüğü "un" son-eki (takısı) aldığında "blok'un"mu, "bloğun"mu yazacağız diye. Türkçe'nin en güçlü sesçil özelliklerinden biri, sözcük sonlarındaki **"p, t, k, ç"** ötümsüz ünsüz-seslerinin "sons consonantiques sourds" ünlü-sesle başlayan bir sonek aldığında ötümlü ünsüz-seslere "sons consonantiques sonores" **"b, d, g➡ ğ, c"** dönüşmesidir (bu özelliği bir-çok bilimsel detayı atlayarak, basite indirgeyerek verdim). Bazı aktarma öğelerde ve öz Türkçe sözcüklerde sözü edilen özelliğin işlemediği görülür. Bu duruma neden olan diğer sesçil özelliği Türkçe'nin şudur: Aktarma öğeler eğer geldikleri dillerde ötümsüz ünsüz-sesle bitiyorlarsa, bu ünsüz-sesler Türkçe'nin, yukarda verilen, ötümlüleşme "sonorisation" özelliğinin etki alanına girmez, yani "blok" sözcüğü "blokun" diye söylenir, yazılır, çünkü Fransızca'da bu sözcük "bloc" **"k"** ötümsüz ünsüz-sesiyle biter, ancak konuşma dilinde Türkçe'nin ötümlüleşme özelliği ağır basmaya başladığından sözcüğün sonundaki **"k" ➡ "ğ" ➡ "ğ"** dönüşür ve sözcük "bloğun" olarak gerçekleşir, gördüğüm kadarıyla bu gerçekleşiş yazı dilini de etkisi altına almağa başlamış. Türkçe'nin yıkarda sözü edilen iki sesçil özelliği, içinde bulunduğumuz bağlamda çatışmaya girmiş görünüyor, bu nedenden dolayı geçiş dönemi yaşayan "blok" sözcüğü, ünlü-sesle başlayan bir son-ek aldığında "blokun" da, "bloğun" da biçiminde yazıla-bilir, ancak sözlü dilde ağır basan gerçekleşiş biçimi bu sözcüğün "bloğun"dur. Ötümlüleşme sesçil özelliğine ayrıksı değil, ama aykırı düşen örnekler vardır

Türkçe'de, nedenlerini açıklamak bu konuda ayrı bir yazı gerektirir, özellikle de Ortak Türkçe'den "turc commun" bugünlere uzanan ödünleme "compensation" sesçil olayları çok önemli bir yer tutar. Dil-bilimci, dili gözlemler, dilde oluşan değişimlerin nedenlerini araştırır, dilin özellikleri içindeki gelişimleri, özellikler arası ilişkileri "étude des relations **exter-structurales**", özellikler içi ilişkileri "étude des relations **inter-structurales**" vb. inceler, ama asla dilin geleceği konusunda kehanette bulunmaz.

Türkçe'nin yazısı sesçil bir yazı "phonétique" olmayıp, hemen, hemen ses-bilimsel "phonologique" bir yazı oluşu nedeniyle yazımı etkileyecek tüm sesçil olaylar, yazıma ses-bilimsel bir sistem içinde yansır (üst-ses-birimler "archiphonéme" hariç). Bu durumda Türkçe yıpranmamış, düzenli bir dil olarak yazımı oldukça kolay olan bir dildir, yeterki Türkiye'de sesçil özellikler ve ses-bilimsel yansımaları, biçim-ses-bilimsel "morphophonologique" bütünlükler dikkate alınsın.

Türkçe'de kullanılan bazı aktarma öğelerin ünlü-sesleri üzerindeki inceltme ya da uzatma işareti olan "^" şapkayı, Türkçe'nin ses-bilgisel, özellikle ses-bilimsel ve biçim-bilimsel özellikleri nedeniyle, kullanma koşulları şunlardır:

1) Aktarma öğeler arasında anlam karmaşasını engellemek için kullanılır. "~" karşıtlık "opposition" işaretidir.

Örnek: **hakîm ~ hâkim**

2) Aktarma öğeyle, Türkçe sözcük arasındaki anlam karmaşasını engellemek amacıyla da kullanılır.

Örnek: **hala ~ hâlâ** (hala sözcüğü Arapça kökenli olmasına rağmen her bakımdan Türkçeleştiği için Türkçe sözcük kabul edilir). Buna karşın "ilan" vb. sözcüklerde şapka kullanmaya gerek yoktur, zira şapka kullanılmadığı taktirde, anlam karmaşası yaratacak en küçük çift "paire minimale" mevcut değildir Türkçe'de. Ayrıca ölü sözcük diye nitelenen, artık dilin kullanmadığı sözcükler üzerinde tartışmanın bir anlamı yoktur. Ancak dilde "périphérie" sözcük denilen ölü sözcüklerin yok olup gitmesinin engellenmesi için, dildeki "périphérie" sözcüklerinden oluşan bir sözlük hazırlanması, sözlük geçmişi pek yeterli olmayan diller için gereklidir.

Gönderme/Açıklama

(1) Doğal dil sözcüğüne aşağıdaki anlamlar yüklenmiştir: "...., dil bir sosyal kontrattır...", "Dil toplumsal bir üründür..." Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage, Jean DUBOIS, Mathée GIACOMO, Louis GUESPIN, Christiane MARCELLESI, Jean-Baptiste MARCELLESİ, Jean-Pierre MÉVEL, Larousse, 1994, Paris, sayfa 267.

(2) Toplumsal ürün olmayan, toplumsal kontrata dayanmayan dil.

(3) Dr. Halidun ŞEN, Bilimsel nedensiz disiplinin gerekliliği üzerine, İnsancıl, Ocak 1993, sayı 27, sayfa 33, sütun 2 ve 3.

-Dr. Halidun ŞEN, Aktarma(lar) ve bilgi süzgeci, Varlık, Ağustos 1993, sayı 1031, sayfa 64, sütun 1'in sonu ve sütun 2.

-Dr. Halidun ŞEN, Anlaşmazlık ve bilgisizlik, Varlık, Ağustos 1994, sayı 1043, sayfa 58, sütun 2, paragraf 2 ve sayfa 59, sütun 1 ve 2.

(4) (1)'in aynısı, sayfa 189.

Gökte Yıldız Sayılmaz

Gözler görmez konuşur
Yaşamın bu sessiz marifetine
Saygın büyüktür de
Beni alıp götürdüğü yeri bilirim.

Koca doğu
Bizleri niçin böyle zavallı
Böyle yalnız kodun
Gözlerin bu acımasız diline
Ve de ben
Aklımın kuruduğu bu şaşkınlıkta
Tek bir sorum kaldı
Avcunun içinde
Beni seviyor musun
Öf be

Müştak ERENUS

Düzeltme

İnsancıl'ın Kasım 1998 sayısında yayınlanmış olan " Ana - Dilde İbadet" başlıklı yazımdaki dizgi hataları şunlardır.

1) Yazının bir-çok yerinde birleşik sözcüğü oluşturan sözcükler arasına tire konulmamıştır. Doğrusu, birleşik sözcüğü oluşturan sözcüklerin arasına tire konulmasıdır.

2) "aktarıla-bilirmi" sözcüğü "aktarı-labilir mi" biçiminde dizilmiştir.

3) Soru son-eki (mı, mi, mu, mü) bazı yerlerde sözcüklere bitişik yazılmamıştır. Doğrusu soru son-ekinin sözcüklere bitişik yazılmasıdır

Bu dizgi hatalarından dolayı okurlardan özür dilerim.

Halidun ŞEN

TÜRKİYE'DE FUTBOL II

Temel DEMİRER

Türkiye halkının yüzde 68.4'ü hiç spor yapmıyor. Sürekli spor yapanlar ise 3.2.[75] Ancak buna karşın Türk(iye) toplumu futbol hummasına tutulmuş bir görüntü arzediyor. Futbol hummasına tutulmuşların; kırsal kesimden kopan ama kente de adapte olamayan varoşlardaki insanlarımızın en büyük kesimi oluşturduğu "sır" değil. "Geçiş Toplumu"nun arafında kalan genç kütle, ciddi bir "kimlik bunalımı"nı yaşarken, dişliler arasında övütüldüğü Mc Donaldlaştırılmış toplumsal yaşamının değişenleriyle altüst olurken arabeskleşen Türkobesk karşımıza dikiliyor! Bu durumda, sosyal kimliği ile futbol takımını özdeşleştirerek, sorununa sahte bir çözüm üreten Türkobesk, tuttuğu futbol takımının serüvenine kodlanarak, düzenin saldırgan terapisine maruz kalıyor. Taraftarı olduğu takım maçları kazanınca çıplak yaşamın dertleri siliniyor, kaybedince de ruhsal depremin yıkıntıları arasında kalan Türkobesk azgınlaşıyor. Azgınlaşan Türkobesk'ın nelere kadir olduğunu döner bıçakları, kasaturaları, sustalıları ya da yenilgiye uğramaları anda veya rakip takımın taraftarlarına rasladıklarında canavarlaşan öfkeleriyle somutladıkları tribün icraatlarından (yakinen!) tanıyoruz!

Bu işin bir yanı; ötekine gelince futbol endüstrisinin dünyası artık "büyük" futbolcuların etrafında dönüyor. Ama toprak saha ve kent varoşlarındaki sahipsizler yine de kapitalizmin futbolla körüklediği sahte hayalleri yaşıyorlar. Bir gün keşfedilmek, "büyük" takımlara gidip, "büyük" futbolcular olmak için yaşıyorlar. En büyük hayalleri "büyük" olmak. Malum ya dünya "büyük" futbolcuları tanıyor. "Büyükler"in dünyasında "küçükler"e yer ve şans yok. O halde ne pahasına olursa olsun "büyük" olmayı hedefliyor; bu tutmadı mı da, "büyük" yıkılıyorlar; "büyük" hayal kırıklıkları yaşıyorlar... Beklentileri gerçekleşemeyince de, tutunamayanlar kategorisine transfer oluyorlar; ondan sonra da "Batsın bu dünya!" karamsarlığına gark oluyorlar... Perde kapanıveriyor!

Futbolun dayattığı bu ikili açmazdan başka bir de kapitalist egemenlik tarafından ideolojik-siyasal kullanımı söz konusu! Nasıl mı? "Bin yılın son dünya kupası Fransa'da yapılırken, futbol tüm dünyanın tek ortak gündemi haline geldi. Ne doğal afetler, ne devrilen diktatörler, ne ekonomik çalkantılar, ne de futbol nedeniyle çıkan aile kavgaları, yüz milyonların ekran başında dünya kupasını izlemesini engelliyor: Başka birçok biçimde tasnif edilebilen dünyalılar ikiye ayrılıyorlar: Dünya kupasını izleyenler ve izlemeyenler. (...) TRT1'in dahi rating rekorları kırmasını sağlayan futbol, egemenlere etinden, sütünden ve yününden yararlanılan 'merinos' koyunlar gibi çok yönlü hizmet veriyor. Dünyanın her yerindeki faşist devletler halkın muhalefetini engellemek için yoğun bir terör politikası uyguluyorlar. Ancak bu terör politikası, her yerde halkın kültürünü yozlaştıracak ve sürü psikolojisinin uygulanmasına yardımcı olacak futbol, yoz eğlence, fuhuş, uyuşturucu vb. gibi araçlarla birlikte kullanılıyor. Portekiz'in faşist diktatörü Salazar'ın 3F'si (futbol, fiesta: karnaval eğlenceleri, fado: tango) bu konuda en bilinen örnek. Halkın düşünmesini, ülkesinin sorunlarıyla ilgilenmesini engellemek, bu politikanın birinci hedefi. Kitlelerin umutları, kendi öz güçleri ve emekleri yerine at yarışlarına, piyangolara, kazı kazanlara bağlamaları; toplumsal kimliklerini bir takımın taraftarlığına indirgemeleri isteniyor. Şehir ve iş yaşamında yalnızlaştırılmış vahşi kapitalizmin sömürü çarkları içerisinde mutsuzlaştırılmış bireylere, taraftarlık sayesinde yalnızlıkları, mutsuzlukları unutturulmaya çalışılıyor. 12 Eylül sonrasında ülkemizde yaşananlar da bu konuda iyi bir örnek. Darbe sonrasında futbol, 'potansiyel olmasına rağmen tesis eksikliğinden' hemen gelişemedi, ancak onun boşluğu porno, mafya ve uyuşturucunun hızlı gelişimi ile dolduruldu. Ve birkaç yıl sonra özel TV'ler, 'kalitesi' yükselen futbol ve serpilen popçular, aynı zamanda gelişen 'kitlesel imha silahları' olarak işlevlendiler. Kazanılan Avrupa maçları sonrasında sokakların 'Türk'ün sesini duyuran' faşist gösterilere sahne olmasıyla futbol, özel bir yatırım alanı haline geldi. Mahalle serserileri, kendilerine stadyumda yer ayarlayan sivil faşistlerle buluştular. Ve stadyumlar 'Kahrolsun PKK' sloganlarıyla tanıştı, kitlesel 'istiklal marşı' okuma seanslarıyla kitlelere yüksek dozda milliyetçilik zerk edildi. Aynı dönemde Vanspor, Kürt gençlerini devlete bağlamak amacıyla, Van valisi başkanlığında, özel tim asker korumasında ve korucu taraftarlığında 1. lige çıkarıldı. Ancak 'Galatasarayı seven, Galatasarayı seveni de seven' Diyarbakırlılar, 1. ligden mahrum bırakıldılar. Oral Çelik'in Malatyaspor başkanlığına gelmesiyse, devletin ve sivil faşistlerin futbola verdikleri önemin açık bir göstergesi oldu. Hepsi Malatyaspor kadar açıkça olmasa bile, futbolun bütün büyük takımlarının sermaye, istihbarat, mafya, mason ve sivil faşist ilişkileri birleştiren siyasi örgütlenmeler oldukları da artık biliniyor."[76]

"Futbol, günümüzde egemenlerin halk yığınlarını sindirmek ve onları fanatizm batağına sürükleyerek tepkilerinin hedefini saptırmak için kullandığı en önemli araçlardan biri. Futbolun ve diğer popüler spor dallarının bu özelliğinin farkında olan egemenler, toplumu bu alanlara kanalize edebilmek için inanılmaz gayretler içine girip fedakârlıklar yapabiliyorlar. (...) Futbol, diğer spor dalları ve bazı eğlence araçları sisteme yönelik tepkileri arabeskleştirip etkisizleştiriyor. Futbolun ezilen toplum kesimleri açısından taşıdığı bir diğer tehlike de, asıl gündemden ve asıl sorunlardan uzaklaştırıcı bir işlev görmesi... (...) Türkiye, özellikle son yıllarda futbol fanatizminin korkunç boyutlara ulaştığı bir ülke. Futbol, azımsanmayacak sayıda bir insan topluluğu için hayatın anlamı neredeyse... Her maçtan sonra sokağa dökülüp havalara ateş açmak ve takımına kötü söz seyleyen veya tek suçu rakip takımı tutmak olan birini bıçaklaıp öldürmek ise neredeyse sıradanlaşmış durumda. Devlet, futbolun kendisi açısından taşıdığı önemi ve çoğunluğunu yoksul emekçilerin oluşturduğu fanatiklerin kendisi için bir tehlike oluşturmadığını biliyor ve bu nedenle de futbola büyük bir önem veriyor. Amaç, daha fazla fanatik yaratmak, böylece düzene karşı tepki duyan ve çeşitli şekillerde bu tepkilerini dile getiren insanların sayısını azaltmak. Futbolun özellikle son yıllarda Türkiye'de öne çıkan ve görmezlikten gelemeyeceğimiz bir yönü de, milliyetçiliğin ve şovenist dalganın bir aleti durumuna gelmesidir."[77]

"Özellikle 12 Eylül'den sonra Kürt ulusal demokratik mücadelesini engellemek, gençliği mücadeleden uzaklaştırmak için özel bir politika izledi. Buralarda futbol takımlarının kurulmasına öncülük etti. Vanspor ve Diyarbakırspor'un birinci lige çıkması için türlü oyunlar oynadı. Anadolu edebiyatıyla gazetelerin manşetlerinde verildi. Diyarbakırspor ve Vanspor'un gündemde kalmaları için ne lazımsa yapıldı. Bu yıl ise aynı kesimler tarafından Vanspor ve Diyarbakırspor'a saldırıldı. Basında ne kadar olumsuzluklar varsa, gözler önüne serildi. Maç esnasında çıkan kavgalar abartılarak kamuoyuna sunuldu. Böylece, bu takımların, dün desteklediklerı takımların bugün küme düşmeleri için çaba harcadılar. Çünkü maskeleri giderek ortaya çıkmıştı. Oyun bozulmuştu. Zira kitleleri yanlışlarla, oyunlarla uzun süre oyalamak doğaya aykırı. Örneğin Diyarbakırspor teknik direktörünün öksürmesini bile haber yapan gazete ve televizyonlar, ne hikmetse aynı zatın futboldaki tekelleşmeyi ve yolsuzlukları teşhir etmesini duymak istemedi. Geçtiğimiz sezon ise Ağrı, Cizre, Batman vb. bölgelerin spor klüplerine önem verildi. Ağrı'nın eski valisi olan Kutlu Aktaş, Ağrıspor'a özel ilgi gösterdi, geceler düzenledi, para topladı. Devletin tüm birimleri Ağrıspor için seferberlik ilan ettiler. Öğretmen ve memurlardan Ağrıspor için para alındı, maaşları kesildi. Sesi soluğu olmayan Ağrıspor namağlup ilan edildi; ikinci liğe çıkarıldı. Futbol kültürünün yaygın olmadığı Ağrı'da herkes futbolla ilgilenmeye başladı. Aynı yöntemlerle Erzurumspor da 30 yıl sonra 1. lige çıkarıldı. Yapılan propagandalar sonucunda Ağrıspor ve Erzurumspor'un taraftarları da diğer taraftarlar gibi şiddet dolu kutlamalar yaptılar. Onlar da silah sıkıyor, kan döküyor, karşı takıma küfür ediyor, sokakları işgal ediyordu. Erzurumspor taraftarları "Dadaş geliyor, dadaş! Kahrolsun bölücülük!" sloganları atarak ırkçılığı, faşizmi hortlatırken, (...) Ağrı'da da yığınla işsiz genç zamanını futbolla geçiriyor. Yoksulluğun, baskının, açlığın diz boyu olduğu Ağrı'da insanlar dikkatlerini futbolda yoğunlaştırmakta ve yapılanlara karşı birçok genç futbolu bir ekmek kapısı olarak düşlemekte. İnsanlar futbol kurslarına yazılıyor, ünlü olacağı günün hayalini kuruyor. Sosyal yaşamın sıfırda olduğu bölgede futbol, aynı zamanda bir sosyal faaliyet ve eğlenme aracı olarak insanlara empoze ettirilmektedir. Her pazar sokaklar taraftarların çığlıklarıyla dolup taşmaktadır. Kutlamalar sırasında yapılan hiçbir şeye müdahale edilmiyor. (...) Devlet Bakanı Şırnak milletvekili Salih Yıldırım, 'Sosyal barışa ihtiyacı olan bölgelerde futbol önemli bir araçtır-etkendir' diyor. Ve ekliyor, 'Bu yörelerin takımlarının çoğunlukta olduğu 37 takımın küme düşme tehlikesi var. Bu takımların küme düşmemesi için bir yasa tasarısı çıkaracağız.' Görünen o ki, devlet toplumu ilgilendiren yığınla yasayı çıkarma yerine, bütün umudunu küme düşme tehlikesi durumunda olan 37 futbol takımına bağlamıştır."[78]

Yine neden ve nasıl mı? Sözü Ertuğrul Özkök'e bırakalım: "Galatasaray'ın Diyarbakır önerisi Hürriyet tarafından ortaya çıkarılmadan önce, perde arkasında ilginç bir telefon konuşması geçiyor. Yönetim Kurulu, 'çok gizli' kalmak kaydıyla bu öneriyi tartışmaya başladıktan sonra, Kulüp Başkanı Faruk Süren, Genelkurmay ikinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'le telefon konuşması yapıyor. Süren'in amacı, maçların Diyarbakır'da oynanmasının güvenlik açısından bir sıkıntı yaratıp yaratmadığını öğrenmek.

Tabii Çevik Bir'e telefon etmesinin bir başka nedeni daha var: Eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in kurduğu vakfa yardım için İstanbul'da düzenlediği gecede, Çevik Paşa, Diyarbakırspor ve Vanspor'un küme düşmesinden duyduğu üzüntüyü anlatmış ve bu bölgeye birinci ligin yeniden girmesinin gerekli olduğunu söylemişti. Yani Galatasaray'ın aldığı kararda, Bir'in bu sözlerinin de etkisi vardı.

Çevik Bir, derhal bölgedeki yetkililerle konuşuyor ve 'Biz güvenliği yüzde yüz sağlarız' cevabını veriyor. Ama bu arada ağzından ilginç bir cümle daha çıkıyor. Galatasaray'ın böyle bir projeyi gündeme getirmesinden duyduğu heyecanı şu sözlerle dile getiriyor: 'Faruk Bey, siz bu projeyi gerçekleştirin, ben de tuttuğum takımı değiştiririm.' (...)

Faruk Süren, aynı gün bir de Başbakan Mesut Yılmaz'la konuştu. Yılmaz da destek vaat etti. 'Ancak önce bu işi bir kağıda dökün' dedi. (...) Şu an için kesin hesap çıkarılmış değil. Ancak kabaca yapılan bir hesaba göre, 30 ila 36 milyon dolar arasında bir yatırım yapılacak. Süren, 'Biz bunu yapmaya hazırız. Ancak devletin de bize şirketlere verdiği teşviki sağlaması lazım' diyor. (...)

Tabii bir de Abdullah Öcalan meselesi var. Malum, 'O da Galatasaraylı...' (...) MED TV'den gelen bir haber, Faruk Süren ve arkadaşlarını rahatlattı. Çünkü Öcalan MED TV'de yaptığı bir konuşmada bu projeye şiddetle karşı çıkmış. (...) Faruk Süren, 'Demek ki iyi yoldayız' diyor.

Galatasaray'ın Diyarbakır'a gidişi, elbette sadece bir klübün maçlarını orada yapması anlamı taşımıyor. (...) Nereden bakılırsa bakılsın, Galatasaray Klübü cesur ve çok önemli bir süreci başlattı. Bu başarılır ve başarılmaz, hiç önemli değil. Önemli olan, Türkiye'nin önde gelen müesseselerinin artık Güneydoğu'yu kendi asıl ilgi alanlarına almış olmasıdır."[79]

Galatasaray'ın "Diyarbakır Projesi" hakkında Olağanüstü Hal Bölge Valisi Aydın Aslan açıklamasında, "Bu büyük jest bizi ve bölgemizi çok sevindirdi. GS'ın bu projesi birlik ve beraberlik projesi açısından faydalı olacaktır. Biz maddi ve manevi her türlü yardım için söz veriyoruz. Güvenlik açısından kimsenin şüphesi olmasın. Diyarbakır'da, Ali Sami Yen'dekinden daha rahat maç yapacaklar"; Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkanı Ahmet Bilgin ise, "GS bir misyon üstlenerek, milli bütünlüğü sağlamada adım attı. Diyarbakır'ın hafızalara yanlış yerleşen imajı bu sayede değişecek"[80] dediler.[81]

Tüm bunlara bağıntılı olarak "Faili meçhul cinayetler"i destekleyen 'Diyarbakır Söz' Gazetesi ve 'Söz TV' sahibi Altındağ ailesi, Diyarbakırspor Klübü Başkanlığı'nı ele geçirme hesapları yapıyor. Özellikle Susurluk çetesinden Ali Fevzi Bir'in Sahrayiceditspor'un, Oral Çelik'in Malatyaspor Klübü Başkanı olmasından sonra M. Emin Altındağ da Diyarbakırspor'un Olağan Kongresi için Başkanlığa aday olduğunu açıkladı![82] Adil Küçük, "Kombassan Holding, 1996 yılında Konyaspor'u alarak sahaya çıktı. Adını Konya Kombasan olarak değiştirdiği kulüp için büyük paralar harcamaktan çekinmeyen holding, bugün çok iyi bir reklam aracının sahibi. Türkiye 1. basketbol liginde de temsil edilen kulüp böylelikle Kombassan'ın daha geniş kitlelere duyurulmasını sağladı. Bugünlerde Yozgat'ta Yimpaş denildiği zaman, akla Yozgatspor geliyor. Eski Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin Kayserispor Başkanı olmasının nedenini yalnızca spor aşkıyla açıklamak mümkün değil. Karatepe'yi Ankara DGM'de yaptığı savunmanın ardından, Kayseri'ye döndüğünde karşılayanların arasında kulübün çok sayıda taraftarının bulunması, eski başkanın neden sporu çok sevdiğini anlatıyor. Takımı 1. lig kapısından dönen FP'li İstanbul Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan ve Ankara Belediye Başkanı Melih Gökçek'in yakın ilgilerinin nedeni de sporun sağladığı avantajlardan yararlanmak. Konya'daki Endüstri Holding de spor kulübü alanlarına girdi. Holding'in aynı anda kurduğu 7 şirketten biri spor yatırımlarıyla ilgilenecek. Şirket 2. ligdeki Aksarayspor'u alarak, iştiraklerinden Ektaş'ın adını verdi"![83] Erol Aksoy'un Show TV'si Sakaryaspor'u, Uzanlar da İstanbulspor ile Adanaspor'u satın aldı! Ve bir zamanlar boynuna sarı-kırmızılı kaşkol saran Tansu Çiller de, "Hakanlar'ın sayısını artırmayı hükümet programına ve koalisyon protokolüne koyduralım. Böylece ödemeler dengesindeki açığı, ihracat gelirlerimizdeki boşluğu kapatalım"[84] demogojisine sarıldı!

"Sonuç Yerine"

Dünya Kupası'nın başlama vuruşundan önce Ali Kırca şöyle "buyuruyor"du: "Bugün üzerinde oturduğumuz 'küre-i arz' üzerinde tüm kimlik sorunları bitecek. Brezilya-İskoçya maçının başlama vuruşuyla birlikte, dünya küresi, bir futbol topuna dönüşecek. Irkları, dilleri, dinleri, renkleri futbol birleştirecek. Futbol vatandaşlığı alt kimliğinde, bütün ayrımlar ve ayrılıklar bir ay içinde sona erecek. Onun için futbolu yabana atmayın. Her şeyin başı futbol... Meşin yuvarlağın yeşil sahalardaki macerasıyla pek de ilgilenmeyenlerin, şu bir aylık süreçten öğreneceği çok şey vardır. Dikkatle bakınlar Fransa 98'e. Futbolun kitleleri uyuttuğunu değil, uyardığını; ayrıştırdığını değil birleştirdiğini göreceklerdir. En kötü meşinden yapılmış top; en üstün teknolojiyle üretilmiş silahlardan daha iyidir. (...) Futbolu yabana, hayatı taca atmayın."[85]

Kerem Çalışkan hiç Ali Kırca'dan aşağı kalır mıydı: "Uluslar güç ve yeteneklerini ortaya koyuyor. Globalleşen dünyada milli bir yarış. En büyük kim? En iyi kim? Kozlar yeşil sahada paylaşılacak. Futbol savaş mı? Hayır, ama savaşmayan kazanamaz! Futbol politika mı? Hayır, ama kitleleri politikadan daha çok etkiliyor! Futbol sanat mı? Hayır, ama estetiğin önemli payı var! Show-business denebilir mi? Çok daha önemli ve yaygın bir sektör! Futbol demokratik bir spor mu? Evet, ruhlarda kolektivizmin sınandığı bir alan! Futbol bireysel mi? Hem de nasıl? Yıldızlar, çağımızın kahramanları, futbol starları! Çok insani bir spor futbol. Gücü ve zaafı ile çok insana özgü bir spor. Her ikili mücadelede bir düello. Her çalım bir zekâ kıvılcımı. Her gol bir zafer sevinci. Futbol o kadar insani bir spor ki, dünyanın en gelişkin elektronik firmaları, yeni robot sistemlerini futbolda deneyecekler. Çünkü, 'Futbol oynamayı beceren bir robot, insana özgü her şeyi yapabilir' diyorlar."[86]

Cengiz Çandar'ın, "Dünya Kupası ile yatıp kalkacağız. Kim ne derse desin, futbol, çağdaş dünyanın en büyük fenomeni. Bunun izahını öyle çok rasyonel gerekçelerle yapabilmek de kolay değil. Futbol, bir dönem solcuların pek itibar ettiği, büyük ölçüde bir 'entellektüel snobizmi' yansıtan 'halkların afyonu' tanımlamasını yerle bir etti. Futbol; en gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerden en yoksul ülkelere kadar milyarlarca insanın hayatını, umutlarını, sevinçlerini ve öfkelerini kavrayıveriyor. Bugün 5.8 milyar nüfuslu insanlık âleminde, futboldan daha büyük bir ortak payanda yok. Teknoloji çağında, televizyon sayesinde yaklaşık 4 milyar kişinin Dünya Kupası'nı seyretmesi, bunun en çarpıcı kanıtı. (...) Dünya Kupası'nın, bu önüne geçilmez cazibesinin tanımı zor olsa bile, herhalde en anlamlı yönü 'çoğulculuk' ve 'farklılık' içeren 'demokratik' özelliğidir. (...) 'Demokratik özelliği' sayesindedir ki, bütün insanlığın gözleri önünde, yoksul ülkelerin takımları sanayi devlerine kafa tutabilmekte ve altedebilmektedir. İşte örnek Brezilya..."[87] ya da Ali Bayramoğlu'nun, "Futbol sahada oynanan bir oyun olmasının yanısıra, insanın özünü, insanı insan kılan 'küçük an ve anlamlar'ın tutkusunu, evrenselliğini ve devasalığını yansıtmıyor mu?"[88] demesine ne demeli?

İyi de, gerçek bu zırvaların neresindeydi? Ya da bayılarımız; Nilüfer Kuyaş'ın "Futbol avuntusu, fasarya" adlı yazısında futbolu sevmeme "gerekçeleri"ne ne diyorlardı: "Futbolu artık sevmeyişimin başlıca nedeni, başka sporlar gibi ama onlardan çok daha fazla ticarileşmiş olması, büyük para ve güç elde edilen bir sanayi haline gelmesi. Futbol heyecanı, okumuş ya da kültürlü kesimde, yerine başka bir şey icat edilemediği için hâlâ 'gibi' yapılan, ama ateşi sönmüş bir heyecan bence; çünkü artık sporun rekabet, ekip dayanışması yahut estetik değerleri değil, sadece sadece parası konuşuluyor. Gerisi kuru gürültü.

Eğitimsiz kitleler için futbolun hâlâ sahte bir dayanışma ruhu var. Herkesin geçim derdiyle birbirinin gözünü oyduğu bir ortamda, futbol ezik erkek ruhlarına palyatif bir ilaç, sözde bir cemaat hissi sağlıyor. Ama futboldan soğumamın ikinci nedeni olan şiddet, bunların sahte değerler olduğunun en somut kanıtı. Kendimizi aldatmayalım, bu şiddet kalıcı.

Genellikle sanıldığı gibi, futbol sınıfsal ve kültürel bir ayrım çizgisine oturmuyor. Refah ve kültür düzeyi yüksek sınıflar da, en az işsizler ordusu kadar futbol iksiriyle avunmak durumunda. Aynı şekilde entellektüellerin futbola burun kıvırdığı da yanlış. Le Monde gazetesinde bir yazı hatırlatıyordu: Sartre, Diyalektik Aklın Eleştirisi'nde futbol takımını grup kaynaşmasına örnek göstermişti; Nabokov kaleci için 'Yalnız kartal, matador' demişti; Norbert Elias akın geliştirmeyi, 'minyatür toplumsal süreç' diye tanımlamıştı. Gramsci için futbol 'insancıl sadakat krallığı' idi. Daha neler!

Erkeklerin her türlü ezici gerçeğe karşı futbola sığınarak kendilerini böylesine muhteşem aldattıklarına bakmayın siz. Bazı edebiyatçılar gerçeği çok erken görmüşler. Örneğin Haldun Taner. 'Fasarya' adlı öyküsünde iki adam dertleşir; gençliklerinde biri sağ haf biri de sol haf oynamıştır. Ve artı hayatın gerçekleri bellidir. 'Biz hep haf oynayıp durmuşuz. Arada golleri başkaları attı, parsayı onlar topladı. Bundan sonra da biz yine haf duracağız, golleri başkaları atacak. Kaderimiz haflıkmış, ne denir?'

Ya kaderi sadece izleyicilik olanlara ne buyrulur? İşte futbolun gelip dayandığı yer: Hayat için kullanılan bir metafor. Hem de artık içi boş bir metafor. Gol atmak ve gol yemek üzerine kurulu bir hayat anlayışı. Ne avuntu değil mi? Asıl parsayı futbol sanayisi topluyor, biz de avucumuzu yalıyoruz."[89]

Emekçiler futbol ile avucunu yalarken Çetin Altan'ın "Paris'teki bir şampiyonluk maçını oturduğu yerden 2 milyar insan görsel olarak izleyebiliyor şimdi.[90] 'Ulus-Devlet' modellerinin pençesi altındaki yerellikler yerel koşullandırılmışlıkdan, evrensel bir globalleşmeye geçiş süreci derler buna"[91] derken; onu uyarırcasına Derya Sazak, "Futbol artık çağımızın büyüsü. Ekrandaki topu kovalayan, dünya nüfusunun yarısının kendisine gelebilmesi için 32 günün geçmesi (yani Dünya Kupası'nın bitmesi-b.n) gerekecek"[92] diyordu![93]

Ama aldıran kim? Ya da onların umurunda mı? "Elbette değil!" deyip, Simon Kuper'in "Futbol Asla Sadece Futbol Değildir"[94] adlı yapıttaki şu satırları izleyelim: Bolivya Devlet Başkanı, takımının maçlarını stada giderek izlemişti. Kendisine, ülkesinin öncelik taşıyan konularıyla ilgilenmesinin daha doğru olup olmadığı sorulunca, 'Bolivya'da Dünya Kupası'ndan daha öncelikli konu yoktur' diye cevap vermişti. (...) Bir ülke ne kadar kötü durumdaysa, Dünya Kupası onlar için o kadar önemli oluyordu. (...) Futbol savaşlar çıkmasına (...) neden olur, mafyayı ve diktatörlükleri adeta büyüler!"

Mehmet Y. Yılmaz'ın deyişiyle gerçek şu: "Dünya topun peşinde küçülüyor"[95]; ancak negatif anlamda, pozitif bağlamda değil! Örneğin "1968'de, Paris gençlerin başkaldırısına sahne oluyordu. Sokaklar bir şenlik yerini andırıyordu. (...) 1968'den 30 yıl sonra 13 Temmuz günü Paris sokaklarında yine mahşeri bir kalabalık vardı, caddeler direklere kadar hınç insan doluydu, ama bu kez kızıl bayraklar değil, kırmızı-mavi-beyaz Fransız bayrakları dalgalanıyordu ve eğlenenler arasında polisler de vardı. (...) Futbolun ahir zaman dini olduğunu söyleyenlerin sayısı giderek artıyor."[96]

"Ahir zaman dini"yle "Dünya spora, futbola endekslendi. İç savaş (yani, ülke içi sınıf savaşı) unutuldu. 'On altıncı dünya harbi' (milletlerin dalaşması) başladı. Futbol savaştır. İkiye bölünmüş, kendi yarı sahalarını parsellemiş orduların, kendi mevzilerini korurken, düşman tahkimatına tasallut ve tecavüz etmeleri, ele geçirmeye çalışmalarıdır. Futbol savaşı simülasyondur, sanal muharebedir. İlkel duyguların, dışavurumların tercümanıdır. Futbol aynı zamanda, iç ve dış poli-

tikadır. Sporun 'baba evi' siyasetidir. Spor, siyasetin elinde doğmuştur. Futbola siyaset hiç karışmamıştır. Siyaset bişine geldiğinde top oynamıştır. İlk 'organize spor olayı' olan antik Olimpiyat Oyunları'nı Elis Kralı Iphitos başlattı. M. Ö. 776'da başlayan bu oyunların amacı, devamlı savaşan Yunan site devletlerini 40-45 günlük barışa sokmaktı. O güzelim olimpiyatları saldırgan savaşçı Roma İmparatoru Theodisius bitirdi..M.S. 393 yılıydı: 'Ekmek kalmadı, sirk verelim' dedi. Latincesi panem et circenses'ti. Sporun adı 'gladyatör dövüşleri' oldu, spor adına kan gövdeyi götürdü. 'Siyaset' ne gerektiriyorsa 'spor' onu yaptı. 20. yüzyılda, 'Bana 200 bin kişilik bir uyku tulumu yapın!' diyen Francisco Franco'nun bu buyruğu, ortaya ünlü Bernabeau Stadı'nı çıkardı. Antonio Salazar, 'Ben Portekiz'i 38 yıl süreyle, 3F yani Fatıma (örgütlü din), Fiesta (şölen) ve Futbol'la yönettim!' dedi."[97]

Bırakın Mehmet Y. Yılmaz, "Futbolu dahiler oynar, kazmalar değil",[98] ya da Mine G. Kırıkkanat, "Futbol; ırk, ulus, sınıf ve sınır tanımayan evrensel bir kültür, tanrısı olmayan bir din. Ama aynı zamanda milliyetçiliğinde yeni adresi[99] artık"[100] veya "Kızıl Tugaylar"ın eski teorisyenlerinden felsefe profesörü Toni Negri, İtalya'daki cezaevinde 'Liberation' gazetesindeki makalesinde şunu desin: "İtalya'da yaşamak için futbol atmosferini teneffüs etmek gerekir. Nitekim şu an bulunduğum Roma hapishanesinde pazartesi günü lig, perşemde günü de kupa maçlarından sonra mahkûm veya gardiyanlar ve ziyaretçiler ya da personelle olan tüm konuşmalar mutlaka futbolla başlıyor. Dışarıda da öyle! Fakat ben İtalya'daki yeni olgu karşısında huzursuz ve şaşkınım. Çünkü bütün eski değerler yıkılmış durumda. Gerçek bir uygarlık krizi mevcut. Eskiden insanlar bir kulübün taraftarlığına ilhak ederken veya bu taraftarlığı miras olarak devralırken ne yaptıklarını bilirlerdi. AC Milano, Torino, Roma şehirli proletaryanın 'kızıl' takımlarıydı. Buna karşılık İnter, Juventus ve Lazio finans büyük burjuvazisinin, Agnelli ailesinin ve Fiat çevresinin, Roma toprak aristokrasinin ekipleriydi. Stadyuma gitmek, sınıf aidiyetlerini sahiplenen kentli kültürünün parçasıydı. Ama şimdi hiçbir şey belli değil. Berlusconi'nin satın aldığı MC Milano eskiden Sovyet profili bir Van Basten'in, bir Gulti'in, bir Rijkaard'ın tişörtlerini dağıtırken, artık ödül diye 'Komünizmin Kara Kitabı'nı veriyor. Alfa Romeo işçileri ise petrol zengini Moratti'nin İnter'ini destekliyor. Zaten her tarafta aynı. Şu Roma şehrinde Lazio takımının etrafında Vatikan prensleri ve banliyö yoksulları, hatta mağribi göçmen işçileri birleşiyor. (...) Getirilecek yanıtlar konusunda kaygılı ve müteredditim... Çünkü ben de postmodern belirsizlik girdabına yuvarlandığımı hissediyor, futbolun küreselleşmesi karşısında büyüleniyor ve değerler krizine dalıyorum."[101]

Mehmet Y. Yılmaz'ın, Mine G. Kırıkkanat'ın, Toni Negri'nin saptamaları, Yalçın Doğan'ın ifade ettiği şu gerçekleri gölgeleyemeyeceği gibi, tersinden doğrular da: "Jamaika'da 'devlet başkanlığı seçimleri iki ay öne alınıyor.' Çünkü, şimdiki devlet başkanı, 'Jamaika'yı Dünya Futbol Şampiyonası'na sokmuş olmanın övüncünü taşıyor. Bu fırsatı kullanarak, 'başkanlık seçimlerini tam dünya kupasına' ayarlıyor ki, seçimlerde şansı artsın! Buna karşılık, Meksika'da 'Meclis tatili iki ay daha uzatılıyor' ki, böylece tüm partililer evlerinde dünya kupasını rahatlıkla izleyebilsin! İran'da futbol 'Batı'nın İslâmı yok etmek için kullandığı silah' tü kaka ilan ediliyordu. Ama şimdi Dünya Kupası'na katılınca tanım değişiyor, İran 'futbolu temiz spor' ilan ediyor! Yugoslavya'da siyasal birliğin dağılmasıyla birlikte, futbol unutuluyor. Ama Yugoslav yönetimi yayınladığı emirle, dünyanın dört bir yanında top koşturan futbolcularını milli takımda topluyor. Daha önce boykot ettiği dünya kupasına şimdi 'ulusal onurun kurtarılması' diye bakıyor!

Futbolun 'politikada araç' olduğunu bilmeyen yok. Zaman geçiyor, politika futbola, kendi değişkenleri açısından yeniden bakıyor. Ülke ve ortama göre, futbolu yeniden kullanıyor. Hele dünya kupası, politika için bulunmaz fırsat. Sadece politika için mi? 'Büyük sermaye için' de bulunmaz fırsat. Bir zamanlar ünlü Alman teknik direktörü Herberger, oyuncularına, 'siz onbir kişi, onbir dost olmalısınız' diye öğüt veriyor. Şimdilerde ise oyuncuların 'en büyük dostu, sermaye.' Otomobil, meşrubat, ayakkabı firmaları öncülüğünde, her türlü sermaye... Nike ve Adidas ayakkabı firmaları 'Paris'i rekabet alanı' ilan ediyor. Coca Cola kimseye şans tanımıyor. Opel, İtalya'da Milan'ı, Fransa'da Paris St. Germaine'i, Almanya'da Bayern München'i teslim alıyor. Gözü şimdi diğer otomobil firmalarıyla birlikte dünya kupasında. Paris'te futbol değil, 'savaş' var sanki! Dünyada adını herkesin ezbere bildiği ünlü futbolcular şampuandan, çikolataya kadar her türlü malın reklamına çıkıyor. Futbolcular, reklamdan elde ettikleri geliri, futbolda kazanamıyor! 1998 Dünya Kupası'nda şampiyon önceden belli: 'Medya!' Bu kupanın gerçek savaşı 'medyada'; futbolu asıl teslim alan medya! 'Otuz saniyelik reklam tam 22.4 milyar lira.' Toplam 64 maçta tam '200 milyon dolarlık reklam pastası' var! Evet, '200 milyon dolar' TV kanalları maçları FİFA'dan çok ucuza kapatıyor: '65 milyon dolara'! 65 milyon dolar, bir ayda 200 milyon dolar getiriyor. Kupa, 'tam bir medya savaşına' dönüşüyor. Dünyadaki tüm TV'ler yayın akışlarını, maç saatlerine göre yeniden düzenliyor!

Futbol sıradan seyirciden kopuyor. Maç, artık odak değil. Sahanın dışındaki maç çok daha heyecanlı. Ama, vazgeçilemez araç elbette maç. 'Sporun kültürü gidiyor, yerini medya desteğinde büyük sermayenin kültürü' alıyor. Dünya Kupası'nda toplam 64 maçı, 37 milyar kişi izliyor. Şu pazara bakın siz!"[102]

Gerçek olan "Küreselleşme -ya da globalizasyon- dediğimiz süreçte, futbol yer yuvarlağını avucuna alıyor; insanlık neredeyse çıldıracak; hep birlikte hop oturup hop kalkıyoruz!"[103] Burada "Önemli olan şov, (...) futbolunun ilerlemesi filan değil"[104] "Futbol ve İhtişam" adlı yazısında Nilgün Cerrahoğlu, 1998 Dünya Kupası'nın "Gösteri Toplumu"nun histerisine dönüştüğüne "Büyük hırs seziliyor kurguladıkları mizansende" diyerek, dikkat çekip ekliyor: "İşte bu 'post modern futbolun' çeşitli kültürlerin ve yaşadığımız dünyanın nasıl bir tuhaf mikrokozmosuna dönüştüğünü"[105] sergiliyor! "Tüketim! İşte anahtar kelime... İşte zurnayı zart ettiren sözcük... Çünkü yaşadığımız postmodern zamanlar Barthes'inkinden biraz daha farklı postmodern efsaneler üretiyor. Ve biz müthiş bir hırsla bunları tüketiyoruz. 'Mondial'li hamburger sandviçini oburlukla ısırıyoruz, top armalı cips paketlerini şehvetle yırtıyoruz, kupa simgeli bira kutusunu galonla deviriyoruz. Ama aslında köftenin, patatesin ve arpa suyunun lezzetini umursamıyoruz. 'Mondial' aracılığıyla yaratılan yeni mitosları tadıyor ve yutuyoruz. Biz 1998 Dünya Kupası'nda futbol imajlarını değil, bu futbol imajlarının bize sunulan yanılsamasında postmoden bir toplumun objelerini tüketiyoruz. Fakat şimdi şimdi hamburgere bir ısırık, işte biraya bir fırt, işte popoya bir şaplak ve işte gol! Goool, goool, goool! Kime girdi?"[106] Hadi yanıtlayın bakalım!

Özetle Mehmet Y Yılmaz'ın, "Futbol son tahlilde insanların ortak eğlenmelerini sağlayacak bir oyundur"[107] saptamasının artık ciddiye alınacak bir yanı kalmamıştır! Evet, bir zamanlar, Franco'nun Real Madrid'ine karşı kahramanca mücadelesiyle Barcelona; Brezilya'daki demokrasi mücadelesiyle Dr. Sokrates'in takımı Corientes'i; 1942'de Nazi işgali altında ezilen Kiev'lilerin gururu olmayı ölümleri pahasına başaran Dinamo gibi takımlar da tutulurdu! Ama şimdi nerede o takımlar?

75. Mehmet Altan, 11 Haziran 1998, s. 23
76. Devrim, Temmuz-Ağustos 1998, No: 14, s.29
77 Yılmaz Solak, Hêvi, 6 Haziran 1998, No: 60, s.12
78. İsa Kaya, Hêvi, 13-19 Haziran 1998, No: 81, s.7
79. Ertuğrul Özkök, Hürriyet, 4 Haziran 1998, s.29
80. Hürriyet, 10 Haziran 1998, s.33
81. "Helal olsun Ortaköy... Maçlarını Diyarbakır'da oynayacak, büyük kulüpleri Güneydoğu'ya taşıyacak... İstanbul'un sembol semti Ortaköy'ün sevilen kulübü Ortaköy, basketbol ve voleybolda maçlarını Diyarbakır'da oynamak için harekete geçti. Büyük kulüplerin söyleyip de gerçekleştiremediklerini Ortaköy gerçekleştirdi.3 (Murat Ağca, Milliyet 19 Ağustos 1998, s.21)
82. Ülkede Gündem, 13 Haziran 1998, s.10
83. Adil Küçük, Radikal, 7 Ağustos 1998, s.13
84. Tansu Çiller, Radikal İki, 2 Ağustos 1998, s.8
85. Ali Kırca, YeniYüzyıl, 10 Haziran 1998, s.3
86. Kerem Çalışkan, Yeniyüzyıl, 10 Haziran 1998, s.2
87 Cengiz Çandar, Sabah, 11 Haziran 1998, s.19
88. Ali Bayramoğlu, Yenyüzyıl, 11 Haziran 1998, s.5
89. Nilüfer Kuyaş, Gazetepazar, 14 Haziran 1998, s.10
90. Fransa'daki Dünya Kupası'nda 50 bin medya mensubu ile 4 bin kameraman görev yaparken; TV'lerden 5 bin 760 saat yayın yapıldı... 610 otelde 600 bin kişi kalırken; 9 kentin 10 stadında 6 bin güvenlik görevlisi işbaşındaydı. (Yeniyüzyıl, 10 Haziran 1998, s.1)
91. Çetin Altan, Sabah, 15 Temmuz 1998, s.4
92. Derya Sazak, Milliyet, 11 Haziran 1998, s.16
93. "İyi ki futbol var. Boş ve kof olmayan sebepleri var" diyen Neyyire Özkan sıralıyor: "Milyarları coşturma gücü etkileyici, bu 1. Gündemi işgal edişindeki baskınlık gıpta ettiriyor, bu 2. Dini, dili, ırkı, yaşı, vatanı, kilosu, milleti, düşüncesi ne olursa olsun insanlığın erkek cinsini aynı konuda bütünleştiren sihiri olağanüstü, bu 3. Aidiyet duygusunu sonuna kadar tatmin edebilmesi hayranlık uyandırıcı, bu 4. Kaybetmeye alışmış ruhları tedavi yöntemi kıskandırıcı, bu 5. Binbir çeşit sorunu anında yutan karnı şaşkınlık verici, bu 6. Açığa çıkardığı enerji tartışmasız, bu 7. Renkleri, giysileri, jargonu, müzikleri çekici, bu 8. Kadınları bölme kaabiliyetinin hızla gelişmesi korkutucu, bu 9. Önlenemez yükselişi teslim alıcı, bu 10." (Neyyire Özkan, Gazetepazar, 14 Haziran 1998, s.2)
94. Sabah Yay.
95. Mehmet Y. Yılmaz, Radikal, 11 Haziran 1998, s.24
96. Hürriyet Pazar Eki, 26 Temmuz 1998, s.25
97. Kurthan Fişek, Hürriyet, 11 Haziran 1998, s.30
98. Mehmet Y. Yılmaz, Radikal, 12 Haziran 1998, s.24
99. "Fransa 98'e katılmak becerisini gösteren Şili, Kamerun gibi ülkelerin sosyal adaletsizlik, yoksulluk içinde kıvranan halklarını düşününce aklıma hep aynı fıkra gelir. Zavallı çocuğun bacakları doğuştan yoktur, ama yaşamaktadır ve çok iyi huylu, çok yardımseverdir. Bir pazar günü sevinç içinde: "Ben de bugün futbol oynayacağım" der annesine. Kadıncağızın gözleri dolar, "A benim yavrum, bu halinle nasıl futbol oynarsın sen?" Çocuk gülümser: "Hiç merak etme sen, ben top olacağım, onlar oynayacaklar" der! Bugün dünyada, ülkelerinde haksızlıklar, eşitsizlikler ve yoksunluklar yaşayan insanlar; adaleti maç sahalarında buluyor ve kimliklerini, tuttukları futbol takımıyla özdeşleştiriyorlar. Bir Türk takımı, uluslararası platformda yabancı takımlara karşı oynamak üzere seçildiğinde yaşadığımız toplumsal sevinç; aynı uluslararası platformların siyasal kanadında sürekli itilip kakılan Türkiye imgesine karşı aldığımız bir rövanş değil midir? İki kez dünya şampiyonu Uruguaylı ünlü oyuncu Jose Nazazi, "Milli takım, vatanın ta kendisidir..." ya da Kamerunlu Roger Milla, "Ben bir yedek subayım ve ülkeme yirdim yıldır hizmet etmekten gurur duyuyorum..." derken haklıdırlar. Çünkü milli futbol takımları, temsil ettikleri ülkenin devleti ve ordusuyla özdeşleştirilmektedirler, kazandıkları zafer de ulusaldır; yenilgi de. 'Futbolun Jeopolitiği' adlı makalenin yazarı Pascal Boniface'a göre, artık savaşlar devletler arasında yapılmıyor. Dünyadaki otuzu aşkın ve halen süren çatışmaların tümü 'iç savaş' niteliği taşıyor ve insanlık, 'devletlerarası savaş' türünü geride bırakarak, 'devlet içi' savaş dönemine girmiş bulunuyor Boniface, 'Sakın futbol, artık geçmişte kalan devletler arası savaş alanlarının sonuncusu olmasın?' diye soruyor. Yanıtını kimse bilmiyor ama, sorunun ilginç olduğu kesin. (...) Eğer bu görüş doğruysa, futbol maçlarında zincirlerinde boşalan milliyetçiliğin, ırkçılığın, şiddetin ve yenme ve yenilme olgusuna bağlanan toplumsal coşkunun, yeşil çimlere aktığını; iki takım taraftarları arasında kavga dövüş bile olsa, bu durumun gerçek bir savaştan daha az zararlı olduğunu söyleyebiliriz." (Mine G. Kırıkkanat, Radikal, 13 Haziran 1998, s.7)
100. Mine G. Kırıkkanat, Radikal 10 Haziran 1998, s.7
101. Toni Negri, Hürriyet, 10 Haziran 1998, s.18
102. Yalçın Doğan, Milliyet, 11 Haziran 1998, s.15
103. İlhan Selçuk, Cumhuriyet, 11 Haziran 1998, s.2
104. Tufan Türenç, Hürriyet, 13 Haziran 1998, s.36
105. Nilgin Cerrahoğlu, Milliyet, 11 Haziran 1998, s.4
106. Hadi Uluengin, Hürriyet, 13 Haziran 1998, s.24
107 Mehmet Y Yılmaz, Radikal, 16 Haziran 1998, s.24

-BİTTİ-

Özgür Üniversite Kitaplığı

Irwin SILBER
Sosyalizm: Yanlış Olan Neydi ?

Ata SOYER
Kapitalizm, Sosyalizm ve Sağlık

Engin ERKİNER
Avrupa Birliği ve Türkiye
Soldan Bir Bakış

Metin ÇULHAOĞLU
İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği

Fikret BAŞKAYA -ÖmerLEVENTOĞLU
Rant ve Savaş Kıskacında
Türkiye Ekonomisi

Öteki Yayınevi

ACIKLI BİR SAVAŞ GÜZELLEMESİ: ER RYAN'I KURTARMAK

Sedat YILMAZ

Steven Spielberg yine gündemde. Hollywood sinemasının motoru ve "harika çocuğu" Spielberg'in son filmi "Er Ryan'ı Kurtarmak" gösterime girdikten sonra, beklenildiği gibi tartışmalara neden oldu. Tartışmalar sinema sayfalarının sınırlarını aşarak, köşe yazılarında devam etti. Kimileri filmi antimilitarist olarak görürken, kimileri de filmde Amerikan milliyetçiliğinin yapıldığını yazdı. Filmi beğenenler çoğunlukta. "Er Ryan'ı Kurtarmak", Spielberg'ın gişe filmleri arasına sıkıştırdığı "bir şey anlatma derdi olan" filmlerindenbiri. Ancak buna rağmen "Güneş İmparatorluğu", "Schindler'in Listesi", "Amistad"tan daha fazla gişe yapacağı kesin. "Er Ryan'ı Kurtarmak", sıradan bir Spielberg filmi olmadığı kesin, ama filmin Spielberg'in elinden çıktığı da rahatlıkla hissediliyor

"Er Ryan'ı Kurtarmak" bugüne kadar çekilmiş en iyi savaş filmlerinden biri olarak görülüyor. Onu savaş filmleri kategorisinde nasıl değerlendirebiliriz?

Savaş filmleri ikiye ayrılır. Birincisi, emperyalist çıkarlar için yapılan savaşları olumlarken (militarist), ikincisi savaş olgusunu eleştirir (antimilitarist). Militarist filmler bir savaş güzellemesidir; savaşın gerekliliğini, faydalarını, amacını, zaferi anlatır. Militarist filmlerde devletin diğer düşman devlet karşısında haklı ve onurlu bir savaş verdiğini görürüz. Dolayısıyla savaşı olumlayan her film, kendi ulusunu yücelten, diğer ulusu düşman ilan eden ve aşağılayan; az ya da çok ama muhakkak ideolojiye dayanmak zorundadır. Savaşı olumlayan her film, bir kahramanlık öyküsü anlatır. Zaten kahramanlık denen şey, militarizmin yüceleştirilmesidir. Ortada yüce bir görev vardır, devletin yüksek çıkarları için ölümüne savaşılması gerekiyordur. Birçok bedeller ödenir sonunda zafer kazanılır. Burada üzerinde durulan, bedel değil zaferdir.

Antimilitarist filmler, militarist filmlerin antitezidir. Savaşın acımasızlığı, yıkıcılığı, insanı insan olmaktan çıkarması anlatılır. Anlatılan anti-kahramanlık öyküsüdür. Antimilitarist filmler savaşı değil barışı savunurlar, doğal olarak içlerinde hümanizm barındırırlar.

Er Ryan'a gelince... Film uzun ve etkili Normandiya çıkarması sahnesi ile açılır. Fırtınalı bir havada çıkarma gemileri kıyıya yanaşmaktadır. Askerlerin yakından göründüğü ilk planda titreyen bir el görürüz. Bu, Yüzbaşı John H. Miller'in (Tom Hanks) elidir. Titreme hastalık ve korku belirtisidir, buradaki anlamı daha çok korkuyu anlatmaktadır. Askerlerin kahramanlık taslayacak durumları yok. Daha çok boğazlanmaya götürülen kurbanlara benziyorlar. Yirmi dakikalık bu uzun sahne boyunca ölümün her türlüsü en acımasız bir şekilde görünür. Kopan bacak, kanla dolmuş miğfer, bağırsakları dışarı fırlamış askerin "anne" diye ağlaması, kopan kolunu taşıyan asker, kurşunla delinmiş mataradan akan kan... izleyenlerin unutamayacağı en ufak ayrıntısına kadar planlanmış sahneler. Bu cangılın içinde Spielberg, farklı manzaralar çizmiş. Tanrıya dua edenler, ağlayanlar, yakası açılmadık küfürler edenler... farklı yaşamların aynı sonda buluşması; ölüm. O hengamede askerlerden biri şöyle bağırıyor: "Bizi öldürüyorlar, haksızlık bu!" Savaşın ne olduğunu bilmeyen ama savaşın ortasına bırakılmış birisinin şaşkın çığlıdığıdır bu. Sahnenin sonunda Amerikan askerleri, Alman makinalarını ve toplarını susturmayı başarır. Artık ölümün yönü değişmiştir. Savaşta hayatta kalmak için öldürürsün denilir. Spielberg böyle olmadığını gösteriyor. Bozguna uğrayan Alman askerleri teslim oldukları halde kurşunlanırlar. Askerlerin ölüm makinası haline gelmesinin ikinci örneği ise, yanan Alman askerlerinin, bir Amerikan askeri "ateş etmeyin" diye bağırarak, acı çekerek ölmelerini istemektedir. Normandiya çıkarması sahnesini tek başına düşündüğümüzde, antimilitarist öğelerin baskın olduğu görülür. Peki ya militarizmin yüceleştirilmesi olan kahramanlık? Muharebe kazanılmıştır, Yüzbaşı Miller ile Çavuş arasında, yüzleri acı dolu bir ifade ile şöyle bir konuşma geçiyor: "İyi manzara değil mi?" "Evet, iyi manzara." Sonra sahil boyunca yayılmış asker cesetleri ile kıyıya vurmuş balık ölülerini görürüz. Muharebe kazanılmıştır ama, bir kahramanlık havası yoktur. Ödenen bedele dikkat çekilmektedir.

Yapılan bir söyleşide Spielberg, filmi çekmede iki temel sorunun etkili olduğunu söylüyor. Zaferin bedeli nedir? İkinci soru ise, filmin ana gövdesini oluşturan öyküdür: Bir insanın hayatını kurtarmak için sekiz insanın hayatı tehlikeye atılabilir mi?

Zaferin bedeli nedir, sorusuna cevap aramak, antimilitarist yöne girmektir. Ama henüz antimilitaristlik net değildir. Bunun için zafer denen şeyin kendisinin sorgulanması gerekir.

Filme adını veren er James Ryan (Matt Damon) dört kardeşin en küçüğüdür. Diğer üç kardeş savaşta ölmüştür. Amerika Genel Kurmay Başkanı General Marshall (hani şu ünlü Marshall yardımının yaratıcısı) Ryan kardeşlerin acılı annesine kalan son çocuğunu kavuşturmak için, 8 kişilik bir manga gönderir. Ryan Alman hatlarının gerisinde kalmış ve arkadaşlarıyla umutsuzca bir köprüyü savunmaktadır.

Yüzbaşı Miller'ın kumandasındaki 8 kişilik ekip, yeni görevlerinden memnun değildir. Bir anneyi teselli etmek uğruna, 8 annenin acıya boğulması göze alınmıştır. Filmi iki bö-

lüme ayırabiliriz. Ekibin kayıp er Ryan'ı bulana kadar olan birinci bölümde antimilitarist özellikler öne çıkmaktadır. Askerlerin hiçbirinde büyük askerlik duygularını göremeyiz. Hepsi de biran önce evine dönmek istiyor. Hatta filme en fazla "kahramanlık" yapan Yüzbaşı Miller bile şöyle diyor: "Ryan umrumda bile değil. Ancak onu bulmak eve dönmemi sağlayacaksa, bu benim görevimdir." Vurulan askerler son nefeslerinde ağlayarak "anneciğim eve dönmek istiyorum" diyor. Hiç de kahramanca bir ölüm değil.

Er Ryan'ın bulunmasından sonra filmin yönü değişiyor. Ryan, üç kardeşinin ölümünü metanetle karşılıyor. Türkçe karşılığı, vatan sağolsun! Sonra eve dönmeyi kabul etmiyor. Her türlü ikna ve emire karşı bir avuç arkadaşıyla birlikte ölümle sanuçlanacak köprü savunmasında kalacağını söylüyor. Alın size bir kahramanlık örneği. Zaten Ryan'ı bulana kadar iki kayıp veren ekip, onu orada bırakıp geri döneceği yerde, orada kalıp Ryan'ı ve köprüyü savunma kararı alıyor. Bu da ikinci kahramanlık. Evlerine dönmek isteyen askerler aniden değişerek, kahraman kesiliveriyorlar. Bu değişimin nedeni yok. Bundan sonra filmin sonuna kadar kahramanlıkların ardı arkası kesilmiyor. İki avuç Amerikan askeri aklın, yeteneğin ve vatana bağlılığın verdiği güçle, sayısız Alman askeri, panzeri ve topuna karşı savaşa giriyor. Sonucu söylemeye gerek var mı? Anlatılan kahramanlık öyküsüdür. Kahramanlığın olduğu yerde militarizm yükseliyor.

"Er Ryan'ı Kurtarmak" kahramanlara farklı bir gözle bakabilmiş. Hepimizin bildiği yemez, içmez, korkmaz, anadan doğma kahramanlar değildir bunlar. Koşullardan şikayetçi olan, korkan, acı çeken insanlardır. Ryan eve dönmeyi reddederek büyük bir kahramanlık yaptığı halde, savaşın en korkunç anında büzülmüş ağlarken görürüz. Yollarına çıkan makinalının yanlarından geçebilecekleri halde, Yüzbaşı Miller'ın emriyle makinalıyı etkisizleştirmek zorunda kalırlar. Ekipte savaşma isteği yoktur, hepsi yan çizmektedir. En kahramanları olan Yüzbaşı Miller'ı bile herkesten gizli ağlarken görürüz. Elinin titremesi, onun iç dünyasının dışa yansımasıdır. Köprü savunmasında ise bunların hepsi yok oluyor, karşımıza alışık olduğumuz kahramanlar olarak çıkıyorlar.

Filmin ilk bölümündeki antimilitarist özelliklerden biri de, savaşın insanları yabancılaştırdığının gösterilmesidir. Yüzbaşı Miller'ın savaştan önce ne iş yaptığı ekip içinde bahis konusu olmuştur. Çünkü savaşta, insanların daha önce hangi işi yaptıkları belli olmamaktadır, askerler tektipleşmiştir. "Öldürdüğüm her insanla evimden biraz daha uzaklaşıyorum" diyerek kendi durumunu anlatıyor. Yabancılaşmaya ikinci örnek ise, ölü Amerikan askerlerinin künyeleriyle, bir poker kağıdı gibi oynamaları ve dalga geçilmesidir.

Devlet aygıtına yaklaşım, savaş filmlerinin duruşunun anlaşılmasında belirleyicidir. Militarist filmler devleti yüceleştirirken, antimilitarist filmler ise devleti, acımadan insanları cepheye süren soğuk bir aygıt olarak görüyor. "Er Ryan'ı Kurtarmak"ın devlete yaklaşımı nasıl?

O korkunç Normandiya çıkarması sahnesinden sonra, cephe gerisini görürüz. Gözleri dolmuş kadınlar, ölü askerlerin ailelerine çekilecek telgraf metinlerini daktilo etmektedirler. Bu metinler ilk anda kuru, basma kalıp olarak algılanabilir. Ancak metinleri okuyan sesler hep içten ve acılıdır. Spielberg bize cephe gerisinin,savaşta yaşayanlara yabancılaşmadıklarını, onların acılarını yüreklerinde hissettiklerini gösteriyor. Burada masabaşı subaylığı yapan askerler de aynı şekilde yürekleri cephedekilerle birlikte atmaktadır. Bu duyguyu güçlendirmek için, kolu olmayan bir subay seçilmiştir. Keza devleti temsil eden Genel Kurmay Başkanı Marshall, Ryan kardeşlerinin durumunu öğrendikten sonra yürekleri sızlatan bir duygusallık gösterisi yapar. Bütün bunlarla Spielberg devleti olumluyor. ABD ve askerleri tam bir uyum içindedir. Bu tutum militarist filmlere özgüdür ve ABD'yi aklamaya hizmet ediyor.

Yüzbinlerce, milyonlarca askerin öldüğü bir savaşta, General Marshall sıradan bir asker için seferber olmuş, 8 askerin hayatı pahasına kurtarma operasyonu başlatmıştır. Böylece Amerika için tek bir askerin bile ne kadar önemli olduğu gösteriliyor. Bir asker için, 8 askerin feda edilmesi bir paradokstur ama, bunun altında yatan nedenler başka.

Savaşın amacına gelince.... Antimilitarist filmlerde savaşın amacı, askerler için belirsizdir ya da tartışmalıdır. Onlara savaşmaları söylenmiştir, o kadar. Daha sonra savaş giderek amacını ve anlamını yitirir. Artık o makinadır işi öldürmek olan. Spielberg savaşın amacını bize iki farklı şekilde açıklıyor. Birincisi, Yüzbaşı Miller'ın görev anlayışında görülmektedir. "Bazen bir kişinin ölümü, 2,3,10 hatta 100 kişinin hayatını kurtarır. O zaman bu kararın doğru olduğuna inanırım." Yani savaşanlar, bizler için, cephe gerisindekilerin hayatta kalmaları için savaşmaktadır. Böyle bir durumda bize düşen, onlara saygı duymaktır. Filmin sonunda, şehitlikte mezara salya sümük selam duran yaşlanmış Ryan, saygı duymanın bize nasıl yapılacağını gösteriyor gibidir.

Spielberg savaşın amacını yetkili bir ağızdan, Marshall'dan açıklıyor: Amerika'nın özgürlüğü. Amerika'nın özgürlüğü için Avrupa'da savaşmak garip değil mi? Ayrıca Abraham Lincoln'e gönderme yapılarak, köleliğe karşı yapılan Kuzey-Güney savaşı ile II emperyalist paylaşım savaşı aynılaştırılıyor.

Normandiya çıkarması 1944 yılında yapıldı. Yani savaşın sonuna gelinmiştir. Bu tarihe kadar Amerika Avrupa'da savaşa girmemiştir. Nazi ordusunun Avrupa'yı kasıp kavurduğu yıllarda, Amerika uzaktan olanları seyretmekle yetindi. Kızıl Ordu milyonlarca askerinin hayatına mal olması pahasına, Nazi ordusunu Moskova önlerinde yenmeyi başardı. Artık Hitler'in faşist ordusu, Kızıl Ordu'nun ilerlemesi karşısında Avrupa'da işgal ettikleri topraklardan çekiliyordu. Amerika ve İngiltere, savaş sonrasında muhtemel bir komünizm tehlikesini önlemek ve ganimetten pay kapmak için, zaten süngüsü düşmüş Nazilere karşı silahlarını çektiler. Ortada ne Amerika'nın özgürlüğü sözkonusudur, ne de dünyayı zulümden kurtarmak. Amerika'nın kendi genç evlatlarının kanı pahasına yapılan emperyalist çıkar hesapları sözkonusudur. Film, kocaman bir çarpıtmanın üzerinde yükselerek, Amerikan milliyetçiliğine uzanıyor. Filmin başında ve sonunda dalgalanan Amerika bayrağına, tüm dünya halklarının minnettarlıkla bakması istenıyor.

Ancak şunu da söyleyelim, emperyalist savaşlara övgü

düzen sıradan bir savaş filmi değil karşımızdaki. Böylesi filmlerde savaşın korkunçluğu gözardı edilirken, Spielberg en az bir antimilitarist film kadar savaşın korkunçluğunu, insan üzerindeki etkisini çok iyi anlatıyor. Bunu neden yapıyor? Onun burjuva ideolojisi ile sınırlı hümanizmine yorabilir miyiz?

İlk anda düşündüğünüzde, militarist bir anlayışın savaşın korkunçluğunu göstermenin altında hümanist bir anlayış arıyorsunuz. Ancak militarizm ile hümanizmi yanyana getirmek çok zorlama olurdu. Ayrıca Spielberg, merhametin zararlı olduğunu bize anlatmak için, iki çarpıcı olay gösteriyor. Birincisi, mahsur kalmış bir Fransız ailesi küçük kızını, askerlerin yanında daha güvende olacağına inanarak onlara vermek ister. Yüzbaşı Miller'ın uyarılarına rağmen, Caparzo küçük kızı kucağına alır, merhamet gösterir. Ve kurşunu yer. Merhamet gösterenin sonu bu olur gibi bir laf eder Yüzbaşı. İkinci örnek ise, bir Alman askeri teslim alınır. Ekiptekiler, esiri hemen oracıkta kurşunlamaktan yanadır. Ancak Upham adındaki entelektüel ve korkak asker, Yüzbaşıya savaş kurallarını hatırlatır. Esir serbest bırakılır. Filmin sonunda, köprü savunması düşmek üzere iken, aynı Alman askeri tekrar görünür. Ve filmin en olumlu karakteri Yüzbaşı Miller'i vurur. O anda seyircilerin tepkilerini düşünün. Filmin başrol oyuncusu, kendisinin merhamet gösterdiği bir esir tarafından öldürülünce, "şu adamı fırsat varken gebertecektin" diye içlerinden geçiriyorlar. Nitekim, en merhametli olan Upham, film boyunca sadece bu Alman askerini öldürerek, seyircilerin isteğini yerine getiriyor. Mesaj ise açıktır; merhametten maraz doğar.

Spielberg'in II. emperyalist paylaşım savaşına özel bir ilgisi var. Daha önce aynı savaşı konu alan "Güneş İmparatorluğu" ve "Schindler'in Listesi" ile birlikte üç film çekti. Günümüz Hollywood yönetmenleri Vietnam filmleri çekerken, Spielberg'in II. paylaşım savaşına yönelmesinin nedeni Yahudi kimliğinde yatmaktadır. Bu savaşta en çok Yahudiler acı çekmiş, soykırıma uğramışlardır. Dikkatli seyirci, 8 kişilik ekipten Yahudi asker Fish'e özel bir misyon biçildiğini fark edecektir. Normandiya çıkarmasının sonunda, Almanlar bozguna uğratıldıktan sonra, askerlerden biri siperde bulduğu bir SS bıçağını Yahudi Fish'e verir. "Artık bu Şabat Ekmeği bıçağı olacak" dedikten sonra, elindeki bıçağa bakarak, olduğu yere çöküp ağlar. Yahudi Fish'in ağlaması, çatışma sırasındaki ölüm korkusunun getirdiği bir ağlama değildir. Ağlayan aslında Spielberg'in ta kendisidir, yapılan Yahudi katliamına gözyaşı dökmektedir.

Filmde sayısız öldürme/ölme sahnesi olduğu halde, bir tanesi var ki, tüyleri diken diken ediyor. Yahudi Fish'in bir Nazi ile göğüs göğüse dövüştükten sonra bıçakla (muhtemelen filmin başındaki SS bıçağı) öldürülmesi sahnesini farklı yorumlayanlar var. Fish canı boğazında Nazi askeriyle boğuşurken, korkak Upham, tepeden tırnağa cephane yüklü olduğu halde, korkusundan bir şey yapamaz, olduğu yere yığılır kalır. Bu sahneden yola çıkarak şu yorum yapılıyor: Yahudiler katledilirken, Amerika bütün silah gücüne rağmen sadece uzaktan seyretmekle yetindi. Cephane yüklü Upham burada Amerika'yı simgeliyor. Bu üstü örtülü, simgesel eleştiri, Spielberg'in Amerika devletine yönelttiği tek eleştiridir. Bu eleştirinin de altında Yahudi kimliği yatmaktadır, yoksa ne hümanist bir yaklaşım, ne de savaş karşıtı bir tutumu sözkonusudur.

Evet, Spielberg savaşa karşı çıkmıyor, gerekli olduğunu anlatıyor. Savaşın korkunçluğunu anlatması ise, Yahudi kimliğinde yatıyor. Spielberg'in bir militarist olarak farklılığı burada, zaferin bedeli üzerinde durmasında. Antimilitarist bir anlayış ise zaferin kendisini eleştirir; aslında zaferin olmadığını, insanlığın kaybettiğini anlatır. Bütün o antimilitaristmiş gibi görünen sahneler aslında zaferin bedeline kamerasını çevirmiş bir militarist yönetmenin hümanist olmayan tavrının ürünüdür.

Bedelin üzerinde durulması, olumlu bir yan olarak değerlendirilebileceği gibi, tamamen tersi bir şekilde de yorumlanabilir. Evet, savaş bir cehennemdir ama gereklidir. Bir şeyin hem cehennem, hem de gerekli olduğunu söylüyorsanız eğer, o şeyin gerekliliğinin anlatımını güçlendirirsiniz. Spielberg bunu yapıyor; o kadar vahşetini gösterdikten sonra savaşın, kalkıp ama ne yapalım bu gerekli diyor, altı çizilen gerekliliğin kendisidir. O nedenle Spielberg'in filmi, muhafazakar John Wayne'nin savaş filmleri kadar militarist ve Amerikan milliyetçisidir. ABD Kara Kuvvetleri de filmi bu şekilde yorumlamış olacak ki, Spielberg'e "Üstün Sivil Hizmet Madalyası" vermiş.

"Er Ryan'ı Kurtarmak"ın sinema dili, işin sinematografik yanıyla ilgilenenler için artı bir etkilenme nedenidir. Hollywood şatafatı ve gösterişi sever. '70'li yılların sonlarına doğru Spielberg ve birkaç yönetmen, '80 ve '90'lı yıllarda egemen olacak hızlı, gösterişli, bol efektli sinema dilinin öncüleridir. Ancak Spielberg, son filminin anlatımında birtakım yenilikler yapmış. Seyirciyi hayal alemine, özel efektler dünyasına sokmakta dünyanın bir numaralı yönetmeni olan Spielberg, bu filminde yönünü gerçeklikten yana çevirmiş. Film boyunca, özellikle savaş sahnelerinde öznel kamera kullanılmış. Bu da gerçeklik duygusunu güçlendiriyor. Kameranın sürekli sarsılması, sallanması, renklerin yüzde 40 soldurulması, filme belgesel bir hava katıyor. "Er Ryan'ı Kurtarmak", sinema tekniği açısından Spielberg'in en iyi filmidir. Sinema tekniği derken, sinema teknolojisi anlatılmak istenmiyor. Sözgelimi "Jurassic Park"ta çok daha gelişmiş bir teknoloji kullanıldığı halde, sinema tekniği son derece sıradan, düz bir anlatımı var. Şatafat ve göz boyamak için kullanılan özel efektler, bu filmde gerçeklik duygusuna hizmet edecek şekilde abartıya kaçmadan kullanılmış. Yine objektifin camına kan sürülmesi ve yağmur damlalarının objektifi ıslatması gerçekçi anlatım için kullanılmış tekniklerdir. Hollywood sineması demek kısa plan demektir. Sanat filmlerinde ise kısa plan tercih edilir. Kısa planlar filmin temposunu yükseltirken, uzun planlar tempoyu düşürür. Spielberg bir Hollywood yönetmeninden hiç beklemediğimiz tarzda uzun planlar kullanmış. Üstelik uzun planları öyle bir şekilde kullanmış ki, filmin temposu düşmüyor, tam tersine yükseliyor. Ne diyelim, Spielberg sinema dilinde yeni bir moda başlatacağa benziyor.

MERHABA DOSTLAR

Muhammed GÜZEL

Derginin kasım sayısına bir baktım ki başladığımız yerden epeyce ötelerdeyiz.Bence bir kopukluk yok. Gelmek istediğimiz yere yaklaşıyoruz. Ama ipin ucunu istemesek bile kaçırıyoruz.

Aralık ayında siz bu dergiyi elinize aldığınızda Dünya nereye varır. Ülkemize çöreklenen bu karanlık hangi yoğunluğa ulaşır bilemiyorum ama, tavrımı beyan için etrafa bakınıyorum. Gördüklerimi sıralamaya başlıyorum.

Nereye baksan bir kaset. Bir leşin dışarı taşmış bağırsakları gibi, kasetlerin şeritleri taşmış kasalarından ortalığı pislik götürüyor. Neyini sallarsan salla bir kaset başlıyor ötmeye... Kaza ile elini sallasan, ellisine değsin diye, kırklanman gerek dirseklerine kadar. Bu kaset piyasasındaki hareketlilik bir paklanma hareketi mi, yoksa süregiden pislenmenin perdelenmesi işgüzarlığı mı andolsun şaşaladım. Say ki üleşe konmuş akbabalar birbirini gagalamaktadır.

Her zıplayışında bir akbabanın, ötekini didiklemek için; kanat altından koku, kuyruk altından pislik yayılmaktadır ki, serbest piyasamızı bir seyire durmuşuz. Durmuşta tüm dertlerimizi unutmuşuz.

Bu seyirlik olay, bu hal ile belki yenidir. Ama oyun eski olmalı ki, fi tarihinde bir boklu söz kütlesi tekerlenmiş bu tür oyuncuların üstüne:

"Boka bok deme boklar bokluğundan utanır.
Bok boka düşer kendini bi bok sanır."

Yani oyun eski oyun. Sahne eski sahne. Kostümler yenilenmiş. Oyuncular eski oyuncular.

Bizler bu oyunun değişmez figüranları, günlük yabancılaşmalarımızı yaşayıp gidiyoruz. Bu arada bu aciz sistem tarafından sömürülmeye devam ediyoruz.

Hiç gereği yoktu benim kafamda kurduğum konunun içine bir batman lağım taşımanın. Ama bu pisliğin karşısında nerede durduğumu açıklama yükümlülüğüm vardı. Üstelik bunun da bir yabancılaştırma tezgahı olduğunu düşünmeye başladım. Literatürde ne dendiğini bilemediğim, bireyi kendi gündemine yabancılaştıran bir örgü geçiriliyor ülkemizin tepesinden aşağıya.

İçinde bulunduğumuz durumu yaşamayı neden hak ettik bir bakın penceremden:

Yelpazenin sol yüzünde, yani halktan yanında dağınıklık, eski hastalığımız tekkecilik, "Bizim tarikattan olmayanın başına ne gelirse gelsin iplemezüz, bizim tarikatten gayrisi bu ülkede sosyalist devrimi yapmış olsa bile dinlemezüz" oyunumuzun ilgili kamuoyuna bıkkınlık veriyor olmasına karşın, halk muhalefeti soldan esen rüzgâra yelken kaldırmaya başlamış gibi görünüyor. Bu arada dünyanın bize yakın yerlerindeki "Sosyalizm ölmedi, emek ve sermaye karşı karşıya durduğu sürece, emeğin yanında bir ihtiyaç olarak 'olmazsa olmaz' diriliği hep sürecektir." Hareketlilikleri de elbetteki bizim yelkenlerin halatlarını berkitmektedir.

(iken)

Bu ülkedeki en yüce erk tarafından sürekli ört bas edilen bu lağım kuyusunu sistemin gönüllü açması, bitmeyip sürmeye devam ettiği teşhir edilen onca oldu bittiden sonra, ortalığa yayılan pis kokudan gayrı bir iz kalmamasından, yani mevcut yasaların bile işletilmemesinden sizler ne sonuç çıkarabiliyorsunuz.

Benim çıkardığım sonuçları da onların yanına koyun yer varsa...

1- Bitmez tükenmez sanılan kaynaklarımız tükenmeye başladı, üleş kaygısıyla birbirlerini dışlamaya çalışıyorlar.

Diyorlar ki; bu üleş kavgasında önemli olan karşıt üleşçinin dışa atılmasıdır. Gürültüye halk uyanırsa telaşa gerek yok. Zaten bu üleş kavgası yıllardır onların gözü önünde sürmektedir. Onların en bıçkın tepkisi sadece herhangi birimizi alkışlamak olmuştur. Arada üçbeş kendini bilmez solcu çıkar gürültü etmeye kalkışırsa; bu milletin onlara kulak asacağı yoktur. Olsa bile bizim ekmek yağlanır. Zira bir müteahhit kardeşimiz yeni bir kaymaklı ihale kapar. Kapar da üçbeş tane mahpus damı daha dikiverir. Dikiverip doldururuverir de devletimizin başağrısı, sermayemizin karınağrısı diniverir...

2- Yukarıda sözettiğim insandan yana her rüzgâra duyarlı yelken vardı ya; işte o yelken devletimizin tepelerinde gezinen babaları, onların emperyalist müttefiklerinin dikkatlerini cezbetti. Baktılar ki kanımızla besledikleri bitler kısa zamanda fil oluvermiş. Ortalığı kırıp dökmeye başlamışlar. Dövlet babamızın dövletli babaları şirin uykularından edilmiş. Bir hayli sinirlendirilmişler. Uyku sersemliği ile haykırmış, koparın üç beşinin kellesini uslansınlar, sömürünün de usulünce yürümesi şarttır ulan... demiş bir bakmış ki mahmurluğunu atınca; koparılacak kelle kendisinin gözü gibi besleyip koruduğu üstüne titrediği şirin yavrucuklarının çıkarlarının kellesi. Şimdi insaf edin kardeşler nasıl incitilir bu yavrucakların öz çıkarları. Hadi solcu kellesi olsa cartdadanak koparılıp atılır, ammaaa, koparılacak kelle solcu kellesi değil ki, cartdadanak koparıp atasın. Nasıl kıysınlar. Geri çark edip birer ikişer bağışlama yolunu tutmak zorunluluğu ortada göbek atmaya başladı. Sonra her kasetin bir karşıtı doldurulup yedeklenmiş. Kim kimin üstüne gitmeye kalkışsa, bir kasetle dizlerinin bağı çözülüveriyor.

3- Yeni dünya düzeni, yuvarlaklaşma, serbest piyasa ekonomisi filan gibi şeylerin ipliği pazara dökülmeye başladı. Daha o MAI prangası geçirilecek ezilen halkların boynuna elbet ona da hazırlanılacak, bu kakıştırmaları kamunun dikkatini başka yöne çekerek kakmak gerekliliği ortaya çıktı. Artık emekçinin emeğini özgürce satabilmesinin bir olasılık olarak bile anılmaması gereği ivedilik kazandı. Kaset arşivle-

rine bu ve benzeri nedenlerle ihtiyaç doğdu. Ortalık öyle toz duman edilmeliydi ki, insanlar kendilerini bu tele-kasetli oyunun içinde kaybetsinler. Yerleştirilmesinde sancılar yaşanan bu yeni emperyalist kazıklar halkın gırtlağından yukarıları zaptedene kadar kimse uyanmasın. İnsanlar kendi gündemlerinin dışına atılsın. Yeni yabancılaştırma burada da işlev üstlensin... Kısacası bu siyasi ve ekonomik bir zorunluluktur. Adamların bir kabahati yoktur. Arsızca sömürülmemizin yolunu açacak yeni oldu bittilere bizi hazırlamak için onlar da samimiyetle çabalıyorlar. Bize düşen saygımızı yitirmeden sabrımızı sürdürmektir.

Bi' ihtimal daha var!...

Bize gözdağı veriyorlar.

Diyorlar ki; artık karıncanın belini incitmeme titizliğini aştık. Ne halt edersek böyle kanırta kanırta ederiz gık bile diyemezsiniz. Çünkü bizler bu devletin derinlerine kök salmış kuşatmışız. Bir testten geçiyoruz. Hani şu "özgür emekçi" vardı ya. Patronla pazarlık ederken emeğin yanında duran, özgürlük tutkusu insanın. İşte emekçi o "özgürlük tutkusu"ndan soyundurup cıscıbıl bırakılmalıydı ya... ne kadar aşama kaydettiklerini, emeğin köleleştirilmesi yolunda hangi aşamaya geldiklerini test etmek için bize "yoklama çekiyorlar."

Onlar da biliyorlar ki;

Her egemenlik ilişkisinde, baskı altındaki birey, çıkarlarının bir bölümünden -ya da psikolojik olarak ifade edersek; ihtiyaçlarının bir bölümünün karşılanmasından- vazgeçmek zorundadır. Bu bölüm egemenlerin çıkarlarıyla çatışmaya girmiştir ve daha başlangıçta dış zor yoluyla baskı altına alınmalıdır. (...) Dıştan uygulanan zor sırasında birey zamanla bu zoru içselleştirecek, yani yasaklanmış ihtiyaçlarını, cezaya ve korkuya uğramamak için, şimdi artık kendisinde bastırarak, yasak olanı bir daha yapmayacak hale gelecektir.

Giderek kapitalist toplumun özlediği insan tipine yaklaşılmaktadır.

Artık çalışan insan kendini *egemen güçlerin elinde oyuncak gibi* hissedecek, (...) *sisteme sıkı sıkıya* bağlanacaktır. (italik bölümleri Dieter Duhm'dan aşırdım.)

Yine de böyle bir sonucun yaratılabileceğini onlar da biliyordu. Bir test için onca rezilliğe ne gerek vardı, hani şu tele-kasetli devlet adamı/çete/mafya/tarikat curcunasına neden gerek duyuldu diyebilirsiniz...

Yanıtlıyorum:

a) Kanırtma durumu var.

b) Bizim avanak seyirciliğimizden yararlanıp yeni numaralar çevriliyor.

c) Hepsi.

Derginin bu sayısını bu şekil meşgul etmek istemezdim.

Tarihe, dile, uzantılı olarak kültüre yabancılaşmaların, orasını burasını biraz daha açaçaktım. Onların da uzantısı olarak insani etikten nice soyulduğumuzu, bu soyulmuş halimizin emeğimizin sömürülmesini nice kolaylayıp, özgürlük tutkumuzun nasıl yoğa gömüldüğü, egemenlerimizin pembe bulutlar üstünde nasıl fink atmasını nasıl kolaylayacağımızı dertleşecektim sizlerle.

Sıkılmadan buraya kadar okuyabilene yüksek sesle **sağolasın** diyorum.

Günlerin İçinden
Şaşırıyor mevsimler
Susmuyor bu zaman
Gün dönmek üzere
Bugün hangi işleri yapacaktık

Özgecan
Kızım özgecan
Tomurcuklanan çiçeğim
Aklımın güzeli
Gönlümün saflığı
Güneşten kimliğim
Özgecan bütün çocuklar
Canımızın gücü yeryüzünde

Mustafa GÖKSOY

GÜNLER/KİTAPLAR/DERGİLER

Ruşen HAKKI

Uy Deniz, Karadeniz

(11 Eylül Cuma)

Ne zaman Karadeniz'den söz edilse, içim bir tuhaf olurdu. Çünkü yaşım altmışı devirdiği halde, Karadeniz Bölgesi'ni görmemiştim... Derken bir fırsat çıktı, bu ayın yedisinde **Nejat Gacar,** Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden **Doç. Dr. Aydın Özbek** ve asistanı **Dr. Tuncay Çolak** ile Trabzon'a gittik ve dün gece İzmit'e döndük.

Karadeniz beni büyüledi... Yüzlerce güzelim koy, aklımı başımdan aldı! Yeşilin dağlardan inip denizin mavisiyle kucaklaşmasını nasıl anlatmalı?

Giderken, ilk durup yemek yediğimiz yer **Vonalı Celal** oldu. **"Vona"**, Perşembe'nin eski adıymış.. **Vonalı Celal**, Perşembe'ye 12 kilometre uzaklıkta, kayalar üzerine kurulmuş güzelim bir balık lokantası.. Çok çeşitli turşusu da pek meşhur. Palamut yiyip rakı içtik, mısır ekmeği de pek lezizdi. Ama bu benim bildiğim mısır ekmeği değil; yuvarlak, küçük, pişi gibi bir omlet. Bir başka deyişle "otlu ekmek" İki çeşit mısır ekmeği getirdiler masaya; birinin adı "kaldirik", öbürünün adı "melevcan" imiş...

Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin sahildeki sosyal tesislerinde kaldık... **Nejat Gacar** ve **Aydın Özbek**, Tıp Fakültesi'ndeki arkadaşlarıyla hasret giderdiler. **Prof. Dr. Yavuz Özoran**'ın deniz kıyısındaki yazlığında Akçaabat köftesi yiyerek rakı içtik; havuza girip yüzdük..

Zamanımızın çoğu Tıp Fakültesi'nde geçtiyse de, bir fırsatını bulup Atatürk Köşkü'nü gezdik, Sumela'ya çıktık, Coşandere'de Hamsiköy sütlacı yedik. Bu leziz sütlacın sütü Zigana'dan geliyormuş... Daha sonra Özel Karadeniz Hastanesi'ne gidip, şair dostumuz **Dr. Gündoğdu Sanımer**'in çayını içtik ve "ver elini Çamburnu" dedik. Sürmene'ye bağlı Çamburnu'nu mutlaka görmemizi **İhsan Topçu** istemişti, çünkü orası **İhsan**'ın köyüymüş... Ne ki, buradaki harika saklı plajı **İhsan Topçu** değil de **Nejat Gacar** biliyordu...

Son günün akşamı arkadaşlarının **Nejat Gacar** ve **Aydın Özbek** onuruna verdikleri yemekte, gazeteci ağabeyimiz **Ömer Güner**'le de birlikte olduk...

Dönüşte, dostlardan ayrılır gibi ayrılıyorsun o güzelim koylardan; içimde bir daha o koyları görememenin hüznü! Diyeceksiniz ki, "O koylar bir yerlere çekip gitmez, yeter ki sen yine oralara git..."

Ben oralara yeniden gitsem de, o yüzlerce güzelim koydan çoğunu göremeyeceğim. Çünkü bu koylardan çoğu otoban çalışmaları nedeniyle doldurulup canlarına okunuyor.

Dün gece eve döndüğümde, eşim **Türkân**, "Seni **Ahmet Özer** aradı, Trabzon'a davet ediyor" demişti. **Ahmet Özer** beni **Kıyı** dergisinin 150. sayısı için 26 Eylül'de düzenlenecek toplantıya çağırıyormuş...

Bugün akşam üzeri **Nejat Gacar, İrfan Benli, Suat Özdemir** ve ben Kirazlıyalı'nın 1. Sanat Günleri'nden katıldık, şiirler okuduk. **Baha Boduroğlu** gitar çalıp şarkılar söyledi, sonra da sahildeki Yakamoz Balık Lokantası'nda Kirazlıyalı Belediye Başkanı **Cevdet Şahin**'in konuğu olduk...

Mehmed Kemal De...

(15 Eylül Salı)

Bugün yüreğim bir kez daha bir dostu, bir ağabeyi kaybetmenin acısıyla doldu...

Cumhuriyet, haberi "Mehmed Kemal'i kaybettik" başlığıyla vermiş... 78 yaşındaymış. Fotoğrafına bakıyorum. Hayır, o bana bakıyor... İnsanın yüzüne "Ne zamandır öğle rakıları da içmez olduk" der gibi bakan Mehmed Kemal, bu fotoğraf çekildiğinde kaç yaşındaydı acaba?

Uzun zamandır görüşememiştik; Cumhuriyet'teki yazılarını arar olmuştum.. İstanbul'a her gidişimde, **Güngör Gençay**'a, "Yahu, **Mehmed Kemal**'e bir gidelim" der, o da "Ne zaman istersen gideriz" derdi. Gidemedik. Tıpkı, **Güngör**'le sözleştiğimiz halde, **Metin İlkin**'e gidemediğimiz gibi...

Mehmed Kemal'le ne zaman tanıştık, anımsamıyorum. Ne ki, sanki kırk yıllık dostumdu. İzmit'te ya da Değirmendere'de birlikte olduğumuzda, nazı bana geçerdi!

Geride kalan yılları düşündüğümde...

Yıl ya 1990 ya da 91 olacak. Değirmendere Belediye Başkanı **Ertuğrul Akalın**, Değirmendere Altın Fındık ve Kültür Sanat Festivali'ne şair ve yazarları da davet etmiş. Onkadar davetli yazar arasında **Mehmed Kemal** de var... Çınarlık Meydanı'nın sahile yakın bir yerinde kitaplarımızı imzalıyoruz. Vakit ikindiye ağmaya başladığında **Mehmed Kemal** yüzüme bakıp, "Vaktidir" diyor. Koluna girip Kırıkçatal'a götürüyorum... Bir ufak rakı, beyaz peynir, domates, kavun... Birer duble içip yerimize dönüyoruz. Bazı arkadaşlar, "Gene bizi sattınız" diye takılıyorlar. **Mehmed Kemal** de, "Meyhane orada, gidin siz de için" diyor... Bir saat sonra, hadi gene Kırıkçatal'a...

O yıllarda Gebze Belediyesi de her yıl kültür sanat etkinlikleri düzenliyor... Belediye Başkanı Yardımcısı da **Ertuğrul Kazancı**. Bütün etkinlikler de Kazancı'nın başının altından çıkıyor!

Akşama doğru şiiler okuyacağız. Anımsayabildiklerim; **Mehmed Kemal, Sennur Sezer, Adnan Özyalçıner, Gülsen Tuncer, Gülsüm Cengiz, Nedret Selçuker, Sunay Akın, Akgün Akova...**

Bizi öğle yemeği için öğretmenevine davet ediyorlar... Çorba, tavuk, pilav ve yoğurt.. **Mehmed Kemal** bana, "Ra-

kı nerde?" diye soruyor.. Gebze'nin benim sınırlarımın dışında olduğunu söylüyorum, "İzmit'te ya da Değirmendere'de olsaydık, mesele değildi" diyorum... Yüzünü asıp dışarıya çıkıyor, ben de ardından... "Ben rakının olmadığı yerde şiir okumam" diyor. "Bir yer bulur içeriz" diyorum, kabul etmiyor. "Bunu sen değil, ev sahibi düşünecek" diyor ve çekip gidiyor...

Yıl 1993 olmalı... TÜYAP Kitap Fuarı'nda Gerçek Sanat Yayınları standında **Mehmed Kemal**'le kitaplarımızı imzalıyoruz. **Güngör Gençay**, "Bu gece bizde kal, akşam bir yerlerde içeriz" diyor. Kalamayacağımı, birkaç saat sonra İzmitli bir arkadaşımın gelip beni alacağını söylüyorum. İzmitli arkadaşım, kitap kurdu **Semih Onat** geliyor bir saat sonra. **Mehmed Kemal**'i görünce seviniyor. Kitap dolu poşetine **Mehmed Kemal**'in kitaplarını da koyuyor. **Güngör**, bu kez kancayı **Semih**'e takıyor, "Bir yerlerde içeceğiz, siz de gelir misiniz?" diyor. **Semih** dünden razı...

Nereye gideceğimizi düşünürken, **Mehmed Kemal**, "Cumhuriyet'e gidelim" diyor. **Semih** de Cumhuriyet'i çok sevdiğini söylüyor. TÜYAP'tan çıkıp Çiçek Pasajı'na doğru yürüyoruz...

Yiyip içiyoruz, söyleşiyoruz, sonra da hesabı istiyoruz. **Güngör Gençay**, "Siz konuksunuz, hesabı ben öderim" diyor, ama **Semih**'in diretmesiyle hesabı Alman usulü yapıyoruz... Çıkarken, **Mehmed Kemal**; "Cumhuriyet eski Cumhuriyet değil, buranın hesabı da kazık olmuş" dlye söyleniyor...

Konuşa konuşa yürüyoruz İstiklal Caddesi'nde. **Semih Onat**, "Benim arabam şurada. **Ruşen** abiyle İzmit'e döneceğiz, sizi evinize bırakalım" diyor **Mehmed Kemal**'e. **Güngör**'e veda edip ayrılıyoruz... Ve daha nice anı... **Mehmed Kemal**'i de belleğimin unutulmayanlar defterine kaydediyorum.

Nejat Sığınak

(16 Eylül Çarşamba)

Aslında "Nejat Sığınak" diye bir kişi yok; ben uydurdum, ama yakıştı!

Nejat Sığınak, şair **Nejat Gacar**'dan başkası değil... **Nejat** pek hoşlanmıyor, ama ben gene de söylemeliyim. Profesörlüğü iki buçuk yıldır Kocaeli Üniversitesi Rektörü **Prof. Dr. Atıf Ural** tarafından engellenen **Doç. Dr. Nejat Gacar**; aynı üniversitenin Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesidir ve sığınaklığı da bu ünvanından kaynaklanmaktadır.

Nejat Gacar, iki yıldır Kocaeli'deki yazar-çizer dostları yetmezmiş gibi, İstanbullu şair ve yazarlara da KOÜ Tıp Fakültesi'nde sağlık dağıtıyor.

Nejat, kimin sağlığından şikayetçi olduğunu öğrense, hemen İzmit'e davet eder ve gelenleri de şifa bulmaları için fakültenin değerli hocalarının ellerine teslim eder. Anımsayabildiklerim; **Berrin Taş, Cengiz Gündoğdu, Sennur Sezer, Adnan Özyalçıner, Tekin Gönenç, Güngör Gençay...**

Nejat Gacar'a bugün de **Gülsüm Cengiz** sığındı...

Öğle üzeri **Nejat** telefon etti, "Biz Adalı'ya gidiyoruz, seni de bekliyoruz" dedi... Adalı'ya vardığımda **Gülsüm Cengiz** ile **Nejat**'ı pencere kenarındaki bir masada söyleşirlerken buldum. **Gülsüm**'ün parmağındaki sertlik pek önemli değilmiş... Onlar palamut ısmarladılar, ben tavuk ızgara... Biz rakı içtik, **Gülsüm** ayran söyledi, ama zehirlenme korkusuyla ayranı içmeyince, yazık olmasın diye, ayranı da **Nejat** içti...

Gülsüm Cengiz, bu arada "Postayla gönderecektim, ama olmadı, kendim getirdim" diyerek bize "Akdeniz'in Rengi Mavi" (Evrensel Kültür, şiir, Ekim 1997, 120 sayfa) ve "Ayşe'nin Günleri" (Evrensel Çocuk Dizisi, Çocuk Romanı, 3. Basım, Mayıs 1998, 256 sayfa) adlı kitaplarını imzaladı...

İkindiye doğru **Nejat Gacar, Murat Kurt** ve ben **Gülsüm Cengiz**'i Asya Tur otobüsüyle İstanbul'a uğurladık

Yoksulluk Sınırı

(26 Eylül Cumartesi)

Demiryolu Caddesi'ne çıkan sokaklardan birinde bir çöp varili... Yaşı onlarda gezinen bir kız çocuğu, varilden çıkardığı bir şeyleri çuvalına dolduruyor... ve aynı yaşlarda, güzel giyimli bir kız da, biraz uzaktan o kızı izliyor... Güzel giyimli kızın yüzüne sanki kocaman bir soru işareti ilişmiş gibi... Belki şöyle geçiriyordur içinden: "Bu kız neden çöplükten bir şeyler topluyor? Annesi ve babası görse kızmazlar mı?.."

Hayır, kızmazlar güzelim. Dahası, "Kızımız da ekmek parası kazanıyor" diye sevinirler...

İzmit'te ve öbür kentlerde, bazı çöpleri paraya dönüştürebilmek için didinen binlerce aile var ve binlerce çocuk. Çünkü işsizlik, insanları böyle çöplüklere itiyor...

Ne yapsın yoksullar?

"Yoksul" dedim de...

Nedir yoksulluğun sınırı?

Türk-İş Araştırma Merkezi, bir araştırma yapmış. Bu araştırmaya göre, dört kişilik bir ailenin aylık mutfak harcaması, son bir yıl içinde yüzde 85.3 oranında artarak 74 milyon liraya ulaşmış... Bu ailenin öbür giderleri de dikkate alınarak belirlenen "yoksulluk sınırı" ise 224 milyon lirayı aşmış...

Haberi okuyunca şaşırdım ve yükselen sesimden kendim de korktum!

"Vay anasına!" demem, arkadaşlarımı da ürküttü!

Evet, araştırma sonuçları beni çok şaşırtmıştı, çünkü ben bir "emekçi" olarak, yoksulluk sınırının çok altında bulunuyordum... Çünkü üç aydan üç aya aldığım emeklilik maaşı 160 milyon lira idi... Aya vurursanız, 55 milyon lira...

Şöyle bir hesapladım; gazetede çalışmam, dergilere yazmam ve bugüne kadar yayımlanan 13 kitabım bile beni yoksulluk sınırından kurtaramıyordu...

Ama suç devletin değil, benimdi!

Çünkü yanlış yol'u seçmiştim!

Şair ve yazar olacağıma, bir çete kursaydım, adımı "Baba" olarak duyursaydım ve de bu ünümle paranın anasını belleseydim, daha iyi olmaz mıydı?

Belki bu yolda hapse düşer ya da ölürdüm; ama hiç olmazsa bir "Baba" olarak beni sevenler, "Türkiye seninle gurur duyuyor" diye sokaklara dökülürlerdi...

Evet, seçtiğim yol yanlışmış ve de pek kelekmiş!

Neredeyse 50 yıldır yazıyorum, ama Tanrı'nın bir tek kulu çıkıp da "Türkiye seninle gurur duyuyor" demiyor...

Ve de bu durum benim pek ağrıma gidiyor!..

GAZİ PAŞA'YA SUİKAST

Behzat AY

Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı'nın (um:ag) yayımladığı 75 kitaptan 24'üncüsüdür **"Gazi Paşa'ya Suikast"** Uğur Mumcu'nun titiz araştırmacılığına güvenen ve onu seven :urlarının ilgisiyle 19'uncu basıma ulaşmıştır.

Bugüne değin, başta İstiklal Mahkemesi üyesi **Kılıç Ali**'nin 1955'te Sel Yayınları'nda yayımlanan **"İstiklal Mahkemesi Hatıraları"** ve **Azmi Nihat Erman**'ın 1971'de derleyip yazdığı Temel Yayınları'nca yayımlanan, içinde 16 fotoğrafın da bulunduğu **"İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri"** olmak üzere İzmir Suikastıyla ilgili birçok kitap ve yazılar okudum. Ne var ki, 1926 yılında, Cumhuriyetin ilanından 3 yıl sonra bu hainice girişime merakım ve de Uğur Mumcu'nun titiz araştırmacılığına güvenim dolayısıyla Mumcu'nun kitabını edinip özenle okudum.

15 Haziran 1926 günü Giritli kaçakçı **Şevki** suikastı ihbar eder. Şevki, ihbarı Gazi'yi sevdiğinden değil, suikastı planlayanlardan ittihat ve Terakki'nin silahşörü **Sarı Efe** olarak bilinen emekli jandarma yüzbaşısı **Edip Bay**'la Saruhan Milletvekili **Abidin Bey**'in Mahmut Şevket Vapuru'yla İstanbul'a gidişlerinden kuşkulanıp korkması yüzünden ihbar eder.

Yurt gezisine çıkan Gazi Paşa, Bursa'dan Mudanya'ya geçmiş, Mudanya'dan Karadeniz adlı vapurla Bandırma'ya gitmiştir. Paşa, 14 Haziran günü Balıkesir'den İzmir'e doğru yola çıkacak, 15 Haziran günü İzmir'de olacaktır. Kaçakçı Şevki, korkup ihbar etmese suikast gerçekleşecektir. **Gürcü Yusuf, Laz İsmail, Çopur Hilmi** kemeraltı Karakolu önünde Gazi'ye ateş edecekler, sonra da Çopur Hilmi'nin kardeşi berber Nuri'nin işyerinde pusu kurmayı tasarlayan suikastçılar çetesinin reisi Lazistan Milletvekili **Ziya Hurşit** ve arkadaşlarıyla kargaşadan yararlanarak bir arabayla Şevki'nin rıhtımda bekleyen motoruna gidip Sakız Adası'na kaçacaklar...

Kimdi bu hainler? Çopur Hilmi, ordudan kötü hal nedeniyle atılmış, Sarı Edip Efendi'nin Değirmendere'deki çiftliğinde kahyalık yapmaktadır. Laz İsmail, işgal döneminde İstanbul kuyumcu soygununa katılmış bir eski sabıkalıdır ve Samsun'da kahve işletmektedir. Gürcü Yusuf da mütareke yıllarında düşman donanmasının gözü önünde bir Fransız vapurunu çevirip milyonlarca Frank alan gözüpek biridir. İşte Ziya Hurşit, İzmir'e bu iki sabıkalıyla gelir. Ziya Hurşit, Rize'nin Hemşin bucağına bağlı Molla Veysi köyünden Kadı Mehmet Hurşit'in oğludur. Almanya'da deniz araçları mühendisliği görmüş, yurda dönünce de ilk TBMM'ne Lazistan Milletvekili olarak girmiş. İlk TBMM'de karşı grup olan **"İkinci Grup"**'ta yer alır. İkinci Grup liderlerinden Trabzon Milletvekili **Ali Şükrü Bey**'in, **Mustafa Kemal**'in muhafız tabur komutanı Milis Yarbayı **Topal Osman** tarafından öldürülmesi üzerine bu cinayetin Gazi Paşa tarafından işletildiğine inanır ve Gazi'ye kin bağlar. Ziya Hurşit, suikastçıları İzmir'e Gülcemal Varupu'yla getirir, Sarı Edip'le tanıştırır

Suikastçıların kimliklerini ayrıntılarıyla yazmanın nedeni her kanlı, kirli olaylarda parmağı bulunanların mutlaka kirli işlere geçmişlerinde girmiş olduklarını anımsatmak için; bugünlerdeki olayların kişileri gibi...

Vali **Kâzım Dirik**, ihbarcı Giritli Şevki'yi dinlerken delişete düşer ve hemen adı geçenleri sabaha karşı teker teker yakalatıp (günümüzde olduğu gibi savsaklamaz) hükümet konağının altındaki Emniyet'e getirtir.

Laz İsmail'in sorgusu tutanakta şöyle özetlenir: "Geçen kış, Ziya Hurşit, Laz İsmail'i Ankara'ya götürmüş; başka birisiyle daha görüşmüş ise de adını bilmiyor; görürse tanıyabilirmiş. Ankara'da Gazi Paşa'ya suikast yapılacağından kesin olarak kendisine bahsetmişler. Bu kez de Ziya Hurşit getirmiş, Gazi Paşa'ya suikast yapılacağını söylemiş; İzmir toplantılarında Yusuf, Hilmi, Ziya hazırmış; İsmail sonradan verdiği ifadede **Şükrü Bey**'in İstanbul'dan hareketinde vapura geldiğini ve Ziya ile görüştüğünü ve kendisinin konuşmadığını söylemiş."

Şükrü Bey kim mi? İttihat ve Terakki'nin Milli Eğitim Bakanlarından. Şükrü Bey ile Sarı Efe Edip'in dostlukları Şükrü Bey'in Serez mutasarrıflığı günlerine dayanır Efe, **Celal** (Bayar) ve **Kâzım** (Özalp) Paşa'nın yakını.

Gürcü Yusuf'un özetlenen ilk sorgusu da şöyledir: "Kışın Ziya Hurşit ve Laz İsmail beni Ankara'ya götürdüler. Yedi-sekiz gün kaldım. Gazi Paşa'ya suikast yapılmasını önerdiler Ziya'nın kardeşi Faik engel oldu. Ziya bizi İstanbul'a gönderdi. Rauf Bey, **'Ben Avrupa'da bulunayım, siz ne yaparsanız yapın'** demiş."

Mustafa Kemal, 16 Haziran akşam üzere İzmir'e gelir ve Naimpalas Oteline yerleşir. Ziya Hurşit'le başbaşa görüşmek ve suikastın arkasındaki örgütü anlamak ister. Ziya Hurşit'i otele getirirler. Mustafa Kemal, "Ziya Hurşit Bey, uzun zaman beraber çalışmış değil miydik? Bir amaç uğruna çalışmadık mı? Nedir bu suikast? Hem de şebekenin elebaşısı imişsiniz, öyle mi?" diye sorar. Ziya Hursit'in yanıtı: "Öyle. Doğrudur. Suikastı yapmaya geldim. Ama başaramadık." Bu kez Mustafa Kemal, "Sizden bunu beklemezdim" der. Ziya Hurşit, "Dünya beklenmedik şeylerle doludur paşam!" diye yanıtlar.

Mustafa Kemal, Başbakan **İsmet Paşa**, İçişleri Bakanı **Recep Bey** ile Ankara ve İstanbul valilerine çektiği şifrelerle Sarı Edip Efe ve İzmit Milletvekili Şükrü Bey'in tutuklanmalarını emreder. İstanbul Polis Müdürü **Ekrem Bey**'e çektiği şifrede de ittihatçıların tutuklanmaları emrini verir Gazi Paşa, suikast örgütünün Ziya Hurşit dışındaki üç önemli adamını saptamıştır: Eski Ankara Valisi **Abdülkadir, Şükrü Bey, Sarı Efe Edip.**

Gazi, operasyonları yönetmeye başlamıştır Başbakan İsmet Paşa'ya ilk gizli şifrelerden birini çeker. İsmet Paşa, Kâ-

zım Paşa ve Mahkeme başkanı Kel Ali'nin kuşkuları, o sırada Yunanistan'da bulunan **Çerkez Etem** ve kardeşleriyle, **Kuşcubaşı Eşref** ve kardeşi Hacı Sami üzerindedir. Eşref ve Sami, savaştan sonra Yunanistan'a sığınmışlardır. İkisi de 1924 yılında düşman güçleriyle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle yurttaşlıktan çıkarılan 150 kişi arasındadır.

Gazi, bütün İttihatçı yöneticilerinin tutuklanmalarını emreder. Karabekir Paşa tutuklanır. Ne var ki İsmet Paşa, en yakın arkadaşı Karabekir'in serbest bırakılması emrini verir İçişleri Bakanı Recep Peker'e. Peker, Cumhurbaşkanı'na Başyazmanı kanalıyla İsmet Paşa'yı şifreli telgrafla şikayet eder. İsmet Paşa iki ateş arasındadır. Mustafa Kemal, suiakstın arkasında Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin olduğuna inanmıştır. İsmet Paşa ise inanmamıştır. Bu kez Mustafa Kemal, çektiği şifreli telgrafını şöyle bitirir: "Benim Sevgili İsmet'im; kendini üzme, durumun gereği çok ivedi ve duraksamadan hareket etmektir, gözlerinden öperim." Ve İsmet Paşa'yı İzmir'e ivedi çağırır. İsmet Paşa, hemen İzmir'e trenle hareket eder...

Mahkeme İzmit Milletvekili Şükrü Bey, Eskişehir Milletvekili Albay Arif, Sıvas Milletvekili Halis Turgut, İstanbul Milletvekili İsmail Canbulat, Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa, Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit, eski Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Sarı Efe Edip, Çopur Hilmi ve emekli veteriner Albay Rasim'i ölüm cezasına çarptırır. Ele geçirilmeyen, İttihatçıların İaşe Nazır'ı Kara Kemal ve eski Ankara Valisi Abdülkadir de yokluklarında ölüm cezasına çarptırılır. Kara Kemal, aranırken kendisini tavuk kümesinde vurup ölür. Abdülkadir de kaçarken yakalanıp idam edilir. Cavit Bey, Dr. Nazim, Nail ve Abidin Beylerin yargılanmaları Ankara'da sürer. Uğur Mumcu, "Ankara'daki dava, Kuvayi Milliyeciler ile İttihatçıların hesaplaşmasıydı" başlığı altında, kitabın 14'üncü bölümünde ayrıntılı olarak anlatmaktadır. En sonunda dördü de idam edilirler ve Ankara cezaevinin avlusuna gömülürler. Ancak 1950'li yılların başında Cavit Bey'in eşi Aliye Hanım'ın girişimi ve zamanın Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın verdiği emir üzerine asılan bu dört İttihatçının kemikleri Ankara'da Asri Mezarlığına gömülür.

Bu satırları yazarken, şimdi anımsıyorum, Cavit Bey'in oğlu değerli dostum Şiar Yalçın'ın, 1970 yılında, babasının anı defterini Ankara'ya gelirken getirmemi söylemesi üzerine, Aliye Hanım'ın evine gitmiş, uzun uzun konuşmuştum. Aliye Hanım bana şöyle söylemişti: "Suikasttan Cavit'in kesinlikle haberi yoktu. Ben, Büyükada'dan İstanbul'a gelirken gazete satıcıları, 'Gazi'ye suikast yapılacaktı!' diye bağırarak gazete satıyorlardı. Hemen birini aldım. Vapurda gazeteyi okudum. Eve gelince, Cavit'i çalışırken buldum ve haberi verdim. Gazeteyi önüne koydum. Cavit gazeteyi okuduktan sonra üzüldü ve 'çok yanlış bir girişim!' diye söylendi." Nitekim Uğur Mumcu da, kitabının 89'uncu sayfasında şöyle yazmaktadır: "Zamanın Başbakanı İsmet İnönü, yıllar sonra Cavit Bey ile ilgili şu değerlendirmeyi yapacaktı:

-Cavit Bey'in durumu, İttihat ve Terakki'nin başta gelen şahsiyetlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ama ben onun şiddet hareketine, suikast teşebbüsüne girecek bir tabiatta olduğuna hiçbir zaman ihtimal vermedim. İnsan siyasi bir teşkilatın başına geçtiği zaman onun sorumluluğu nereye kadar varır, belli olmaz. Cavit Bey'in başına gelen de siyasi hayatın tabiatında mevcut olan en ağır ihtimaldir "

Cavit Bey'in oğlu dostum Şiar Yalçın da sapına dek Kemalisttir...

Birlikte Uyunacak Bir Kış Uykusu

Dolu da olsa boş da
bana doğrulttuğun şey bir silah
bu ortada..,
oysa çocuklar silahtan korkarlar
elinden alsam bütün silahlarını
yenilerini arar bulur musun?

bak işte yine evlerine dağıldı
gözlerindeki savaşçı çocuklar
bak yine o sıkıcı, o yemek o uyku kokusu var
benim önüme atıp bıraktığın
oyunsuz, boş sokaklar.

Bir silah olarak kullanma susku nluğunu
Sen susunca içimdeki yaprakları dağılıyor
en hafif rüzgarda
Dokunmak istiyorum saçlarına
elma da desem, armut da aynı;
türlü kokularla gelsem de yanına,
sen bana sevişmeyecek kadar uzak kokuyorsun
ellerimi geri çekmekten hep, yoruldum.

Bahara çalıyor bildiğim tüm tekerlemeler
çocukluğum coşuyor, halbuki
Sen bana koca bi kış uykususun.

'git, diyen şarkıları hiç sevmez çocuklar
Sen içimin hep 'gel, türküsüsün
mevsimlerin dört adı da olsa
Seni düşünmek farklı bir zaman diliminde
Senden yeni mevsimler yaratmak bi de
nasıl canım istiyor...

Seni mutsuzluk şiirlerine meze yapmak
gelmiyor içimden

aşk diyorum sen dendiğinide
baharıma kış olsan da
çocuklar karı da sever hem kışı da çok...

Süen ÇANKAYA

EN ŞOK BELGE

Y.Mahmut D. GÖSTEREN

Bir yıl önce önce büyük estetikçi Henri Potuerye'nin şiir üstüne yazılarını okurken korkunç bir sır keşfetmiştim. Bu keşfimi bugüne kadar saklamıştım. Ama şok belgelerin arka arkaya açıklandığı ülkemizde, benim de bu keşfimi açıklamanın zamanı geldiğine inanıyorum.

Benim keşfim şudur ki, Nâzım Hikmet şair değildir. Şu bilinmelidir ki, ben, hiçbir zaman boş konuşmam. Bütün savlarım belgelidir. İşte şimdi Nâzım Hikmet'in şair olmadığını ispatlayan en şok belgeyi açıklıyorum.

Büyük estetikçi Henri Potuerye, şair için şöyle der: "Şair tıpkı bir köstebek gibidir. Hep toprak altında yaşar. Çünkü yeryüzünde görünenlerin kökü toprak altındadır. *Bir köstebek gibi yaşamayan kişi, kaç şiir yazmış olursa olsun şair sayılmaz.*" (abç)

Bu satırları okuyunca Nâzım Hikmet'in fotoğrafına baktım. Nerden bakılırsa bakılsın köstebeğe benzemiyor Nâzım Hikmet. Burda durmadım ve keşfimi belgelemek için bir adım daha attım ve Nâzım Hikmet'in hayatını inceledim. O zaman keşfimin doğruluğunu gördüm.

Benim bu keşfime herhangi biri karşı çıkacak olursa, o kişi, gelsin bana Nâzım Hikmet'in şair olduğunu kanıtlasın.

Gerçekler acıdır. Hayat zordur. Tarih kırılgan olup eğridir.

İmge tiftiklemesinin son noktasında, şiir yay gibi gerilir. Şiir bu yayın içinden ok gibi çıkar. Şiir nereye gider bilinmez.

Gider mi? Bu bile kuşkuludur. Zenon'u anımsayın.

Dil bir rüyadır, hem de kabulsu bir rüya. Rüyada insanın üstüne yürüyen kanlı bir canavara benzer dil. Pürtüklü ve çatallıdır. Dil insanı piton yılanı gibi sarar ve boğar.

Şiirin nereye gittiği ve hatta gittiği bile belirsizken şairin nerden geldiği sorusu kanlı bir düğüm gibi karşımızda durmaktadır. Bu kanlı düğümü Henri Potuerge şu satırlarla çözer: "Şiirin çıkış noktası tözsel bir tabula rasadır. Bu tabula rasada tözsellik stimuluştur. Bu şiirin differentice'sı olup şiir burdan çıkar. Çıkma helozoni bir dökülmedir ve buna şiirin türümü denir. Dökülmenin türümünde tözselliğin üstünde yükselen tabula rasa anti tabula rasa olur. Şiir burda form kazanır.

Şiir işte bu formun adıdır."

İşte bütün bunlardan ötürü Nâzım Hikmet şair değildir.

Bu yazımı yeni şiirimle bitiriyorum.

Dört Kırmızı

Hüseyin Alemdar'a

Ölüm geldi patates
Karnıbahar, turp ve glikoz
Fırtına denizi saklı

Bir kırmızı

Koş ölüm tanrısı
Kırmızı yıldızlı gecede
Kaç kuyu kör.

İki kırmızı

Kemik kıran yürüyüş
Sinemanın ortası havuz
Ölü balık gözü açık

Üç kırmızı

Dr. Simpil
Evren fortin
Ters dönmüş Jupiter

Dört kırmızı

DUYURU

Her türlü düşmanlarınız için Şok BELGE hazırlanır.

İMREN PASTANESİ

Ali BALKIZ

Ortaokulu o yaz bitirmişlerdi. İki amca oğluydular. Birinin adı Baki, ötekininki Abbas'tı. İkisinin de babası küçük esnaftı. İkisinin de kendilerinden küçük çok sayıda boy boy kardeşleri vardı.

Şehrin sırtını dayadığı dağın yamacındaki gecekondularda oturuyorlardı. Evlerinin önünden kocaman bir sulama kanalı geçiyordu. Yaz gelince o kanaldan bakraç bakraç su alıp ağaçları sulamak onların göreviydi. Ama artık büyümüşlerdi. O iş küçüklere kalmıştı. Bıyıkları terlemiş, boyları atmıştı. O yaşa gelinceye dek, okullar tatil olur olmaz, hemen işe koşarlardı. Şehrin caddelerinde, parklarında, bahçeli kahvelerinde ya simit satar, ya çakmak taşı benzin satarlar ya da babalarına yardım ederlerdi. Biri köşgerliği, biri de terziliği neredeyse öğreneceklerdi, etrafı sulayıp süpürmekten vakit kalsaydı eğer...

Sadece yaz tatilinde mi?

Okullar açıkken de çalışırlardı.

Daha kimseler uyanmadan uyanır, uykulu çapaklı gözlerle, kısa pantolonlarını bacaklarına geçirir okul önlüklerini giyer, kırışık beyaz yakalıklarını takar okul kitaplarını koltuklarının altına alır, yollara düşerlerdi. Gittikleri yer Mürşit Efendi'nin fırınıydı. Simit camekanlarını alır, yüzer tane simidi sayar, mahallelere çıkarlardı. Sabah serinliğinde, sıcak simitler camekanı buğulandırır, bez mendilleri ile ikidebir camı içeriden siler, simitler iyice görünsün isterlerdi. İkisi birlikte aynı sokağa girerlerdi. Bir o bağırırdı, bir o: Taze simit, küncülü, susamlı simit, sıcak simit... O çocuk sesleri evden eve, karşıdan karşıya yankılanır, pencereler, kapılar açılır, satarlardı simitleri bir bir... Sokağın sağ yanı birinindi, sol yanı birinin... Sağ yandan isteyenlere biri verirdi, sol yandan isteyene öbürü... İki kişi birden sağı yandan mı istedi? Biri birine verirken, öbürü de öbürüne verirdi. Sonra da kimin hakkı öbürüne geçti ise ödeşirlerdi. Gecelikli kadınlar çıkardı kapıya, japoneli kızlar... Gözleri onlarda kalırdı... Bazen pala bıyıklı adamlar; ayağınızı kırarım sizin, bir daha sabahın bu kör saatinde bizi uyandırırsanız diye bağırırlardı... Seslerini küçültür, köşeyi döner, yine bağırırlardı.. Hak geçirmemeye çalışsalar da, yine de birinin simidi önce biterdi. Bu kez de kimin simidi artmışsa onu paylaşır, satar, paraları eşitler, fırına dönerlerdi. Mürşit Efendiye sermayeyi öder, kârlarını ceplerine atar, okullarına koşarlardı.

Okul sonrası eve döndüklerinde anneleri, bulgur pilavının yağlı tarafını onların tabağına kor, günlük kârı, çay, şeker almak için ellerinden alırlardı.

Bu yaz daha işe yarar bir işte çalışmalıydılar. En azından gölge bir yerde ve maaşla...

Babaları onlara bir pastanede iş buldu. İmren pastanesinde. Şehrin tam göbeğindeydi. Karşıda hükümet binası, bankalar, yanlarda mağazalar ve büyük postane vardı. Şehrin halkı ve bütün arabaları bu caddeden geçerdi. Pastanenin büyük camekanı caddeye bakıyordu. İçi raf raf baklavalarla, kuru pastalarla doluydu. Patronun adı Hilmi'ydi. Kırmızı yüzlü, sivri burunlu, kocaman bir adamdı. Bir de kayınpederi vardı patronun. Kısa boylu, zayıf, ak saçlı bir ihtiyardı. Onun da adı Dursun'du.

İlk kez böyle bir yerde çalışacaklardı. Sokak sokak, mahalle mahalle dolaşmaktan kurtulacaklardı. Ayrıca kendilerini koruyan kollayan bir patronları olacak, onlara üç öğün yemek verecekti. Üstüne de maaş... Böylece hem kendilerinin, hem de kardeşlerinin kitap, defter, çanta, üst baş paralarını çıkartacaklardı. Annelerinin dediğine göre çalışırken pasta baklava bile yiyebilirlerdi. Ama yine de aç gözlülük etmemeliydiler. Babalarını patron Hilmi'ye karşı mahcup etmemeliydiler. Ayaklarına çabuk olmalıydılar.

Patron Hilmi, Abbas'a dedi ki; sen garsonluk yapacaksın... Müşteri şöyle karşılanır, şöyle yer gösterilir, şöyle sipariş alınır, şöyle servis yapılır, şöyle hesap alınır ve mutlaka yine bekleriz denilir. Baki'ye de; sen bulaşıkları yıkayacaksın, deterjanı ve suyu az kullanacaksın, temiz yıkayacaksın ve asla kırmayacaksın...

Abbas'la Baki birbirlerinin yüzüne bakıp kendilerine uzatılan beyaz önlükleri hemen giyip işe koyuldular. Önlükler büyüktü, içinde kaybolmuşlardı ama olsundu...

Niye ise, pastane kokuyordu. Üstelik ilk kez böyle bir koku alıyorlardı. Alışacaklardı.

Bulaşıkhane salonun arkasında, karanlık bir yerdeydi; tül perdeyle de gizlenmişti. Baki oraya girince daha da kararadı. Akşamdan kalma bulaşıkları tek tek yıkamaya başladı. Göz ucuyla da patronu Hilmi'ye bakıyordu tülün arkasından, acaba kendisini izliyor mu diye merak ediyordu. Tabaklar, bardaklar tek tek kayıyordu elinden. Elleri titriyordu. Simit satmak, sokak sokak dolaşmak, özgürce bağırmak ne güzeldi oysa... Bu karanlık, nemli, kokulu yerde ne yapacaktı?.. Hem tezgah altlarında, kabın kacağın içinde böcekler dolaşıyor, hem üstüne süt güğümü ve çay konulmuş ocağın sıcağı bunaltıyor, hem de elleri titriyor, üstü başı musluktan sıçrayan sularla ıslanıyordu.

Abbas ise elinde kirli bir bezle masaları siliyor, küllükleri düzeltiyor, müşteri bekliyordu.

İş başladı.

İlk deney...

Hiç de zor değilmiş...

Yolcu edince ilk müşteriyi Abbas, tabakları usulca toplayıp Baki'ye getirdi, tezgahın üstüne aynı özenle koydu. Müşterinin önünden dört tane kuru pasta artmıştı. Tabağın içinde öylece duruyorlardı. Baki sırtını salona dönüp ikisini birden atıverdi ağzına... İlk kez kurupasta yiyordu. O hoş kokuyu ve tadı ilk kez duyumsuyordu. Çiğnemesine bile gerek kalmadı, dağılıverdi pasta ağzında... O pastaları bırakıp giden müşteriye de şaşırdı, niye hepsini yememiş diye.. Öbür iki pastayı da Abbas'a ayırdı. Ona göz ucuyla işaret edip tülün arkasına çağırdı. O da, o ikisini yedi. O da, aynı şeyleri duyumsadı. İkisi de mutluydu herşeye karşın.. Neredeyse hergün sattıkları simitlerden bir tekini bile sıcakken yemeye kıyamıyorlardı. Bayatlamış kırılmış olanları ise eve kardeşlerine getiriyorlardı. Abilik böyle olmalıydı.. Oysa şimdi; yoldan gelip geçerken ister istemez gözlerinin takıldığı o kuru pastalardan yiyebiliyorlardı işte. Ne hoştu...

Patron Hilmi, yıldırım gibi kalktı kasanın başından, üç

adımda salonu geçip hızla tülü kaldırdı. Müşterinin önünden artan kuru pastaları göremeyince, ikisini de öyle suçlu suçlu bulunca, birden sordu: Pastalar nerede? Baki hemen yanıtladı: Çöpe döktüm.. Ara bul çabuk... Baki daldırdı ellerini çöpe, karıştırdı karıştırdı... Bulamadı... İkisini de yan yana dizdi... İkisine de öyle birer tokat yapıştırdı ki... Gözlerinden bulgur bulgur yaşlar aktı... Yanakları kızardı kabardı...

Müşterinin önünden artan yiyecekleri yememeleri gerektiğini böylece öğrenmiş oldular. Onları, bulaşıkhanede bir kabın içinde biriktireceklermiş, patron gelip kendisi alacakmış, müşterilere satılacakların üstüne kendisi koyacakmış... Kirli değil, bozuk değilmiş nasıl olsa...

Bereket dükkan boştu da dayak yediklerini kimse görmedi. Evde de zaten hiç bahsetmediler.

Akşam üzeri iş yoğunlaşıyordu.

O saatte de Dursun Amca, damadına yardıma geliyordu. Gelir gelmez de, daracık bir demir merdivenle inilen bodrum kattaki imalathaneye iniyor, orayı denetliyor, ustalara bağırıp çağırıyordu. Niye baklava iyi kızarmamış, niye şerbeti bol olmuş, niye fırın boşa yanmış...

Sıranın kendilerine geleceğini biliyordu çocuklar... Artık alışmışlardı...

Süte ne kadar su katılır, eski çayın üstüne yenisi nasıl demlenir, artan şekerler, kurupastalar, yaş pastalar, baklava dilimleri nasıl biriktirilir öğrenmişlerdi. Dayak yiye yiye de olsa...

Herşeyin bir çaresi vardı.

Tabaklar, patron Hilmi'ye ve Dursun Amca'ya gösterilmeden, onlar perdelenerek masadan alınmalı, ne kadar yiyecek arttığı onlara gösterilmemeli, böylece hiç olmazsa bir kısmını yiyebilmeliydiler...

Adamlar, kadınlar, genç kızlar, genç oğlanlar geliyordu pastaneye... Kendi yaşlarında çocuklar.. Anneleriyle, babalarıyla, doyasıya yiyor, gülüyor, eğleniyorlardı. Baklava istiyorlardı. Fıstıklı cinsinden... Üstüne de bolca dondurma olacakmış... Maraş usulü... Yetmiyormuş gibi bir de limonata içiyorlardı... Gözleri takılıyordu onlara... Ne iştahla yiyorlardı...

Büyükler neyse de, şu kendi yaşındaki zengin bebeleri yok muydu, onlara hizmet etmek zorlarına gidiyordu.

Baklavayı şimdilik sadece görüyorlardı. Bir türlü yiyememişlerdi.

Çare arıyorlardı.

Sonunda buldular.

Akşam olup da, imalathanedeki ustalar gidince, bir bahaneyle biri aşağıya iniyor, öbürü gözcülük yapıyordu. Öyle anlaşmışlardı.

Aşağıya inen, tezgahın üzerinde duran tepsi tepsi baklavalardan birinin başına geçiyor, baklava diliminin üst kabuğunu kaldırıyor, içindeki yumuşak fıstıklı yerini aceleyle ve de iştahla yiyor, içini boşaltıyor, sonra da üst kabuğu aynı özenle yerine kapatıyordu.

Ödleri de kopuyordu elbet...

Çünkü, baklavaları tepsiden dilim dilim ya patron Hilmi ya da Dursun Amca alarak veriyordu müşteri için. Ya farkederlerse?... Ne olurdu?... Kimbilir ne kadar çok dayak yerlerdi? Belki işten bile kovulurlardı.

Onun için müşteriler baklava istemesin, hiç baklava satılmasın istiyorlardı. Yaraladıkları tepsileri tek tek takip ediyorlardı.

En çok bahşişi hükümet binasından çıkan memurlar veriyorlardı. Patron Hilmi ta baştan öğretmişti. Bahşişler ellenmeyecek, kasanın yanındaki kumbaraya atılacaktı. Sonunda nasıl olsa kendilerinindi.

Dursun Amca yine bağıra çağıra çıktı bodrumdan...

İki usta, iki çırak için üç öğün yemek mi pişermiş.. Bu ne israfmış... Kendi evlerinde böyle yemekler mi yiyorlarmış... Bundan sonra buna sonmuş... Artık yemekler patronun evinde pişecekmiş, çıraklar gidip oradan getireceklermiş, nasıl olsa yakınmış... Bir düdüklü dolusu mercimek çorbası neylerine yetmezmiş...

Karar hemen uygulandı.

Ertesi gün Abbas patronun evine yollandı.. Yemek getirecekti.

Gitti ama gelmedi.

Oysa tarife göre hemen postanenin arkasındaydı ev ve beş dakika sürerdi.

Belki de henüz pişmemişti.

Kimbilir ne güzeldi patronun evinden gelecek yemek...

Sonunda süklüm püklüm geldi.

Korka korka içeri girdi.

Bir elinde ayakkabıları, bir elinde boş bir düdüklü tencere, üstü başı çorba içinde, ürkek ürkek durdu kapıda... Patron Hilmi onu öyle görünce yine yekindi yerinden... Bu kez iki tokadı ile birden dövüyordu... Abbas'ın; tencere çok sıcaktı, elim yandı, bacaklarım, ayaklarım yandı sözlerini Baki duydu da o duymadı. Dursun Amca araya girip kurtardı Abbas'ı onun elinden.. Baki de dişlerini sıkıp durdu.

O gün ceza olarak aç kaldılar...

Canları kuru pasta yemek bile istemedi...

Bir ay geçip gitti...

Maaş vakti geldi. Vermedi. Parayı alıp ne yapacaklarmış... Nasıl olsa onlara para güzün okullar açılırken lazımmış... Babaları öyle demiş... Oysa anneleri onlardan para bekliyordu. Her birinin evinde birer teneke kumbarası vardı. Oraya atıyor biriktiriyorlardı. Sıkça da elleriyle tartıyor, şıngırdatıyor, iyice çoğaldı mı diye bakıyorlardı.

Gece olup, sinemalar dağılınca son müşterileri de savıyor, dükkanı kapatmaya hazırlanıyorlardı.

Patron Hilmi, onlara daha ilk hafta söylemişti. Böyle pis pis ortalıkta dolaşmamalılar, önlüklerini anneleri yıkasın diye her hafta sonu eve götürmeliydiler.

İşte pazardı bugün, önlüklerini eve götürme günü.

Patron Hilmi, kasanın başında paraları sayarken, Baki'nin günlerdir birer ikişer biriktirip, tezgahın altına sakladığı kuru pastaları paylaştılar. Önlüklerinin kolunu alttan bir iple bağlayıp içine doldurdular. Sonra da önlüklerini yakasından tutup sallaya sallaya çıktılar. Hiç belli etmediler.

Caddeler bomboştu.

Hükümetin yanından geçtiler...

Mahalleye daldılar.

Mahalle bitti. Bahçeler başladı. Daracık karanlık yolda, gecenin bu saatinde zaten korkuyorlardı. O gün daha çok korktular. Ya kayısı bahçelerinin içinden, çitlerin arkasından esrarcılar, şarapçılar çıkarsa, ya cinler periler önlerini keserse diye, adımlarını hızlandırıp ıslık üstüne ıslık çaldılar... Sonra koştular... Taa kendi mahallelerine kadar.. Kendi evleri gözükünce, kanalın yanına gelince soluklandılar... Kanal pırıl pırıl akıyordu. Çalışmadıkları günler, yaz boyu mahallenin bütün çocuklarıyla birlikte bu kanaldan çıkmıyorlardı. Hemen soyundular. Önlüklerini, elbiselerini köprünün üstüne koyup, çırılçıplak atladılar. Nasıl olsa geceydi, nasıl olsa mahallenin kızları oğlanları kendilerini böyle göremezlerdi. Suya dalıp dalıp çıktılar... O yana bu yana yüzüp durdular... Terlerinden, kirlerinden, kokularından arındılar, serinlediler...

Mahallenin köpekleri, deliklerinden bir bir çıkıp havlayıp toplaşınca, sudan çıktılar. Islak bedenlerinin üstüne giyindiler. Giyinince, pastanenin o pis kokusunu yeniden duydular.

Sabah kahvaltıda anneleri onlara yine çay yapmıştı. Bütün kardeşlerini topladılar sofranın başına... Mutfaktan tepeleme bir tabak dolusu kuru pasta geldi sofraya... Aman allahım ne iştahla yediler... Öyle bir guurlandılar ki; kardeşlerine kuru pasta yedirmenin zevkini öyle bir tattılar ki; ve de

kardeşleri abilerine öyle bir minnetle baktılar ki... Dünyalara değer... Abi dediğin de böyle olmalıydı zaten...

Günler geldi geçti.

Okul zamanı geldi.

İşten çıkacaklardı.

Babaları da, patron Hilmi de, Dursun Amca da biliyordu bunu...

Ama patron Hilmi, çocuklar tamam, bugün son gün demiyordu bir türlü... İşte iki gün sonra okullar açılacatı. Ne zaman kitaplarını, defterlerini alacaklar, ne zaman üstlerini başlarını göreceklerdi. Müşteriler onlara, onlar müşterilere alışmışlardı, ama okul da açılıyordu işte...

İki gün daha gittiler.

Patron Hilmi yine birşey söylemedi.

Üç aylık maaşları, kumbarada bahşişleri birikmişti. Bütün kış yeterdi bu kendilerine... Ama adam bir türlü birşey söylemiyordu.

Kapanış saati geldi çattı...

Çocuklar; son dediler...

Patron Hilmi; ne sonu dediler. Eline süpürgeyi alıp sapıyla girişti çocuklara... Ne parası puluymuş... hem meslek öğrenmişler, hem üç öğün yemek yemişler, hem onca çanak tabak kırmışlar, üstüne üstlük bir de para mıymış...

Ağlaya ağlaya çıktılar...

Eve de hiçbir şey anlatmadılar...

Büyük Amcalarının oğlu Ceryan Mustafa Abilerine gittiler ertesi gün. Ağlaya ağlaya anlattılar ona. Ceryan Mustafa ise lise sonda okuyordu. Tenekelerin içine beton döküyor, halter çalışıyordu. Dövmediği adam, araklamadığı kız yoktu mahallede... Öğretmenleri illallah demişti elinden. Sınıfa girer, yoklamada bulunur, öğretmen cebir çözerken karatahtada, o pencereden atlar, dersi boş geçen, bahçede dolaşan kızların yanına giderdi. Kopya filan yine de geçerdi sınıfını. Kendisi ne kadar yiğitse; arkadaşları, Osman, Naki, Abdullah, Hasan da öyleydi. O nasıl olsa çözerdi bu işi... Hem demiyor muydu, çocuklar size takılan olursa gelip bana söyleyin diye...

Toplaşıp gittiler pastaneye, tam on kişi... Yayıldılar masalara, şunu getir, bunu götür, yiyip içtiler... Patron Hilmi'yle, Dursun Amca dükkandaydı. Çocukların işlerini de onlar yapıyordu.

Hesap vakti gelince Ceryan Mustafa, ne hesabı dedi, siz önce yaz boyu burada çalıştırdığınız benim amca oğullarının hesabını ödeyin... Masaya da bir yumruk attı. On kişi birden ayağa kalktı. Belli belalılar.. Dursun Amca hemen araya girdi. Damadına sen sus dedi. Tek tek saydı paraları... Ceryan Mustafa yine itiraz etti. Çocukların bahşiş kumbarasının da verin dedi, onu da aldı.

Hepsini getirip çocukların önüne koydu. Abilik de böyle olurdu. Maaşlarını koydular, masanın üstüne, kumbarayı açtılar, tek tek saydılar, ortadan ikiye böldüler. Dünkü ağlamalarının yerini bugün sevinç almıştı.

Durun, dedi Ceryan Mustafa, benim de payımı verin. Şaşırdılar çocuklar... Lan inekler yengenizi sinemaya götüreceğim anlamadınız mı, dedi.

Baki ile Abbas, ertesi gün kendileri için tenekenin içine beton döküp halter yaptılar...

Tezene

Uyuyor çakmaktaşlarında
bitimsiz ateş
Kör bir deve ölüm
dolanıyor günün eteklerine
Tuz kokusu geliyor
kumsalın yanan zambaklarından
Al atlar geçiyor
derin yollarından bağlamanın

Kapanmadan üstümüze
göğün solgun perdesi
Tırmanmadan adımlarımıza
ısırgan baldıran
kuşatmadan mavilikleri geceler
vurun tezeneleri
uyandırın yürek sümbüllerini
vurun daha vurun daha

Hüseyin TOPÇUGİL

RAGIP DURAN, "ÖZGÜRLÜK TARİH İSTER"

Bülent TOPBAŞ

Batıda son dönemlerde, televizyon başta olmak üzere medya üzerine yoğun eleştiriler yapılıyor. Chomsky'nin yazdıkları büyük yankı buluyor. Batıyla bu sorunda genel olarak yaşadığımız ortaklıklarla Türkiye'ye özgü farklılaşmalardan bahsedebilir misiniz?

-Önce Chomsky'den başlayalım. Sizin de söylediğiniz gibi Chomsky medya eleştirisi konusunda son derece önemli bir uzman. Bunun birkaç nedeni olsa gerek: Chomsky, aslında bir dilbilimci. Semioloji alanında egemen teorileri altüst etmiş bir akademisyen. Dilbilimde De Saussure'un koyduğu temelleri inceleyip, eleştiren, sorgulayan ve *cognitive* (bilişim) teorilerini geliştiren bir hoca. Biraz bizdeki dahi çocuklar gibi. Sionist sosyalist ekolden gelmiş bir anarşist. Hiçbir parti ya da ideolojik kümeye dahil etmiyor kendini, hiçbir parti ya da siyasal grup da Chomsky'yi kendi militanı ya da sözcüsü olarak görmüyor. Bağımsız bir aydın yani. Ama solcu. Chomsky'nin dilbilimde çığır açan bir akademisyen, bir öncü olmasının yanısıra siyasi olarak bazı açık angajmanları var. Daha 60'lı yıllarda ABD'nin Vietnam'da sürdürdüğü savaşa karşı çıkıyor, hem de ünlü MIT'de doçent iken polis tarafından gözaltına alınıyor, 5-6 saat tutuluyor, Amerika'da böyle bir hocanın polis tarafından gözaltına alınıp bu kadar tutulması bile büyük olay. Hoş bizde yazarlar, aydınlar 10 yıl 20 yıl içeride kalıyorlar kimsenin pek umurunda olmuyor. Dilbilim kökenli, ayrıca siyasal militanlık faaliyetinin üzerine medya eleştirmenliği önemli bir süreç. Bir de Amerikalı olup ABD'yi açık bir şekilde eleştirmek, Chomsky'nin medyatik önemini de artırıyor. Gerçi Chomsky, ABD'den çok Batı Avrupa'da ve Üçüncü Dünya ülkelerinde tanınıyor. Medya eleştirisi konusunda bilhassa akademik dünyada medya dili konusunda Hollandalı Van Dijk çok daha önemli aslında. Ama o Chomsky gibi ya da Chomsky kadar sorunun siyasal boyutuna eğilmeyip yine Chomsky kadar medyatik olmayınca, belki de haksız olarak yeteri kadar tanımıyor. Tabii Amerikalı olmak da önemli.. Çünkü başta TV olmak üzere gazete hariç tüm medyanın doğum yeri ve gelişmişlik vatanı ABD. Medya eleştirisi aslında çok eskiden beri var. Yani zaten bir şey varsa onun eleştirisi, sorgulanması da o şeyle yaşıttır, denebilir. Ama son dönemlerde, sizin de belirttiğiniz gibi, medya sadece Türkiye'de değil tüm dünyada krizde ve gerçek işlevinden uzaklaşan medyaya karşı da akademisyenler, profesyoneller hatta okurlar, izleyiciler ve dinleyiciler medyayı daha çok eleştirmeye, sorgulamaya başladılar, memnuniyetsizliklerini ifade eder oldular.

Batı medyası ile Türk medyasını kıyaslamak, sorunlarını karşılaştırmak güç. Çünkü medya çok karmaşık bir yapıya sahip, medyanın kendisi zaten bağımsız bir olgu, bir fikir değil. Hukuki, tarihi toplumsal, siyasi, ideolojik, ekonomik ve daha bir sürü boyutu var. Her ülkenin medyası kaçınılmaz olarak o ülkenin belirli özelliklerini taşıyor ve yansıtıyor. Ama medyanın işleyişi, üretim kuralları üç aşağı beş yukarı aynı. Yani futbol Brezilya'da da, Türkiye'de de, Avustralya'da da aynı kurallarla oynanıyor. Medya da böyle. Gazete çıkarmanın, haber yazmanın, program üretmenin evrensel bir takım ilkeleri, kuralları var. Mesleki kurallar bunlar.

2-3 yıl önce Amerika'da solcu meslekdaşlarla konuşurken garipsedim, hepsinde müthiş bir devletçilik sezdim. Yani kamu yayıncılığını savunan bir yaklaşım var ve "administration" (yönetim) ya da "government" (devlet) dedikleri kamu gücünün olumlu edimlerinden sözettiler hep. Çünkü ABD'de bağımsız, özgür bir medyanın önündeki temel engel, bizde olduğu gibi devlet değil, bağımsız dev kapitalist holdingler. Artık birleşerek dev şirketler haline gelen bu kapitalist kurumlar, devletin yetki alanına tecavüz ediyorlar. İlginçtir, ABD'de bu neo-liberaller, aşırı-sağcı Cumhuriyetçilerin iki talebi Milli Eğitim ile Ticaret Bakanlıklarının ilga edilmesi! Amerika'da eğitimde bizdeki gibi tevhid-i tedrisat filan gibi saçmalıklar yok - üstelik özel okullarla kamu okulları arasındaki rekabette özel sektör ön planda. Ama neo liberaller buna bile tahammül edemiyor: Daha kreş çağındaki çocukları kendi tek düşünceleriyle eğitmek, kalıba dökmek istiyorlar. Amerikan yönetimi ise, mesela bir İsveç ya da Fransa'ya oranla eğitimde kamu yararını gözetmese bile, Roosevelt döneminden kalan bir Refah Devleti anlayışının kırıntıları konusunda bile dev holdinglerin itirazıyla karşılaşıyor. Ticaret Bakanlığı'nın ilga edilmesi talebi sonsuz kâr hırsını düzenlemeye çalışan bir kamu gücüne karşı açılan savaş. Bırakın yapalım, bırakın geçelim... Bakanlık karışmasın bize, demeye getiriyorlar. Yanlış anlaşılmasın, Amerikan devleti yapı ya da doğa olarak dev kapitalist kurumlara karşı halkı koruyor fikri çıkmasın bu söylediklerimden. Ama devlet, Rekabet Kurulu ya da Anti-tröst yasa ve uygulamalarla, kamuoyunun üzerinde de egemenlik kurmak isteyen kurumsal kapitalizmin saldırılarını azaltmaya çalışıyor, çünkü bu saldırılar sonuç olarak devletin eski imtiyazlı yetki alanları... Batı Avrupa'da da durum giderek ABD'ye benzemeye başlıyor. Çünkü küreselleşme denilen bu yeni-sağın evrensel saldırganlığı her yerde karşısında ulus-devletleri ya da başka türlü örgütlenmiş kamu gücünü, federal devlet ya da bölgesel birlikler, buluyor. Onların yetki alanlarını ele geçirmek istiyor.

Türkiye'de de aslında bu yönde gelişmeler var. Mesela gazeteler de yazıyor, Hürriyet ya da Sabah dergi grubu bilmem dünyanının büyük dergi grubu ile anlaşma imzaladı, diye haberler okuyoruz. Yabancı mali-sermaye Türk medyasına doğrudan ya da dolaylı olarak girdi, giriyor. Öyle bir giriyor ki sadece teknoloji ya da bilgi ihraç etmiyor, siyasi ve yayın anlayışlarına da karışıyor. Mesela Türkiye'de gruplardan biri yeni bir dergi, yeni bir yayın çıkaracak, bunun oluru için yabancı ortakların onayı gerek. Vermezlerse o dergi

çıkmıyor. Böyle bir engele tanık olduğum için aktarıyorum. Türkiye'de bir derginin çıkıp çıkmayacağına İtalyan, İspanyol, Fransız, İngiliz yayıncılar karar veriyor... *You understand baby, that's not good, negati I mean, ok?* İşte güzel bir globalleşme örneği Sinyor! Medyanın dünya çapındaki krizi Türkiye'ye katlanarak ve yeni olumsuz boyutlar eklenerek yaşanıyor. Türkiye'nin toprağında, kumaşında, siyasi kültüründe, dokusunda zaten özgürlük eksikliği var, uluslararası mali-sermayenin olumsuzlukları da buna eklenince hilkat garibesi bir şey çıkıyor ortaya. 20 milyon insanın açlık sınırında yaşadığı bizim ülkemizde gazeteler Los Angeles'deki lokantaların tanıtımı yapıp, yıldız filan veriyorlar. Türk medyası, refikleriyle kıyaslanınca bu dünyanın ve 2000'li yılların mekan ve zamanında yaşamıyor. Biz bize benzeriz derler ya hani.. Türk medyası çok kendine has. Medya ketagorisine bile girmez dünyada, başka bir yaratık Türk medyası. Onun için kıyaslama yapılamaz. Şimdi Türkiye'nin önde gelen on gazetecisine, televizyoncusuna sorun, "Van Dijk kimdir? Ne yapmıştır?" diye. Hiç biri bilmez. Bilmez üstelik atar. Hollanda'nın PSV takımının sol açığı filan der. Ya da Pamela'nın ikinci sevgilisi filan der. Chomsky'yi de okuyan var mı emin değilim. Semiotik nedir diye sorun, semizotunun bir çeşidi sanır. O tür zerzevatı bilirler. Çoğu yabancı dil filan da bilmediği için kendi mesleği ile ilgili gelişmeleri de okuyamaz, okumaz. Dil bilenler de okusa bile anlayacak durumda değil. Ben Columbia Journalism Review -ki ABD'nin en önemli yarı-mesleki, yarı-akademik dergisidir- abone listesini inceledim New York'ta. Bir tek Türk yok! CJR'ın son dört sayısında "Genel Yayın Yönetmenleri Pazarlamacı olmalı mıdırlar?" başlıklı çok önemli bir araştırma yayınlandı. Bizimkiler zaten Genel Yayın Yönetmeni olmadıkları için bu soruya kafadan "Tabii ki olmalıdırlar" diye yanıt verirler. Neyse daha konuşmayayım, giderek hakarethamis olduğumun farkındayım. Ama aslında üzüntünün verdiği bir kızgınlık benimki.

Türk medyasına özgü bir şey demiştiniz. Bir tek Televole'yi sayabilirim. Onun dışındaki bütün yazı türleri, radyo ya da TV formatları beşinci sınıf İtalyan, Amerikan ya da Brezilya medyasından alaturka apartmalardır.

Dünyadaki genel medya krizi bu globalizm illeti yüzünden Türkiye'ye de yansıyor ama memleketin toprağı ve kumaşı ayrıca çürük olduğu için global medya krizinin yanısıra ulusal medya krizi de işleri iyice sapa sardı. Türk medyası mesela Susurluk skandalında çok kötü bir sınav verdi. Mehmet Ağar'ın *derin* düğününe bu kadar çok sayıda gazeteci davet edilmesi bu tezi bir kez daha kanıtladı. *Medya sorununun Türkiye'den kırılmış geçmiş halinin Türkiye'nin toplumsal-siyasal dokusuna bağlı olarak daha yakıcı ve yoz olduğu görülüyor.*

Medya, siyasi-ekonomik-kültürel olarak toplumsal yapıda çok ciddi bir güç haline geldi. Habermas, geç kapitalizmde iktidarın artık üretim ilişkilerinin kendisinden üretilemediğini ve burjuva demokratik aygıtın kitlelerin sadakatini-buna kitlelerin politikasızlaştırılması da dahil- sağlaması için ideolojik manipulasyon alanına dikkat çekiyor. Medyanın bu denli ön plana çıkmasıyla bu manipulasyon alanı arasında bir ilgi kurulabilir mi?

-Medyanın bu denli ön plana çıkması dediniz, güç kazanması dediniz. Gözlem bana da doğru geliyor. Ancak burada önemli bir nokta var: Medya kendi başına, kendiliğinden bir güç değil, bizatihi bağımsız bir kuvvet değil. Temsil ettiği güçler, sırtını yasladığı güçler önemli. Şimdi mesela bu dünya çapındaki global medyanın arkasından Yeni Dünya Düzeni (YDD) ideolojisi olan Yeni Sağ'ı çekin, dev kapitalist holdingleri çekin, geriye bir şey kalmaz. Türkiye'de de çekin medyanın arkasındaki TSK'yı, devleti, Koç'u bakalım sayfa doldurabilecekler mi? Medya değil, medyanın sözcülüğünü yaptığı güçler ve onların değerleri, onların fikir ve ideolojileri, kısaca onlar güç kazandı. Para, silah, neoliberalizm, yeni sağ, borsa, rekabet bunlar şimdi yükselen değerler. E sen de bu değerlerin borazanlığını yaparsan sen de güçlüymüşsün gibi görünürsün, hiç olmazsa bir süre. Habermas'dan sözettiniz, doğru. Habermas esas olarak ideolojik, kültürel ve siyasal alana bakıp tahlil yapıyor. İki önemli isim daha var: Biri Chomsky. O, Habermas'ın söylediğini medya-toplum-egemenlek üçgeni içinde irdelerken, "Medyanın temel işlevi rıza üretmektir" diyor. Bir de Baudrillard önemli, yani simülasyon teorisi ve virtüel yani sanallık meselesi... Bana ekonomik olarak bu YDD son derece önemli bir değişim yarattı gibi geliyor. Ticaret sermayesi ardından sanayi sermayesinden sonra şimdiki mali sermaye aşamaları nicel ve nitel bir değişimi gündeme getirdi. Ticaret sermayesi, elle tutulur, gözle görülür metanın bir yerden bir yere taşınması ve satılmasıyla oluştu güçlendi, Sanayi sermayesi ise parayı istihdam yaratan fabrika gibi yatırımlara çevirdi. Ortada somut bir yaratı var yani. Mali sermaye ise, borsa oyunları, merging-fusion denilen şirket evlilikleri ve özellikle borsa oyunlarıyla kalem oynatarak milyarlarca doların piyasada fink atması... Ortada somut bir şey yok.

Öyle bir durum ki artık, gerçekle imaj arasındaki ilişkide, imaj gerçeğe oranla güç kazandı, kazanıyor. Korkunç yoğun ve keskin bir rekabet var. Güçlü olmasan bile kendini güçlü göstermek durumundasın. Onun için işte milyonlarca dolar reklam harcaması yapılıyor, kurumsal kimlik, kurumsal kültür, *below the line, above the line,* promosyon, *show room* filan falan ayakları. Maksat gerçek ile mış gibi arasındaki ilişkide mış gibiyi ön plana çıkartmak. Eskilerin deyimiyle zarf mazruf'u şaaptı. Artık zarf modası var. Zarfın içindeki önemli değil. Zarfın iyi ise, herhalde içi de iyidir diye bir kanaat geliştiriliyor. Günlük konuşmalara bile girdi: "Boş adamdır ama satışı iyidir" diyorlar mesela, ya da "Bakma bir numara yok ama vitrini iyidir" diye deyişler var. Televizyon, bu anlamda, manipülasyona en müsait medya, ayrıca da çok etkili çünkü çok yaygın ve hem kulağa hem göze sesleniyor, akla değil duygulara hitap ediyor. İzleyiciyi kolayca pençesine alabiliyor. Görsel oyunlarla, seslerle TV'de herhangi bir haberi, kamera açısıyla üzerine eklediğiniz yorumla istediğiniz gibi tahrif edebilirsiniz. McLuhan ayrıntılı bir şekilde "Medyayı Anlamak" kitabında açıklıyor bütün bunları. TV, sonuç olarak mış gibinin medyasıdır. Medya zaten etimolojik olarak aracı olduğu için, gerçeği doğrudan değil, neredeyse binbir süzgeçten geçirdikten sonra aktarıyor yurttaşa. TV ayrıca doğası, işlevi ve yapısı gereği, izleyiciyi pasif bir aktör olarak ele alan bir medya. İnteraktif TV bana bir aldatmaca gibi geliyor. Çünkü İnteraktif TV'de bile ancak "onların" izin verdikleri, uygun gördükleri seçenekler arasından bir tercih kullanabiliyoruz. Neil Postman'ın "TV Haberlerini İzlemek" başlıklı bir kitabı var, orada her şey çok net bir şekilde sergileniyor.

-Televizyonun manipülasyonda özel bir yeri var öyleyse...

-TV'ye karşı aşırı bir duyarlığa sahip olmamız gerek. TV medya olarak düşünmemizi engelliyor, bizi robotlaştırıyor, düşüncemizi hatta dilimizi bozuyor, kısırlaştırıyor. Program seçerek, kollektif bir şekilde, eleştirerek, sorgulayarak izle-

mek lazım TV'yi. Günde iki saatten fazla da izlememek lazım. TV izlediğimiz her saniye, onların dünyasında yitirdiğimiz bir saniyedir. TV izlediğimiz her dakika yarım kitap sayfası metin okuma fırsatını kaybediyoruz. TV izlediğimiz her saat ortalama 72 cinayet, yaralama, iğfal, saldırı, bombalama... vb... olayına tanık oluyoruz. Şiddetle besleniyor TV.

-Sanırım toplum gerçeği ve medya gerçeği diye bir ayrım yapsak haksız sayılmayız. Bunun yaratılmasında göze görülen haber saklama ve haber çarpıtma gibi klasik yöntemlerin dışında 'dil'in kendisinin de etkin olduğunu, bir nevi iktidarı meşrulaştırma veya kitleleri programlama işlevi gördüğünü görüyoruz. İktisattan biliyorum 'gelişmekte olan ülkeler', 'serbest piyasa' gibi ideoloji ve değer yüklü kavramlardan yola çıkarsanız gideceğiniz mecra bellidir. Dilin kendisi bir ideolojik çerçeve oluşturabiliyor. Medyada da dil kitlelerin programlanması veya düzenin meşruiyetinin sağlanması konusunda bilinçli olarak kullanılıyor. Buna en çarpıcı örnek de sanırım 'enflasyon ve trafik canavarları' Yaratılan suni canavarlar sayesinde ücretli kesimden sermaye kesimine kaynak aktarımı ve petrol ve araba tekellerine yönelik bir ulaşım politikasının olumsuz sonuçları gizlenmiş oluyor. Uygulanımanın içinden bir profesyonel olarak sizin bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?

-Evet bu çok önemli bir sorun. Dil meselesi... Çünkü sizin de belirttiğiniz gibi *desinformation* ve *misinformation* da dil aracılığıyla yapılıyor. Medya eleştirisi artık çok boyutlu, çok bilimli (multidisciplinaire) bir çalışma gerektiriyor. İletişim uzmanları, hukukçular, iktisatçılar, toplumbilimciler, Amerikalıların bilim diye yaygınlaştırmaya çalıştıkları sosyal psikoloji uzmanları hatta telekomünikasyon uzmanları bir araya gelip medyayı eleştiriyorlar. Ancak bu ekipte mutlaka bir dilci, dilbilimci, semiolog bulunmalı. Ekibin çilingiri bu dilbilimci. Tüm ekibin yaptığı çalışmayı ancak ve ancak dilbilimci somuta çevirebilir yani anlambilim olmadan medya eleştirisi, medya sorgulaması olmaz. Giderek yerleşen bir sürü kasıtlı yanlış, ya da onların ideolojilerinin şıringaladığı deyimler var mesela: Serbest piyasa deniyor? Neresi serbest bunun, kim için serbest? Ya da enflasyon canavarı deniyor mesela. Kim bu canavar yahu? Gelir dağılımındaki adaletsizliği gizle, çetelerin ekonomik versiyonu olan kara parayı gizle, al sana enflasyon canavarı. Yine sizin verdiğiniz bir başka örnek, trafik canavarı. Sen ulaşım politikasını petrol ve otomotiv tekellerinin stratejisi doğrultusunda oluştur, ondan sonra trafik canavarından dem vur! Bölücü teröristten, 'ölü olarak ele geçirildi'den, milli birlik beraberliğe kadar bir dizi deyim yerleşti ki medya diline oradan da günlük konuşmalara bunların hepsi onların ideolojisinin deyimleri. E şimdi biz onlan onların diliyle, yani onların düşünce tarzının tezahürüyle mi eleştireceğiz? Amerika'da siyahların, Afro-Amerikan deniyor şimdi, tarihini beyazlar mı yazacak? Dil ile tarih yazımı burada paralel örnek olabilir. Dil bir düşünce tarzının aracı, dolayısıyla egemenlerin bir dili, ayrıca da bir söylemi var, "language/langue" ve "discors/discours" yani. Seçilen sözcükler anlamında dilden, bu seçtiğimiz sözcüklerden oluşturduğumuz cümle tarzları için de söylemden sözediyorum. Özellikle TV çok önemli. TV dili ya da söylemi deyince iki şeyi anlamalıyız. Birincisi TV dili, görselliğin dilidir. Halbuki bizde TV'ler görüntülü radyo gibi. Her mecranın kendine has bir dili vardır. TV görselliğin, radyo sesin, gazete de yazının mecrasıdır. Tıpkı sinema gibi, TV'nin de, radyonun da bir dili vardır, tıpkı haber dili, röportaj dili gibi. TV'nin esas amacı ve diğer medyalardan ayırtedici yanı görüntü. Bu nedenle TV'de görüntüye dayalı bir dil oluşturmak gerek. Bizde haber ya da reklamlara bakın, ayrı içerik aynı yazım tarzında hem gazetede hem radyoda hem de TV'de yayınlanıyor. Oysa ki medyalar arası bir iş bölümü olması gerekir. Mesela normal olarak en hızlı, en ucuz ve en kolay haber medyası radyodur. Dolayısıyla bir haberi bizim önce radyodan duymamız gerekir, öğrenmemiz gerekir. Akşam TV'de, sabah radyoda duyduğumuz haberin görüntülerini görürüz. Ertesi sabah da gazetede sözkonusu haberin özellikle fikri boyutlarını, farklı perspektiflerini, yorumlarını okumamız gerek. Türkiye'de bu alanda büyük bir karmaşa var. Radyo ve TV'ler sadece dil açısından değil içerik açısından da hâlâ yazılı basına bağımlılar. Sabah gazetede okuduğumuz haberin görüntülü versiyonunu akşam TV'de izliyoruz, radyoculuk çok geri olduğu için bazen ertesi gün aynı haberi radyodan dinliyoruz. TV'den söz ediyorduk bu mecralararası kıyaslama girdi araya. Bu alanda son bir nokta; radyo, TV, gazete aslında birbirlerine rakip medyalar değildir, tam aksine birbirini tamamlayıcı medyalardır. Ama Türkiye'de tekelcilik nedeniyle, bir grubun bir TV istasyonu, en az bir radyosu, en az iki günlük gazetesi var. Ortak haber merkezi uygulamaları bazılarında var. O zaman müthiş bir kısırlık çıkıyor ortaya tabi. Hem içerik hem de biçim açısından. Bu sadece gazetecilikde değil reklamcılıkda da böyle. Bir reklam rasyoneli oluşturuluyor, aynı konsept aynı sloganlar aynı metinle TV'de, radyoda ve gazetelerde yayınlanıyor. Halbuki TV'de gerçekten TV dilinin kullanılıp kullanılmadığını anlamak çok kolay: Ekranı izlerken sesi kısacaksınız, ayrıca ekranda yazılı herhangi bir şey varsa, alt bant filan, onu da görmezden geleceksiniz, çünkü yazı, gazetenin aktarım aracıdır, TV derdini görüntülerle aktarmak durumunda. Dediğim gibi bir, bu mecraların türüne göre benimsenmesi uygulaması gereken bir dil var, bir de siyasi-ideolojik olarak kullanılan dil meselesi var. TV'de konuşulan Türkçe, haber ya da reklamlardaki Türkçe, lumpen ve bozuk bir Türkçe daha da önemlisi egemenlerin Türkçesi. "Ağzı olan konuşuyor" mesela, hemen de popüler oluyor. Ne demek yani şimdi ağzı olan konuşuyor!? Evet, bilen bilmeyen konuşuyor anlamı da çıkarılabilir ama esas olarak insanları susturmaya yönelik bir ideolojik şartlandırma var bu sloganda. Ya da sadece bilenler, uzmanlar, yani zenginler, egemenler konuşabilir mesajı gizli bu sloganda...

Ben Amerikan, İngiliz ve Fransız günlük gazetelerini elimden geldiğince izlemeye çalışıyorum. Bunlar dünyanın önde gelen gazeteleri, işte Herald Tribune, Guardian, Le Monde... Bu gazetelerin hiç birinde bizdeki Hakkı Devrim, Şiar Yalçın türü yazarlar yok. Hoş, bu gazetelerde Ertuğrul Özkök ya da Güneri Civaoğlu gibi adamları en fazla *marketing* bölümünde stajyer olarak çalıştırırlar, Emin Çölaşan'ı da polis-adliye muhabiri yardımcısı filan yaparlar ve o hep yardımcı olarak kalır. Ayşe Arman ya da Serdar Turgut gibi maydanozları bu gazetelere gazeteci diye alırlar mı bilmiyorum ama, Ayşe resepsiyon görevlisi, Serdar da lokantada garson olarak istihdam edilebilir. Haydi Türkiyem ileri! Hakkı Devrim ya da Şiar Yalçın'a herhangi bir itirazım yok, ikisi de yaşını başını almış efendi insanlar. Benim derdim Türk gazetelerinde böyle köşeler olması. Kardeşim sen gazeteciliğe, yazarlığa soyunuyorsan ilk önce bilmen gereken anadilini doğru dürüst, hatasız, eksiksiz kullanmak. Adam hem gazeteci hem de Türkçe yazmasını bilmiyor. Ağabeylerimiz de oturup ilkokul öğretmeni gibi bu gazeteci müsveddelerinin

Türkçe hatalarını düzeltiyor. Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da anadilinde haber, röportaj, yorum yazmasını beceremeyen insanları gazeteci yapmazlar. Konudan konuya atlıyorum ama Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinden Ayşe İnal'ın "Haberi Okumak" başlıklı bir kitabı var. Çok esaslı... Dil-medya alanındaki son 20 yılda Batı'daki gelişmeleri, tartışmaları, çalışmaları aktarıyor. Kaç gazeteci mesela merak edip bu kitabı almıştır acaba? İletişim ya da medya eleştirileri mutlaka ekip halinde yapılmalı. Biz Gazeteciler Meclisi'nde böyle bir şey yapmaya çalışacağız. Bir medya gözlemevi, taramaevi cinsinden bir projemiz var. Ama Türkiye'de Türk basınında ne kadar etkili olur bilemiyorum. Çünkü Murathan Mungan'ın çok sevdiğim bir sözü var: "Türkiye'de herkes her şey olur da rezil olmaz" Ben dilbilimci olmadığım için kısa vadede bu alanda neler yapılmalı bilmiyorum. Enflasyon ya da trafik canavarı meselelerine değinmiştik. Söylediklerinize tamamen katılıyorum. Burada vahim olan trafik ya da enflasyon mağdurlarının da bu dili kullanması. Bilinçsiz olarak, işte hegemonya böyle de kurulabiliyor. Ne garip değil mi: İşçi bile enflasyon canavarı diyor. Patronu da daha doğrusu patronunun ideolojik çerçevesiyle konuşuyor. Açmak lazım, tartışmak lazım, yazmak çizmek lazım, konuşmak lazım... Mücadele yani.

- Ben bu konuyu çok önemli gördüğüm için biraz daha açmak istiorum, 'Ölü olarak ele geçirildi' sözü özelinde nasıl bir manipülasyon yapılıyor?

- Bu deyim Amerikan ordusunun Vietnam savaşında kullanıldı ilk kez benim bildiğim kadarıyla. Bizim Genelkurmay'da çok iyi İngilizce pardon Amerikanca bilenler var ya... Özü şu: ABD, Vietnam'a bu ülkeyi komünizmden kurtarmak ve hürriyet getirmek için gitti. Değil mi? Yani Amerikan resmi görüşü bu. Medya aracılığıyla da savaşın amacı bu şekilde açıklandı ilk başta. Dolayısıyla oradaki Amerikalı Vietkongluyu öldürmez. Öldürürse ve öldürdü diye haber yapılırsa, sıradan Amerikalı yurttaşlar endişeye düşer: "Yahu bizim oğlanlar oraya hürriyet götürmeye gitti ama orada Vietnamlıları öldürüyor" der. Öldürmek kimsenin kabulleneceği bir eylem değil. Bir tahrifat var tabii burada. Ne demek ölü olarak ele geçirildi, ben öldürmedim de, başkası öldürmüş ben de kişiyi ölü olarak yakaladım mı demek istiyorlar. Peki belli ki ortada bir ölü var, ama onu kimin öldürdüğünü öldüren bile söylemeye cüret edemiyor. Katil hem korkak hem de yalancı! genel olarak geçerli bazı kurallar var Apoletli medyada. Olumsuz gösterilmek istenmeyen durumlarda yüklem özne belirtilmeden aktarılır mesela. Polis yakalamaz mesela... Adam polis tarafından yakalanır... Bu öznesiz yüklem kullanımlarında ideolojik ve psikolojik olarak, yapılan olumsuzluğun faili gizlenidiği gibi, fiil öznesiz ya da 3. tekil şahısa verilerek herkese mal edilir. Yakalandı deniyor, hep beraber mi yakaldık ki? Spor basınında bu daha açık daha beceriksizce yapılıyor. Gençlerbirliği Fenerbahçe'yi yeniyor mesela. Gazeteler "Fener şanssızlıktan kaybetti" diye manşet atıyorlar. Yani Türk spor basını Fenermerkezli bir basın çoğunlukla. Türk medyası da genel olarak devletmerkezli bir medya. Bu nitelikleri itibariyle olaylar dil aracılığıyla da hep çarpıtılıyor. Mesela Yunanistan Ankara'ya nota verir. Bunun basındaki aktarılış yönü "Küstah Rum yine havladı" filan gibi bir başlık olur.

-1945'te Sabiha Sertel'in, Tan matbaasının yanmasıyla yayınına son veren 'Görüşler' dergisinde çıkan dönemin düşünce özgürlüğü ve genel özgürlükler üzerindeki baskısını anlatan 'Zincirli Hürriyet' isimli ünlü makalesi bugün de herhangi bir yayın kuruluşunda yayınlansa döneme denk düşer. Sizin buradaki varlığınız da bunun kanıtı. Neden hâlâ bir arpa boyu yol gidilemedi?

-Önce "bir arpa boyu yol gidilmedi" deyimine takıldığımı itiraf edeyim. Ben hâlâ deminki sorunun tesiri altındayım galiba... 1945'den 98'e 53 yıl geçmiş, arpa boyu ilerlenmediği pek doğru gelmiyor bana. Buraya gelmeden önce, Ece Ayhan, 4 yıl Çanakkale'de kaldıktan sonra Istanbul'a gelmişti. Mayıs filan olacak. Ben kendisini ve eserini çok severim. Sinemacı Semih'le, Radikal'de değişik yazılar yazıyor, Ayhan abiyi aldık Rumelihisarı'na gittik. Sordum "4 yıldır Istanbul dışındaydınız, iki gündür buradasınız. Ne değişmiş en çok? En çok ne etkiledi sizi?" Ayhan abi, "Çok değişim var çook, her şey acaip değişmiş ama hiçbir gelişme yok!" dedi. 53 yıl boyunca özgürlük açısından benzer bir durum var galiba. Neden? Birçok nedeni olsa gerek...

Önce tarih: Biz Osmanlı'nın devamıyız, Ece Ayhan'ın deyimiyle Beşinci Mustafa'nın kurduğu Cumhuriyet henüz 75 yaşında. Bir toplum için 75 yıl uzun bir süre değil. Dedelerimiz Osmanlı döneminde yaşadı, babalarımız da Osmanlı terbiyesi ile büyütüldü, toplum öyle bazılarının sandığı gibi çocukların oynadığı macun değil, istediğin biçimi, rengi, şekli öyle bir kararla, kanunla, yasakla filan veremiyorsun, toplumun kendine has dinamikleri, aktörleri var... Osmanlı'da yurttaş bile yok, kul var. Herhangi bir özgürlük sözkonusu değil. Padişah ya da Saray kulları için yeteri kadar düşünüyor zaten bir de kul neden düşünsün? 1923'den bu yana yönetime gelenler Türkiye'de özgürlüğü teşvik eden herhangi bir şey yaptılar mı acaba? Osmanlı kafa yapısı aslında devam ediyor. Hatta bir de ulus-devlet giysileri içinde başka bir sürü olumsuzluk da geldi Cumhuriyet rejimiyle birlikte. Bugün yaşadığımız siyasal İslam ve Kürt sorunları Osmanlı döneminde yaşanmıyordu ve Osmanlı'da Cumhuriyete geçişteki jakoben yöntemler bu toplum mühendisliği filan bugünkü sorunlara yol açtı bence. Neyse dağıtmayayım... Özgürlük tarih ister. Kıyaslama iyi bir tahlil için ipucu verebilir: Türkiye'nin 1789'u da yoktur yani olmamıştır, 68 Mayıs'ı da... Ya da 68 için farklı bir tahlil farklı bir gözlem yapmak gerek. Türkiye'nin 68'i var ama farklı bir 68. Ayrıca, toplumsal açıdan da bir sorun var tabii. Bu Osmanlı geleneği, yani kul ya da sürü ideolojisi nedeniyle tabandan değil hep tepeden beklenmiş bir şeyler. 1940'larda idealist subaylar köylere cumhuriyet ideolojisini yaymaya gidiyorlar. Gençlerden biri saatlerce etkili bir konuşma yapıyor. Konuşmasından sonra fikrini sorduğu bir köylü, 'vallahi beyim padişahımız neyi uygun görmüşse odur' diyor. Yani daha ne cumhuriyetten ne de ilanından haberi var. Şimdi halk bir hakkı canı pahasına kan pahasına mücadele ederek söke söke almamışsa, haydan gelen huya gidiyor. Alın mesela 27 Mayıs İhtilali ardından yapılan 61 Anayasa'sı. Herhalde 21 Anayasası'yla birlikte en ilerici Anayasa'lardan biri. Ben tabi 27 Mayıs darbesi iyi bir darbedir, ilericidir anlamına söylemiyorum. Darbe darbedir, darbenin ilericisi gericisi olmaz, her darbe, bütün darbeler hem biçim hem de içerik olarak gericidir, çünkü toplumsal sürece, siyasal sürece dışarıdan bir müdahaledir. Neyse... 27 Mayıs, 61 Anayasa'sı.. Ama aradan sadece 11 yıl geçiyor, 12 Mart geliyor, askerler 61 Anayasa'sının ne kadar ilerici yanı varsa budadılar, kimsenin çıtı çıkmadı. Bir başka örnek. Ben 80 sonrası toplu davaları izledim, AFP için. DİSK duruşmalarına gittim. İçim fena oldu vallahi... O DİSK'ki adı

bile yeter: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu. Zamanında onbinlerce insanı meydanlara toplamış, grevlere önderlik etmiş, önemli bir işçi sendikası. 100 mü 200 mü sanık vardı tam hatırlamıyorum ama Topkapı'daki bir spor salonunu doldurmuştu DİSK'liler. Onbinlerce üyesi olan bir sendikanın 50 üyesi bile gelmemişti duruşmaya. İzleyici tribünlerinde yöneticilerden bazılarının eşleri, çocukları, yakınları filan vardı. Gazeteci sayısı daha çoktu. Olmaz böyle... Şimdi tabii yasal engellerden de sözetmek lazım ama bana bu tür engeller kimi zaman biraz bahane gibi geliyor. Evet baskı var, sınırlamalar var ama mücadele, örgütlenme, yurttaş bilinci, demokrasi ya da özgürlük kültürü pek zayıf... Sabiha hanımların vakti zamanında yaptıkları gerçekten çok saygı değer bir girişim.

Yine arpa boyuna dönecek olursak, bence arpa boyundan fazla ilerleme her şeye rağmen kaydedildi. Ne bileyim mesela sosyalizm konusunda, Kürt meselesinde 10 yıl önce 20 yıl önce söylenmeyecek, yazılmayacak konular gündeme geliyor. Çok da sık gelemiyor tabii. Konuyu tartışmaya açmaya çalışanları ya da gazetecilik yapmaya kalkışanları işte buraya gönderiyorlar... Türkiye'nin özgürlük tarihi daha Namık Kemal'lerin döneminden Nazım Hikmet'lerden geçerek bugün İsmail Beşikçilerle devam ediyor. Zindan, sürgün, hapisane...

-Söylediklerinizi geçenlerde okuduğum Hıfzı Topuz'un 'Meyyale' isimli kitabındaki bir olayı aklıma getirdi; 1876'da Anayasanın ilanında Sultanahmet'te törenler düzenleniyor ve halk bütün gün 'Padişahım çok yaşa' diye bağırıyor. Sanırım toplumsal-siyasal kültürümüz özünde aynı yapıyı koruyor. Toplum tebaa kültüründen sıyrılamamış, yönetim biçiminin de adı değişmekle birlikte geleneksel devletin yapısı değişmemiş. Ece Ayhan'ın S. Mustafa esprisi de burada anlam kazanıyor. 'Arpa boyu yol' sözü de buradan çağrıştı. Lisede tarih tekerrürden ibarettir sözünü ağzımıza dolamıştık, tarih kuramı üzerine bilgilendikçe bu sözün geçersizliğini gördüm. Ama son dönemlerde özellikle anı kitaplarını okuyorum, okudukça ne yazık ki tekerrür konusunda bize özgü bir parantez açılması gerektiğini düşünüyorum. Bu da sizin de belirttiğiniz gibi bizim toplumsal-siyasal kültürümüze dayanıyor.

Sizi bulmuşken bir soru daha sormak istiyorum. Türkiye'de sol mücadelenin tarihi Cumhuriyet öncesine dayanıyor. Sol hareket TİP'le belli bir olgunluğa erişip ardından ciddi bir kitlesel güce ulaşmış. Bütün bunlar bir yana Türkiye'nin sosyo-ekonomik istatistiklerine baktığımız zaman bile sınıfsal çelişkiler çıplak gözle görülebilir. Bütün bunlar Türkiye'de 'Mülksüzlerin Medyası'nın güçlü bir damarı olduğunu gösteriyor. Bu damar sizce neden yeşillenip boy veremedi?

- Gözlem doğru. Solun, mülksüzlerin örgütlü örgütsüz mücadelesinin tarihi çok yeni değil ama mülksüzlerin medyası daha yeni bir fikir, çünkü medyanın bizatihi kendisi yeni. Demin konuşuyorduk medya artık egemenlerin yeni silahı. Mülksüzlerin de kendi silahlarına sahip olması gerekir. Neden şimdiye kadar bizim medyamız gelişemedi? Çeşitli nedenleri olsa gerek: Benim Apoletli Medya dediğim egemen medya aslında bizim okurlarımız, bizim izlerlerimiz, bizim dinleyicilerimiz olması gereken geniş mülksüzler kesimlerini ideolojik hegemonyalarıyla teslim alıyorlar. Apoletli medya siyasi ve iktisadi olarak ayrıca da askeri olarak çok güçlü. Gerektiğinde gazeteci öldürüyorlar, gazete binalarını havaya uçuruyorlar filan. Karşımızda güçlü bir rakip var.

Mülksüzlerin medyasının güçlenememesinin önemli nedenlerinden biri de biziz. Biz derken, öyle sadece solcuları kastetmiyorum. Dürüst ve kamu yararından yana gazetecilik yapmak isteyen profesyonelleri kastediyorum. Bunların bir kısmı halen bu apoletli medyada çalışıyor. Korkunç maaşlar alıyorlar. Dolar üzerinden. Aslında çoğu da eskiden diyelim bugünün rayiciyle 100 milyona çalışırken birden bire 10 bin 20 bin dolar maaşla holding medyasına geçiyorlar. Hayatları, çevreleri ve tabii ki dolayısıyla ideolojileri, siyasetleri de değişiyor. Bunlar eski oturdukları semtleri, arabalarını hatta eşlerini bile değiştiriyorlar. O ortama girince bir daha eski konumlarına dönmeyi göze alamıyorlar. Para bakımından... Çevre bakımından. Onlarda bir inançsızlık da var. Gazetecilik yapacaksan gel burada yap, öyle mülksüzlerin medyası filan olmaz, paranız yok, siyasi-iktisadi iktidardan sizi destekleyenler yok, nasıl gazetecilik yapacaksınız diyorlar. Yanlış, gazetecilik esas olarak para ve iktidarla ilişki sorunu değildir. Gazetecilik öncelikle ideolojik bir sorundur. Kimin için neyi nasıl yapacaksın sorularına vereceğin yanıtlar önemli... Paraymış, iktidarla ilişkilermiş, bunlar, doğru bir yayın çizgisiyle, okur kesimine dayanarak, doğru habercilik yaparak sağlanabilecek şeyler... Tabi bizim solculardada, gazetecilikle siyaseti birbirine karıştırma hastalığı var. Gazetecilik, muhabirlik ciddi bir meslek olarak algılanmıyor sol çevrelerde. Ayrıca Leninist gazetecilik anlayışı hâlâ sola hakim. Kafa hep şöyle işliyor: Bir gazete çıkarırız, gazete çevresinde önce bir grup kurarız, okurları hücreler etrafında örgütleriz, sonra da partiyi kurarız ya da mevcut partiyi güçlendiririz. Kabaca anlayış bu. İradeci bir yaklaşım. Ben militan basına karşı değilim. Bir ülkede medya manzarasının olmazsa olmaz unsurlarıdır militan gazeteler. Ama bugün Türkiye'nin esas olarak militan bir basına ihtiyacı yok. Her gazetenin bir hikmeti sebebi vardır. Bir gazete ancak sosyal, siyasi, ideolojik bir tabanı yani desteği olursa yayınlanabilir. Tabii ki gazete hareketi, hareket gazeteyi etkiler ama tayin edici olan toplumun kendisi. Gazete toplumun içinde olacak, onu yansıtacak, ondan aldığı sinyalleri işleyip yeniden topluma verecek. Mülksüzlerin medyası ancak mülksüzlerin güçlü ve kitlesel bir talebi olduğu zaman ortaya çıkacak. Evet geçmişte Özgür Gündem gazetesi çıkarken, Mayıs 92, Cumhuriyet gazetesine bağlı bazı aydınlar bizim açılış kokteylimize gelip, "Aman hadi güzel bir gazete yapın da Cumhuriyet'ten kurtarın bizi" demişlerdi. Yani bir talep vardı. O talep hâlâ var. YeniYüzyıl ve Radikal bu talebe yanıt vermek için çıktı. Ama bu iş holding medyasının işi değil. Ayıp oluyor yani, mülksüzlerin gazetesini de mülk sahipleri çıkaracak değil, onlar denedi, sahte islamcı gazete bile yapmaya kalktılar olmadı. Kürt hareketi 92'ye kadar getirdiği ivmeyi sürdürebilse bunlar sahte Kürt gazetesi de çıkartmaya kalkışırlardı. Toplumsal muhalefetin gazetesi, mülksüzlerin taleplerini gündeme getirecek olan medya, onların konularını onların diliyle topluma yerleştirecek olan medya, ancak ve ancak onların girişimi, katılımı, katkısı ve desteğiyle olabilir. Ben çok genç değilim, yaşlı da sayılmam. Ama mülksüzlerin medyasının hiç olmazsa ilk perdesini göreceğime inanıyorum.

-Belki dışarıdaki insana bu sözü duymak garip gelebilir ama burada zamanı nasıl verimli değerlendiriyor olduğunuzu yakından bildiğim için özellikle söylemek istiyorum. Bana zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

1 Ekim Perşembe

Geçenlerde Kemal Bekir'le *İnsancıl*'da konuşuyoruz. Belinski'nin bir yazısından söz etti Kemal Bekir. Belinski bu yazısında, Sokrates'in yaşadığı dönemde Atina'da "hayatın bütün olayları, ayrılmaz bir bütün halinde birleşmişti", diyormuş. Sokrates'in böyle bir toplumdan çıkabileceğini söyleyen Belinski, uzmanlaşmadan yakınıyormuş. Kemal Bekir, "Ne diyorsun bu düşünceye" dedi. "Belinski doğru söylüyor. Hele o dönemde uzmanlaşma o kadar ileri derecede ki, bu yüzden çoğu kişi, hayatın bütününü göremiyor" dedim. Kemal Bekir'den de mümkünse Belinski'nin yazısını getirmesini istedim. Kemal Bekir, o yazıyı geçenlerde getirdi. Yazı, 1945 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'ın yayınladığı *Tercüme* dergisinde. Yazının başlığı *Bir Efatun Tercümesi Münasebetiyle.*

Belinski bu görkemli yazısında şöyle diyor, "Bilimle sanat hayattan, düşünme tarzı da hayat tarzından ayrı değildir" diyor.

Belinski bilgeyle filozofu ayırıyor. Bilge hayatın içinde. Hayatın bütünselliğini biliyor... kavrıyor. Belinski, filozof için şöyle diyor, "Bizim zamanımız bilge değil, feylesof, insan değil, ayaklı kütüphane, bilgin yetiştiriyor. İşte eski çağa nispetle bu çok taraflı, bitmez tükenmez çeşitlilik yüzündendir ki, yeni hayatın unsurlan bugüne kadar dağınık kalmış, aralarında uzlaşıp tek bir bütün halinde kaynaşamamıştır."

Bu yüzden "feylesof" hayattan kopuyor.

Sanatçıya geldikte... "O çağda sanatkârlar, bilginler, bülbül gibi ötmezler, ukalalık etmezler, millet hayatının ateşini içlerinde taşır, içlerinde yaşatırlardı. Orada söz işti, iş de sözdü. Fikir olaydı, olay da fikirdi."

Şimdi bunları niye yazdım. *İnsan Şiir Defter*'inde (3.5.Ekim 89) Hüseyin Cahit Kerse'nin bir yazısı var. Kerse bu yazısında *İnsancıl*'da Veysel Çolak'a verilen yanıtlar'ım için şöyle diyor; "Yazıların en ilginç yanı da hiçbirinin Veysel Çolak'ın tespitlerine yanıt olmamasıydı."

Bunu okudum güldüm. Kerse'nin dedikleri doğru. Ama görünüşte. Hem Kerse, hem Çolak olgusal bilinci kıramamışlar. Yalın bir örnek vereyim. Veysel Çolak güneş denizden doğar diyor. İnsancıl güneşin doğmadığını... güneşin doğuşunun görünüş olduğunu söylüyor. Bu örnekten sonra işi somutlarsam. Hem Kerse, hem Çolak uzman olmuşlar, Belinski'nin diliyle söylersem, ikisi de "feylesof" Bu yüzden ikisi de, sanatı, şiiri hayattan koparıyor. Onlar, hayatın bütün olaylarını, ayrılmaz bir bütün durumunda birleştiremiyorlar.

İnsancıl, şiir dendikte durun diyor... Şiir, hayat kavgasının, hayatı değiştirme kavgasının içinden çıkar.

Bu, bir, ikincisi ben, bu tartışmaya tarihi bir çerçeve çizdim. *İnsancıl* dedim, Herakliotos'un, Demokritos'un izleyicisi... Sizlerse Parmanides'i, Platon'u izliyorsunuz.

Onlar dünyaya metafizik yöntemle bakıyor. Hayatı, parça parça... durgun... değişmez görüyorlar. Birikintinin, durgun suyun şiirini yazıyorlar... bu şiiri savunuyorlar.

İnsancıl, diyalektik bakıyor dünyaya. Oluşu... süreci... ilişkileri görüyor. Bunun şiirini... akarsuyun... hayatın şiirini savunuyor. Bu açıdan Kerse'nin *İnsancıl*'da yayınlanan şiirleri şiir saymaması gerekir. Zaten Kerse'de bunu söylüyor. Söyledikleri doğrudur. Kerse *İnsancıl*'da yayınlanan şiirleri okumamalı bile. Kerse'nin metafizik yöntemine göre çok kötüdür o şiirler.

Platon'la Heraklietos'un kavgası devam ediyor. Şu bilinsin. Platoncular hayatın dışına çıkartılacak. Hayatı göremeyen... hayatın bilgisini edinemeyen Kerseleri hayat dışlayacak.

Kerse'ye göre "belirli" dergilerde parti fetişizmi depreşmiş, "belirli" dergileri "kolaycı-toplumcu yargılara yönelttmiş." Aynen şöyle diyor Kerse; "Oysa temel sorun, Sennur Sezer'in şairliğinden ve şiir adına estetik ilişkilerin ayrımından çok, ezeli hastalığın, parti fetişizminin depreşmesiyle ilgili bir kısır döngüye, kolaycı, toplumcu önyargılara yöneltti bu dergileri."

Kerze, dergi yönetiyorsun, niye Türkçe yazmayı öğrenmiyorsun. Ne dediğin pek anlaşılmıyor. Parti'yle, fetişizm, kolaycılıkla, toplumculuk arasında nasıl bir ilişki kuruyorsun, belli değil. Beğendiği şairi, proleterya diktatörlüğünde susturan... susturmak isteyen Veysel Çolak "zor" solcu mu oluyor?

Bir sorun daha var. Kerse'ye göre güzel, politik değil, estetik bir kavrammış. Aynı dergide Veysel Çolak *Şair Kendini Çizebilendir*, başlıklı yazısında güzel için şöyle diyor; "güzel, devrimcidir, öncüdür, bu bağlamda politiktir."

Kerse'nin yönettiği dergide güzel için "devrimcidir, öncüdür, bu bağlamda politiktir" dersen parti fetişizmin depreşmiyor... "kolaycı-toplumcu yargılara yönelmiyorsun." Ama "belirli" dergilerde, özellikle İnsancıl'da güzel politiktir dersen, hemencecik parti fetişizmin depreşiyor, kolaycı-toplumcu önyargılara yöneliveriyorsun.

Nasıl olabiliyor böylesi tuhaflıklar. Ben bu tartışmaya tarihi bir çerçeve çizdim. Bu çerçeveyi de ateşledim. Alevli çerçeveden çıkmak için bir o yana bir bu yana koşturuyorlar. Boşuna... akrep gibi kendinizi sokmanız yakındır.

3 Ekim Cuma

Engels'in şu belirlemesini iyi kavramak gerekiyor. "Hegel'in "metafizik" metod dediği ve özellikle nesneleri, belli değişmez nesneler olarak inceleyen ve kalıntıları hâlâ zihinlerde olan eski araştırma ve düşünce metodu, devrin şartlarına uygundu. Süreçleri incelemeden önce nesneleri incelemek gerekiyordu. Şu ya da bu nesnedeki değişiklikleri müşahede etmeden önce onun ne olduğunu bilmek gerekiyordu." (F. Engels, L.Feuerbach ve klâsik alman felsefesinin sonu, Çev. Nizamettin Burhan, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1962)

Şimdi bunu örnekliyorum. Diyelim bir ağaç var. Ağacı öğrenmek için parçalara ayırıyoruz. Yaprak, dal, gövde, kök... Bütün bunları tanıyoruz. Ağacın bilgisini ediniyoruz. Ama bu bilgi... metafizik yöntemle kazanılan bu bilgi eksiktir. Eksikliği gidermek için bir üst noktaya geçmek gerekir. Bu üst noktada yaprak, dal, gövde, kök, toprak, topraktaki madenler... bütünüyle doğa ilişkilerinin bilinmesi... kavranması gerekir.

Bu üst noktaya ancak diyalektik yöntemle çıkılabilir. Burdan şiire geldikte... İşte ben şairin hayata metafizik yöntemle değil, diyalektik yöntemle bakmasını istiyorum. Bu, diyalektik yöntemin ezberlenmesi anlamına gelmiyor. Diyalektik yöntemi doğru, sağlıklı kullanabilmek için insanî birikimi edinmek gerekiyor. Felsefe, resim, müzik, fizik, ekonomi politik... şair bu konularda derinleşmeli. Örnek olsun diye söylüyorum, Leonarda Vinci'nin resimde n'aptığını kavramamış biri, şiir yazamaz. Dede Efendi dendikte anlamsız anlamsız bakıyorsa, o kişi şiir yazamaz.

Ama bugün Türkiye böyle. Şairler metafizik yöntemde... bilgisizlikte birleşti. Bu ne getirdi. Diyalektik yöntemle hayata bakan şairin şiirinin, bilgisizce sevilmesini, ya da anlaşılmamasını getirdi.

Türkiye'de hem şairin, hem de okurun ciddi bir dönüşüme uğratılması gerekir. Sorun dergi çıkarmak değil, n'olacak herkes dergi çıkarır. Sorun, metafizik bilinci dönüştürmek. Dokuz yıldır bunun için önem verildi felsefeye *İnsancıl*'da. Afşar Timuçin'in, Sennur Sezer'in, Berrin Taş'ın şiir üstüne yazıları... Şimdi de Server Acim'le müzik konusunda mücadele başlatıldı.

Bütün bu uğraşlarda İnsancıl'a destek verilmesi gerekirken, bütün bunları yaptığımız için "parti fetişizmi" diye suçlanıyoruz.

Suçlandığımız için üzülmüyorum. Canım da sıkılmıyor. Çünkü çok iyi bir mücadele başlattığımızı biliyorum. Hayatın metafizik yöntemle değil, diyalektik yöntemle şiirleştirilmesini istiyorum. Tabii bu bütün sanatçılar için geçerli. Romancılar, öykücüler, ressamlar, oyuncular, film yönetmenleri...

Bize yeni bir görü gerekli.

Bu söylediklerimin önemi bugün anlaşılmıyor. Anlayan da yan çiziyor. Zor çünkü. Durgun suyun şiirini, romanını yazmak, resmini yapmak kolay çünkü. Ama bu hayat değil.

On yıl sonra haktanır kişiler, "Bu Gündoğdu güzel şeyler söylemiş. Ama adama dört bir koldan saldırmışlar" diyecekler. Taçlandıracaklar beni.

Bakın ne kadar iddialı konuşuyorum. N'aptığımı çok iyi, yaptığımın da çok iyi olduğunu biliyorum.

Unutmayın bu dediklerimi.

8 Ekim Perşemde

Bugün *Cumhuriyet*'de bir haber. "Dansçı Çocuklar hakkında dava açıldı." "Kimsesiz çocuklar yararına Karşıyaka'da dans ederek para toplayan 3 kız öğrenci hakkında 3 ile 6 ay arasında değişen hapis cezası istemiyle İzmir Çocuk Mahkemesi'nde dava açıldı."

Şaşırdım. Ama, bu çocuklar için dava açıldı diye şaşırmadım. 3 ile 6 ay arası ceza istenmiş. Buna şaşırdım. 3 yıl ile 6 yıl bir ceza istemi bekliyordum.

Şimdi, bir ülke çocuklarına sokakta şarkı söyledi, diye dava açıyorsa bu ülkede çok ciddi sorunlar vardır.

Bir ülke, çocuklarına sokakta şarkı söyledi diye, yardım için para topladı diye dava açıyorsa, bu ülke hiçbir sorunu anlamıyor... anlaşılmadığı için sorunlar kesinlikle çözülmez demektir.

Konfüçyüs'ün bir sözü var. Şöyle, "Düşünmeden incelersen kör sayılırsın, incelemeden düşünürsen tehlikedesindir."

Biz tam böyleyiz. Düşünmeden incelediğimiz için sorunları göremiyoruz. İncelemeden düşündüğümüz için tehlikedeyiz.

Yanlış beyinlerin yaptığı, yanlış ellerin kullandığı hukuk, 18 yaşından küçük çocukların üstüne şiddetle yürüyor. Çocukların iç dünyalarını allak bullak ediyor.

İnsanileşmemiş bir toplumun net göstergesi bu.

13 Ekim Salı

Kemal Bekir'in getirdiği *Tercüme* dergisini okuyorum (Sayı 29-32, 1945) Dün Milliyet'te ABD'de bireysel silahsızlanma hareketinin öncülerinden Richard Aborn'la yapılmış bir söyleşi vardı. Bilirsiniz, ABD'de silah taşıma hakkı anayasal bir hak. İstediği kadar silah alabiliyor insan.

Şimdi bunun *Tercüme* dergisiyle ilgisi ne. *Tercüme* dergisinde *Edebiyatta Modern Unsur Üzerine* başlıklı bir yazı var. Yazarı Matthew Arnold.

Antik dönemde yunan sanatı nasıl oldu da gelişkin bir dönem yaşadı, bunu irdeliyor Arnold... Gerçekten de M.Ö.5. yüzyılda Atina parlak bir dönem yaşadı. Arnold bu irdelemeyi İngiltere'nin Elizabeth dönemiyle karşılaştırarak yapıyor.

Şöyle diyor Arnold, "Yeni devrin, ileri bir medeniyet devrinin belli başlı dış vasıflarından biri harp ve kan dökme araçlarının medeni yaşamdan uzaklaştırılmasıdır. Cinayet gene işlenir, harpler gene yapılır, fakat medeni hayatın sınırları içinde artık bir çevre meydana gelmiştir, öyle bir çevre ki, onun içinde insan güvenle hareket edebilir, barış sanatlarını ara vermeden geliştirebilir."

Arnold, Thukydides'in şu saptamasıyla devam ediyor yazısına, "Thukydides, Pelepones Savaşının başladığı devre kadar Yunan Cemiyeti'nin yavaş yavaş gelişmesinden söz açarken, "Atinalılar"der "Atinalılar ilkin silah taşımak adetini bıraktılar. (...) Halbuki Elizabeth devrinde silah taşımak İngiltere'de ve baştan bütün Avrupa'da yaygın bir adetti."

Gerçi Türkiye'de silah taşımak anayasal bir hak değil ama, isteyen kolayca silah satın alabilir. Her maçtan sonra kazanan takımın yandaşlarınca yüzlerce mermi yakılıyor

Bu, geri bir durumun belirtisi.

İleri uygarlığın birinci belirtisi, yurttaşların silahsızlandırılması. Çünkü silahlanma, toplumda insanı güvensizliğe iter.

İleri uygarlığın ikinci belirtisi, kibarlık, yalınlık. Arnold bu konuda şöyle diyor, "Genel olarak onların yaşayışlarında bir kibarlık, bir incelik vardı, bir sadelik vardı." Buna karşı Elizabeth döneminde toplumda süse karşı aşırı bir düşkünlük var.

Bugün Türkiye'ye baktıkta, süse karşı aşırı bir düşkünlük var.

İleri uygarlığın üçüncü belirtisi hoşgörü. Arnold bunu şöyle anlatıyor, "Perikles, "biz fertlerdeki fikir ve huy ayrılıklarından yana hürüz, komşumuzun zevkleri, alışkanlıkları bizimkine uymazsa kızmayız" der.

Arnold yazısına şöyle devam ediyor, "Şimdi büyük gelişmeler göstermiş, yeni bir devrin en üstün vasfı dediğimiz vasfa-tenkitçi ruhun belirmesi, olguların aklın gerektirdiği gibi sıralamaya, değerlendirmeye çalışması meselesine geçelim."

İşte böyle bir toplumda felsefe, sanat yükseliyor. Arnold bunu şöyle anlatıyor, "Şu halde biz Perikles devrinde, eski olmakla beraber, son derece gelişmiş modern insanı yakından

ilgilendiren bir çağla karşılaşıyoruz. Bundan sonra akla şu soru gelir, acaba bu çağı, kendi yüksek edebiyatı yeterince anlatmış mıdır? Yunan ülkesinde İsa'dan önce beşinci yüzyıldaki en yüksek edebiyatın -şiirin- öz vasfı yeterliliğidir." Sophokles'in şiirinin öz vasfı onun eksiksiz, onun eşsiz yeterliliğidir. O devirde son derece gelişmiş olan insanı-siyaset, topluluk, din, ahlak bakımından gelişmiş insanı- bütün bu yönlerde en mükemmel, en ahenkli gelişmesi içinde göstermesidir. (...) Bunun için ben Sophokles'den o, "hayatı gözünü kırpmadan gördü, bir bütün olarak gördü" diye söz açmaya cesaret ettim."

Şimdi Türkiye'ye bakalım. Türkiye'de siyaset gelişmiş insanın etkinliği mi Değil. Türkiye'de din, gelişmiş insanın etkinliği mi Değil. Türkiye'de ahlak, gelişmiş insanın etkinliği mi Değil.

Bütün bunların yanında ben şairlere, yazarlara hayatı gözünüzü kırpmadan görün, yarım görmeyin, bütün olarak görün dedikte sövgüler yağıyor mu üstüme Yağıyor.

Biliyorsunuz, İhsan Üren, köpek diye saldırdı bana. Köpek dedi. Türkiye edebiyatının yetersizliği insanımızın gelişmemişliğine sıkı sıkıya bağlı. İhsan Ürenlerin çoğunlukta olduğu edebiyatımız bu sıkıntıyı yaşıyor. Burjuva ideolojisiyle bilinci tıkanmış kişilerin gelişmemişliği edebiyatımızdaki yetersizliğin temel nedeni. Bir tartışmaya, "Ulan köpek" diye giren İhsan Ürenlerin suratına patlatılacak okkalı bir tokattır hak ettikleri yanıt.

Ama adamlar eline kalem almış, yazı yazıyor, şiir yazıyor. Ne dünyadan haberliler, ne insani sorunlardan. Ne, ne için eleştiriliyor ayrımında bunlar.

Peki n'olacak.... bu böyle mi gidecek. Hayır. Böyle gitmeyecek. Çalışan... üreten insan bunları, ta köküne varıncaya kadar kazıyıp atacak tarihten. "Ulan köpekli" dilleriyle İhsan Ürenler insanlığın gelişim sürecinde tatsız noktalar olarak kalacak.

14 Ekim Çarşamba

Bir toplumda yozlaşma yöneten sınıfta mı başlar, yönetilenlerde mi Konfüçyüs yozlaşmanın yöneten sınıfta başladığını söyler. Halkın yozlaşması... Suçun çoğalması, egemen sınıfın yozlaşmasının bir yansımasıdır, Konfüçyüs'e göre.

Konfüçyüs'ün bu görüşü Türkiye'ye tıpatıp uyuyor. Hergün bir kaset çözümü yayınlanıyor gazetelerde. Egemen sınıfta yozlaşma insanın kanını donduracak boyutta. Bu kadarı olmaz derken, ertesi gün "bu kadarı olmaz"ı aşan bir yozlaşma örneği...

Tabii bu, baskının nedenini de netleştiriyor. Devleti kurtarma, vatanı kurtarma oyunuyla her türlü soygunu sakladılar. N'aptılarsa soygun düzeni sürsün diye yaptılar. Sözgelimi Uğur Mumcu'nun, Metin Göktepe'nin katledilmesiyle vatanı kurturmanın ne ilgisi var. Ama bu kırımların, halkı soyup soğana çevirmeyle doğrudan ilgisi var.

Bankalar satılıyor... silahlı çetelerin bu satışlarda etkin bir işlevi var. Yayınlanan kaset çözümlerinde bu görülüyor. Buna karşı Bülent Ecevit şöyle diyor, "Maliye Bakanlığı müfettişleri esrarengiz satınalma girişimlerinin parasal kaynaklarını da yasal görevleri gereği araştırmaktadırlar. (...) İnceleme sonucunda yasalara aykırı olarak kredi alanlar yanında bu kredileri veren yöneticilerin sorumluluğu da araştırılmaktadır."

İyi ama bugün Türkiye'de yaşananlar... bugünün sorunu yasalara aykırı kredi alma, yasaya aykırı kredi verme değil ki... Türkiye uçuruma gidiyor.

Türkiye her gün bir olayla sarsılırken komiklikler de oluyor. İhsan Üren'i biliyorsunuz, bana köpek diye saldırmıştı. Şimdi Bay diyor bana. Böylece ben Bay Köpek oluyorum.

Çok komik.

Bir nokta daha var. Ben ne söylersem İhsan Üren tersini söylüyor. Birini översem, İhsan Üren yeriyor, birini yerersem İhsan Üren övüyor. Belirli bir konuda kendi düşüncesi olmayanların yöntemidir bu.

Beni tersinden izliyor. Ben bir adım ilerliyorum, İhsan Üren bir adım geriliyor. Gözü bende. Ben ilerliyorum, o geriliyor.

Bu, İhsan Üren'e çok yakışıyor.

17 Ekim Cumartesi

İnsanlık, bilgi yetersizliğinden ötürü binlerce yıl nesneyi doğru kavrayamadı, bu yüzden gerçeklik yitimine uğradı. Olmayan varlıklar kurguladı. Ruh, cin, peri, şeytan olmayan varlıklar.

İnsanda gerçeklik yitimi bugün de devam ediyor. Gerçeklik yitimi yüzünden dış dünyayı kavrama... sorunları kavrama eksikliği de çıkıyor. Bakın, *İnsancıl*'da parti fetişizmin milimi yok, ama Kerse rahatlıkla İnsancıl için parti fetişizminden söz edebiliyor.

Veysel Çolak'a geldikte... Veysel Çolak bilerek.. kasten mi yazıyor bu yazıları... ben böyle olmasını diliyorum. *Edebiyat-Eleştirideki* yazısını okudum. *Ülkede Gündem*'de yazdığı yazılara ek yapmış Özgen Seçkin için. Bu yazıları, kasten... bilerek yazdığını kabul edersem, yanıt vermemem gerekir. Yanıt vereceksem yazılara göre yanıt vermem gerekir. Bu durumda ilk söylenmesi gereken şu. Veysel Çolak estetik nesne sorununu bilmiyor. Afşar Timuçin'in *Estetik* adlı bir eseri var. *İnsancıl*'da çıktı. Veysel Çolak bu eseri mutlaka okumalı.

İkincisine geldikte... Veysel Çolak, "Okuyanlar bilir. Hiçbir yazımda kimseye sövüp saymadım. Akademik bir düzey yakalamam temel amacım oldu hep" diyor. Veysel Çolak sövüp sayma dendikte yalnızca sinkafı anlıyor. Aydın Çubukçu ile benim söylediklerime hezeyan demesi sövüp sayma değil mi?

Sövüp sayma.

Üçüncüye geldikte... Şöyle diyor Veysel Çolak, "Sennur Sezer'in şiiri bu kadar önemliydi de, neden bugüne dek gündeme getirmediniz? Söyleyenlere bakınca, görevin savsaklandığı çıkıyor ortaya" Kasten... bilerek söylüyor, dedim ya diliyorum, bunu kasten söylüyordur. Çünkü *İnsancıl Okuma Tiyatrosu*, 14/12/1991 cumartesi günü *Türkiye Yazarlar Sendikası*'nda Sennur Sezer'in şiirlerini okudu. 45 dakika sürdü bu okuma. Sonra 2 saat 15 dakika Sennur Sezer'in şiirleri tartışıldı.

İnsancıl Kültür Harekatı, Şiir Fırtınası Haftası'nda 25/2/1992 perşembe günü Sennur Sezer, *Şiir-Yabancılaşma ve İletişim* konulu bir bildiri sundu. Bu bildiri 1saat 30 dakika tartışıldı.

Kasım 96'da *İnsalcıl'da Umut Söyleşileri* başlığı altında *İki Genç Aşık-Sennur Sezer, Adnan Özyalçıner*'le söyleşi yayınlandı.

Ayrıca *Yıldız Güncesi*'nde Sennur Sezer'in şiiri gündeme getirildi.

29/3/1994 *Evrensel Kültür*'de Sennur Sezer'in şiiri gündeme getirildi.

Bütün bunlara karşın Veysel Çolak, Sennur Sezer'in gündeme getirilmediğini söyleyebiliyor.

Üstelik benim *Damar*'da yayınlanan yazım, Veysel Çolak'ın yazısından çok önce yazıldı. Veysel Çolak n'apıyor. Ben eleştirdikten sonra bunlar Sennur Sezer'i savunmaya

başladılar diyor. Böylece *Edebiyat ve Eleştiri* okurlarından *İnsancıl* okumayan varsa, onların gözünde haklı çıkmak istiyor. Haklı çıkmak için gerçeği saklıyor Veysel Çolak.. kasten.

Ama gerçeği... Sennur Sezer'in birçok kez gündeme getirildiğini bilmiyorsa, o zaman durum son derece tatsız.

Hemen burda şunu da söyleyeyim. Savsaklama sözü bana söylenebilecek çok ağır bir sözdür.

Veysel Çolak, Aydın Çubukçu, Özgen Seçkin, bir de ben için "Kollektif Kimlikler" diyor.

Konfüçyüs'ün bir sözüyle yanıt veriyorum. Konfüçyüs şöyle der, "İyi insanlar benzeşirler, ama farklıdırlar."

Şimdi temel soruna geliyorum. Temel sorunu bir örnekle anlatıyorum. Ben Lorca'nın şiirlerini beğenmem. Ama Lorca şair değil demem. Lorca'nın şiirlerini güzel de bulmayabilirim. Yine de "Lorca şair değil" diyemem.

Veysel Çolak Sennur Sezer'in şiirlerini beğenmiyor. Hiç kimse bu yüzden Veysel Çolak'ı eleştiremez. Veysel Çolak Sennur Sezer'in şiirlerini güzel de bulmayabilir. Bundan ötürü de hiç kimse Veysel Çolak'ı eleştiremez. Veysel Çolak beğenmediği, güzel bulmadığı Sennur Sezer şiirini uzun ya da kısa eleştirebilir. Buna da hiç kimse karşı çıkamaz.

Veysel Çolak'la tartıştığım sorunlar bunlar değil. Bu, benim için sorun bile değil. Veysel Çolak, Platoncu estetiğin etkisiyle bir şiir idesi oluşturmuş. Ben, bu şiir idesi neyin nesidir diye soruyorum. Veysel Çolak susuyor... Sonra "akademik" yazılarla sövüyor.

Birinci sorun bu.

İkinci sorun. Güzelle beğeni arasında nasıl ilişki kuruyorsun diyorum. Veysel Çolak bana oportünist diyor.

Üçüncü sorun şu. Sen bardağa bardak, kaleme kalem diyorsun da, şaire niye şair demiyorsun diyorum. Sen, şair kavramının içeriğini keyfine göre değiştiremezsin, diyorum. Veysel Çolak pragmatist diyor bana.

Sen nasıl bardağa beğenmiyorsan kötü bardak dersen, sen nasıl beğenmediğin kaleme kötü kalem dersen, beğenmediğin şaire de "Şair değil" demeyeceksin. Kötü şair diyeceksin.

Veysel Çolak bu tartışmada bir adım atacak. Sennur Sezer "şair, ama kötü şair" diyecek. Çünkü burda hem bilgi kurumsal, hem varlık bilimsel bir sorun var. Bir insan, beğenmediği üzüme, "bu üzüm değil, portakal. Biri çıksın bana bunun üzüm olduğunu kanıtlasın" derse, bu tartışma olmaz. Bilgisizce bir inatlaşma olur.

Veysel Çolak'a yardım etmek istiyorum. Çünkü şiir üstüne düşünmek istiyor. Ama tasarımıyla praksisi zıt yönlerde hareket ediyor. Yazılarından anlıyorum bu, Veysel Çolak'ta ciddi bir gerilim yaratıyor. Estetik nesne üstüne yazmak istiyor. Ne güzel bir tasarım. Ama birikimi buna uygun değil. Afşar Timuçin'in *Estetik* adlı eserini mutlaka okumalı.

Akademik bir düzeyi yakalamak istiyor. Ne güzel bir tasarı. Ama sövüp sayıyor.

Bir şaire, şair değil demekle gerçeklik yitiminin burgacında bilgikurumsal, varlıkbilimsel yanlışlar yapıyor. Kendini akademik sandığı için, bizim onu anlamadığımızı düşünüyor. Öyleyse bunlar oportünist diyor.

Üzüme ayva diyor. Bizler, hayır, o ayva değil, üzüm dedikte, "Aaa, bunlar bana karşı birleşti. Kollektif Kimlik bunlar" diye cin, peri, şeytan yaratanlara benziyor. Bu yüzden birleşenlerin hangi noktada birleştiklerini, hangi noktada ayrıldıklarını göremiyor.

Veysel Çolak, lades tutuşmuşlara benziyor. Sanki Sennur Sezer adı geçtikte Veysel Çolak "Aklımda" yerine, "Şair değil" diyecek.

Tabii dil-nesne ilişkisinde bu tür bağıntılar kurulabilir. Sözgelimi ABD "Hür dünyanın kurucusuyum" diyor. Bir takım insanları da bunun böyle olduğuna inandırıyor. Ama nesne, dile karşın "hür dünyanın kurucusu" olmadığını gösteriyor.

Çocukların dilleri dönmediği için kimin nesnelere değişik adlar verdikleri bilinir. Bu sevimlidir. Ama Veysel Çolak, seninki hiç sevimli değil. Sen varolanı doğru kavramlaştırırsan bu tartışma zevkle devam eder. Yok, kavramlaştırmayı yanlış yaparsan, buna devam edersen, her yazıdan sonra "Bak Veysel Çolak, önce şurda anlaşalım. Bu elma değil, üzüm, bu armut değil, erik, bu taş değil ekmek" diyeceğim.

Tatsız bir durum ama, felsefe derslerine kavramların önemini anlatarak başlıyorum. Bu önemli. Çünkü hayatı, eyleyen insan oluşturur. Bu anlamda söylüyorum. Hayat, hakkını alır. Hiç kimse kurgusal, masa başı kavramlarla bu hayatın hakkını yerle bir edemez.

Herkes bilsin, bunu. Bu bilgi, insanın hem kendisi için, hem mücadelesi için son derece önemlidir.

20 Ekim Salı

Pinochet Londra'da tutuklandı.

Kimdir bu Pinochet... Şili'de oyla iktidara gelen marksist Başkan Allende'yi katleden bir faşist. Daha sonra Pinochet'in başkanlığında faşist cunta binlerce solcuyu katletti. İspanyol yargıç Baltasar Garzon, Londra'da tedavi gören bu faşisti yargılamak amacıyla İspanya'ya gönderilmesini istedi.

Londra, Garzon'un bu isteğini yerine getirecek mi belli değil. Bugün *Cumhuriyet*'te Ergun Balcı'nın Pinochet *Tek Günahkâr Değil* başlıklı yazısı son derece önemli.

O günleri anımsıyorum. Allende iktidara geldikte ilkin ABD şirketlerinin elindeki bakır madenlerini devleştirdi. Böylece emperyalizme karşı bir mücadele başlattı. Tabii emperyalizm hemen karşı önlemlerini aldı. Şili her yönden kuşatıldı. Ergun Balcı şöyle diyor bu konuda, "Şili'nin temel ürünü olan bakıra Amerikan şirketleri tarafından el konulurken Newyork, Poris, Londra gibi merkezlerde alınan kararlarla dünya piyasalarında, bakırın fiatı düşürüldü, Fransa'da bakır yüklü bir Şili şilebine el kondu."

Tabii Şili ekonomisi altüst oldu. Emperyalizm, Şili'nin damarlarını keserken, bakır madenlerinde çalışan işçiler de greve gitti. Fidel Castro, bu grevin yanlışlığını alttıysa da, işçiler greve devam etti. Bütün bunlar olagelirken "çoğu öğrencilerden kurulu ihtilalci MIR örgütü de yasadışı fabrika ve toprak işgallerini teşvik ediyor, Allende yönetimini "reformist bir hükümet olarak küçümsüyordu."

Tabii bu arada kadınlar tencerelerle yollarda yürüyor, kamyoncular mal taşımıyordu.

Bütün bunlara karşın Allende yine de seçimi kazandı. Bunun üstüne 11 Eylül 1973'de Pinochet faşist bir darbeyle iktidara el koydu. Allende katledildi. Bütün demokratik haklar yerlebir edildi.

Binlerce insan katledildi.

Böylece bir sosyalist deneyim daha bastırıldı. Allende emperyalizmle mücadele ederken "demokratik haklarını" kullanan işçiler, çalışanlar, memurlar, Pinochet iktidarında inim inim inletildi.

İşin en acı yanı, bugün bile Şili'de Pinochet'nin yandaş bulabilmesi. Bütün bunlar, şunu gösteriyor. Bilinçlenme...bilincin özgürleşmesi ciddi bir sorun olarak önümüzde duruyor.

24 Ekim Cumartesi

Çeşitli sermaye örgütleri temiz toplumdan sözetmeye

başladı. Banka genel müdürlüğü yapmış kişiler gözaltına alınıyor. Neler oluyor acaba. Banka satın alanlar nasıl oldu da birdenbire gözden düşürüldü.

Adam trilyonlarla oynayacak da devlet bunu bilmeyecek, mümkün mü... Bunları herkes biliyordu... herkes. Tefecilik, aracılık yapanlar sermayenin başına geçmek... sermayeyi denetlemek isteyince kıyamet koptu.

Artı değerden pay almaya ses çıkmıyor. Ama artı değerin denetimine elkoymaya geldikte, bu işi tekelinde tutan sermaye darbeyi indirdi. Bugün darbe yiyenler, dün sermayenin desteğinde solcu katlediyorlardı. Yoksul Anadolu çocukları, "Komünizm gelecek. Ananızı bacınızı orospu yapacak" sözleriyle, kamplarda eğitildi, beyinleri yıkandı... bütün yurdu kapsayan faşist bir örgütlenmeye gidildi. Parasız pulsuz çocukların üstesinden geleceği iş miydi bunlar. Anadolu'nun saf çocukları, gencecik insanları telle katledebilecek kadar gaddarlaştırıldı. Sonra iş, sermayeden pay almaya geldikte, bunlar bir bankeri, otomobilin direksiyonuna kitliyor, adamın üstüne benzin döküyor, yakıyor.

Solcuları katletsinler diye böyle yetiştirildiler. Sonra bunlar kadın ticaretine, beyaz zehir ticaretine el attı. Buna da ses çıkarmadılar. Bunlar, banka -sermaye- sanayi alanına girmek isteyince sorun çıktı. Ankara Ticaret Odası Başkanı Sinan Aygün şöyle demiş, "Ancak bu defa girdikleri dükkanı şaşırdılar. Züccaciye dükkanına girmiş fil gibi her tarafı kırıp dökmeye başlayınca, yakayı ele vermeye başladılar."

Solcu katletmek için yetiştirilen bu kişiler, kumar, kadın, zehir sektöründe kalsalardı sorun çıkmazdı. Ama ellerinde biriken paralarla banka sektörüne, sanayi sektörüne girmek istediler. Bu düpedüz "haksız rekabettir."

Şimdi "haksız rekabeti" önlüyorlar.

27 Ekim Salı

Kış geldi. Soğuk yağmurlar başladı. Bakalım bu kış nasıl geçecek... ya da ben kışın geçeceğini görebilecek miyim. Her yazı son yazı olabilir... belli olmaz, yazımı bile bitiremeyebilirim.

Ben ölüme hep hazır yaşadım. Ölümü, hayatın dışında değil, içinde doğal bir olgu kabul ediyorum.

Önüme çıkan sorunlara bazen gülüyorum. Değer mi diyorum, ölüp gideceğiz nasıl olsa. Ama sorunlar var. Önümüzde.

Konfüçyüs'ten beri insan sorunu devam ediyor, İlişkiler değişiyor.... insan değişiyor. Ama insanın değişimi yeni ilişkilere çabucak ayak uyduramıyor.. Bu yüzden insan sorunu her çağda gündemde duruyor. Çağımızın temel sorunlarından biri, yine insan sorunu. *Özgürlük ve Sosyalizm Yolunda Atılım* dergisi, *Yeni İnsan* köşesinde insan sorununu cesaretle irdeliyor. Cesaretle diyorum. Türkiye'de marksist çevreler bu soruna hep burun kıvırdı. *Uzun Yürüyüş* dergisinde bu sorunları gündeme getirdikte, alaylı saldırılara uğradım.

Şimdi *Atılım*'ın cesaretle gündeme getirdiği sorunları görelim.

Birinci sorun. Atılım şöyle diyor, "Türkiyeli devrimciler, bırakalım sanat, edebiyat, felsefe gibi alanları on yıllardır kesintisizce sürdürülegelen politik savaşımın içinde yeni kavramlar üretememişlerdir. En iddialı siyasal ve teorik yazılarda bile kavram yoksunluğu çoğunlukla dikkati çeker."

Gerçekten de Türkiyeli devrimcilerin birinci temel sorunu bu... kavramsızlık. İşte bu yüzden varolanı doğru dürüst bilince çıkaramaz... varolanlar ilgili doğru dürüst bir çerçeve çizemez.

Bırakın çok karmaşık olguları, son derece yalın bir şekilde ortada duran beni bile tanımazlar. Kimine göre ben idealistim, kimine göre burjuva aydınlanmacısı, kimine göre kemalist, kimine göre marksist pazarlamacı.

Peki neden kavram üretemedi Türkiyeli devrimci. *Atılım* bunu da söylüyor, "teoriye, sanata, felsefeye, edebiyata olan ilgisizlik."

Türkiyeli devrimcinin bilgisi... tabii buna bilgi denebilirse... el kitaplarından öteye gitmez. Bilimsel sosyalizme uygun bilimsel bilinci yoktur Türkiyeli devrimcinin.

İkinci sorun. Türkiyeli devrimci sistem dışı bir dil yaratamadı. Lefebvre bu konuda şöyle der, "Toplumun tümüne emanet edilmiş olan bu hazineye, yani dile, hayaller (kuruntular) ve hatalar, kaba ve derin hakikatler girer ve burada yığılırlar. Daima bir problem vardır ortada, bu problem, tasavvurların (düşüncelerin) dünyasından gerçek dünyaya geçmektir ve bu problem, dilden hayata geçme probleminden başka bir şey değildir." (H.Lefebvre, Çev. S. Itilav, Öncü Kitapevi, İstanbul 1968)

Türkiyeli devrimci dilden hayata geçemedi. Geçemediği için kıyıda köşede kaldı. Bu yüzden burjuva partileri halkı inim inim inletiyor. Bu yüzden 1 Mayıs solun içsel bayramı oldu. Tabii burjuvazinin halkı, yıldırma, korkutma yöntemlerini yadsımıyorum. Ama devrimciler, dilden hayatı geçebilse milyonlarca emekçi 1 Mayıs için sokağa çıkar.

Atılım, devrimcinin dilsizliğini şehit kavramıyla somutluyor.

Peki çözüm nerde. Bu, üçüncü sorun için *Atılım*, çözümü bir aydınlanma kuşağı yaratmalı diyor. "Coğrafyamızın aydınlama okulundan geç(e)memiş olması, Türkiye devriminin büyük bir talihsizliğidir aslında. Nesnel bir kayıp, öznel bir zorluktur." Ama bu zorluk aşılmalı. *Atılım*, aydınlanma kuşağına şöyle bir çerçeve çiziyor, "Aydınlanma kuşağı, bilginin gücü ile estetiğin büyüsünü iktidar perspektifinin içinde bulşturabilmiş kadro tipinin adıdır. Siyasal görüş açısının derecesini, teori ve sanatla, tarih ve felsefeyle genişletebilmiş bir kadronun adı...Praxist "öznel" işte bu kadro olacaktır."

Böyle bir aydınlanma kuşağı yaratıldıkta bugün birçok sorun, olmaktan çıkar. Bu sorunlardan biri, örgüt-sanatçı ilişkisi. *Atılım*, bu sorun için şöyle diyor, "Örgütsüzlüğün, "biyersel yaratıcılığın" en yaman savunucuları gerçekte aydın-parti ilişkisini tartışmaya hiç yanaşmayanlar oldu. "Örgütler sanatsal yaratıcılığı sınırlıyorlar", "partiler aydınlara özerklik tanımıyor" biçimindeki o meşhur iddia, ne hikmetse örgütlü sanatçılardan değil de, hayatı boyunca hiçbir siyasal örgüte katılmamış olanlardan yükseldi."

Atılım'ın diliyle söylersem o meşhur iddianın en yaman savunucularından biri benim. İddiamı tekrar ediyorum. Sanatçının partili olmasına karşı değilim. Ama sanatçının ille de partili olması gerektiği tezine karşıyım.

Burda sorun şu. Sanatçı, partinin görüşlerini benimsemişse, sınırlama olmaz. Ama ya örgütün bütün görüşlerini benimsemiyorsa n'olacak... Sözgelimi ben 17 Ekim 1998 tarihli *Atılım*'daki *Cumhuriyet dedikleri* adlı yazıyı doğru bulmuyorum.

Ayrıca *Atılım*'ın aynı tarihli sayısında *Emperyalist işbirlikçiliğin tarihi* adlı yazıda şöyle deniyor. "Kemalizmin alemet-i farikası, onun ikili karakteridir. Kemalizmin iki yönlü olarak ifade edeceğimiz bu olgunun, birinci yanı Türk ticaret burjuvazisinin ya da aynı anlama gelmek üzere Türk ulusal burjuvazisinin temsilcisi olan kemalizmin emperyalizme ve işgale karşı oynadığı sınırlı ileri rolüdür. İkinci yanı ise, onun gerçekte sınıf karakteri olan emperyalizmle uzlaşma ve halka karşı uyguladığı baskı ve diktatörlüktür."

Atılım, soruna kemalizm kavramıyla baktığı için yanılıyor. Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı hareket doğrudan doğruya burjuva aydınlanma hareketi. Tarihen geç kalmış bir hareket. Sorunun birinci temeli burda. İkinci temel şu. Batıda aydınlanma hareketi, demokratik bir ortamda "temiz" olmadı.

Bu iki sorun temel alınırsa, Anadolu'da Mustafa Kemal'in başlattığı burjuva aydınlanması tarihi zorunluluklar içinde sağlıklı değerlendirilir. Sözgelimi, Mustafa Kemal diktatör olduğu için değil, diktatör olamadığı için eleştirilmeli. Diktatör olamadığı için Anadolu'nun feodal yapısını kökten değiştiremedi. Bunu yapabilseydi bugün karşımıza Sedat Bucaklar çıkmazdı.

Mustafa Kemal'in başlattığı burjuva aydınlanmasının başarısızlığının bir nedeni de Türkiye'de aydının yokluğudur. Nasıl Atılım, sosyalizm için yeni insan diyorsa, burjuva aydınlanması için de yeni insan gerekir.

Mustafa Kemal'in savaş bittikten sonra "Truva'nın öcünü aldık" dediği söylenir. Ama Mustafa Kemal kendine sonsuz bir güvenle "tahta atları" hesaba katamadı.

Mustafa Kemal hareketi... burjuva aydınlanması bütün başarısızlığına karşın bugün nicel bir birikim sağlamıştır.

Bütün bunlardan sonra soru şu. Ben Atılım emekçilerinden olsam, cumhuriyeti bu söylediğim çerçevede ele alan bir oyun yazsam *Atılım* ne der, n'apar.

İşe bu somut durum üstüne tartışmak isterim *Atılım*'la

Şunu da söylemem gerekiyor. Benim sanatta parti dışı örgütlenmeyi savunmam mutlak değil. *Atılım*, devrimci hareket için son derece doğru bir saptama yapıyor. Şöyle, "Bugün devrimci hareketimizin ortalama kadro tipinin derinliklerinde yatan temel olguların başında yüzeysellik var. Siyasal analizde yüzeysellik, perspektifte yüzeysellik, teorik, felsefi, sanatsal alanda yüzeysellik vb. Ama en çok da kendi gerçeğini kavramada ve değiştirme arayışında yüzeysellik..."

Parti dışı örgütlenmeyi, kültür-sanat emekçilerinin bu yüzeysellikte yerlebir edilmemesi için öneriyorum. *Atılım*'ın söylediği aydınlanma kuşağında böyle bir sorun olmaz bile. "Siyasal görüş açısının derecesini, teori ve sanatla, tarih ve felsefeyle genişletebilmiş bir kadro" karşısında böyle sorunlar çıkmaz. Sanatçı böyle bir kadrodan eleştiri bile ister... "Eleştirin beni" der.

Atılım aydınlar için şöyle diyor, "Bütün tarihsel dönemlerin ve özellikle de günümüzün güçlü bir vurgu olarak öne çıkarttığı bir başka gerçek ise, Türkiyeli aydınların hayatı pasif tarafından kavramalarıdır." *Atılım*'a göre Türkiyeli aydının korkak bir damarı vardır.

Bu konuda benim görüşüm şöyle. Türkiye'de bütün aydınları aydın tümel kavramında toplamak doğru değil. Önce burjuva aydınları var. Bu aydınların kavramsal düzeyi ortalamadır. Demokrasiden, düşünce özgürlüğünden söz ederler ama, burjuva dünya görüşünün çerçevesinden çıkamazlar. Basında, televizyonda sık sık görünürler, her konuda "fikir"leri vardır. Hepsi mutludur. Varolan sistemle sorunları yoktur. Sınıfsal bakışı olmadığı için "iyi insanlarla" sorunların çözüleceğine inanırlar.

Tabii bunların içinde sınıfsal bakışı netleşmiş, bütün aydınları örgütlemek isteyen burjuva aydınları da vardır.

Bunlara aydın değil de yazar-çizer demek daha doğru olur. Bu aydınların tipik temsilcisi Emre Kongar'dır. Kullandığı dilin anlamını bilmeden "Yamyamlara oy vermeyin" diye kampanya başlatmıştır.

İkinci tip aydın arada kalanlardır. Bunlar varolanı beğenmez, ama sınıfsal bilinçleri olmadığı için n'apacağını bilmeden orda burda dolaşırlar. Daha çok şiirle, romanla uğraşırlar. Romancıların, şairlerin çoğu böyledir. Eserinin basılması için kolayca sisteme boyun eğerler.

Bir de üçüncü tip aydın var. Bu aydının kavram düzeyi yüksektir. Olgulara sistem dışı eleştirel bakar. İşte bu aydın sınıfsızdır. Bunun için etkisi azdır. Bu aydına hem devlet, hem burjuva aydınları, hem arada kalanlar, hem devrimci kümeler yan gözle bakar. Bu çevrelerden sık sık saldırıya uğrar. Bu aydını gözden düşürmek için elden gelen yapılır. Çünkü bütün çevreler şunu bilir, bu aydının düşünceleri emekçi sınıfa gittikte, maddeyle düşüncenin birleşmesinden çıkacak alevler yeni bir dünyanın yaratıcısı olacaktır.

Atılım sınıfla birleşme konusunda şöyle diyor, "Sınıfla birleşmemiş bir sosyalist hareketin ya da yığınlarla buluşmamış bir devrimci hareketin aydınlar üzerinde siyasal-ideolojik etki ve prestij kazanması, onlara yön vermesi de beklenemez."

İşte burda bir dil sorunu var. Devrimci hareket için söz konusu olan aydınlar üzerinde siyasal-ideolojik etki ya da aydınlara yön vermesi değildir. Burda sözkonusu edilmesi gereken, örgüt-aydın ilişkisinin diyalektiğinde, aydının sınıfla birleştirilmesidir.

Devrimci hareket yığınlarla birleşmiş olsa bile bu hareketin içindeki aydının eleştirel bakışı ciddi bir hoşgörüyle karşılanmalıdır. Bu hoşgörü dinleme ya da not etme biçiminde değil, düşünme, eleştiriyi dikkate alma biçiminde olmalıdır.

Atılım dergisinin *Yeni İnsan* bölümünde çıkan yazılar, devrimci hareketin temel sorunları cesaretle deşiyor. Bu, son derece önemli. "Bunların yeniden, çok daha kapsamlı ve hiçbir komplekse kapılmadan, ama karşılıklı ve kazanıcı bir tarzda tartışılması gerek. Nasıl ki devrimci hareketimiz bir "içrönesans"tan geçmeliyse, antifaşist ilerici aydınlarımız da köklü bir özsorgu süreci yaşamak zorunda. Bir dönem kapanmalı. Örgütsel kaosun, siyasal darlığın, teorik sığlığın, sanatsal açlığın, grupçuluğun, sekterliğin yerini aydınlık ve estetik bir devrimci iktidar perspektifi almalı."

Katılıyorum. Doğru. Bir dönem kapanmalı. Bu donem kapandıkta Anadolu'da yeniden, bu kez sınıfsız dünyayı hedefleyen bir aydınlanma hareketi başlayacak.

Thales'ten bu yana oluşan Anadolu'nun zengin kültür birikimi, sınıfsız dünyayı hedefleyen devrimcinin en sağlam temelidir. Böylesine zengin bir kültür birikimi olan Anadolu'yu bir avuç tefecinin soyunup sovana çevirmesinin sorumlusu "içrönesansı" başlatamayan devrimcilerdir.

Thales, evrenin ana maddesi sudur dedi mitosu kırdı, logosu egemen kıldı. Mitosun ilk kez kırıldığı bu topraklarda, binlerce yıl sonra Anadolu mitosun karanlığına sokulmak isteniyor... dahası bu kişiler "vatan sana minnettardır" diye omuzlarda gezdiriliyor. Bu trajik bir durumdur.

Bu trajediyi, iç rönesansını başlatmış devrimciler çözebilir ancak. Bu, insan için, çocuklarımız için mücadeledir.

"Biz bu süreci hızlandırmak istiyoruz" diyen *Atılım*'a, Merhaba insan diyorum, elimi uzatıyorum. Elimi uzatırken de soruyorum, *Atılım* aydın kavramına nasıl bir çerçeve çiziyor. Aydın, doğru sanılan bir görüşü savunan mıdır... yoksa aydın doğru sanılan her görüşü eleştiren midir.

İNSANCIL

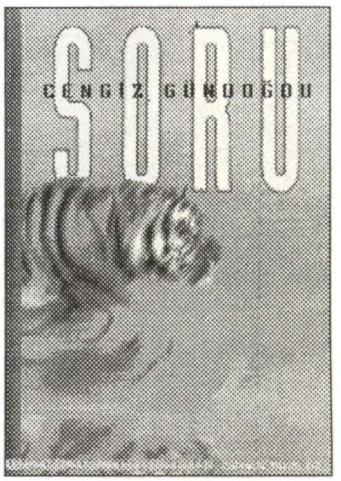

Cengiz Gündoğdu
SORU
Ederi 1.600.000.TL

Yeni Eserlerle Gülümsüyor...

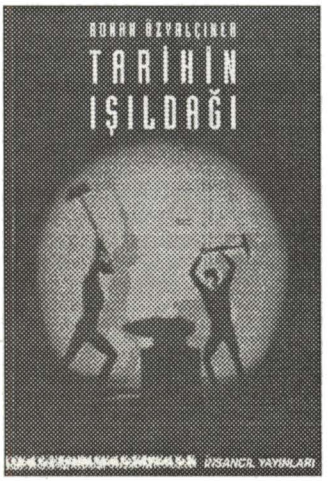

Adnan Özyalçıner
TARİHİN IŞILDAĞI
Ederi 1.200.000.TL

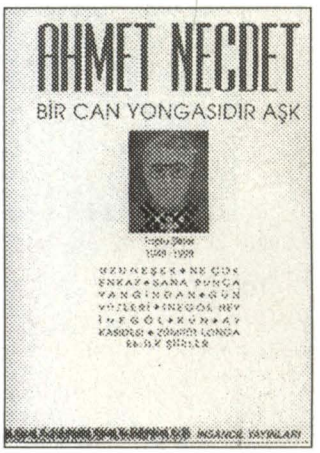

Ahmet Necdet
BİR CAN YONGASIDIR AŞK
Bütün Şiirleri
Ederi 1.800.000.TL

Hasan Özkılıç
KUŞ BORANI
Öyküler
Ederi 1.000.000.TL

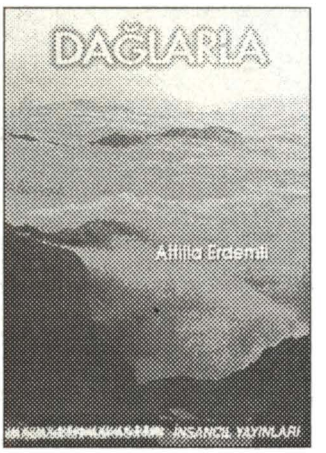

Attilla Erdemli
DAĞLARLA
Ederi 2.000.000.TL

KİTAPÇILARDA ARAYINIZ

İNSANCIL
YİNE AYDINLATMAYA DEVAM EDİYOR

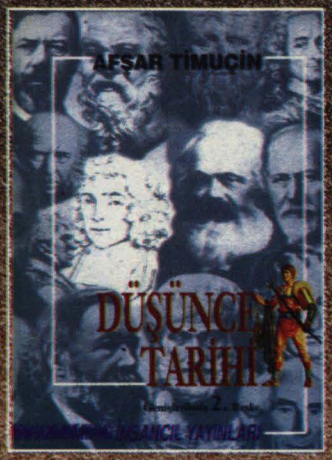

Afşar TİMUÇİN
DÜŞÜNCE TARİHİ
Ederi : 4.000.000. TL.

Afşar TİMUÇİN
FELSEFE SÖZLÜĞÜ
Ederi : 2.000.000. TL.

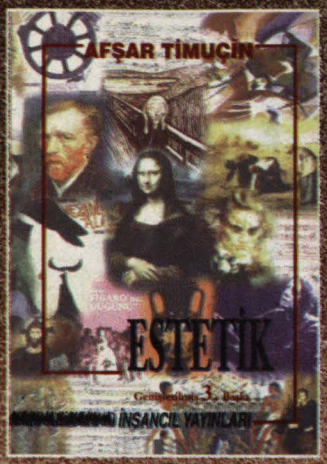

Afşar TİMUÇİN
ESTETİK
Ederi : 2.000.000. TL.

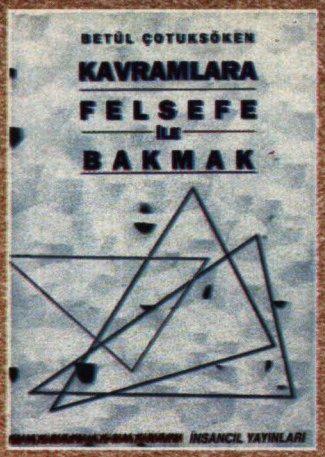

Betül ÇOTUKSÖKEN
KAVRAMLARA FELSEFE İLE BAKMAK
Ederi : 1.500.000 TL.

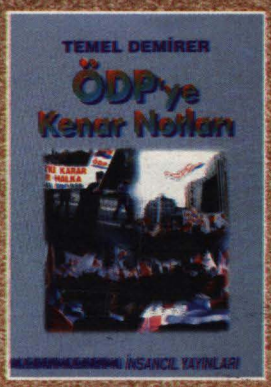

Temel DEMİRER
ÖDP'ye Kenar Notları
Ederi : 500.000. TL.

Afşar TİMUÇİN
FELSEFE BİR SEVİNÇTİR
Ederi : 600.000. TL.

Afşar TİMUÇİN
ÖZGÜR PROMEHEUS
Ederi : 600.000. TL.

Deneme / Eleştiri Dizisi

ŞİİR GÜNDEMİ / Sennur Sezer	500.000 TL.
ELEŞTİRİ / Cengiz Gündoğdu	600.000 TL.
YILDIZ GÜNCESİ / Cengiz Gündoğdu	600.000 TL.
IŞIĞA DOĞRULUM / Berrin Taş	500.000 TL.
AŞK... YENİ İNSANIN DİLİ / Berrin Taş	400.000 TL.
DEĞİNİLER / Osman Bozkurt	400.000 TL.
OKUL SÖZLÜĞÜNÜN ELEŞTİRİSİ / Yusuf Çotuksöken	500.000 TL.